

ХАРКІВ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ
НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ
ТА ХАРКІВСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

ЛІТ

№ 19' 2025

ЗМІСТ

Проза

Леонід Тома. Вежа..... 4

Публіцистика

Ярослав Калакура. Звідки беруться зрадники і колаборанти:
міркування історика 8
Олена Довгаленко. Осанна Харкову..... 19

Поезія

Тетяна Майданович 22
Катерина Мандрик-Куйбіда 35
Христина Куйбіда-Кришкевич 41
Василь Куйбіда..... 45

Микола Славинський. Дивосвіт родинного трикнижжя 50

Наталія Калиновська 54
Микола Боровко 60
Марина Забуранна 69
Еліна Свенцицька 75
Аліна Шевченко 82

Проза

В'ячеслав Медвідь. Крик сови обійняв тишу ночі. Книга намовлянь
(2022–2024) 87
Михась Ткач. Лист із шухляди 120
Звук сирени 123
Вишиванка для старшого брата 127
Елеонора Бельська. Присягу не приймав 131
Щоб ти не змерзла... 136
Соломія Зеленська. Біля вогнища 143
Сповідь священника 146

Літературна критика

Василь Бондар. Мережані закладки 153

Євген Баран. «Виживуть ніжні...». 242

Юлія Сільчук. «Заячий холодок» — факт літератури чи все ж таки явище? . . . 257

Поезія

Станіслав Новицький 267

Літературна критика

Ігор Фарина. Віршар запрошує в сади серця 276

Спогади

Олена Іщенко. Маестро життя і любові 280

Михайло Наєнко. Віктор Женченко у спогаді з харківським акцентом. 289

Літературознавство

Богдан Смоляк. Від формули до метафори 300

Олександр Гордон. Натхненні Україною: сонети Адама Міцкевича
в перекладах Наталії Горішної 303

Перлини світової поезії

Адам Міцкевич 317

Літературна критика

Володимир Глуценко. Слово й диво В'ячеслава Романовського 329

Микола Славинський. Дивосвіт Віктора Сидоренка 339

Редколегія:

**В'ячеслав РОМАНОВСЬКИЙ, Микола СЛАВИНСЬКИЙ,
Анатолій СТОЖУК, Антоніна ТИМЧЕНКО**

Головний редактор:

Леонід ТОМА

Дизайн

Володимира НОСАНЯ

Технічна редакція:

Євгенія ОНИШКО

Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати рукописи.

Видається з 2014 р. щоквартально.

Реєстраційне свідоцтво КВ № 22093-11993Р від 23.03.2016 р.

Підписано до друку 19.03.25. Формат 70x100/16.

Папір офсетний. Гарнітура NewtonС. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 21,38.

Видання і друк ТОВ «Майдан»

61002, Харків, вул. Чернишевська, 59. E-mail: maydan.stozhuk@gmail.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 1002 від 31.07.2002 р.

*У*квітні відомому українському поетові, прозаїку і драматургу, головному редактору журналу «Харків» Леонідові Томі виповнюється 75 років

Леонід Тома народився 7 квітня 1950 року в селі Великі Сорочинці Миргородського району Полтавської області. Закінчив філологічний факультет Харківського державного університету.

Перший голова культурологічного товариства «Спадщина» в Харкові (1988 р). Один із організаторів Центру Леся Курбаса та видавництва «Харківець». Почесний громадянин міста Балаклія. Лауреат престижних літературних премій.

Двічі був номінований на Шевченківську премію за ландшафтну виставу «Тарас Бульба» та однойменну п'єсу, поставлену Луганським українським театром у 2008 році.

Роман «Батурицький подзвін» отримав із видавництва «Майдан» на п'ятий день широкомасштабної російсько-української війни. Під час окупації рідної Балаклії передав поему «Вознесіння» в «Українську літературну газету», де вона побачила світ у липні 2022 року. Це твір про Сергія Пущенка, друга-художника, автора проекту «Фронтвий «Кобзар», воїна, який загинув під Києвом у перші дні війни.

Автор історичних книг-нарисів про Миколу Гоголя, Данила Апостола, Петра Сагайдачного, Володимира Вернадського, п'єс «Нестор Махно», «Тарас Бульба», «Собор», «Бродячі ангели», які були поставлені на сценах Києва, Харкова, Запоріжжя та Луганська, який був тоді нашим і стане нашим назавжди. А ще автор 15 поетичних збірок, найновіша — «Війна і ми» (2023). Написав історичну книгу «Балаклійщина-Арсенал» про історію Балаклії та найбільшого арсеналу й військового ремонтного заводу в Україні.

Редколегія журналу «Харків», друзі й колеги щиро вітають Леоніда Тому з ювілеєм, бажають здоров'я, натхнення та нових і нових творчих успіхів.

Леонід ТОМА

ВЕЖА

1. ВИГНАНЦІ

Сучасний світ настільки розширив межі космосу, наскільки й поринув у глибини мікросвіту. І виявилось: усі ті закони, що людство сформулювало для свого «космічного острова», є тільки «евклідовою геометрією» у безмежжі мікро-і макросвітів.

Геніальні здогадки античних мислителів, незвичайна мудрість індійських вед, хвилеподібне споглядання китайських даосів означали рух Великої Інтуїції у напрямку Абсолютної Ідеї.

За ними пішла Велика Механістична Революція, яка використала багатовимірну платформу пізнання Ньютона як стартовий майданчик для логістичних паровозів і автоматичних відповідей. Логіка і механіка нашого «космічного острова» висмоктали живодайні соки Великої Інтуїції, справу намагаються довершити кібернетика та електроніка.

Людина почувається вигнаною із власного серця і вештається по світу то з Вічним Жидом, то з ніцшевим Заратустрою.

Людина відкрила своє серце для істини, але впустила туди оману й зневіру. Вона почала шукати ворога і знайшла його у власному серці. Сарана маленьких лжеістин не залишила жодного листочка на Дереві Пізнання, з якого ми зірвали злочасне яблуко.

І ми, як тріски розбитого човна, стрімко мчимо у вирі пізнання, хапаючись за соломинки мертвонароджених ідей. Ми кинулись у цей вир не маючи жодного уявлення про його мету і нашу мету. Ми шукаємо берега, ним стає то небо, то земля, нам застилають очі бурхливі хвилі, але ЩОСЬ нас тримає на поверхні.

Ні, це не зелене баговиння електронних екранів, не кам'яні шестерні затонулих цивілізацій і навіть не магічна сріберна сіть божевільного Місяця.

Велику вирву вирив цей безжальний вир, і ми опинилися на самому дні. Ми, які хотіли дорівнятися небесам, ми, хто у вирі пізнання вирвав серце із своїх грудей.

2. ВЕЖА ХИТАЄТЬСЯ

Тепер ми будуємо нову Вавилонську Вежу, щоб по ній вибратися з прірви. Ми збиваємось у великі зграї, у нас сверблять руки — ось і риштування готове, ось уже й відблиски сонця над краєм прірви. Ось вона — свобода!

Із прірви випинається вершечок нашої Вежі, але видно, що сонце відбивається від ще більшої прірви. Хитається наша Вежа і ми з нею хитаємося. Згори відблиски сонця, як відблиски істини, а внизу — механіка нашого зростання. Те ЩОСЬ, яке нас тримає, не дає вивершитися над краєм прірви, вона настільки збільшується, наскільки ми надбудовуємо Вежу.

Ми знаємо: Вежа буде зруйнована, але в нас немає виходу. Надбудова над надбудовою — і Вежа обрушиться, але в наших руках ще гарячі від сонця цеглини. Ми будуємо. Ми вже так високо, що не видно основи Вежі — тільки пил від пустельних вітрів. Ми не можемо ні на мить припинити будівництво, бо не побачимо відблисків Сонця, відблисків зникаючої істини.

І нехай прірва зростає відразу на висоту кожної нашої надбудови, ми будуємо, ми вивершуємо те, що колись загубили на дні прірви.

Зірки над нами криво посміхаються, вітри міжзор'яні остуджують наші гарячі голови, Вежа хитається разом з нами.

Ще цеглина, ще одна, ось і цілий ряд, відблиски сонця танцюють в наших очах.

Ми будуємо.

3. ВІДБЛИСКИ СОНЦЯ

На нижніх ярусах Вежі все спокійно. Сюди не доходять відблиски сонця, кров у жилах холодне і нікому не хочеться туди — нагору. Адже там — невідомість. Зрідка з верхніх ярусів хтось спускається вниз, всі з подивом дивляться на його зашкарублі, попечені жаром цеглин руки, на посивіле волосся, скуйовджене вітрами. Прибулець захоплено розповідає, як його товариші вивищують верхній ярус, за яким уже видніється край прірви.

— А що там — за краєм? — злякано запитують мешканці низу Вежі.

— Там — свобода, там новий яскравий і невідомий світ! — захоплено відповідає прибулець.

— Невідомий?.. — злякано перепитують його. — А якщо він ще гірший, ніж наш? Наш ми вже добре знаємо. І ще — свобода. Це що ж таке? Знову вивищувати Вежу?

— Та ні, — гарячкує прибулець. — Свобода це... як вам сказати...

Мешканці нижнього ярусу змовницьки переглядаються, мовляв, що ж, якщо він сам не відає нічого про те, до чого закликає. Прибулець з жалем дивиться на них і з серцем каже:

— Ми ж звели риштування майже до самого верху Вежі, що вам заважає піднятися, подивитись і переконатись!

У відповідь — мовчання. Але ось із натовпу почувся дзвінкий юначий голос:

— Я піду з тобою, я хочу бачити не тільки відблиски сонця, а саме Сонце!

І вони рушили нагору по риштуванню. Руки у юнака почервоніли від крові, бо старе дерево місцями підгнило й оголило гострі струпи. Прибулець розірвав сорочку й обмотав ганчірками руки хлопця.

— Вже не так далеко! — прокричав він у вухо юнакові, оскільки пустельні вітри, закрутившись між прірвою і Вежею, забивали дух. Юнак мовчав і з жахом дивився на вихори, що мчали туди — нагору, наче могутній велетень потужно вдихав повітря, і його голос грімів у ревищі стихії. Юнак приречено вчепився руками у підгнилі бруси риштування.

— Я далі не піду! — прокричав він і не почув свого голосу.

— Назад шляху немає, — озвався прибулець. — Риштування так підгнило, що не витримає тебе ще раз.

— Навіщо я пішов?! — зарідав юнак. — Я опинився між твоїм «Я» і моїм «Я». Це гірше, ніж прірва.

— У мене була одна сорочка, — крикнув зі злістю прибулець. — Вона була ближча до мого тіла, а я віддав тобі. Ще один ярус — тільки один! А далі роби, що хочеш.

І вони подерлися нагору. Руки у юнака горіли вогнем і тремтіли, ноги раз у раз ковзалися на підгнилих брусах риштування. Раптом він згадав, як мати розповідала йому про людей на вершині Вежі. Кров стугоніла в скронях, і почувся голос матері: «Шукай своє сонце, про нього мріяли твій дід і батько».

Юнак випередив прибульця, якась невідома сила підхопила його, і він швидко долав ярус за ярусом. Ось він переступив щабель — і могутнє світло яскравим лезом полоснуло йому в очі. Це був перший відблиск сонця. Від захвату й неймовірності юнак підняв руки догори — туди, де вже виднівся край прірви.

— Так ось ти яке — Сонце! — вигукнув він і стрімко полетів униз. Прибулець почув його крик, побачив тіло, воно падало у золотому човні сонячного відблиску.

— І цей не дійшов, — видихнув прибулець. — А міг би допомогти вивершувати Вежу.

м. Балаклія

Ярослав КАЛАКУРА,
доктор історичних наук

ЗВІДКИ БЕРУТЬСЯ ЗРАДНИКИ І КОЛАБОРАНТИ: МІРКУВАННЯ ІСТОРИКА

Мало не щодня в засобах масової інформації, соціальних мережах з'являються повідомлення про непоодинокі факти зрадництва, колабораціонізму і посібництва окупантам, які особливо небезпечні в умовах нинішньої війни Росії проти України. Громадськість занепокоєна істотним збільшенням числа таких злочинів. З відкритих джерел довідуємось: якщо протягом 2014–2019 рр. в Україні за державну зраду було засуджено 20 осіб, то за час війни відкрито понад 10 тис. таких справ, а більше тисячі злочинців уже засуджені. Офіс генпрокурора лише за 2023 рік розпочав 4456 проваджень за статтями «державна зрада» та «колабораційна діяльність». Найбільше насторожує те, що на окупованих територіях на бік ворога перейшли чимало працівників правоохоронних органів, у тому числі майже 900 поліціантів. Деякі з них брали участь у каральних рейдах окупантів і допомагали виявляти та знищувати учасників українського руху спротиву.

Звичайно, на фоні велелюдного героїзму Збройних Сил, добровольчих батальйонів, партизанського і волонтерського руху ці явища не мають масового характеру, але викликають гнів, обурення і осуд суспільства. Водночас саме на них чи не найбільше розраховував Путін,

розпочинаючи так звану «військову спецоперацію, надіючись з їх допомогою спровокувати внутрішній фронт. Його осердя мала скласти «п'ята колона», тобто підготовлені російською агентурою антиукраїнські сили у середині країни, які шляхом дезінформації населення, а також підривних дій, зрадництва, співпраці з окупантами допомогли б йому досягнути стратегічні цілі — покорити Україну. На відміну від зовнішнього ворога, який діє відкрито, внутрішній ворог здебільшого маскується, приховується, пристосовується, намагаючись у будь-який спосіб підірвати єдність суспільства, розколоти і послабити його з середини.

Ось чому і виникає питання: звідки взялися зрадники, запродавці, колаборанти, інтернет-розвідники, ухиянти та втікачі, які причини їх появи, наскільки небезпечна і загрозна їхня діяльність? Хтось скаже: а може, ці негативні явища притаманні природі українців, їхній ментальності? Спробуємо поміркувати разом із читачами над цією дилемою, спираючись на історичний підхід і виходячи з того, що будь-яке явище носить причинно-наслідковий характер.

Справді, якщо з висоти ретроспективи глянути на нашу минувшину, то побачимо чимало прикладів зрадництва і колаборанства не лише в часи бездержавності, але й у княжу, козацьку добу та наступні періоди. Можна згадати перебіжчиків на тлі княжих міжусобиць у Київській і Галицько-Волинській державах, московську агентуру серед запорожців, так звану «кочубеївщину» часів І. Мазепи, запродавство, зрадництво, дезертирство, доноси та ін. прояви в ході Української революції, в період визвольних змагань ОУН та УПА, що дуже часто ставало причиною поразок.

Широка мережа донощиків, сексотів і стукачів існувала в умовах радянського тоталітаризму. Не оминули ці ганебні прояви й новітню історію України. Внутрішній ворог відверто заявив про себе вже на початку відновлення незалежності, поставивши за мету зашкодити процесу суверенізації України, а ще більше активізувався на перетині ХХ-ХХІ ст. в особі затятих сталіністів, комуністів, прихильників збереження Радянського Союзу, русофілів, різного роду сепаратистів та українофобів.

Не секрет, що спонсором ворожих сил з самого початку виступила РФ, прикриваючись цинічним гаслом захисту так званих російськомовних жителів та імперською парадигмою «русского міра». З приходом до влади у Кремлі Путіна створення «п'ятої колони» стало одним із пріоритетів глобальної стратегії знищення України, а її відверта реалізація почалася в 2014 р.: із окупації АР Крим і частини

Донецької та Луганської областей. Уже тоді засвітилися такі вкрай огидні явища як державна зрада, перехід частини владного політикуму на бік ворога, колабораціонізм, посібництво окупантам, саботаж, підризна і сепаратистська діяльність агентів впливу, службів Російської православної церкви в Україні, зародження руху так званих «ждунів» Путіна.

На вершині запродавства опинився президент-утікач Янукович, визнаний судом винуватим у державній зраді та пособництві у плануванні, підготовці, розв'язуванні та веденні агресивної війни Росії проти України. Як з'ясувалося, в його найближчому оточенні діяла мережа агентів ФСБ РФ, яка збирала конфіденційну інформацію про українські спецслужби, правоохоронні органи, Збройні Сили, а також вітчизняних високопосадовців та громадських діячів і мала долучитися до їх вербування для проведення інформаційно-психологічних спецоперацій або й ліквідації. Іншими словами, невживання слова «колаборант» аж ніяк не означало, що в часи Кравчука, Кучми, Ющенка, Януковича, Порошенка та й нинішньої влади у нас не було осіб, які співробітничали з ворогом, його платних агентів та дезінформаторів. Ніхто з них нікуди не подівся, всі вони продовжували ворожу діяльність і шукали собі союзників на різних теренах України, особливо на прикордонні Сходу та Півдня.

Стратегія Росії щодо блискавичного захоплення Києва і всієї України якраз і була розрахована на політичну агентуру і п'яту колону, яку вона десятиріччями, якщо не століттями, формувала, спонсорувала, годувала і готувала для підривної діяльності. І маємо визнати, що не безрезультатно. Ці запродавці пролізли буквально в усі сфери життя держави, створили свої політичні партії на кшталт опозиційного блоку «За життя», «Наші», партія Шарія, Прогресивна соціалістична партія та ін., сформували потужні фракції у Верховній Раді, проникли в уряд, у керівництво силових структур: міністерство оборони і внутрішніх справ, у службу безпеки, прокуратуру, суди, військово-промисловий комплекс, національний банк, заснували свої телеканали, радіостанції, газети, інтернетсайти, посіли посади міських голів, глав адміністрацій тощо.

Саме на ці сили й була розрахована стратегія «за три дні» і намагання представити віроломну агресію як «громадянський конфлікт». Особливі надії покладалися на інспірацію заколоту з боку Збройних Сил, на підтримку проросійськи налаштовану частину мешканців Сходу і Півдня. І хоч війна не призвела до створення реального «внутрішнього фронту», але викрила й засвітила його потенційних

організаторів і учасників, розвінчала наміри ворога, показала небезпеку і загрози та актуалізувала необхідність наукового осмислення як самих явищ, так і вироблення способів їх нейтралізації, недопущення та упередження.

Як засвідчує історія, зрадництво та колаборація — світове явище, якого не уникла жодна країна і навіть церква. Чимало історій про зради містить Біблія, найвідомішою з яких є розповідь про Юду, який за тридцять срібних зрадив Ісуса Христа. Той, хто під впливом омріяного збагачення, комфорту, вигоди зраджує Батьківщину, зрікається любові до неї, до рідної домівки, її порогу, вчиняє великий гріх і перед Богом.

Зрадництво найчастіше зустрічається на крутих суспільних поворотах, в екстремальних умовах, зумовлених різкими змінами ситуації, кризами, війнами, революціями, природними катаклізмами, психологічними потрясіннями, коли перед людиною постає проблема вибору, необхідність самовизначитись і заявити свою життєву позицію. А чим керуються зрадники і колаборанти сьогодні у війні Росії, спрямованій на окупацію, виснаження і знищення України? На думку експертів, одні — особистим незадоволенням або й ненавистю до неї, другі — неприязню до її влади або нереалізованістю кар'єрних амбіцій, інші меркантильними інтересами, розрахунком на власну вигоду. А що ж пропонує їм у заміні імперська Росія, війна і окупаційний режим? Демократію, свободу, посади, достаток, соціальний ліфт, російські рублі, громадянство, чи може все вкупі? Однозначно — ні! Повідомлення, які надходять із тимчасово окупованих територій, свідчать про те російські куратори «нової влади» підозріло і з недовірою ставляться до осіб, які перейшли на її бік, маніпулюють ними, стежать за їхньою поведінкою, контактами, прослуховують телефони, інтернет контакти тощо.

Тут важливо розуміти, що внутрішніх ворогів, «кротів», зрадників, колаборантів, запродавців, сепаратистів, агентів російських спецслужб у владних ешелонах у центрі і на місцях, осіб, які виправдовують агресію і допомагають ворогу, породила не сама війна. Вона лише їх виявила і засвітила, ставши іспитом на свідомість, світогляд, ідейно-моральну, психологічну та нервову витримку, послужила жорстоким випробуванням для кожного українця на стійкість і вірність своєму народу, нації і державі.

У цій війні зіткнулися імперсько-совкова і українсько-європейська цивілізації, дві протилежні ідентичності, два типи культури, духовна велич та нищість. З початком повномасштабної війни деякі

колаборанти і агенти російського впливу очолили окупаційні органи управління на Сході і Півдні України, співпрацюють з ними. Їхня діяльність аморальна, небезпечна і загрозна тим, що вони створили гібридний елемент війни на догоду агресору. Знайшлися особи, які на замовлення ворога за певну подачку передавали йому відомості про бійців і техніку ЗСУ, їх дислокацію, оснащення, про переміщення військ, стан економіки та інфраструктури, розташування енергетичних об'єктів, про суспільно-політичні настрої, розкидали «маячки» для російських ракет і диверсантів, підпалювали військову техніку, автомобілі тощо. Нещодавно в Одесі було затримано кількох блогерів, які намагалися зірвати мобілізацію, «зливали» інформацію до телеграм-каналів ФСБ РФ про локації ТЦК, координати військових блокпостів. Посібниками ухилиянтів і втікачів стали десятки закарпатців, які нелегально переправляли їх через кордон, а також деякі лікарі медико-соціальних експертних комісій, котрі за хабарі надавали військовозобов'язаним статус інвалідів, у тому числі й окремих прокурорам.

Серед зрадників і колаборантів — одіозні постаті політиків, депутатів, правоохоронців, представників органів виконавчої влади, суддів, журналістів та блогерів, підприємців і бізнесменів, учителів, акторів, церковнослужителів, імена яких брідко називати. Йдеться зокрема про Азарова, Балицького, Богуслаєва, Волошина, Данильченко, Киву, Кисельова, Корнілова, Кулініча, Медведчука, Наумова, Олійника, Піховшика, Погребінського, Пшонку, Сальдо, Сівковича, Табачника, Царьова, Шуфрича, Чаленка та ін., які працювали на догоду і користь ворога, перейшли на його бік або й безпосередньо воюють проти України. Є поміж зрадниками й діячі культури та мистецтва (Лобода, Лорак, Пovalій, Рубльова, Титаренко та ін.), удостоєні звань народних та заслужених. Поет і композитор Євген Рибчинський, який свого часу презентував твори співачці Таїсії Пovalій, що стала зрадницею, відгукнувся такими словами:

Якби, Таїсіє, я знав,
Що зрадиш ти свою Вітчизну,
Я б не пісні тобі писав,
А відхідну на твою тризну...

Боляче, що все це відбувається в умовах, коли переважна більшість українців захищають Батьківщину не тільки на фронті, але й в тилу під ворожими ракетами, шахедрами і бомбами, чи в окупації

продовжують чесно виконувати свої громадянські обов'язки, чинять опір рашистам в активній або пасивній формі. Мужньо і з гідністю ведуть себе й наші військовополонені, а також чимало осіб, депортованих до Росії. За час повномасштабної війни Президент присвоїв більше 400 українцям та українкам звання «Герой України», тисячі патріотів нагороджені орденами «За мужність» та іншими відзнаками.

Якось під час лекції студенти запитали: а чи можна змодельювати «середньоарифметичний» демографічно-психологічний портрет сучасного колаборанта, тобто створити збірний образ зрадника? Завдання, звичайно, складне, але на допомогу приходять відомості засобів масової інформації, соціальних мереж, опитування соціологів, спостереження психологів, матеріали слідства, вирокі судів, а також власні рефлексії.

Якщо систематизувати всю цю інформацію, то вимальовується така картина: найчастіше — це морально деградовані, розбещені особи, з радянською, російською, малоросійською, подвійною або розмитою ідентичністю, із совковою свідомістю, завербовані спецслужбами або ті, хто потрапив під вплив російської маніпулятивної пропаганди і спокусився на легкі заробітки. Не випадково, що чимало з них фігурують у базах боржників і неплатників кредитів. З поміж них чимало звичайних відщепенців, представників криміналітету, наркозалежних, алкоголіків.

Більше половини злочинців — це особи, не зайняті постійною трудовою діяльністю, зазвичай чоловічої, рідше жіночої статі, віком від 18 до 70 років. У числі притягнутих до відповідальності за колаборацію не мало осіб, які займали певні посади в органах влади різного рівня, журналісти, блогери, актори, студенти, церковнослужителі, є й пенсіонери. Географія виявлених державних злочинців і осіб, яким пред'явлено звинувачення у зрадництві відповідно до Закону України про колабораціонізм, охоплює всі без винятку регіони, але найбільше їхнє число на теренах АРК Крим, Донецької і Луганської областей, інших окупованих територій, в районах бойових дій на Сході, Півдні і в центрі. Неоднорідним є і етнічний ценз зрадників. Хоч і прикро, але поряд з росіянами є українці, кримські татари, євреї та ін. На думку психологів, потенційні зрадники — це боягузи, брехуни, заздрісники, кар'єристи, крадії, лицеміри та шахраї...

Повертаючись до питання: звідки беруться зрадники й колаборанти, торкнімося, принаймні коротко, мотивів і причин цих явищ. Під мотивами розуміють внутрішні або зовнішні спонування

людини до певних дій і вчинків, пов'язані з намаганням задовольнити ті чи інші свої потреби або наміри. Вони досить різноманітні, але домінують чинники матеріального та майнового характеру, особиста зацікавленість і найчастіше розрахунок на грошову вигоду, збагачення, на одержання посади. А які причини штовхають людей на зрадництво і колаборацію?

Вони також різні: об'єктивні і суб'єктивні, особисті і суспільні, але той, хто поставив перед собою корисливу мету, вибирає і підступний шлях, аморальну поведінку, злочинні дії, які можуть бути й не усвідомлені. Свого часу З. Фрейд зазначав, що багато дій, реалізацію яких людина не усвідомлює, все ж мають осмислений характер і пояснюються її бажаннями. Для одних причиною і приводом зради стають шкурницькі інтереси, примітивний розрахунок на гроші, вигоду, кар'єру, для других — психологічні травми, страх за своє життя, для третіх — світоглядна мотивація, розмитість ідентичності, для четвертих — родинні зв'язки з країною-агресором і т.д.

Дуже важливо розуміти, що внутрішніх ворогів, зрадників, запроданців, сепаратистів, ухиялянтів, дезертирів породила не сама війна, вона лише їх виявила і засвітила, ставши жорстким тестом для всіх українців на стійкість, вірність і відданість своєму народу, нації, державі. Причини, коріння і витoki їхніх вчинків набагато глибші і давніші. Не випадково, щонайбільше такого роду осіб, яким уже пред'явлено відповідні звинувачення у співпраці з ворогом, на теренах АРК Крим, Донецької і Луганської областей, інших тимчасово окупованих територій, в районах бойових дій на Сході, Півдні і в Центрі, тобто там, де тривалий час насаджувався «руській мір», панувала російська мова і культура, де культивувалось україноненавистництво.

Ознайомлення з науковими дослідженнями, доступними джерелами, передусім електронними, з наявними публікаціями в пресі дає підстави стверджувати, що факти зрадництва та колабораціонізму на теренах України зумовлені передусім причинами суспільного характеру: політичними, економічними, соціокультурними та ідеологічними.

З-поміж них на перше місце посідає **наявність постколоніального, посткомуністичного та посттравматичного синдромів**, світоглядних, моральних та ментальних деформацій, залишків совкового та малоросійського мислення, успадкованих від перебування в російській і радянській імперії, їх інформаційному просторі. Сюди відноситься й криза, розмитість або відсутність національної ідентичності, а також психологічний стрес, відчуття страху та

невпевненості, породжені жахіттями війни. На свідомості реальних і потенційних зрадників та колаборантів відбилися незавершеність деколонізації, дерусифікації та декомунізації світоглядно-духовного і мовно-культурного простору України, тривала і маніпулятивна російська пропаганда та дезінформація, спрямовані на утримання українців у спільному інформаційному середовищі, нав'язування парадигм «один народ», «спільна історія», «молодший брат», консервація великодержавницької ідеології, фальсифікація і спотворення історії, підігрівання сепаратизму, залякування націоналістами та бандерівцями, поширення антизахідних настроїв.

При цьому російська пропаганда цілеспрямовувалась якраз на ту частину українського соціуму, яка найповніше зберегла постколоніальний і посткомуністичний спадок, відчуття ностальгії за так званим радянським минулим, прихильність до «старшого брата», включаючи й багатьох прихожан російської православної церкви, а також на криміналітет. Маємо визнати, що, починаючи з розпаду СРСР, в Україні послідовно консервувалося і зберігалось успадковане домінування російського бачення історії, насаджувався ворожий і маніпулятивний історичний наратив Кремля під виглядом «дружби народів» та фальшивого гасла «навіки разом», а водночас припинувалась гідність українців, заперечувалась самобутність нашої мови, культури, традицій. Не випадково на окупованих територіях ворог розпочав свою діяльність із знищення української мови, українських книжок, повернення радянських пам'яток і назв вулиць. Все це й призвело до маргіналізації та деморалізації частини соціуму, перетворило окремих громадян в космополітів і безбатченків.

Негативний вплив на морально-психологічну атмосферу в Україні справляли сепаратистсько-антиукраїнські сили, які відкрито заявили про себе ще під час Євромайдану і Революції гідності. Йдеться не тільки про організаторів антимайдану, «тітушок», беркутівців, але й уже згадуваних Януковича і Азарова, державних службовців АР Крим, Донецької та Луганській областей, де упродовж двох останніх десятиріч активно діяли комуністи і регіонали в інтересах Росії, наполегливо підживлюючи комуністичний синдром, демонстративно і безкарно використовуючи комуністичну і російську символіку, включаючи й портрети Сталіна і Путіна, триколон і георгіївську стрічку. Тут активно поширювалась ідеологія сепаратизму, яка стала зляканою пухлиною в регіоні і використовувалась проросійськими силами в розколюванні та дезінтеграції суспільства. Вони методично насаджували думку про недоцільність і неможливість перебувати

в єдиному політичному полі з Україною, оскільки це, мовляв, «штучне державне утворення», а українська мова — регіональний діалект російської. Сепаратистські настрої як руйнівна корозія негативно впливали на інші регіони, передусім Сходу й Півдня.

Сприятливе середовище для зрадництва та колабораціонізму створювала **корупційно-олігархічна система влади**, започаткована в часи Кучми з властивою їй споживацькою психологією, користолюбністю, жадобою до самозбагачення, схильністю до махінацій, брехливості, бездуховності, зневажливим ставленням до життєвих інтересів простих людей. В країні наростала криза традиційних цінностей під впливом розмивання української ідентичності, підривалась впевненість і віра у власну державність, насаджувалась моральна роздвоєність і лицемірство, формувалось хронічне соціальне розшарування і невдоволення, душевна напруга, відчуття безперспективності і відсутності майбутнього. Як наслідок відбулася корозія моральних цінностей українців, яка не оминула й молодіжне середовище, де поширювалась думка про те, що досягти кар'єрної престижності та елітарних позицій у суспільстві можна шляхом ігнорування принципів доброчесності, норм моралі і права. Ці та інші фактори руйнували національно-державницьку свідомість як основу ідентичності українського суспільства.

І, нарешті, Україна занадто довго «прощалася» з Росією. Незважаючи на те, що після окупації Криму і частини Донбасу минуло вісім років війни, значна частина людей і владного політикуму все ще вірили в «миролюбність» і «добропорядність» північного сусіда. Хибною і шкідливою виявились політика багатовекторності, а також гасло «какая різниця», оскільки це також маніпуляція, яка на руку збереженню російської культури, мови, церкви, а не підтримки і захисту української незалежності і суверенітету України. Російська православна церква в Україні, прикриваючись назвою «українська», навіть в умовах нинішньої війни не розірвала своїх зв'язків з Москвою, продовжувала підтримувати Кіріла, який благословляв агресію Росії проти України. Більше того, її пастори співпрацювали з іншими антиукраїнськими політичними силами, які підігрували колаборантським настроям. Владні структури десятиріччями мирилися з діяльністю цієї церкви, недооцінювали її загрози для державного ладу і національної безпеки.

Усі ці та інші чинники врешті-решт і сформували сприятливе підґрунтя для зрадників і колаборантів. Виникає запитання: а чи можна запобігти подібним явищам і вчинкам? Цілком очевидно, що

однозначних відповідей тут не існує, оскільки процес їхнього дослідження лише започатковується. Можна погодитись з думкою, що поряд з виховною і профілактичною роботою активно і системно має діяти правова система, виходячи з того, що колаборант — це особа, яка вчиняє злочин, оскільки усвідомлено співпрацює із окупаційною військовою чи цивільною владою, її агентурою на шкоду власній державі. Загальне національне право визначає діяльність колаборантів як зраду громадян і як зраду інтересів своєї держави, відповідний закон передбачає покарання у вигляді штрафу, виправних робіт чи позбавлення волі.

Таким чином викладені тут деякі міркування стосовно фактів зрадництва і колабораціонізму, різних форм допомоги запродавців ворогу, сприяння діяльності російських диверсантів, участі у поширенні дезінформації та інших негативних явищ в умовах війни дозволяють дійти висновку, що все це стало можливим, з одного боку, внаслідок прорахунків у виховній роботі засобів масової інформації, установ освіти, науки, культури, інститутів громадянського суспільства, упущень правоохоронних органів, а з другого, — результатом ігнорування владними структурами уроків історії, їх терпимого ставлення до учасників колаборації, тривалої відсутності адекватної нормативно-правової для боротьби з нею (Закон про застосування кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність був ухвалений лише в березні 2022 р.). І хоч злочинців та негідників не так уже й багато, але шкоду вони завдають колосальну.

На завершення видається доцільним висловити декілька думок щодо подальших досліджень згаданих негативних явищ, виявлення їх причин, упередження та проведення профілактичної роботи з особами, потенційно здатними стати на шлях зрадництва та колабораціонізму. Незважаючи на війну, не можна нічого відкладати на потім. Це лише шкодить справі. Необхідно завершити процес декомунізації та дерусифікації історико-культурного та інформаційного простору України, звільнити зміст освіти на всіх рівнях від російських наративів і впливів, стимулювати розвиток національної свідомості і почуття патріотизму, прищеплювати любов до України, гордість за свою Батьківщину, готовність боронити її.

Дуже важливо для кожного українця на індивідуальному рівні остаточно «вбити в собі» малороса, перебороти стереотип про «хороших роскiх». Актуальним залишається подолання імперських міфів і наративів, оновлення політики історичної пам'яті. Необхідні дійові запобіжники, спрямовані на спротив інформаційній інтервенції,

вірусу рашизму і путінізму, а також реальна політика подолання бідності, безробіття, соціальної незахищеності та нестабільності, які пришвидшують процеси маргіналізації населення, розмивання цінностей та громадянської ідентичності.

І останнє. Ніколи і в жодній країні колабораціонізм та державна зрада, межа між якими тонка й доволі умовна, не викликали схвалення, не приносили щастя їхнім носіям і родинам, а також замовникам і покровителям, а завжди засуджувались і закінчувалися плачевно. Кожен, хто обрав цей ганебний шлях, має пам'ятати, що він неминуче буде покараним. Водночас не слід забувати: непокаране зло, непокараний злочин мають властивість повторюватись. Ось чому поряд із профілактичною і виховною роботою до колаборантів і зрадників повинні застосовуватися законодавчі норми кримінально-правової та адміністративної відповідальності. За воєнні злочини в Україні перед судом мають постати не лише зрадники і колаборанти, а й ті, хто впродовж багатьох років готував внутрішній фронт, вербував агентуру, спонсорував їхню ворожу діяльність, тобто вище військово-політичне керівництво Російської Федерації на чолі з Путіним.

Олена ДОВГАЛЕНКО

ОСАННА ХАРКОВУ

Я їду дорогами України. Вклоняюся зеленим лісам, жовтим полям та стрімким річкам. Я бачу дівчину, що дивиться на мене просто з неба.

Її пшеничне волосся оповито стрічками річок, у вінку на голові голубіють волошки й червоніють маки, а очі віддзеркалюють синь безкрайнього неба.

Україно, наша Україна, ось яка ти: вродлива і ніжна, розумна і добра, лагідна і сильна.

Мов нитки на вишиванці, переплелися долі українців, віки їх зшивають, поєднуючи червоно-чорні закарпатські мережива з білими, наче лілеї, вишивками Слобожанщини, ромби, як символи родючості з часів Київської Русі, з трикутниками форпосту України, Харкова, що символізували Світ та Антисвіт, що віддзеркалювали одне одного. Ці вишивки з прадавніх часів домальовуються, дороблюються новими та новітніми часами. Розплутуючи їх, можна віднайти хитросплетіння родинних зв'язків і почути відлуння прадавньої гуцульської мови на Куп'янщині, а миле м'яке вимовляння слобідських козаків на теренах Галичини.

Форпост України, Харків, такий добрий і розумний, такий веселий і музичний, такий літературний і науковий, такий гарний і самотній, повний прекрасних вулиць, бульварів, будинків, вузів, садів і парків, ти завжди був і є гордістю країни. Закінчити університети імені Ярослава Мудрого чи імені Василя Каразіна, як і багато

інших вишів міста, — значить стати успішним та затребуваним фахівцем. А змагання київської та харківської шкіл математики далеко не завжди вигравалися столичними мудрецами.

— То коли ми їдемо в Харків? — часто запитував мене колега, сам з Дніпра, отримавши вищу освіту в Харкові. Він багато розповідав мені про незвичайне місто, повне свого особливого вайбу та неповторної краси й мріяв познайомити мене з неймовірною місциною його студентської юності, молодості та кохання. Ми не поїхали тоді, на жаль, все відкладали та відкладали... Як відкладали на кращі часи подорожі на Джарилгач та Арабатську стрілку, на Сиваш та Олешківську Січ.

Пізніше, коли почалися темні часи, часи народження нової України, народження важких нелюдських муках, так щільно з'єднав час наші долі, що в жилах українців стала текти та сама кров, бо чому серця киян здригаються від повітряних тривог Харкова, а Вінниччина плаче від бомбардувань Сумщини?

Дивлячись на харків'ян, які виходили боронити рідне місто з лопатами для снігу та дерев'яними битами, на харків'ян, які не збиралися здаватися й були на триста п'ятдесят відсотків впевнені, що місто вони не здадуть, галичани надихалися, усвідомлюючи мужність людей на Сході країни, людей, зшитих долями в одну прекрасну країну хоробрих людей.

Харкове, славне місто людей-титанів, славних дітей Неба та Землі, ти не перестаєш дивувати кожного своєю стійкістю, так сильно обпечений війною ти продовжуєш життя, бо знаєш свою могутню силу й маєш віру в майбутнє, що дає силу на боротьбу.

Як багато трударів ти маєш! Це вражає, і тепер, обираючи виробників, ми віддаємо беззаперечну перевагу харківським майстрам.

Рідний Харків, я хочу заспівати тобі осанну, бо ти вчиш кожного мудрості, адже пам'ятаєш ходу й слова Григорія Сковороди, і нині маєш потужну філософську школу.

Ти даєш силу й віру мріям містян та гостей, бо й досі потужні безмежної сили думки академіка Вернадського плінуть у безмежно творчій ноосфері міста.

Ти народжуєш талановитих художників, бо нескінченні ідеї Врубеля, Рєпіна наситили твоє повітря на віки, вони дзвенять морозними ранками, химерно спілітаючи віти дерев.

Ти вчиш творити незабутні поетичні та літературні твори, бо думки Квітки-Основ'яненка, Левка Боровиковського, Володимира Сосюри, Миколи Хвильового, Миколи Куліша, Остапа Вишні

пронизали тебе назавжди прекрасним мереживом літературних творів, яке влітається в промені сонця, що підіймається вранці над твоїм гордим обрієм.

Ти даєш фундаментальні знання, ти твориш науковців, бо роздуми Остроградського, Ландау, Мечникова, що вписані назавжди в твою атмосферу, надихають творити науку: чи то ядерну фізику, чи то математику, чи то медицину...

Ти дозволяєш кожному бути творцем, бо навічно в пам'яті маєш невимовно чудового й талановитого Леся Курбаса і ніколи не зрадиш його пам'яті.

Ти ростив, ростиш і будеш ростити покоління мужніх вільних, сміливих людей, бо над тобою завжди сяють сонце вольне, сонце козацьке й дух отамана Сірка. Хай дають вони тобі стійкість, могутність, хай у гарячих серцях твоїх містян завжди буде воля, свобода та любов до життя!

Україно мила, Україно сильна, не все нам плакати, ридати, за темрявою прийде новий день, ми разом усміхнемся: Харків і Львів, Чернігів і Одеса, Полтава і Вінниця, наші українські міста й села, наша правда — це світло, що несе добро і знання, радість і віру.

Так, з озер-очей нашої матері України котяться сльози за загиблими героями, але вони вічно будуть подавати нам приклад мужності й стійкості, сміливості й віри. Ми вистоїмо, ми будемо разом: серце до серця, плече до плеча, місто до міста, єдина наша Україно, ми будемо разом, бо Світлу — бути навіки віків!

с. Хотянівка на Київщині

Тетяна МАЙДАНОВИЧ**БЛАГОСЛОВЕННЯ ЧИ ПРОКЛЯТТЯ —
ТОБІ ОБИРАТИ!***

Сказав Син Божий: «Я світ переміг!» (Ін. 16:33)
Хрест Воскресіння — дар життя для всіх.
Він Кров'ю очищає всякий гріх,
Хто разом з Ним обрати Правду зміг.

Війна гібридна в нас: бої, тривоги...
Та кожен день — це наші перемоги,
Хто із Христом обрав свої дороги.
Спиняє Хрест Ісуса, сестри-браття,
Народне лихо: обране прокляття —
Самим собі, в гордині і завзятті.

Довірились оманам сатани,
Впустили в Україну смерч війни.
Обрали люди шлях найлегший — вниз.
В нещастя, що були уже колись,
В ілюзіон «московський комунізм»,
Убивства і нещастя — знов збулись...

В стражданнях ми ще здатні прозрівати:
У послух Богу йти від справ проклятих.

* За однойменною книгою Дерекана Принса, міжконфесійного християнського учителя Біблії (2024, Перекладено і видано Служінням Дерекана Принса в Україні).

З провин смертельних — Божою Любов'ю —
Ісус звільняє нас Хрестом і Кров'ю:

*«Христос відкупив нас від прокляття Закону,
ставши прокляттям за нас... щоб Авраамове
благословення в Ісусі Христі поширилося
на язичників, щоб обітницю Духа
прийняти нам вірою» (Гал. 3:13-14).*

В Новий Завіт іде з Творцем народ,
Виходить з Богом із пітьми скорбот.
Минає той брехливий балаган,
Де владу має лицедій-тиран.

Бо тільки з Богом — сила й суть Буття,
У Воскресінні духом з Ним злиття,
Із Ним — Блаженства вічного Життя.
Творити з Богом у Його Імення
По Волі Божій — ось Благословення.

Обравши серцем в Істині стояти,
Звіряймо всяке слово — ділом Правди.
Так громадяни виберуть до влади
Захисників для вільної громади,
А з ними Бог нас буде захищати.

Так діти Божі матимуть знамення —
Отець дає Свої благословення:

*«Сьогодні взяв Я за свідків проти вас
Небо й землю, — життя та смерть дав Я перед вами,
Благословення та прокляття. І ти вибери життя,
Щоб жив ти і насіння твоє, щоб любити Господа,
Бога свого, щоб слухатися Голосу Його
Та щоб линути до Нього...» (5 М, Повтор. 30:19-20).*

23.09-16.010.2024

ЄДНАЙСЯ ДУХОМ, УКРАЇНО, ПЕРЕМАГАТИ І РОСТИ!

1. Єднайся Духом, Україно,
Так нині — як у всі віки.
Дає нам Сонце неодмінно
Від Бога — в серце клич палкий.

Було давно — було й недавно,
Під Неба образом святим,
Як ми збирались на Майданах,
То для когось чи може кимсь?

Коли на сполох били дзвони
За наші вольності й права,
Гули мобільні телефони,
Та нас вела — душа жива.

Коли «зелені чоловічки»
Захоплювали Крим, Донбас,
То наші звичаї одвічні
До бою гуртували нас.

Незгасні образи героїв,
Знання нові і вікові
Єднають кров'ю і любов'ю —
І вже померлих, і живих.

У дні весняні поминальні
Єднаємось біля могил
Свіжонасипаних і давніх...
Тут Небо додає нам сил.

Коли війна загриотіла,
Щось дивне ми почули враз:
Не всі, хто ворогів спинили,
А хтось о д и н... єднає (?) нас.
(Так досі у кремлі було,
Де всіх з'єдинив цар пуйло).

Для нас — безбожно і безчинно,
Коли достоїнства століть,
Бере собі одна людина...
І кажуть: «Він — це Україна»,
Ті, хто із ним в ОПУ сидить.

На поклик: «Слава Україні!»
Вже не «Героям слава!» нині,
Неначе жартома, лукаво
Гукають: «Президенту слава...».

Бувають в маячні хвороби,
Та ж нам не личить — культ особи!
Цим похваляється Москва,
Що топче вольності й права.

Неправди потороч огидна:
У транс впадає Україна
Три роки чуючи «мир-мир»,
Коли нас душить ворог-звір.

В Зміїних кільцях анаконди
Спливає кров'ю рідний край.
Складай-перекладай угоди,
Та ворогу — не потурай.

Є нам від Господа порада:
Як Іоан-євангеліст
З руки — в огонь відкинув гада,
Так Дух Святий нам вкаже скрізь.

І в серці Правда — як багаття.
Скидаймо ворога — в огонь!
Дух нас веде! З Ним вчить єднання
Апостол, що несе Любов.

А зло з добром єднать — негоже,
Воно ж підступно переможе,
Де хитрунцем, де напролом.

...Дай нам розпізнавати зло
Й палити Світлом Правди, Боже!

Народ єднати — Божа справа,
Сюди не йдуть людські лекала.
Претензії, балаканина,
До цього ж — руйнівні діла...
Не цим єдналась Україна,
Як звідусіль війна ввійшла!

Ковід-грошва, з доріг відкати —
Чого б то від лахви втікати?
Якби ж і вивіз хтось кудись,
То без гаранта обійшлись

Міністри б та й Верховна рада —
Закон дає їм право влади.
В.О. підписувати годні
Всі документи й нагородні...

А от ОПУ — поб'є судома,
От їм — не жити без главкома.
Йому в приміщення круте
Несуть промови, се і те.

Він професійний тут нарешті!
Озвучить хто найкраще тексти?
Не кожен здатний так артист
У виступ вкласти — власний зміст.

За всі віки для України
Хтось самозваний став єдиний,
Мовляв, єднання всім дає.
Бог Світло Правди з Неба лє,
І тінь барвиста розтає.
Не видно: хто він? де він є?

Проходить Сонце у зеніті —
Всю видно Україну в світі.

А самобутнього єднальця
Під сонцем Правди зникла праця.

(Те ж свято єдності лютневе,
Яке з Москви прийшло напевне,
Бо там «четверте ноября» —
День єдності навкруг царя).

Хай знов живуть — **столітні Злуки!**
А Рака, Лебеда і Щуки
Єднально-бюрократний віз
За тиждень — до війни довіз.
Невже він вернеться колись?

На тому ж місці — Лебідь, Щука...
Єднання зверху — хитра штука,
Немов при ділі, хто й безрукий.
Ще й день робочий — без принуки.

А от бійці в теробороні
Зійшлися — мов козацькі коні!
І на припоні, і в загоні,
На перегоні, і в погоні —
В них добрі вершники сьогодні!
Завдання й напрямки — природні.

І волонтери всюдисущі,
Із Божим духом — всевидючі.
За кругової оборони
В них і авто — це сили збройні.
За мир — не голубки, а дрони.

Дух Правди з вами, діти Божі!
З лукавим — будьте насторожі.
Тим, хто неправду покривав,
Не доручайте добрих справ.

Дух те єднає, що зростає,
Пускає сонячні ростки.
Зчорніле й темне — відгортає,

Із ним — єднатись не з руки.
Про це нагадують байки.

По всіх оманах і руїнах,
Під Неба образом святим,
Єднайся Духом, Україно,
Серед неправди й суєти —
Перемагати і рости!

27-30. 04. 2022

ХЛОПЧИК З ОБРОТЬКОЮ

*Моєму сину Віктору Тарану, офіцеру ЗСУ,
історикові за освітою і покликанням.*

1. Згадаймо хлопчика з обротьюкою,
Що Київ стольний врятував.
Ворожий стан пройшов без спротиву:
«Коня шукаю — кінь пропав!» —
По-печенізьки всім казав.
Ніс ту вуздечку без вудил,
Минав чужинських вояків,
Аж поки у Дніпро забрів,
На Лівий берег переплив.
2. Княгині Ольги до дружинників
Той хлопчик звістку передав:
«В облозі град! Допоможіть мені,
Бо ще в поході Святослав!»
...І рать прийшла від Броварів,
І в страсі ворог відступив.
3. Той хлопчик мову знав чужинську,
За те його хвалили всі.
В народі цінували й війську
Знавців у Київській Русі.
Так і в часи Петра Могили
Латину й польську діти вчили.

4. А чи знайдуться божевільні,
І дорікнуть Костенко Ліні,
Що вчилась «русским» у Москві?
Або Сергію Білоконю —
Здобув там ступінь науковий?
Дух України — в них в крові,
Про це — в житті і творах звіт.

5. Слов'янських коренів російська:
«Північна староукраїнська» —
Так мову цю по суті зву.
Як залунає в нас китайська,
Пекін пектиме нам нещастя
Смертельно гірші за Москву.

6. Хто ж — хворий духа сліпотою,
Стоптавши досвіди століть —
Кричить в наш час війни з Москвою:
Російську не потрібно вчить,
Ніде ні з ким не говорить,
Війна, мовляв, затихне вмить...

7. Це так, якби проти чуми
Боротися взялися ми:
Не говорити про хворобу —
Ввели б традицію недобру,
І не вивчать, і брать на кпин...
А треба ж — ввести карантин
Для хворих з будь-яких країн!

8. Всіх слуг **московського тиранства**
Слід позбавляти громадянства,
Щоб в Україні між людьми
Зник **вірус деспото-чуми**.
Хто ж не прийме духовних ліків,
Тим строгий карантин — довіку.

9. Плекаймо сили захисні
Із де'спотами у борні!
Дає нам Бог в народах різних

Тих душ, по Богові живих,
Що Правда й Воля України —
Це перемога і для них.
**Їх мову, як трофейну зброю,
Берем частково теж до бою.**
Так, щоб вона служила нам
Ще краще, аніж ворогам.

10. Якщо **тиранство і неправду**
Не зможемо здолати ми,
Одержимо злочинну владу,
Дух зла посяде над людьми.
І спалить тих вогонь Господній,
Хто світ штовхає до безодні.
Так свідчить Боже Одкровення —
Збуваються його знамення.

• *Мій сину, хлопчику з обротьюкою,
Що йшов через ворожий стан,
Це вже не гра — в дитинстві брань...
Ти в ЗСУ, разом із ротою,
І вам розумно дрони грізні
Так служать, як і мови різні.
Не склала жодну з них Москва...
Святої Трійці це дива!!!*

2021; 20-21.10.2023

СЛАВА БОЖІЙ УКРАЇНІ!

Тому і лється на землі кров. Війни, терор, насилля, охопили світ. ...Через Своїх Пророків Господь пояснює, що існує прямий зв'язок між тим злом, яке робить людина, — та примноженням бід у світі. ...Якби ж люди покаялися перед своїм Творцем за зраду та змогли виправитися — то не вилитала б на землю повнота Божого гніву (Об.16:1-21). (Духовна скарбниця. Святе Письмо про сучасність і майбутнє світу / Укл. схимонахinya Єкатерина Київська. К.: вид-во Криниця, 2004. С. 31, 32, 34).

Війна гримкоче в Україні.
Благають миру люди різні,
Та самолюбну й поверхову
Бог нехтує молитви мову.

І проминає те прохання,
Що без смирення й покаєння.
Що кривди змовчує колишні
І зневажає болі ближніх.

Бог впізнає, хто Божі діти,
В турботах їхньої молитви.
Пророкам відкриває Бог,
Кого хранить Його Любов.

Є Божі діти в Україні!
Із духом зла в борні постійній,
З Христом — причастя кров'ю рідні.
Заради них дається Богом
Життя, і воля, й перемога.

Це світлі душі. Їх смирення —
Всевишнього в ділах знамення.
Їм подавала Мудрість вістку:
«Хто хоче мир — готуйте військо!»

Відріксь народ, накликав горя...
Немов Содом або Гоморра —

Міста зруйновані повсюди.
Та вибрані з них вийшли люди.

Збережено з віків насіння.
Зросте народ у поколіннях,
З'єднає ще науку й віру
З Творцем Життя — у працю щирю.

Ворожі раті, відступіться,
Хранить нас Господа Десниця,
Щоб відродилася земля —
Війною змертвлені поля.

Є в Україні вірні душі,
У Правді Божій непорушні.
Тримають Небо України
У згоді з Богом щохвилини.

Страждання їхнє, кров і рани —
Наш викуп за неправди й зради.
Своїм життям в самопожертву
Спиняють смерть — своєю смертю.

Перекладають день при дні
Слова Небесні — на земні,
Щоби Плоди Святого Духа
Зростали в українських душах.

І сіють всюди силу Слів,
Якими світ Христос учив.
І кожен з Господом навзаєм
Знов духів зла перемагає.

Є мужні душі — вірні Богу!
Він їм вручає перемогу,
Благословляє силу й владу,
І відмітає підступ, зраду.

Із ними буде незборима
І мирна вільна Україна.

Олега Ольжича завіти
У справи вводять Божі діти.

На них будується держава,
Про них цей клич: Героям слава!
Правдивий їхній заклик нині
Так: Слава Божій Україні!

7-13.12.2023

КРИЛА ОРЛА

Я в Харкові колись була —
Вглядалась, мов із крил орла:
Так легко линуть при землі
На історичному крилі.
Простори вулиць звідусіль —
Широкі помахи розкриль!

Свободи й прав імунітет
Плекає університет.
Незгасний дух Сковороди
Витає в Харкові завжди,
Вчить нас: як він — спасатись так
У вірі в Промисел Христа,
Минуть, як вкаже Дух Святий,
У світі — сіті суєти.
Скрізь Біблію в житті нести...

Премудрість з тих часів розкрила
Над Харковом — могутні крила.
З тих «крил орла» у горній світ
Душі почати легко зліт!

А в ці лихі роки війни
Лють особлива в сатани
На Харків, на його людей:
Гримить, горить в них кожен день,
Щоб не злітали від землі

На Духа Вічному крилі...
Та зла потуги — замалі.

Дай, Боже, переможних сил,
Хто боронить це місто крил!
В трудах, в молитвах, у боях
Хай вільним буде Харків-птах!
Проти Московії форпост,
Всім ворогам — кордон-погост*.

30.04.; 04.11..2024

* Погост (рос.) — сільське кладовище.

Катерина МАНДРИК-КУЙБІДА

* * *

До змагу нумо знову, браття.
Дарма над нами ворон кряче.
Ми — шаленіюче завзяття,
Такі ж, як сонечко гаряче.

Ми всі — гартоване залізо —
У серці з правдою простою,
Що кожен, хто з війною лізе —
Умре від нас на полі бою.

Печаль і сумніви — не наше.
За Україну і за славу
З тобою битимосся, враже,
Щоб відновити нам державу.

До чину ми усі охочі,
Ждемо на змаг — стрімке завзяття.
І пломеніють наші очі:
Не осоромимосся, браття!

1944

НАШІ ЗНАМЕНА

Не знищить нас жорстока доля —
Зведемо український дім,
Бо нам знаменом править:
«Воля Людині і народам всім!»

До зброї, браття! Всі до бою
Супроти недругів лихих.
Ми помстимося за героїв
Або долучимось до них!

Будь-хто із нас героєм стати
Щомиті кожної готов.
Ми смерть не будем обминати,
Якщо вже час її прийшов!

Не зломлять вороги, ні зрада—
Нас Богоматір береже.
Чекає слава чи загибля —
Однаковісінько уже.

Коли впаде на полі бою
Із москалями хтось із нас,
Складемо почесні герою
І підемо сповнювати наказ...

Не знищить нас жорстока доля —
Зведемо український дім,
Бо нам знаменом править:
«Воля Людині і народам всім!»

1944

ДО БОЮ!

Вперед Вітцівщини сини —
Там нас чекає слава!

Священну землю боронить
Зове зоря кривава

Від ворогів, що днесь прийшли
Народ наш погубити.
Ставаймо в стрій, ідім у бій —
Державу боронити!

До зброї, гей! Заброд ачей
Зітремо рать потворну.
Їх кров червона потече
У нашу землю чорну.

Так буде з кожним, хто прийшов
Життя в нас відібрати,
Бо смерть за смерть і кров за кров.
Очікуйте відплати!

1945

* * *

Вставай і борися за волю святу,
За гідність, за честь, за свободу,
Втопивши в крові московитів орду,
Український народе!

Будь грізним і мудрим, про слабкість забудь:
Попереду бій і скорбота
За тими, хто в ньому завершить свій путь,
Український народе!

Попереду радість нових перемог!
Ти здатен усе побороти:
Майбутнім твоїм переймається Бог,
Український народе!

1945

* * *

Стати у повстанські лави, браття,
Україна закликає вас.
Щоб Державу з крові та завзяття
Відродить від Сяну по Кавказ.

Кров — чужа, ну а завзяття — наше.
Ми себе прославимо і рід,
А по тім історія розкаже,
Як в борні ми здобували світ.

У боях, як в кратері вулкану,
Ми перетворились на мечі,
Щоб і дух в непам'яті розтанув
Ворогів посталих із ночі.

Ми — луна новітніх революцій,
Що уже dokonano гряде.
Україна, знайте, неминуче
Вільною й соборною буде!

1945

БУДЬ ГЕРОЄМ!

Чуєш, сурмами відверто
Воля кличе нас до бою:
Мати сину каже твердо:
«Будь героєм!»

Кров довкола — бойовисько.
Понад ним слова молитви.
Перемога ще не близько
В цієї битви.

Хтось повернеться до мами,
Хтось на ґруні знайде спочив —

Україна їм вітрами
Склепить очі.

У років шпаркому плині
Весни вернуться травною, —
Мати скаже твердо сину:
«Будь героєм!»

1946

* * *

Над вбитим воєм друзі не ридають,
Бо впали ті відважно, як герої.
«Ми окупантів виженемо зграю», —
Клянуться над загиблими на зброї.

Мете «мітла червона» по Карпатах,
Кривавий слід лишає за собою.
За кожного чекає вас розплата!
Не будете ви мати супокою!

І кожен куц, і дерево, і камінь
За дім, село, приниження і кривди
Вам будуть мстити месників руками,
Яких ще, окупанте, не убив ти!

Наш дух ясний, мов сонечко на пружі.
Декалог нас боротися покликав:
В боях і тюрмах, крові і нарузі
Народжується нація велика!

1946

* * *

Ти пісня й мовчання,
Ти радість і жаль,
І зіронька рання,
Господня скрижаль.

Ти заповідь Божа,
Терпіння і хрест,
І на перемогу
Вказуючий перст.

В бараці із нами,
В оцій глушині
Ти стала словами
Молитви мені.

Ти сонце в тумані,
Наснага в путі,
І слово останнє
В моєму житті:
У-КРА-Ї-НА!

1954

Христина КУЙБІДА-КРИШКЕВИЧ

* * *

В душі, як у ядрі земному,
Температура наростає.
Настане час — як зірка спалахну,
Чиста, наче слово.

03.05.1999

* * *

Крутило снігом і мело
І стало біло.
Зима упала на зело
І зааніміла.

Упала стрімко, жовтень зник,
Синіють вікна.
Серпом у хаті молодик
І трохи світла.

І білим-біло навкруги.
Так білим-біло,
Що я повірила в сніги,
їх полюбила!

3.01.2001

ГОЛУБІВНА

У просторах синіх
Понад нами
Там кружляла голубівна
Із вітрами.

Ой, кружляла голубівна,
Кола вила,
Та шукала доріженьку,
Що згубила.

Ой, кружляла та кружляла
В висях горніх,
А над нею громовиця
Чорним-чорна.

Затулили хмари щільно,
Всі дороги.
Б'ється з ними голубівна,
Що є змоги.

Коли вдарила в півнеба
Блискавиця,
То побачила дорогу
Біла птиця.

Ой, знайшла свою дорогу,
Полетіла.
Білопера голубівна
Легкокрила.

07.07.2002

* * *

Б житті все складно,
Легко — в небутті.
Але навіщо переходити до нього,

Якщо не пізнав життя,
Не зрозумів свою суть
І не з'ясував,
З якою метою
Тебе приведено на цей світ,
Що повинен зробити?
Б небутті —
Проплинеш хмаринкою в небі,
Дощем розсієшся,
Усміхнешся сонцем.
Це так мило!
А в житті?
Грозу стрічаю,
Шквал не минаю,
Гроловицю викликаю,
Щоб з'ясувати свою сутність.

03.08.2009

* * *

Яку співають пісню явори?
Про що скрипить в саду дідівська хата?
Їй щось терпке горіх наговорив,
Якого посадив колись мій тато.

Росте жалива тут і лобода,
Куйовдить вітер вишні пелехаті
І горобці лоточать на дротах,
Але ніхто вже не виходить з хати.

16.08.2015

* * *

Ой матусе моя, ясен променю мій,
Ти блукаєш сама у пустелі,

Де думок навісних надокучливий рій
Доріженьки роковані стелить.

Ти пішла на зорі лиш прокинувся світ
Неуловний, але не зникомий,
Оминаючи страх уже скількись-то літ
І бажання напитися втоми.

У висотах дзвінких ясне сонце сія,
Розлітається братство крилате.
Ясен променю мій, голубівно моя,
Чи знайдеш те, що сміла шукати?

29.11.2016

* * *

Густих дощів неточні рими,
В долонях осінь золота.
Вплітаються у ритм незримо
Мої розхристані літа.

Їм повернутися не можна,
Як не позбутися хули.
До осені дорога кожна,
Хоч як би щиро не моливсь.

3.10.2019

Василь КУЙБІДА

* * *

Йшов по лісу осінньому
В шурхоті листу пожовклого
І раптом помітив,
Що з хмари на хмару ступаю.
Чиста вись наді мною,
А на пружі — сонце черлене,
І тільки спогади невиразно
Сіріють десь далеко-далеко внизу.
У повітрі висне сніг.
Придивився, — ні, це не сніг —
Мамині вишні цвітуть.
А сонце — її обличчя,
Що випромінює доброту.
М-А-М-О!!!

* * *

Ми вчора із татом косили хмарини,
Ступали по небу по синьому твердо,
Яке сотворялося духом людини
Таким же, як небо сьогодні відвертим.

Наклепані коси шипіли вітрами,
Всміхалося небо вже геть без хмарини,

А люди були, як намолені храми
І сонце, як усміх дитини

* * *

Стежину цю освічують каштани,
Обабіч стоячи у німоті.
Іх світло надвечір'ями не тане,
На трави розливаючись густі.

Теплінь така і літо недалеко.
До нього прилаштовуються дні,
Забувши про ракетні небезпеки,
Сирени вовчі, ночі вогняні.

Але каштани все це пам'ятають:
Свічки тримають скорбно мовчком,
Які у травень цівками стікають,
Де від нічого прихистку нема.

АТАКА

Ми тут не йшли — повзли у болотах.
Землі стоги здіймалися між нами
І залякав розколинами страх,
Бо вило й гуркотіло болотами.

Із нами повз у темряві Ісус
І по обличчю кривця цівкотіла,
І розум рвав у тьмі болотострус
Із грудками розірваного тіла.

Ще трішечки і бажаний рубіж!
Зриваємось на ноги задубілі
і поміж вирв і вибухів крутіж
Чимдуж рвемось до бажаної цілі.

Ми біжимо між трасами від куль,
 Ісус в крові тримається із нами.
 Позаду прут, позначений як нуль,
 Закреслений убитих іменами.

* * *

В хаті сутінь густа
 Від стіни до вікон.
 Світлоока зізда
 Розколошкує сон.

В напівмороці дим
 І тривога німа.
 Як цю ніч перейти —
 В ній же сенсу нема?

А чи є у житті
 Після звірства і вбивств?
 Я стояв у куті
 І до Бога моливсь.

Це ж кому ти давав
 Шостий з черги закон?
 Тим, хто нас гвалтував,
 Убивав іспокоп?

Заборона: «Не вбий»
 Лиш стосується нас?
 Чом кацапище злий
 Не сповня твій наказ?

Всемогутній мовчав,
 Я півсонний моливсь,
 До імлі дослухавсь,
 І думками губивсь.

А коли закуняв —
 Донеслося здаля:

«Я закон поміняв На:
«Убий москаля!»

* * *

Йшов собі безпечно дорогою,
аж раптом надибав спогад.
Такий собі — нічогенький:
у вічі не кидається, іде не поспіхом,
на молодиць позирає.
Дивлюся, а на плечі у нього птаха,
та, що мама вишивали на старому полотні.
Зернятко у дзьобі не дає їй кричати,
то й сидить вона мовчком,
лише сльози котяться вишнями по сорочці.
Ой, нащо ж ти пускаєш їх, безголоса пташко?

* * *

Десь там неспокій висне зі словами,
Торкаючись ранкової роси.
За вітром, за осінністю, димами
Ледь чути невідомі голоси.

Такі часи покручені, злиденні,
Немов чекання осені руде.
У них вітри вриваються буденні,
Аж поки жовтий лист не опаде.

Та зрештою, забудеться натома,
У розпачі розчиняться дощі,
І ти один повернешся додому
В запиленім пригодами плащі.

З цікавістю подивляться на тебе
Віконниці не вимиті давно,
І порожнеча праведного неба
Його ж спотворить чисте полотно...

В імлу осінню шерехи проникли,
Наблизивши до тебе імена,
І хтось химерний з голосом охриплим
Своє чоло притулить до вікна.

* * *

Кінчики пальців
Торкаються імені твого,
Яке закінчує писати
Вітер на воді.

Микола СЛАВИНСЬКИЙ

ДИВОСВІТ РОДИННОГО ТРИКНИЖЖЯ

Протягом останніх років побачило світ своєрідне родинне трикнижжя: збірки віршів Катерини Мандрик-Куйбіди «Ставай, Україно, до бою!» (2022), Христини Куйбіди-Кришкевич «Голубівна» (2021) та Василя Куйбіди «Ландшафти голосів» (2023). Це, без перебільшення, унікальне явище в українській ліриці.

Започаткувала поетичну традицію славного роду Катерина Куйбіда (1927–2004), яка народилася в селі Сукіль Станіславської (нині Івано-Франківської) області. Батько був лісорубом, у дерев'яній хаті під образами ясніли портрети Івана Франка, Маркіяна Шашкевича і Тараса Шевченка. Усі грамотні односельці відвідували «Просвіту». Діяв «Союз українок», юнаки та дівчата ходили на вечорниці, дивилися вистави, зокрема за п'есою «Назар Стодоля», тож цілком закономірно стали воїнами УПА. 25 жовтня 1950 року юну Катерину як зв'язкову заарештували. Після повернення в Україну з далеких сталінських таборів згадувала: «Слідчий допитував і бив. Відповідала: «Не знаю». Він мене знову допитував і бив, бив і допитував».

У короткій автобіографії — жодного слова про першопочатки віршування. Є хіба що одне принагідне свідчення: у 5-й камері внутрішньої в'язниці Станіславського

управління МДБ, де було 32 жінки, склали колективну — воїстину народну! — пісню, де, зокрема, відлунився спогад про катування в кабінеті слідчого: «Якщо я не впала, / То б'є у живіт, // А потім у груди, // Аж темніє світ». Саме ці рядки, вірогідно, належать Катерині Мандрик (після одруження на засланні — Мандрик-Куйбіда), адже вона писала вірші ще до арешту.

Книжка «Ставай, Україно, до бою!» відкривається двома мініатюрами 1944 року, далі подано лірику 1945–1949 років... Обвинувальний вирок зачитали 17 травня 1951-го: як особливо небезпечну злочинницю Катерину Мандрик (уже поетесу!) засудили на десять років суворого режиму, а також на п'ять років заслання в Інті — Богом забутому містечку Комі АРСР. Там, після одруження із нескореним земляком-бандерівцем Степаном Куйбідою, народила трьох синів, зокрема й Василька — майбутнього знаного лірика, науковця, громадського діяча та політика. Повернулася в Україну лише 1964 року (чоловік залишився на спецпоселенні в засніженій Інті). Тоді ж, уже в рідних краях, написала поезію «Земля свята, бо тут батьків могили...»

Читала вірші сина — і перші, ще школярські та студентські, і пізніші, аспірантські, а також занотовані після захисту кандидатської дисертації, яка не мала нічого спільного з лірикою. Назва суто наукового дослідження була незбагненою для непосвячених, бо йшлося в ньому про «нелінійний аналіз слабо збурених нелінійних динамічних систем на функціональних многовидах»... Благословляла першу книжку віршів «Контур» (1991), коли ж син став відомим громадським діячем, по-материнськи щиро раділа, що він 2003 року захистив докторську дисертацію й водночас підготував до друку дві поетичні збірки — «Вертикаль стебла» та «Долина відображень». Тоді ж, відчуваючи наближення останніх днів життя, написала: «Перейду у трави до болю зелені, // Щоб збутися віщими снами».

Вірші матері й сина, споріднені провідною темою — утвердженням українськості, глибинно перегукуються, перелунюються, часто-густо мовби переливаються в суголосні змістоформи. Така вже природа родового начала на світових паралелях справжньої поезії. Яскраве підтвердження цього — збірка віршів «Голубівна» передчасно згаслої Христини Куйбіди-Кришкевич (1981–2020). Донька Василя Куйбіди та внучка Катерини Мандрик-Куйбіди дебютувала 1999 року. І батько, й бабуся читали її першу мініатюру з такими завершальними рядками: «Настане час — як зірка спалахну, // Чиста, наче слово».

Гени роду, які озвалися в рідному, чистому, мов сльоза, образному слові, небесно-земні, спільні, а ось іскра Божа в кожного своя. Саме це й засвідчує родинне трикнижжя.

Катерина Мандрик-Куйбіда тяжіла до традиційного віршотворення, наснажувала його фольклорними мотивами, адже впродовж довгих років не лише нотувала народні пісні, а й оприлюднювала їх. У передмові до книжки «Ставай, Україно до бою!» Василь Куйбіда наголошує: «До слова ставилася як до Бога — ніколи не говорила неправди і зайвого не говорила. Свої погляди і думки обстоювала за будь-яких обставин». До речі, мала феноменальну пам'ять, могла годинами цитувати Біблію, у в'язницях і таборах вивчила німецьку, польську, естонську та литовську мови, студіювала французьку. Навіть на схилі життя — і це характерно для шляхетної, скромної Катерини Мандрик-Куйбіди — не вважала себе ні поетесою, ні перекладачкою, хоча й виносила на читацький суд переспіви віршів франкомовних авторів.

Вплив європейської лірики найвиразніше вловлюється у пізніх творах поетеси, в яких домінує неримованість, нерівнонаголошеність, структурна несиметричність (вони, до речі, притаманні й рідному фольклору). Ось лише один приклад із верлібрового доробку авторки, схильної до традиційного віршування: «Над золотом листя померхлим схилилася осінь. // Сонце сидить на пеньку, усміхаючись».

Саме гармонійне поєднання класичних начал та верлібрового розмаїття, вільного дихання строф стало основою основ лірики і Василя Куйбіди, і Христини Куйбіди-Кришкевич. Українське/народне слово у них, як і в Катерини Мандрик-Куйбіди, добірне, точне, афористичне. Це ще одна ознака справжності поезії. Ця справжність — і в ширості письма, і в його духовності.

Наполегливі постмодерні шукання Христини Куйбіди-Кришкевич тривали до її останніх грудневих днів 2020 року. Третього грудня нерозгаданість натхнення продиктувала вірш «Спочатку було слово», де були такі болісні рядки:

Світ не впізнав мене,
Коли я прийшла.
Не знав мене, доки жила.
Залишиться байдужим,
Коли відійду..
Я була лише словом,
А точніше одним із них.

Прощальний вірш датовано дев'ятим грудня. 16-го поетеси не стало. У післямові упорядник збірки «Голубівна» Василь Куйбіда зазначає, що останній запис у щоденнику доньки схожий на обірвану кардіограму. Я ж лише додам: голубівною поетеса називала голубку, та й сама була ніжною голубівною...

І ось до читачів пішло родинне трикнижжя. У ньому — відлуння біографій авторів, відгомін їхнього небуденного життєвого шляху, утвердження національних ідеалів, віра в нездоланність України. А ще — сонячний відсвіт самобутніх різновеликих талантів. І святиня для трьох — прабатьківська мова. І значуща змістовність світоглядно споріднених творів, в яких немає звичної нині пустопорожності. Дивосвіт кожної збірки неповторний, та знову ж таки є те, що об'єднує їх у цілісне трикнижжя: незбагненність генетичного коду Куйбідів і таїна Божого благословення.

Наталія КАЛИНОВСЬКА

ГЕТЬ РУКИ!

Геть руки, іроди-тирани,
Від наших міст, від наших хат!..
Бо вільні ми, і ще в капкани
Не раз потрапить окупант.

У мозолях від зброї руки,
В тіла вгризається метал...
Хоч може через ваші муки
Вам зблисне Правди ідеал!

Й повірите у право «брата»
На землю, пісню — на святу!
А — ні, впаде тяжка розплата
На вашу клітку золоту!

СИНОВІ

Мій сину, у душі своїй
Пильнуй прадавній ген народу!
Ставай сміливо в гордий стрій
Ясного предківського роду!

Шануй коріння... Від Карпат
Аж до степів, до їх роздолля...

Усюди там — твій друг і брат,
І небайдужа його доля...

І буде мир, і добрий день,
І буде злагода між нами,
І буде ненька, буде нень
Пишатись мудрими синами!

СПЛІТАЙМО ВІНКИ ЛЮБОВІ

Людська біда... недобрим блисне оком,
В німій печалі скорбних душ мотив...
Бо смерть стає не випадковим кроком...
Сини не повертаються з фронтів.

Жаль молодих жінок вже овдовілих,
Гірчить печаль молодшої сестри,
Жаль матерів у горі посивілих
І зморшок батька з чорної жури ...

Чи далі наливати в серце лиха?
Щоб спеліло геть воно до дна...
Щоб темрява селилась в ньому стиха,
А чи шукати сонця і зерна!

Зійде воно, з землі нап'ється сили...
Духмяним хлібом, щедрістю, теплом...
Тоді хвала нам: лихо пережили!
Біда вже не зачепить нас крилом!

Сплітаймо радше ми вінки з любові,
Річки від щастя вийдуть з берегів...
Хай квіти багряніють не від крові,
Нехай не буде в світі ворогів!

СТИГЛІ ВИШНІ...

Літо, літо... Стиглі вишні!
Буйно квітнуть віти пишні.
Смак солодкий та терпкий...
Ягід контур наливний!

Літо, літо... Квітне сад!
Є у ньому сто принад...
Чар духмяних привороти,
Тут зникають всі турботи...

Літо, літо... Стиглі вишні!
Хай полюбить нас Всевишній!
Тисне ж орків воїн наш...
ЗСУ — незмінний страж!

Нашої землі, кордону...
Хоч в диму армагедону,
Береже наш буйний сад,
Де чаклує вир принад!

Літо, літо... Стиглі вишні!
Рясно квітнуть віти пишні.

* * *

Все починається з любові,
В ній сенс життя і наші цілі...
А там і рани — аж до крові,
І мрії чисті, сніжно-білі...

Любов — це крик обох сердець,
Вона — натхнення мить єдина...
У ній — початок і кінець,
У ній — родина й Батьківщина!

Любов — у кожному із нас,
У добрім чині, щирім слові...

Спливає час... Минає час,
Та не минає час Любові!

ДВА КОЛЬОРИ — ВІНЕЦЬ СВОБОДИ!

Наш стяг — це чисте небо й земле плідна!
Дві ніжних стрічки: жовта і блакить!
Два кольори святі — тканина рідна,
Яку Герої зберігають кожну мить!

Наш прапор для нащадків — біль і гордість
За всіх героїв — з гартom боротьби,
За дух незламний, за людську пристойність,
За те, що нація — не скорені раби!

Наш стяг — це символ волі і свободи,
Це символ України-неньки і зорі...
Це вільний і пісенний наш народе
У молитовній, праведній борні!

Яскраво стрічки вплетені у коси,
Душі барвисте й чисте джерело...
Наш прапор — це любов... весняні грози!
Любові благодатне знамено!

Блакить небес, оспівана віками,
Веселка сонячна і ранішня роса...
Снопів поля квітучими вінками...
Й нова велична волею яса!

Наш прапор — це волошок поле й маків,
Безмежний край родючого зерна...
Шляхи славетних, вільних гайдамаків,
Землі красоти, які кожен зна!

Блакитна й жовта — це вінець свободи,
У небі зорі, колосків Земля!
Два кольори — слова палкої оди
І безтурботний клекіт журавля!

ГОРИТЬ ЗЕМЛЯ!

Горить земля моя, палає!
Душа розхристана волає...
Не зійде колос золотавий,
І не цвістимуть зелен-трави...

Земля обпечена: у ранах...
І, Боже мій, війна у храмах!
В обитель влучили ракети!
Біда на острівку Планети...

Спить людство — сите і байдуже!
Хто людожера спинить, друже?
Лише наш воїн, наш солдат
Завдасть ще оркам сотні втрат!

Бо ЗСУ — єдина сила,
Яка би ворога спинила!
Крізь втрати друзів і вояк...
Вона — єдиний наш маяк.

У морі обіцянок чинних...
У чому діти наші винні?
Орду не в змозі світ спинити!
Лиш воїн наш їх може вбити...

Сміливий, вправний, бо завзято
Він наближає МИРУ свято!
У пеклі битв, у ріках крові...
Він символ — Божої любові!

Він міць кордонів, сила волі..
Крізь дим гармат у битві, в полі...
Йде лиш вперед — до перемоги,
Де кров'ю стеляться дороги...

Сміливий, вправний, бо завзято
Він наближає МИРУ свято!

ВІЙНА ОГОЛИЛА НЕРВИ...

Війна оголила нерви,
Війна напружила жили!
Ну, що ж ти, криваве стерво,
Гріхи ще не замолила?

Війна розпізнала сутність!
Мов лазер, сканує душі...
Чи є там чеснот сукупність?
Чи просто брудні калюжі?..

Війна розгадала секрети:
Які ми сміливі Люди!
І кров'ю малює Портрети
Героїв, які є повсюди!

Малює портрет волонтера,
Автівка чия на Сході...
Сміливого пенсіонера,
Який на своєму городі.

Він сіє, вирощує квіти,
Бо знає, що ми є вільні!
На світ з'являються діти!
Геть, нелюди, божевільні!

Війна оголила нерви,
Війна напружила жили!
Ну, що ж ти, криваве стерво,
Гріхи ще не замолила?!

м. Львів

Микола БОРОВКО

«ПІД НЕБЕСАМИ З ГУСТИМИ ТУМАНАМИ...»

Цикл ронделів із майбутньої поетичної збірки

* * *

*Сива борода ранку сплелася з отавами
смарагдового газону. Вночі на нього впало
останнє яблуко, а вранці викотилася осінь.
Я не став діставати його.
Очі ранку і мої очі зустрілися. Срібло трави
впало блискітками на моє волосся...
Ми ставали близнюками...*

1. Червоним яблуком у кроні
Остання згадка майорить.
І птахою прощальна мить
Тремтить у мене на долоні.
Гривасті коні — на припоні.
Шлях падолистами курить.
Червоним яблуком у кроні
Остання згадка майорить.
Цілунки мжички вже солоні
І їх не витерти, ні змить.
Спішить усе навкіл, летить.
Душа, мов бранка, у полоні
Червоним яблуком у кроні.

* * *

*Перебираємо ідолів. Шукаємо власного...
Переконуємо себе, що знайдений буде схожим,
близьким, доступним...
Різями вимогливості і принциповості знімаємо
стружками зайве...
Ще трохи і наші душі стануть схожими...
Але наблизившись до основи, серцевини
ненароком знімаємо більше... і розчаровуємося
трухлявістю прихованої істини...
Невже все починати спочатку?!*

2. Хизувалося літо загравами,
Доки осінь у сад не ввійшла:
Денді днів потяглися до шляп.
Ринви твори сопілок заграли нам.
Хутко гречність сховали за ґратами,
І строкатістю вислали шлях.
Хизувалося літо загравами,
Доки осінь у сад не ввійшла:
Пристрасть юну з обіймів забрала вже,
Позмітала в побаченнях шлак...
На сімейних виставах — аншлаг.
Тільки ще перед вирію зграями
Хизувалося літо загравами...

* * *

*Спалахами попадань по дронах, по балістичних
ракетах рвуться на шмаття гоголівські
українські ночі...
Вогнями божевілля озвірілий садист жере
жінок, дітей, тишу...
Знову розп'ято Матір!..*

3. Під небесами з густими димами
Осінь стояла в строкатій хустинці.
На велелюдній тривоги зупинці,

Прагнула швидше доїхати до мами...
 Доки зима не заслала снігами
 Стежку, що ждала тепер наодинці.
 Під небесами з густими димами
 Осінь стояла в строкатій хустинці.
 Люди її за дивачку сприймали —
 В кошику тислись незвичні гостинці:
 Біль і неспокій в сльозинній краплинці.
 Де ж ви сини, що вертатися мали?!
 Під небесами з густими димами.

* * *

*Хто твій спаситель в неклі жорстокого
 бою, хто огорне тіло твоє безсмертям і
 любов'ю і не дозволить ні кулі, ні осколку
 відтяти пуп'янок завтрашнього на
 стеблі твоєї долі?..
 ...Не шукай відповіді. Ти не знайдеш її сам...*

4. Небо руками Матері
 Винести прагне сина:
 Куля його скосила
 На вогняному фарватері.
 Там у смертельному кратері
 Править нечиста сила...
 Небо руками Матері
 Винести прагне сина.
 Смерть заробляє на бартері —
 Скільки уже накосила —
 Порахувати не сила!...
 Стискує горла карателів —
 Небо руками Матері!

* * *

*Обживалися серед лісу довго й безпечно.
 Заросли зарубки тих стежок, якими ми
 сходилися на віче...
 У клопотах загубили розгілля напрямів....
 Тепер вирубуємо все підряд...
 Шукаємо вихід із безвиході.*

5. Як правильно, як мудро, до ладу
 Перевертні із блазнями сюркочуть.
 У вічі правду говорить не хочуть.
 Мовляв, біди болота обійду...
 Самі нещастя валками ідуть
 (Зробили з нас безмовну поторочу).
 Як правильно, як мудро, до ладу
 Перевертні із блазнями сюркочуть.
 Я ж сумніви на вітварі кладу —
 Хай нелюдам нервища полоскочуть.
 Хоча дощі ту скелю не розмочать
 І зорі у долоні не впадуть.
 Як правильно, як мудро, до ладу...

* * *

*Світ зупинився маленьким дівчатком
 біля кошика з пучечками квітів.
 Найменшенький попросився на руки
 і притулювся до її тендітної душі,
 у пошуках тепла і любові...
 Вона мусить прощатися з ними... щоб
 маленькі мідяки надії змогли зігріти завтрашнє...*

6. Очі — напівнеба, суму — ціле море:
 Янголи пучечків туляться до щік.
 Люди, придбавайте радощі мерщій-
 Буде пізно завтра, завтра буде горе.
 Дівчинка на розі світ до себе горне
 (Десь до мами в двері стукає Кощій)

Очі напівнеба, суму — ціле море:
Янголи пучечків туляться до щік.
Не минайте, люди, в мами серце хворе,
Злидні одягли нас в милостинь плащі.
Доокіл байдужості крижані дощі.
(Хто в моєму серці біль отой поборе?!)
Очі — напівнеба суму — ціле море.

* * *

*Найбільший із гріхів — це заздрість. Хоч вона
за своїми вимірами різна. Найбільшу вагу її
на собі відчувають обдаровані...*

7. Не зміг змиритися, що він,
Найбільший геній цього часу,
Вінка лаврового Парнасу
Не вистача при булаві.
Тоді він закопавсь... у гній
«Найвищого», звичайно класу.
Не зміг змиритися, що він,
Найбільший геній цього часу.
І наступи кругом повів
Аж курява обмов знялася.
Ще трохи — і вінка дістався б.
Та Бог — торох по голові —
Не зміг змиритися, що він.

* * *

*На ярмарку осені вибираю відтінки фарб.
Нанизую їх на вервечки вітрів, розвішую
сушити у дощах...
Божевілля полотна зливається потоками
багряної тривоги...
Фарби втікають від мене...
В долонях залишаються скалки болю...*

8. В очах осінніх залягла печаль,
Але від неї не знаходжу ліків,
Які б її знешкодили навіки,
Як міни ті, що вибухом кричать.
Тулюся до надійного плеча:
Зволожуються щемністю повіки.
В очах осінніх залягла печаль,
Але від неї не знаходжу ліків.
Я б, може, й відшукав в рядках «Повчань»...
Аби не дзьоб шахедного шуліки.
Що тишу рве, роздовбує, калічить
Жорстокіше від п'яних яничар..
В очах осінніх залягла печаль...

* * *

*Мунківський «Крик» і ледь чутний шепіт
наших бажань не зупинять осінніх дощів,
які кидає ув обличчя ошаленілий порив...
Иди, забродь у ту стихію, нехай голки
справедливості проникають у твій задум.
Шепчи...Говори...Кричи і ставай мовчанням...*

9. Неспокійна, гаряча, болюча,
Кине погляд — наскрізь пропіка.
Мить ота, що затисла рука,
Диво —щастя загублений ключик.
Скільки днів і ночей я канючив,

Скільки версій строкатих наткав...
Неспокійна, гаряча, болюча,
Кине погляд — наскрізь пропіка.
Пізня фраза, мов терен колюча,
А вагання безмовне, мов кат.
Скільки раз я від себе тікав.
Та що раз зупиняла та круча —
Неспокійна, гаряча, болюча.

* * *

*Вперше у житті ти побачив наскісну лінію між
горизонтом та безмежністю. Перст мудрості
висвітився твоєю надією. Сила і мудрість
постукали у твоє запітніле вікно роздумів...*

10. Пожовтіло, відірвалось, полетіло —
Ані сліду, ні автографа, ні нот.
Скісний вітер тче полотна для кіно
Ниткою близької заметілі.
А недавно так побавитись кортіло,
У купальські води кинути вінок.
Пожовтіло, відірвалось, полетіло —
Ані сліду, ні автографа, ні нот.
В погляді твоєму стало тихо й біло,
Відікрилось болями молоде вино.
Збились титри крайні нашого кіно:
Обнімає смуток дівчинку невміло.
Пожовтіло, відірвалось, полетіло.

* * *

*Ми вже частіше думаємо про прийдешнє, особисте,
осібне, без нальоту суспільності. Що встигли?
Де загубили? На чому стоїмо? На які опорі?
Та жодне із цих питань не наблизить до суті прийдешнє!..*

11. Прийдешнє? Марнування чи бальзам,
Котрий всесильно знахарує душу

І з ким за чином говорити мушу,
Бо виросла тривога густа лоза.
Звисає гронно те, що проказав,
Про що мовчав — лягло в німу папушу.
Прийдешне? Марнування чи бальзам,
Котрий всесильно знахарує душу?
Чи, може, просто вранішній базар,
Де цінник ліплять і на суть байдужих.
Чи той огром, що тягне волокушу
Сум'яттями набиту, як вокзал.
Прийдешне? Марнування чи бальзам.

* * *

*Чи зустріне тебе у своєму часі завтрашній день?
Чи може ти будеш стукати у двері,
яких уже не відчинити.
Але ти йдеш завжди назустріч...*

12. Стрімкий політ — і я за ним услід.
А ціль яка? Чи небеса, чи гори.
Хто ж ниву завтра вкровлену пооре,
Коли орач у січі лютій зблід...
І тілом притулився до землі,
Щоб захистити паростки від горя...
Стрімкий політ — і я за ним услід.
А ціль яка? Чи небеса, чи гори?
Чи наш народ підніметься з колін
І правда ту неправду переборе?!
Штормить в душі, неначе в бурю море,
Чи збудеться майбутність поколінь?
Стрімкий політ — і я за ним услід.

* * *

*І сходилися, і збігалися звідусіль — зустрічали
омріяну воленьку, яку чомусь із зав'язаними
очима вели чужинці.
Натовп розступався, а пришельці горлали:
«Беріть, вона ваша!..»
Але чомусь ніхто не впізнавав ні донечки,
ні дружини, ні сестри...
Та все ж її коронували...*

13. Важкими то були найперші роди —
Ані Хмельницький, ні Богун не знав,
Чи воля то, чи то подоба зла,
Що нам дали для забавки народи.
Хотілось — Бог зусилля нагородить —
І люд козацький істину пізна...
Важкими то були найперші роди —
Ані Хмельницький, ні Богун не знав...
Були Пилявці, навіть Жовті Води.
Але чеснот розклалася казна.
Пройдисвітів ніхто не розпізна,
Бо сховані за мур винагороди...
Важкими то були найперші роди.

м. Бориспіль

Марина ЗАБУРАННА

РИМИ ОСЕНІ

СПАС

Антонівкою обважнілі віти
Мов дразнять землю. Як би їх зловити!
Сад викохав вишиванку з порічок.

І дивна дивина над нас хмаринна,
І осоки неспинне шарудіння,
Місток старий через змілілу річку,

І буряки приспав хтось на ряднині,
Гарячу й золоту зорю-хлібину
Так солодко цілує з діжки мед.

І перші дзвони. Тиша. Все спочатку.
Наспіває щось всім знайоме батько.
Сусідські діти. Сміх. Велосипед.

І я приїду. Стане день над часом,
Щоб жити тут терпким Медовим Спасом,
Щоб бачити, як все було і є,
І все — моє.

* * *

І не хвилюйся занадто
Про те, що буде опісля.
Дзвенітиме світом пісня,
Стоятиме в світі хата.

Було так іще до тебе:
І ця безшелесність опівдні,
І «пу-гу» нічне совине,
І це незміренне небо...

* * *

Липнева ніч студила ті стежки,
Де червня день допив кохання вина.
Де пам'ятають юні моріжки
Тебе й мене — дві рідних половини.

І вийме ніч з вечірньої роси
Прозорі крапельини, як перлини,
Немов промовить: на, бери, неси
У світ, у Всесвіт, донечку чи сина.

* * *

Неспішно вечір влігся на лани.
Чебрець ворожить. Сонце легшить тіні.
А чорнобривці супляться осінне,
І час біжить до неминучих жнив.

Зелені коники вечеряють у росах.
Вечірні дзвони. Тиша. Петрів піст.
Сховався овид за пахкий укіс.
Чи літо це було? Чи лиш здалося?

* * *

Береш валізу, тікаєш до міста,
Щоб там сумувати за синім ставком.
А пам'ять смакує жайвором з тіста
І з поля туману густим молоком.

Береш із собою десяточок віршів
І пісні родинної нот височінь.
І берегом моря довго йдеш пішки,
Шукаючи хто ти, хто ти на землі.

* * *

Копиця сіна золотого
Небес блакитна світла тога
Прудкого часу вітряки

І все біжить, і все несеться
І гомонять на річці весла
А спогади — мов реп'яхи

І мливо розтирають жорна
І махом крил ворона чорна
Сухий сполошить очерет

І світло тиші вечорове
Сховає світ у свій намет
А в небі вишнім знову й знову
Звізда шукає Назарет.

* * *

Вітер зав'язує вузлики
Листя кленового мокрого.
Люди чекають на зустрічі
Й дива — простого і доброго.

Осінь щербети виварює.
Серце живе теплим спомином.
Сховані знаки в шухляді — то
Імені рідного промені.

* * *

Чи відають лебеді вірности,
Якщо вони чорні?
Чи знають вони про кохання,
Впевнені в своїй красі?
Ховають ув очі ожини
В колючім людським поговорі,
В колючім людським поговорі,
Що —
хоч голоси!

* * *

сатин і сутінь. сто хвилин на двох.
вечірні хмари сіє тихо Бог
крізь решето фортуни, а за рогом
здіймає кошики на дощ чортополох.
усе мине, бо в світі все минуще.
і дощ мине, і ми колись минем.
аби не промайнути рідні душі
на перехрестях Божих мізансцен

ВЕРЕСНЕВЕ

Любов твоя — як вересневі кавуни:
І наче є, а вже і не смакує.
На смерть павук у прядиві чаклує,
Та в різнотрав'ї повняться меди!

Часина є своя на все в цім світі.
Усьому лік є, і усьому — мить.

От щойно блискнуло, а зараз — заgrimить!
А солод кавунів лишився в літі.

* * *

розперезана ніч
розглядає очицями
нас.
розтривожено лле
золото
з темного глека.
на гаджалі твій дотик
вилизує тихо
час.
ріки — мед в молоці:
тихо, невинно,
тепло.
розповзеться луна,
розкреслативши тишу
на скло.
проростатимуть квіти
з ніжних порізів
землі.
розперезана ніч
залишає по собі
ніщо.
тільки сняться віками
ріки —
мед в молоці.

* * *

Вітряки віддаляють тебе
За лимани, за коблевський степ,
Там, де коблики вдарили степ.
Бездощів'я моє голубе!

Хмар фаланги в глибинах небес
Не сховають липневу печаль
Ні за магію відьомських чар,
Ні в асфальтовій пісні коліс.

ДИПТИХ ОСІННІЙ

1.
це осені
печальний світолад:
жовтіє жовтень —
жар життя чи жарт
і простелився під вікном
жакард
печальних айстр —
їх
одспіває бард.

2.
вже овид у собі ховає вчора.
а я тебе ніяк не відпущу,
як степ останній сухоцвіт над морем,
як клен листок останній в жовтінь цю.

м. Одеса

Еліна СВЕНЦИЦЬКА

* * *

хіба я — емігрантка?
я просто поїхала жити на місяць,
самокатом, на гойдалці, а потім злетіла
і тепер я живу в коридорі,
сплю собі тихенько на килимку,
іноді плачу.

а в шафі живе телевізор, він показує тільки новини,
з цих новин ліпиться світ закіптюжений,
світ, вивернутий навиворіт,
і картинка тремтить від напруження.

хіба я — емігрантка?
хіба мені має бути соромно?
жовте сонце сорому нікого не з'їсть,
приходьте сюди, звірята бездомні, бідні.

насправді ми всі різні й однакові,
ми просто діти, а діти нічого не забувають,
діти — кулі, що летять до нас з майбутнього,
діти знають, що таке біль і пам'ять.

* * *

все одно чи палає, чи тліє, чи пріє війна за війною
нас боронять від ворога стіни міської тюрми
наші рідні міста називали содом і гоморра
їхні обриси котяться мляво мов хвилі пітьми

бо народжені ми під щасливою зіркою там де не треба
під щасливою зіркою туга стиска горлова
і юрбляться турботи, хвороби і старість... а з неба
з тихим скреготом сиплються мертві комахи — слова

ми хрестилися кров'ю й вогнем і вкривалися пилом,
наче ковдрами теплами, і залишались на дні
а в'язниця начинена снами брудними й дурними
білим днем обертаються іграшки наші дурні на брудні

помирає майбутнє, народжується минуле
випадає нам мертвий сезон між колишніх святих
небожителі носяться серед покривлених вулиць
леви в піжмурки граються серед розбитих мостів

наші рідні міста стали вічними — та хіба легше?
завжди мертвий сезон владарює у наших містах
тільки пил огортає турботливо трави сталеві
тільки попіл як ковдра залізна лежить на вустах

ми пішли, аби не озирнутися жодного разу
на розбомблений цвинтар, на тихих похилих мерців
тільки очі не слухають — дивляться пильно й уважно
і здіймається дим від землі, що ураз посивів

* * *

найважче — це бути чесними,
аби визнати існування
в душі чи в просто в країні
занедбаного кладовища —
кладовища ілюзій виплеканих,

що стали жахами веселими,
 слів, замотаних у ганчірку,
 і за диван закинутих,
 коханих, повних натхнення
 і пафосу, з адресами,
 записаними на газетках,
 позабутих у дощ на лавці.

Це кладовище ніхто не навідує,
 бо нема чого там робити,
 але ж воно все одно існує
 в просторі окаянному
 кладовище блукаючих спогадів,
 в серці прибитих цвяхами.

речі, які визнавати незручно,
 дошкульні й уїдливі речі,
 речі бентежні й гризотні,
 вони тихо стоять у темряві
 мов руїни піщаних замків,
 які ще не з'їло море.

* * *

у спокійному світі залізних світанків
 будували палаци ми з тріщин уламків,
 тут ми вирости, тут ми лишилися жити,
 як кордони радянських держав ми відкриті
 вітру правди і вітру неправди і сонцю сваволі.
 це ж бо воля така, тільки сплющене серце від болю.
 ми скульптури із вітру й тривоги, нас ховають дерева,
 тихо сиплються листя і кулі і клаптики вати з байдужого неба,
 це воєнне сум'яття за нами сліпма упадає,
 щоб адресу забули ми рідного свого сараю,
 там де варту чатують дракони маленькі, послулі,

ми були й не були, ми забули і нас позабули.
 ця країна незрима — глуха напівсонна країна,
 над якою несеться дверей злий розпачливий грук,

і розвіяний біль виростає осотом , пирієм,
і гадючиться шлях догори, мов іржавий ланцюг.

* * *

моє місто, ранами вкрите,
приходить вночі до лікарні,
скручується на обрії черга
і тягнеться до зорі,
і чути з усіх куточків —
мамо, ну що ж ти, мамо,
заховай мене в ямку
на далекому пустирі
чому не радієш, мамо, сину своєму старому
він в гості прийшов до тебе, як в дитинстві, стоїть в кутку,
було йому двадцять років — а буде темрява й спогад,
він стати хотів героєм, а став на кригу крихку.
моє місто так важко дихає, а лікар такий спокійний,
він бачив сонми і сонми рубаних й рваних ран,
йому б допалити цигарку та знову кудись покликали,
а по вологій стелі лізе чорний тарган.
а син став повітрям, і димом, і світлом в кінці тунелю,
джгути стискають повітря, джгути затискають шлях,
не віддавай мене, мамо, приніс я бинта чистенького,
мамо, там, за обрієм, напівмертвий літає птах.
мамо, чи бачиш мене? в небі ганчірка літає,
повітря — як скло в легенях, а в серці чорна вода.
саяво вгорі зелене — вже скільки років собачих
птах летить напівмертвий, летить до свого гнізда.

* * *

Дарниця, парк Перемоги.
світ, занесений снігом.
час зупинився, як потяг.
потяг застряг в тунелі.
кулька огиди в горлі
електричний ліхтарик

тремтить у руці, а тіні
кидаються врозтіч.
п'яниця в снігу кружляє,
схожий на птаха злого...
начебто все в порядку,
тільки чого так тихо?
тиша — значить неспокій,
утроба її опухла
задоволено плямкає слизом,
хлюпає чорним ротом,
в світі не сніг, а попіл,
і не холод — тривога,
Плаче й плаче дитина
десь на іншому світі...
Дарниця, парк Перемоги.
і ніч глибока, як яма.
горобці посивілі
зачекалися на перемогу.

* * *

перемога — це нічний вокзал на іншій планеті,
тут живуть не люди, а хто — невідомо.
треба трішки поспати, а потім все якось владнається
і якось буде... вставай, ми вдома.

перемога — це коли не боїшся самої себе,
сивого волосся, самотності, втрати роботи.
в юності ти мріяла стати героїнею німого кіно —
і лишаєшся героїнею міських анекдотів.

перемога — це море. пливить, пластикові склянки,
медузи, відірвані шматки твоєї країни та інші побутові відходи,
ти — амфібія, що ніколи не вийде на сушу, хіба що випнеться з себе,
і мішки під очима, в них сховані сни, переглянуті вдома. .

перемога — це визнання поразки,
вміння не згадувати про поганих їхніх і хороших наших,
не ділити людей на своїх і чужих, все одно не ділити,

і бути чужою й не мати своїх в цьому світі,
бути ліриком там, де цінується тільки трилер,
бути голосом у гармидері глухонімих,
бути голосом тих, хто сховався.

* * *

на милицях, на милицях шкутильгають старі примари
дому, країни, світла, нового важкого життя.
земля, від крові солоня, річки, від крові набряклі,
по лихих роздоріжжях купи квітів, сміття.

на милицях, на милицях крокують охлялі душі,
назустріч їм непроглядна далечінь, солоня від сліз.
це чужина чи то море... і від розкислих вулиць
відводять сходинки чорні в світ розкритих валіз.

на милицях, на милицях йдуть експерти з волювання,
наймасовішого спорту, їхня улюблена гра —
підрахунок принижень, й розкішна цвіль розцвітає
на їхніх шатах лелійних, шитих зі світла й добра.

на милицях, на милицях чи не серце моє ходило,
б'ється, на ниточці сіпається цей обгорілий цвіркун.
якесь гидке каченятко просить у світу миру,
просить у світу світла, а у відповідь — білий шум.

...не покинути цю країну, і не лишитися,
і не вийти з потягу в ніч невідомо де,
смертоносне обвисле небо зростає й тисне,
і стукають, стукають милиці — час іде.

* * *

потяг простиглий, і здавлені скроні, і сниться —
дідусь з того світу кличе на допомогу,
каже — йдіть вже скоріше, роботи багато, злидні обсіли...
з пластику його правиця і шрам на щоці.

ми прибули до Флоренції разом із Данте
потягом першим із пекла, та місто порожнє,
їдуть скрипучі вози — це колеса історії котяться,
сяють в будинках покинутих новорічні гірлянди.

Данте один сновигає по вулицях здичавілих,
він повернувся нарешті, а люди покинули місто,
річка Арно зацвітає зеленою плівкою, сонечко гріє...
ось і потрапив до раю, хіба що вимкнено світло.

всі поїхали з пекла, до раю ніхто не вертає,
мертві не мають сорому, живим він вже ні до чого,
бігають біси, наче мурашки, а янголи
спостерігають за ними очима байдужими.

криві колеса історії по задвірках іржавіють,
з того світу тягнеться пластикова правиця,
серед міського ринку майорять на мотузці плаття,
наче хитає вітер вервечку жінок повішених.

...скільки чужих і прекрасних країн в цьому світі,
та серед них батьківщина найбільше чужа і прекрасна.

м. Донецьк — Київ — Анціо (Італія)

Аліна ШЕВЧЕНКО

Засновниця Всеукраїнського літературно-мистецького журналу «Олександрійський маяк», керівниця творчої спільноти з видавничою майстернею «Pantheon. Література та мистецтво». Народилася 2005 року в с. Гайок на Кіровоградщині. Пише поезію та прозу з 2012 року. Лауреатка літературних премій ім. А. Криловця, ім. П. Куліша, конкурсів ім. Григора Тютюнника, «Гранослов» та ім. Д. Кононенка.

* * *

Під місяцем за плечі обійму,
коли заб'ється пташечка у грудях,
як молодість поворотка
і день, і два, і вічність...
Три дні до юності — пора!
Пробігти в літі ясністю
і сонцем надвечірнім...

* * *

В кишені ключі
від дому якого нема
ними в минуле б
прочинити всі двері
й фіранки зачинених снів.
В кишені ключі —
на різьбі свіжі рани

твого рідного дому
крихта пам'яті —
згортаєш зі столу —
пече
дотла випікає
рану на рані
з дороги б додому —
он ключ у кишені
теплить і висотує пам'ять
про дім якого нема...

31.03.24

* * *

Бий, вербонько, бий
у храмі
що ніколи не спить
бий, вербонько, бий
заглушили стишену сповідь
гармати і гради
стече чорна кров
по землі
по залізу
як по стерні
а ти бий
прощається зло,
та допоки?
Бий, вербонько, бий,
решето стін
на долівці ікони
вгорі самі молитви
і небо...
Бий...

* * *

Над синім морем
сині ластівки
покличе серце —
зачекаю
щоби зустріти над Дніпром
окраєць сонця

до моря маревом терпкі слова
як сині птиці
торкаються крильми плеча
і небу чорному
і нам
до ранку снитиметься море
за краєм грім
то вечір сходить понад морем
там, де ми
й знайома синь
найперших ластівок...

* * *

Вербова тінь
на пам'яті про край
і рідну хату
я бачив білий храм
посеред поля
стерту стежку

вербова тінь
коротша за весну
нема весни
немає свята
лиш святі
збирають в пелени
каміння

я бачив храм тернової весни
я падав пізнім цвітом
на чужі пороги...

* * *

Був грудень,
здається, 10-те...
Скільки ще в незворотності днів
чекати на лист?
Восьмий день від початку,
а може,
на галактику більше,
ти знаєш напевне,
ти лічиш мости
в невідомих містах
блукаєш-шукаєш
рештки спустошених днів.
А, може, там тільки ми?
Загубились між днів
загубились у першій зимі...

* * *

Як вечоріє у жовтні —
пригадую очі,
що отак, сміючись,
гріють душу
нарізно й поруч
мовчанням чи словом...
Літо не там, де липень,
літо у наших долонях,
в очах, що сміються до мене,
в напівсаяві кімнатки на двох...
Червоне вино
і багаття терпкого спомину,
сполохані мрії,
це вино

все, що було поміж нами —
літній вечір і море,
все, що залишилось
в літі...
Шепіт любові —
догора рідним голосом ніч...

30.08.24

* * *

Світає, світає,
а дощ...
Ти кажеш:
сьогодні наснилась?..
Підкажи, як було:
світання на двох,
а, може, примарний цілунок?
Перший ранок,
і дотик,
і сон —
в незбагненому літі
там море,
тут — повня
і липа край стежки в садок
після зливи...
26.10.24

м. Кропивницький

В'ячеслав МЕДВІДЬ

**КРИК СОВИ ОБІЙНЯВ ТИШУ НОЧІ
КНИГА НАМОВЛЯНЬ
(2022–2024)**

Як ми скорилися під чином цієї філософії; не згледіли-ся, як нас було знищено.

*

І ми залишаємо ці расові нез'ясовності на своїх дітей і онуків, самі перелякано скулившись; ми завдаємо образи часові, в якому живемо; ми пограбовуємо рештки краси, якої не гідні.

*

Уривки з усних мемуарів людей-тіней.

*

То ти людина; ти хочеш свідчити; тобі надане право; аби не посягала на більше; аби перебувала у нетрях непевності; аби спокусливість поставала на Гру; бо правила Гри повсякчас наближують до Врат, але ніколи не допускають за Врата.

*

Будь-що в нашому часі може породжувати стани радощів і страху; так за нами полює філософія в «чистому» вияві; так передчасно зістарюється ще молода Європа, зродивши когорти філософів і побудувавши фортеці-міста; аж враз запотребувалося і придворних блазнів; дозволено припустити, що філософи та блазні не вдосталь брали на себе відповідальність; полишімо усіх, як вони є.

*

(...) що ти знаєш (...); випещуєш долонею доладно витесані сокирою одвірки й пази; древні люди неохоче поділяються своїми знаннями з тимчасовими гостювальниками.

*

Світ знечвиднів на вроду; навіть владарів обертають за своєю подобою; запекла війна без перепочинку; світ потвор донищує останні осідки, де ще народжуються (...)

*

І лише втаємничені у круговерть цього шляху мовчали, побоюючись кари; вони й досі серед нас.

*

Придивімося до облич наших архонтів; прислухаймося до їхньої мови; може, хтось уже з них написав поему, в якій закличе народ до звитяги.

*

Вже й тепер, як і того літа, не позбуваєшся думки, що кращого зачину для роману, як фраза з Мартовичевого «Забобону», годі й побажати.

*

Найцікавіші сюжети поховано; кожен, за Панасом Мирним, носить свій гріх за собою.

*

З думкою про якесь ймення ми усамітнюємося; спати; дрімати; книга на грудях.

*

Друкуючи щоденники за життя, письменник важиться на щось більше, аніж на ще один жанр.

*

Тепер усі більш-менш цікаві твори постають з анекдотів, богемних жартів; писати прозу, як це повелося здавен, ризиковано; це мов знову вишукувати винуватців.

*

Караючі очі; гріх перед кожною жінкою за скоєне вчора; місто аж немов принишло.

*

У нашому часі історія й далі поділяється на писану й усну; писана часто брехлива; усна зникає разом з носіями подій.

*

Як і те; дядько Андрей при одвірках старої хати; що ти знаєш; аж це; переходити в нову хату; на цьому ж подвір'ї; дід Максим а ні, буду в старій; що ж, і баба Марина лишається.

*

Скільки було їх, цих етнічно безпритульних; і відходили якомсь у розпачі, лишаючи по собі не твори, а міфи творення.

*

Хитрувато забейкують усяку можливість говорити про те, що вже є; звітують, що має бути й яким йому бути; бачачи себе у вимірах тої має-сті й було-сті.

*

Усе життя писав чорнильною ручкою; листи, скарги, позови; але синім чорнилом; коли ж навідалися до нього, то що: у місцевій крамниці було тільки синє чорнило.

*

Так ми схиляємося над безоднею; над краєм гори; над тонким і прозорим льодом; над порожнечею; і нам ввижається щось інакше, аніж побачене; жах присутній, але незримий; ми перевтілюємося в інакшу подобу, аби віддзеркалювати побачене.

*

Розпитуючи в подорожнього, яким віком перейдено.

*

І коли ці руки будуть мертві, тоді я зможу їх намалювати; каже про жінку; так любив свою жінку.

*

Наснилася баба Тася; і череда йде; а я корову припнула біля могилок; коли вертаюся, а вона розрила чорну могилу (яму); що ж ти наробила, кричу до неї; і вже вечоріє; таке наснилося.

*

Диявол сам не приходить, а надсилає своїх винюхувачів, що імітують його; тоді з'являється й він; що ж ви накоїли, диявольські діти; так грайливо до них озивається.

*

Це її забувся як звати

*

Капки капають з листя у річку; а вода біжуча; аж здається, що то не капки, а рибки маленькі викидаються; кльок, і нема; це час найвеличнішого суму; це передчуття якоїсь бідовини.

*

І зітхнув Господь, і світ надовго повився намарою сторожкого одчаю; і не відаєте, що вас спостигне впісля зітхання Господнього.

*

Той, що лежав на печі і співав; каже, покличте Галю; вона знає, як далі.

*

Вздоровлюючись духом усупереч забіганому людству, він перетривав дебелу купу часу; аби про нього забули; о, яка це солодка й щемка, неповторна й одчайна миттевічність забуватися про себе колишнього; людство пробуває у здогаді небуття.

*

Мацаючи тесані одвірки сінешніх дверей; так мовби гарно; а дядько Андрей своєї; що ти знаєш.

*

Буття як свято; як мить; незначуща, ледь уловна, що її нечутно проживаєш; лиш-но здогадуєшся про неї; вона вже зминула й повториться через вік-і-вік уві снах.

*

«Спочатку докочується гул» (...); з давніших писань ця початкова фраза есею про Данте ще доволі молодого Драча запам'яталася найбільш.

*

Належало б описати, що, де, коли і як; але вони й далі заживали вкотре відвойований простір порожнечі, пестячи червлене тавро на тім'ї; мовби кажучи; мовби говорячи; аж промовляючи; тож застановлюючи остаточну й для решти філософію, що ніде, ніколи, нізащо, ані за жодних обставин; і ми греблися услід тій гнусавій ноті жебрачного існування, щоразу і вкотре переживаючи стани клінічної присмерті.

*

Який то вже гріх, як забуто на ймення найперший гріх.

*

Заходять ці лайдаки, що трупи вивозили на кладовисько; їх добре годували; писар мав одвозити в Житомир дані, скільки нових померло; а що вона могла дати; посипалися коралі з рук; той наступив, аж хрумкнуло.

*

От хоч би й це; гуманітарна катастрофа; з побільшенням неграмотності побільшується потреба в тлумачах, редакторах, коректорах;

але й побільшується кількість безробітних редакторів; але й грамотних тлумачів тож; а що вже казати про коректорів; адже розділові знаки стають необов'язковими.

*

Бо ще одну катастрофу ми пережили дораньш; людська неохайність, нищення природи, парфумерна індустрія.

*

Усе, що ми робимо путнього, ми робимо тоді, коли закохуємося і враз відчуваємо потребу тікати.

*

Гоголь як російський стиліст; перші твори внадмір карякувати; а вже «Вибрані місця...» явили стилістичну розкіш, недосягну для тодішніх белетристів.

*

Перейшовши більшість спокус, але не ставши рабом жодної з них, відчуваєш вичерпність; це мов на похороні славетної людини, де всі перейняті віковою зострашливістю.

*

З щокожною революцією вроджується страх перед новою владою; і тільки війни послаблюють цей страх.

*

Виконавців легко виявити, а от замовників майже ніколи; і тому ми несамовито зосереджуємося на виконавцях; вивчаємо технології, засоби, і саме ці набуті знання нас і вбивають.

*

Теперішній світ — це щось мов вигадані ситуації; що не візьми, вскрізь визирає хитруватий писок такого вигадника; мов бісеня таке; бавиться, й годі йому вгамуватися; це його територія; а ви тут зайві.

*

Древні манускрипти не порятовують, якщо в сучасному не витворені манускрипти, що вістили б щось таке, чого марно дошукується людина у древніх писаннях.

*

Нікотинний текст.

*

Марк Аврелій наполягав, що смерть — звичайнісінька природна неминучість; чи довгий вік, чи короткий віділено людині; це одна й та ж мить; у цьому й полягає радість існування.

*

З часом ми облишаємо балачки про літературні твори й заходжуємося коло енергетики їхніх авторів; нам не до вподоби не сам твір, а його автор.

*

Іноді на хвилі культурницького розпачу заговорюємо й так: це нове покоління, це ще одне відродження.

*

Ранкові думки, призабуті опівдні; але сум по такій утраті заступається причинуватою радістю; є вимір, де цим думкам затишніше.

*

Вдивляючись у стару світліну, де ти дитиною у дівчачому платтячку посеред двох сестер; з розпушеним, мов од вітерцю, волоссям; і вражаєшся; у дитинстві ми буваємо схожі на Ейнштейна у старощах.

*

Завжди ніяково зізнаватися, що добрі діяння задля людини й культури ми творимо, несамовито змагаючись із ворогами людини й культури; українська філософія усе більше постає на схоластику, позбуваючись наріжних понять.

*

А то якось зовстрінеться поціновувач нашої творчості; доможеться дармової чарки з кавою й зачинає про те, що й роками раниш; от як треба насправді писати; про закоханість у жіночі тіла; без мови, без зору; саме таких жінок потребує митець; та ось чарку осушено, а в чашечці тільки кавовий хуз; і враз туманець роздратування заповнює нашу тямку й рука одсікується від кишені з грошима; та й не забариться помста; поціновувач зачинає читати свої дворядкові поетичні екзерсиси, прискаючи слиною.

*

Й ось вони, користуючись твоєю вдячністю за надане право жити, вдаються до дрібних дачок, аби ти ще з більшою хіттю прислуговував їм.

*

І на якихось верховіттях слави тебе може спостигнути звичайнісінька аварія, побутова травма; й де здогадатися, чи це випадковість або чиясь зловмисність.

*

Містифікатори в житті й творчості; не визнавати чиеїсь вищості; така собі зачаєна війна; і започалася ще вік як тому.

*

Протистояти нарузі у спосіб компромісів, одвертого спротиву; а ще й філософських вникнень; філософування сприймається з оскаженінням, адже філософія, на їхню думку, не притаманність етносу; проте ознака расовості; нам укарбовують у голови, що не існує такого поняття; раса.

*

Аж на реготи вабить, як де вздриш про цих авторів романів і поетичних книжок, повидаваних за спонсорські а чи на пенсії; так і перележуються на балконах письменницьких осель; як повідав про те письменник з Рівного.

*

Знов про те ж; хто і як не здавався на вербування; то була така дощова пора; хрумкотіло під ногами м'ясисте каштанове листя; а вони все водно; вербували, а ми відмовилися.

*

Віддавати понад силу й не одержувати нічого; спустошення духовне й фізичне.

*

Найзатишніше на кладовищах; хіба сторож запитає, до кого ти.

*

Опівнічні діалоги з самим собою; і хрипкуватий сміх перед до-світком.

*

Й несамовита охочість до сала; мовби згадуючи діда Габра з Дмитренюк; як з рукава висновував брусочка й поїдав шматочками, виправдовуючись перед бабою; та я ж тріньки.

*

Непоганий чоловічина; але ж плаксіє; у війну есесівці його улюбленого kota розстріляли.

*

Баба в хату; ковінька впала; це мій дід, каже; сто вісімдесят людей у селі.

*

Тройки соли, тройки цукру; буряковий сік робити.

*

«Зоставайтеся здорові! Щастя у дорозі! Прошу вас, нікому не кажіть, з ким я їду. Я не хочу, щоб у нас у Кодні знали, що я привіз професора. Усі позбігаються» Шолом-Алейхем. «Найщасливіша людина у Кодні», 1909

*

Наснилися дві телеведучі; мов дітки; але з обличчями дорослих жінок.

*

«Што за времена! што за абицаі! нет мужіков!» — проспівувала басом ця жінка-бовван, бредучи уздовж мілкого у цих місцях моря; на голові вив'язаний бублик з ріденьких кісок, і квітка у тому вузлі; на піску хлопчаки аж голови вивертали, щоб це зазирнути під спідничку.

*

От не може пробачити батькові за щось; що виростили, вигодували, це таке; от не може пробачити й край.

*

Поговорити б іще про цих видавців; що вони видавці і письменники водно; цікаве, але й химерне явлення останніх часів.

*

А от ви, мущина, так нагадуєте мого батька; геть і чуба отак зачісував назад; тільки що от у вас окуляри, а батько гарно бачив; від горілки помер.

*

Погнати чоловіка на якусь війну, аби решту життя, якщо виживе, він утілював усе те, що зветься державою; або те, що від неї лишилося; нація щоразу і вкотре переживає залишкові форми існування.

*

І знов, словами з «Чуми», у нашому місті усі зробляться божевільними; передбачити; передбачення як порятунок.

*

Людству не випадає вже сподіватися на якусь щасливу нагоду; недоконаність ані в мілітарних змаганнях, ані в вірі; от саме це; недоконаність.

*

Література ілюзій; коли ціле покоління творящих опромінене ненавистю до того, що є насправді література; література вмирає не через зубожіння жанрів, але щоразу од зненависті до неї.

*

Кожен писк політика, естрадне нявкання мають свою ціну; але якийсь афоризм, художньо явлена думка письменника нічого не промовляють для тих, що заворожено дослухаються політиків і естрадників; належить вертатися зором і пам'яттю до тих часів, коли творилися сакральні тексти.

*

Потяг до куріння; найвиразніша ознака пекельної самотності; і це також брак еротичних вражень; руйнуючи здоров'я, людина побоює ці найбільші лихості свого існування.

*

Гріх перед часом; от би цей день уже настав; от би з років десять назад; людина постає маніпулятором не так часу, як передчасся, утруднюючи своє існування.

*

У *«Ветхому Заповіті»* є відчуття часу; у *«Новому Заповіті»* є лише вчинки; так і людство; побиваючись буденщиною, усе епічне й часове переживає у снах і мареннях.

*

А ви ж самі так казали; це ж ваші слова; це ж ви так думаєте

*

Цитувати Шевченкове: *«Мені здається, що якби сам Рафаель воскрес отут, то через тиждень умер би з голоду або найнявся у татарина кози пасти»*; цитувати завжди.

*

Ця актриса ні-ні й позиркувала, сидячи й розмовляючи з класиком-поетом; їх поєднували спомини про давніший вибух українського кіна; погляд очей, що вже нічого не промовляли; яка безодня межи людьми, заповнена знанням, яке нічого не означає.

*

То ви б хотіли розглянути хоч з якого боку і цю історичну мить; де навала інформації і брак найпростісінських ідей.

*

Ця гра аж надто затяглася; уже невдосталь вибудовувати химеру потаємних переслідувачів; замало й ближніх мати за перешкоджувачів творчій праці; ті й ті давно виедналися на застрашливу машинерію, що вилопачує довкола всенький простір, вимолочує і ветхі сходи до ветхої оселі, де ще цієї зими можна було усамітнитися; та й вперто неоднораз на день і *«Отче Наш»*, і *«Діду мій, дударіку»*, *«Та орав мужик край дороги»*, *«Ой, куди їдеши, Явтуше»*; й ось уже покрівля тріщить, й ворона зішугує з димаря, де полюбляла дрімати; доки ти домережуєш якусь там соту сторінку пояснювальної записки.

*

Продовж цього більш як двадцятиліття ми потроху почали звикати до потворності; на вулицях міст безліч люду з безформними тілами, що рухаються прудко, радісно, святково, нахабно; тим часом

обличчя од інших якихось тіл; кажуть, вродливі жінки й чоловіки подалися геть, аби підживлювати чужоземні раси.

*

Є певний час, і пора, і доба, коли творяться певні речі; й не інакші; і якщо не викінчити їх саме за того часу, тієї пори і доби, то продовжити, викінчити, завершити їх за іншого часу, іншої пори і доби годі.

*

Охоронниця розпорошених бібліотек; на такій оглядовій вежі; складовиська бібліотечних покладів уздовж трас; і її щоразу допитують за якесь слово, що його треба викинути з усіх книжок; але жодного страху.

*

Заполоненість речовизною світу; хустки й полотняні сорочки зі скринь, інструменти на верстаках у перехняблених хибарах; книжки, фотографії у поїджених шашелем рамках; мов залишки давньої цивілізації; й ось ті, що ховають свої багатства, остерігаючись будь-яких речей як доказу; межі цими світами, на диво, ще існує рівновага.

*

Отож; чи нам вистежувати ознаки доби, а чи (...)

*

Я буду банкіром; ще дитиною раділа; тато в сміхи; мама ж, доцю, на цукерка.

*

Завдання літератури було розгадати сатанинський сенс доби; що вона й не зробила.

*

От же ж не хотілося у старощах віку спізнати в якійсь демонічній намарі те, про що здогадувався й так усе попереднє життя; і це може бути вдаваний плач або ж помстливий регіт не такої вже й чужої людини.

*

Доля аборигенних народів; прихищати й вигодовувати інших; тим часом солдати народів-аборигенів сходяться у кривавих бійнях, знищуючи одні одних і вивільняючи простір для інших.

*

Вавилон як передбачна метафора людства, що вперто мігрує і сповнює світ непогамовним лементом; міфи, як і писання древніх, постають на справдешню загрозу.

*

Наснилися комбінації ошукання народів, континентів, ландшафтів, природних ресурсів; але жодних виразних обрисів, жодної людської постаті; якісь закам'янілі субстанції; це мовби світ щойно зароджується або ж по глобальній катастрофі; сон як наслідок вірусної болячки; як передчуття одужання; може...

*

Яка ж бо спокуса описати й цей сон; та ж ні; надто реальні в ньому персонажі; як і їхні діяння в житті; та ж ні; це один персонаж, і він виконує вказівки якоїсь мафії, що засідає в сусідніх кімнатах; це судилище над коханням.

*

Як із хаосу клаптикових записів, накопичених за роки й роки, мов випручується гадка про так і ненаписані твори; і якими ж жалюгідними виглядають ті викінчені писання, що по них пізнають імення твоє; і цей сумовитий здогад; оте все, заховане в паперових покладах, не ти творив; це даровано тобі.

*

Приходять галіфешники; що, гончар, ліпиш; жінка розмальовувала, але забрали, й не вернулася; бо не так вуса Сталіну намалювала; аж тепер музейники довідуються; дед, щось є; на горищі горшки зо Сталіним, жінка малювала.

*

Так, може, тільки наснитися; людина перебуває між велетенськими порожнистими колбами, що їх осягнути на вимір не годна; також на дотик; вона пересувається вузькими щілинами межи цими колбами-резервуарами, й то боком; вона не чуває страху; це її життя, її простір.

*

Не забувати вражальних поетичних одкровенень дев'яностих минулого століття; *«Між чорним і білим — грудьми і крильми. Між чорним і білим зшива і торочить. Між чорним і білим ти так обійми, Як криком сова обійма тишу ночі»*; Петро Галич.

*

Справжніми постмодерністами є творці з доби тоталітаризму; зважуючись за цитати брати саме життя, переціджене через страх.

*

Демократія нехтує літописцями, але заохочує белетристів.

*

Спочатку ми побували на прем'єрі » *Білого птаха...*»; тепер знати, що то була історична подія; але не надто пригадується; може, ми втрапили не на той сеанс.

*

«Детективи» з втраченою першою сторінкою «*Забобону*» Леся Мартовича; з незакінченим «*Марком проклятим*» Олекси Стороженка.

*

Що зрозумів Маковей, побувавши у Кобилянської...

*

Історія жінки продовжує творитися, але не описуватись; останні епоси вивершуються зітханнями й розпачливістю.

*

Попереду доба не знаних для цього краю хвороб, надламу душі, мрій про сім'ю, оселю і прихисток і біля найкрайнішого стовпа Божої господи.

*

Та й замало афоризмів; нам прагнеться більшого словесного масиву, аби заховати в ньому свою німіч промовляти самими лиш гаслами.

*

І вкотре про Шевченка; Тараса Григоровича; й хто б не пружився вичерпати його поетичний, світоглядний, філософський світ усілякими вклинними чи ущипливими екзерсисами, а виходить на одно; страх наблизитися й страх віддалитися; чогось середнього просто не існує.

*

Деякі літературні твори, що іще півстоліття тому збуджували, спричиняли всесвітні дискусії, здобували найвищі нагороди, сьогодні перечитуєш аж мов із радісним відчуттям чогось затишного і казкового; приглядаєшся до стилістики тих творінь, чи там не заховано щось раніш невгадне; але ж і сни наші безмовні.

*

Але що ж це за порятунок; ховатися у давніші тексти; не витворювати нових; залежати від снів.

*

Сягнувши поважного віку, все більше споріднюєшся зі своїми предками; найзатишніше почувашся біля їхніх могил; оттак це все й відбувається.

*

І рік 1984; і друга книжка прози; й мама на лікарняному ліжку; кладу книжчину їй під подушку; й мама млявою рукою пестить мого чуба, прошіптуючи *молодчинка*; помирала ота дівчинка, що соломинкою малювала світ на латочці піску.

*

Нічого нового стилістично ми вже не створимо; пошуки мають тривати у запаморочливо розгалужених сюжетах.

*

Минають віки й віки, аж доки певний етнос, вичерпавши свої стосунки з ландшафтом і його родючістю, не починає виростати на вибухову й небезпечну енергію й загрожувати решті світу; або щезати з лица землі.

*

Замість запеклих змагань за мову належало б вибудувувати глобалістичну структуру стилістики, мовлення, промовляння; виховувати молодь на пам'ятанні хоча б десятка поезій.

*

А як же ж примовлялося до дерев, і квітів, до асфальту, до всього світу за мамине безсмертя; та одного дня у квартиру на кухні у маминій однокімнатній, на яку спромоглася опісля проживання біля дочки і зятя з їхніми двома дітьми, влетів молодий кажанчик; і газ запалювали, щоб викурити, й у целофановий кульок ловили; й це було послання, недобра звістка; й так і сталося.

*

Ви мені про мафію, а от я розповім за своє.

*

Десь перебаранчаєш од так до с'як, аби врешті зануритися у нічне існування міста; й от як раніше воно пізнавалося впритул, то далі цього ставало замало; й обираєш таке місце на піддашші, де можна не бачити, але чути, вслухатися; шемротіння, пташині згуки, скрегіт гальм; мов якась навала; арешти; історичний жах; й тоді обмацуєш приклад рушниці й очікуєш.

*

Часи гуманітаріїв, що скорялися долі, давно пощезли; це час гуманітаріїв-вбивць; натренувавшись на війні текстів, вони зготовлюються до справдешніх убивств.

*

Іноді страх перед зтяжною хворобою додає творчого запалу; те, що раніше видавалося нездійсненним, враз постає в ідеальності задуму й виконання; про корисність хвороб писав і Гоголь.

*

З якогось дива ми й собі приторочувалися до зотлілих решток чужинецьких філософій, гадаючи, що вигартуємо й задля себе якусь поживу; але ми не дослухалися кепкувань найупослідженіших серед нас.

*

Архип Тесленко з останніх перед добою суцільної руйнації міг говорити про божественність і нікчемність, визнаючи смерть як насолоду.

*

Але бунт уже вибруньковувався у слові, у незмозі написати доладне речення; в цьому й велич Альбера Камю; явлене в його ранній есеїстиці не співпало з подальшою потугою прозопису та щоденникових одкровенень; своє Середземномор'я він виспівав як остаточну поразку перед звичайнісінькими етногенезними вибухами.

*

На могилі його батьків змушує зізнатися, і як доносив, і як паскудив на побутовому рівні, і як вірив у свою непокарність; але, висмикуючи коріння хмелю й пирію з розповззлих пагорбків на батьківських могилах, позиркував з хижим поблиском в очах.

*

Ломоносов яко піїт вносив (.....) у тодішню поетику щось несосвітненне; та українська поетика позбувалася державницької патетики, сповнюючись історизованою емоційністю.

*

Перепишеш із давнішого папірця щось нерозбірливе й дивуєшся; ідеї не обов'язково втілюються; думка ж залишається сталою.

*

Баба не змовчить; скільки його вже перчити; та я ж з свого боку; або сало як різав; та я ж трошки; із рукава висновував й одрізав; не наїсишся ти.

*

(...) зринають ці двоє слів, уживані в романі; десь от в дорозі; спекотного дня на українському півдні; серед вапнякових вищербів; побіля кущів достиглої шипшини і достиглого глоду; та й будь-де; небавом; у русі; при повапленій і щербакуватій стіні напівзруйнованого млина; є слова, що набувають сенсу впритул такого й не інакшого ландшафту; такої саме будівлі; такої історичної безголосості; слова і суряддя слів, що саме в такому поєднанні оживають; решту ж свого буття слова завмирають, жахаючи нас неможливістю вимовити і решту слів.

*

Кожною фразою, вжитою за нагоди, значення якої не завжди видається вгадним, нам іноді щастить о-живнити аж завмерлий мент історії.

*

Історичні подробиці, тож і фрази, що їх означають, постають за нагадування інакших вимірів та можливостей, аніж ми на те заслуговуємо.

*

Мешканець такого буттєвиміру, перейшовши усі ймовірні випробування, аж до тямлення самознищення, втрати почування життєдії, і далі існує.

*

Навіть історію можна пришвидшити; навіть уповільнити її плін.

*

Людина, наділена здатністю неомовленого спілкування з буттям, щоразу почуває визнаку мови як певну загрозу.

*

Колапс увиразнився і вивінчався огідненим ісходом з історичної та мовоспроможної території.

*

Ще-но ми навчилися здогадуватися, а вже нам роковано справдешню реальність; ми між тим і тим; називаючи це історичним оптимізмом.

*

Таке поліття причинуватих; дозирають осклілим зором, де що не так; і скажи, що й їм би докласти рук, та ж ні; ди-и-ивляться; а то ледь смирніють, мовби образившись; їх-бо робота в тім, аби дозирати.

*

«Ймовірно, тому опісля двадцяти років літературної праці я й далі живу думкою, що моя творчість іще й не починалася». Albert Camus. L'envers et l'endroit.

*

Нова змістовність націобуття потребує уточнення; і це варто зробити сьогодні, не дочекуючись того часу, коли вона постане як вирок; коли, приневолена скорятися й далі щонайбрутальнішим загрозам, перебере на себе роль судії.

*

Про те ж; наші історики вперто товкмачаться довкола державо-історіотворення, виказуючи й далі своє становисько одвічних

і довічних службовців, почувуючись на силі, лише коли оперують подіями, фактами, іменами, кількістю битв і жертв.

*

Історики немічніють перед лицем абстракцій, магічних, демонологічних, містичних вимірів, страхаючись думки про зуроченість будь-яких теоретичних побудов; міркувальність таких теорій заходить у глухий кут інакших вимірів світо почування.

*

Ми ще іноді кажемо, що українські пастухи наймудріші люди.

*

Ця раса мусить збутися, про-бутися, про-жити; і нам лишається лічити страшні десятиліття її мутацій.

*

Як знищують свої сакральні будівлі, аби звинуватити в цьому когось іншого.

*

Як от і ця жіночка, що залякала все село; спалила власну хату й звинуватила всіх, що її хотіли вбити за тата, який служив в енкавеес.

*

Каральні органи давнішої доби, мов зловісний вірус, одних вкидають у стан збожеволеності, а багатьом намарують, що стеження не припиняється ніколи.

*

Філологія трагізму; філологія безсоромності; філологія як добезконечний випроб; одійшовши в демонічні виміри, потребує все нової й нової людини.

*

Ми аж тепер дійшли розуміння, що наші державницькі потути пришттовхнулися до «поведенчеськіх стереотіпов» (Лев Гумільов), що їм зуживатися довгий і довгий вік; та відповідальність покладаємо на історичні жажіття, ошляхетнюючи людину у поставі невинуватості.

*

Природа етнічних і релігійних воєн ще довго нависатиме над нами прокляттям; філософія знебарвилася; речники політологічних візій заглемзали національну ідею аж так, що людині вивиднюється хіба що подоба страху.

*

Й знов це видиво; снище; як добре залягати в легкому спітнінні, почувати жах спітніння; солодощі спітніння; ява старечо-молодого тіла; пергаментна шкіра; така мумія, що оживає або вже ожила.

*

Славетні часи, коли чолові рецензенти, щойно у видавництві з'являються гранки роману чоловіго письменника, продовж ночі писали рецензію і вона друкувалася мало не наступного дня, можна вважати назавжди втраченими; як і багато чого кумедного й гідного з тих часів.

*

Крик; так вчувався йому аж цілісінський світ; що на цій високості землі і не міг вчуватися йнакше.

*

По опіслячорнобильських десятиліттях природа почала вражати своєю несталістю; у поліських хуторах ночі тривали довше, хоч світла було вдосталь.

*

Спершу жінку любиш усю; як вона розмовляє; її ходу; з роками починаєш вирізняти якісь окремі риси, що порізно можуть і дратувати; та проживши з нею довге життя, збираєш ті риси у цілість.

*

Візія Гете про всесвітність літератури не передбачила ймовірного ворогування тих царин, де він докладав титанічних зусиль; простір світових культур не набув округлості; не збулася природна людина, до якої покликався німецький геній

*

Якщо він уже коні краде, то який з нього й толк буде.

*

Йому не так ті гроші, як вкрасти їх.

*

Які бували зачини до так і не написаних творів, що ов; як от; сторчаки якісь здимаються ввіч чи це весна така чи зима ніяк браму не зачинить от не було снігу то й не діждете чого іншого

*

Стояла оддалік й надивлялася, як ці порядкують; та зо страху якогось не могла гукнути, що то її хата; мовби музеї якісь запроваджують на місці цих догибаючих свого віку хатин.

*

Аж ось і порятунок од містечкової п'янички; Яринко, там з вашої хати пам'ятник буде; а-вже-ж, багатші посідали в машини і вйо; а ті, що їх знала давніше, все допрошуються; Яринко, ходіть празднувати; пригубила чарочку; а-шо-ж.

*

Чоловік, який все втратив; ди-ивиться; чо ти, сідай покуримо; аж у душу заглядає; зо страху якогось сахаєшся; та згодом навідаюся; посмішка; й ти тікаєш.

*

Те ж, коли чуєш народну пісню; вибігаєш, тамуючи крик; помовчте вже; й та ж посмішка багатьох.

*

Нема книги, з якою можна було б заснути; газети й газети.

*

Ідеологія як спокуса.

*

Століття знадобилося, аби термінологічне означення деяких національностей здобулося на цензуру.

*

Історія в нашому часі надто швидко збувається, не даючи змоги зосередитися на житті; як і життя, ще не встигнувши сформуватися на історичну тривкість, уже постає як історія.

*

Так трапляється, що нам випадає зоставатися віч-на-віч з предметом або предметами нашого давнинного обожнювання.

*

Як те зачиналося з початком 90-х; які ж бо гості наїжджали; а от з Андіївською й Кошелівцем бучну зустріч влаштували заходами журналу «Сучасність», де врядував світлої пам'яті Ігор Римарук; заглявши у Кошелівця якісь нетутешні цигарки, допросився одної, пропонуючи змінитися на свою; пан Іван мовби й обдарував, але завважив, що йому має вистачити ще до літака; а на моє щиросердне допрошування, чом би не перекладати іноземними мовами дещо з наших писань, пані Емма зронила навгад, що те може бути нецікаве для іноземного читача; й от не догребешся й досі гадки, чи ми були не надто чемні, або люди з-потойбіч кордонів уже тоді вчували нашу приреченість.

*

Замість п'яткати про всілякі онтологічні загрози належало б денно й нічно твердити; нищення інтелігенції і селянства; Голодомори; Чорнобиль.

*

Жахіття може являтися нам і в інакшомовній подобі; з 25 на 26 серпня якогось року мов наснилося, хоч здалося, що то гук

ізвідкілясь; «скажі мнє, любімая, скажі мнє, любімая, скажі мнє, скажі»; аж і другий погук; «ответь мнє, любімая, ответь мнє, любімая, ответь мнє, ответь»; а по першій ночі, заснувши на кілька годин, не міг пригадати другого згуку; та дуже виразно уявлялася і мелодія, і те, що співали на два голоси, чоловічий і жіночий; а ще й приспів якийсь, хоровими голосами; от таке щось, мов з Шевченком сталося, як приверзлися котячі очі; а то були ліхтарі на Невському; але поет схаменувся й далі став думати про те, що думалося дораніш.

*

Сумовита непроминальність життя, митей життя; саме так; непроминальність.

*

(...) вона хоче переїздити до столиці; чи то зі Львова, чи Івано-Франківська; а тут у неї практика, вона шукає цікавий матеріал; і чи не міг би ти написати якісь міркування про сучасний літпроцес; ледь холоднувата врода, довга коса, зосередженість лиш на твоїй особі; й ось нате, п'ять сторінок машинопису; про трагедію як жанр й таке інше з називанням розтиражованих авторів; й ось панянка з довгою косою щезає; і з'являється вдосталь розтиражований есей однієх з розтиражованих авторкинь; і добавачеш там перегуки з твоїми розмислами; й може, десь щось телепнув про це; та шириться чутка, що хтось когось запідозрив у крадіжці; й як то не пригадати позови Гончарова до Тургенева; його «Необикновенную історію»; та цим разом йдеться про щоденні кави на колишній Пушкінській.

*

Загадковий усміх тонкуватих губів.

*

Як і це; біологічна сутність політики й культури, де безліч безталанних, однак вертлявих людей побивається інстинктом тваринного виживання та усуненням загроз своєму існуванню; демократичний і тоталітарний устрої мають схожі технології стеження й нищення.

*

Людина приторочена до історії жахом її незнання.

*

Письменники з науковим вишколом та дослідницьким досвідом у гуманітарній царині бувають вправними стилістами, але звичка насичувати цитатами й компіляціями наукові дискурси знебарвлюють їхню потугу охоплювати життя у всій його повноті; вони препарують його догідливо певній концепції; коли ж якась життєва обставина бунтує проти такої сваволі, вони впадають у роздратування

та істерику, плутаючи почуття з інстинктами; вони ожорсточуються проти самого життя.

*

Очікування; найприкметніша риса людини останніх часів; страх давно переборено.

*

Короткочасність людського віку і змістовність людського життя; різні виміри й різні величини; не досягнувши цієї невідповідності, ми починаємо покликатися до історії як мовби чогось окремішнього.

*

Як це сказати; коли треба повертатися до витоків наших теперішніх нарікань; й кажеш; от якби одпочатку було отак, то й; та ж ні; вони колошматяться у цьому безладі і з нього хочуть видобути якусь істину прощодень.

*

Нас чомусь жахають, а водночас і приваблюють люди, що вміють розповідати; ну от усілякі історії абощо.

*

Сікнулися до тебе; що то ти понаписував; і вже за їхніми вигуками не опізнати й краплини свого; в цих очах, розчепічених пальцях заховано патологічний осудливий трем; ти оголив свою сутність; переконав їх, що гріх на тобі; ти зазіхнув на їхню святенність.

*

Наснилося всохла на ниточку картопляне бадиллячко; а морозець ще й корінчики попід'їдав; й треба ж такому наснитися.

*

Ми могли б призначити вас чоловім над архівами, але з умовою доповідати, хто ними користується і з якою метою.

*

Ведмідь бурчав; вовки гарчали.

*

Сни не що інше як перепоставлена у справдешній яві реальність; бо чого б то; це час жінок, хранительок, оберігачок книжкових сховищ, ще довоєнної подоби каталогів і стелажів; вони надходять, спадисто спливають, черкаючи пальцями-ратицями по порепаних од часу поручнях; позирк врізнобіч, де причаїлися древні фоліанти; проковзують босяка останніми сходинками, несучи тхність розпатраних сторінок видань 1909–1912 років водно з духом своїх підпахів; наущання і докори з останньої сходинки; ти злодій, крадій, тебе буде покарано; там, на горішніх поверхах, вже дочікується інквізиція

зборів, парткомів, рад, конференцій; ще крок відступання, і ти у захистку поперечного стелажа; тут хоч і вік пересидіти; але володарці цього підземелля знані усі шляхи відступання й зачаювання, переходування і втечі; й ось тебе вже перепиняють з фоліантом під пахвою у закутку з ще не читаними покладами марксизму-ленінізму, політ-економії; тут манюпусінський столик; тут зо кілька скрипучих кріселець з різьбленими підголовниками; тут провадяться обговорення усього на світі; і як жити, і як творити; та вирізняють твого вірша про Золоті Ворота аж золотистими літерами на дошці оголошень; тут мовби затишок од усіх загроз, доки тут володарюватимуть потворно товсті жінки, що майже наосліп промацують порожнини межі стелажами, вгадують розташування стільців і червонодеревного столика; й так і не зважившись на вибір межі моральними тортурами на горішніх поверхах та владністю хранительки книгосховища, пориваєшся в іншу глибіню; десь у тому підземеллі є ляда під килимком, куди належить пробратися; там під шкляними запиналами перележують листочки з ще древніших фоліантів; та щойно зважуєшся у супроводі хранительки підземелля ступити хоч крок, як однорукий страж подає чорнильницю з фіолетовою барвою і ручку задля розпису в книзі відвідувань; а ввечері, звісно ж, чорнило замінюють на чорне (...); та це звичайнісінька втеча на каву Прорізною донизу; це впозирання на ледь продерті панчохи на тлустому коліні якоїсь журналістки, що допитується про ймовірність існування захованих од нації книжкових скарбів; та ледь оголене коліно нагадує про розпатрану рибину, що свідчить своєю білястою плоттю про трагічність ідження.

*

Не існує сторонніх провин; ми самі є всуціль провинна.

*

Який це розумака приторочив його до наших архівів; маніпулюючи каталожними картками, він ущент спаплюжив нашу історію.

*

Правду належить шукати не в емоційно-стилістичних вибурхах, а винятково у формовиявах нашої свідомості.

*

Негожої пізньоосінньої днини поет Г. назначив собі перепочинок у придорожному виямку на купі ще не всохлих верболотових гілляк; було б що настелити, то влігся б і надивляв забрякле хмаровинням ледь-де ясніюче небо; час уповільнюється, й тебе виповнює осяйна порожнеча; мурахи думок розбігаються, й ти вже з вічністю заодно;

та ось найледачіша з мурах розбухла й допрошувалася ословлення, мереження на папірці.

*

Але там, де безліч тлумачень, суджень, жодні з них не можуть бути істинними.

*

І враз; «Племінник Рамо»; ось звідки мало не весь Достоєвський; та й «Падіння» Камю.

*

Ми маємо вдосталь новозбудованих храмів, а чи історія озивається до нас так, як би ми того бажали.

*

Є двоє понять, що становлять сенс літературного творення; час і мова; вони визначають і творять сутність людського буття, а не навпаки.

*

Мій друже Zigmonte; химери нашого часу накидають нетямю на звичне здавен розуміння подій, явищ, випадків (...) та знати, що за часів неймовірної свободи вроджується тотальний страх взагалі називань, означень, уточнень, розуміння глобалістичних явищ, підсилене хитромудрою настановою про кінець історії.

*

Обираючи межі гумористичним жанром і жанром комедії, ми поки що не дійшли розуміння цілісності національного досвіду.

*

Глянеш тако, мов і зграбний чоловічина, а почне балакати, то якесь воно тарапатне.

*

Спішить, як свекор пелюшки прати.

*

Хай йому заморочить.

*

Письменникові належить радіти, відроджуватися, вмирати разом зі своїм народом; інакше він не напише жодного рядка; а все решта то це буденні технології виживання.

*

Найбільше випробування спостигає тоді, коли тебе починають сприймати як символ.

*

Ми часто створюємо твір довкола твору, написаного або ще ні, і цей доволатвірний твір буває цікавіший, аніж написаний чи ні.

*

Ми маємо дивовижну нагоду спізнати і явити ці стани (...) у вичерпному вияві, до запаморочливих глибин; і лише так може вродитися щось таке, що не матиме нічого спільного ні з оптимізмом, ні з песимізмом

*

Не обмине й ця спокуса; убгати в одну текстову формулу; мовби непоєднанне; Камю створив «Чуму», взоруючи на Бокаччеве звернення до «щонайчарівніших паніїв»; Гессе тримався Гетевих інтелектуальних блукань Педагогічною провінцією; Ортега-і-Гасет дивувався, що в Європі повторюють його думки, не посылаючись на нього; Гайдеггер лише мляво кивав рукою, коли журналісти нагадували йому про його епігонів; спроба Івана Вишенського вибудувати з України текстову державу виявилася утопічною; як також і спроба Григорія Сковороди увібгати Україну у текст; та найвищим досягненням текстовості постало НТШ.

*

Ганс Георг Гадамер в есеї «Філософія і поезія»: *«герметичний характер... лірики у вік засобів масової комунікації стає очевидною необхідністю. Яким іншим способом можна вивільнити слово з потоків інформації?»*

*

Не біймося говорити, що наші тексти мають все більш і більше ускладнюватися; з яким би нерозумінням чи й ненавистю це не сприймалося.

*

Ось і ця доба несказанної втоми, коли сні можуть надовго полишити нас; наш розум відпочиває; рука тремтливо береться до писання, та почерк невгадний і незугарний; тож не квапся; дотримуйся посту; виживи; відвідай священні для народу місця; і пам'ятай, що ти не потрібен самому собі; але й іншим ти не цікавий.

*

За часу руйнації моралі, традицій, за доби буттєвої зневіреності належить редагувати і словник слів.

*

Високі почуття гартуються за складних історичних часів; це коли людина почувається переможцем.

*

Бачив би ти, як вони вертаються у присмерку століть; причинуваті на них казали; і що вони приблукували з міст, бо там

набралося більш як з потреби; і довкола них збирався містечковий люд, а декотрі й так вистоювали при дверях залізяного й продуктового магазинів, шевської і швацької майстерень, сільради, пошти; а дітям здавалося, що ота жінка промовляє до кожного зокрема; і все про якісь підземелля, де ціле людство чинило над нею наругу; і ці жінки такими щасливими видавались, такими голосами проказували про той загадковий світ, аж нам, малечі, здавалося, що в цьому тутешньому світі нічого насправді не відбувається; ні рядка, ні символу.

*

Якби людина володіла усіма знаннями про своє існування, то це існування втратило б усілякий сенс; тому людина мусить здогадуватися; у цьому її порятунок і, можливо, найголовніше призначення.

*

Філософія, означивши ворожий людині вимір, не сказала про його цілковиту умовність; справжню загрозу не було названо.

*

Тамування фізичної спраги, а не духовної призводить до виснаження джерел душі; тим швидше наздожене й фізична неміч.

*

Нас до неможливого примушували; не тільки брехнею жити, а й бути оптимістами.

*

Спершу звели стіну з химерами; з них плодилися податківці, емісари, торгівці; вони захоплювали землі, господарства, перепродували іншим чужинцям, знищували аборигенів, звинувачуючи їх у якихось гріхах.

*

До поетів; якщо несила вмирати зі своїм народом, то майте мужність вмирати на самоті, а не виносити свої смертестани на загальний огляд.

*

На те й війна, щоб некраса з красою змішалася.

*

Чи слова хитрують з тобою, а чи притомлена з віком пам'ять порожніє; речі постають на вигляд, на смак, на колір, але назви не вроджуються.

*

І це вже не сни, як ми звикли гадати; десь у проміжку межі снами і житейськими побігеньками означається ще якийсь вимір, не

завжди уречевлена ява чогось, когось; й це не острах стеження, не примари, не демони; це цілком осутнена справдешня реальність, аніж та, в якій ти перебуваєш.

*

Маразм довколишнього породжує або виродків, або інтелектуальних покидьків, або абсурдних стоїків.

*

Колективістські болячки поглиблюються; упадання перед авторитетами побільшується; запевняння в лояльності та патріотизмі набувають усе потворніших рис.

*

«Нація завжди почуває втіху, коли їй уміло нагадують про її історію; вона радіє з добродійності своїх предків і посміюється з їх недоліків, гадаючи, що давно їх пододала». Й.-В. Гете

*

Кажуть, миші в Чорнобилі перейшли шлях мутації за кілька років, на що за інших умов знадобилося б вісім століть.

*

Й нечуване сталося, що землю в землю закопували.

*

«Лучше було б, лучше було б та й» (...); як тепер тягти на собі цей лантух відповідальності, кавкати од надлишку знань, всього того, що й не є знанням, а знаттям; а проте ж нас хоч раз на віку підловлюють на емоційності, на пристрасності, на любові до народу, на сповідності традиції, на надмірі почуттєвості; та на чому хоч; і лишається не так вже й багато чи довго, коли тебе такі заскочать і змусять, мов того тамплієра під тортурами, зізнатися у вбивстві Бога; та й чи не замала це втіха вдихати храпливе повітря перестуджених лабіринтів міста, зчужіло минати вітрини, у яких прогледжуються знакові парсуни акторів, дикторів, хворобливих самітниць; тут би й олівець Петрицького скришився б на порох; о, це моторошне й солодке всезнання; ця втаємниченість; ці солодощі від причетності до потойбіччя; цей подих безодні, що вже ніколи тебе не проковтне.

*

Сталося так, що люди, які вістили брехню, згодом почали вістити правду.

*

Хіба ж не Гоголь, що його діставали до кишок, намугикував *«ходить гарбуз по городу»*; чи ж не Сковорода щось про ловитву і її

неможність; а які бували днини і за найсуремнішого часу, що його тепер проклинаємо; от як щось запраглося, те й пригадав.

*

А то якось в крижах заворушується; а перегодом переблукує у пониззя живота; і так довго, так ниючи; склепінчаста дихтяна кімнатчина з манюсіньким віконечком в узголів'ї примарюється домовиною; й так зо страху скидаєшся холодним спітнілим тілом, виборсуєш ноги з-під вустюкуватої ряднини; берешся ступнями рипучої ламінованої долівки, й перша гадка крізь засльозену тямю, що так вроджується ненависть до держави; бо ж тікати давно нема куди.

*

Людина втішається, коли її втаємничуєш у своє життя; у цьому й сенс людського існування, щоб вдовольняти одне одного знаннями, які втішають.

*

«Де дід, там і хліб; де баба, там і порада»; рідко який поет здогадувався про вишуканість такої рими.

*

Дають можливість прислужитися нікчемі, аби так мати тебе за свого.

*

Дівчина-молодичка; в читальному залі обласної бібліотеки; заходжувала й стримано допевнялася твоєї чоловічої уваги; й ось; показувала, як тато лікар масажував пучками горою і низом очей; ми уникаємо ймовірних стосунків, але помічні рецепти лишаємо при собі.

*

Запрошують; мовби якась таємна організація; але страх, що побачиш там багатьох, що збридилися тобі в цьому буденному триванні, спонукає до втечі, переходування попри старовинних будівель, соборів, до очікування станів трагічної радисності.

*

Воздаючи в молитвах хвалу Творцеві всього сущого, ми забуваємо воздавати хвалу створеному Ним.

*

З часом чи з віком нас перестає цікавити дискусійний сенс якої-будь доби; ми покликаємося до антропологічної сутності самого часу; нам легше вдається це лежма, з приплющеними повіками, з роздвоженою книжкою на грудях обкладинкою догори; і це

може бути не збірка творінь молодих літераторів, не «*Міркування італійця про романтичну поезію*» Джакомо Леопарді; це може бути чейз, агата, стівен, вільям, томас; або нечуй, чи панас; придушена пальцями до грудей книжка аж мертвіє; вона річ, метелик, кіт; і так можна поринути в пополудне дрімання й вистежувати на екрані всинаючої тями символічні познаки прихованих у тобі часів; і як-но пополудні шерхоти з-поза стін оселі пробудять тебе до напівуринання в тутешню реальність, враз надчитаєш із простору якесь інше ім'я, що ним позначено ще не написаний ніким і ніколи твір.

*

Ці поховальні співи страшніші, ніж усе, що є і може бути найстрашнішим.

*

Це багатомов'я нашого віку все щось нагадує; ми вступили в добу зачаєної збожеволеності, і демони, з якими ми розпрощалися за доби атеїзму й етнічних перероджень, люто помщаються нам; тож заглядайте в дзеркала по снах; які схарапуджені очі й борозенки на лицях; та добрі демони вже невеликі боронити вас од лихих; бо; не дошукалися вбивць ваших предків, і вже їхні нащадки з генами милостивих вбивць паплюжать найменший напомин про затишність роду; і не притулити вам спину до дощаної стіни ще подекуди зосталих одноповерхівок; витравивши в собі дух завойовництва й мовної зверхності, ви творили руїну; верещали багатомільйонне так найоблуднішим обіцянкам новітніх фарисеїв, аби згодом на самоті прокліпати й саму думку про нову державу.

*

Найлегше творити апокаліптичні видива; хоча «*Апокаліпса*» Мела Гібсона вражає.

*

Достоевський був атеїстом не за переконаннями, а за інстинктами (...) не збагнувши однак Гоголевого страху перед що-будь-якою спробою поєднати демонічну сутність доби із щонайвишуканішими ідеями гуманізму.

*

Засобами мистецтва найзручніше спотворювати лице нації.

*

Винниченкові не можна пробачити й того, що Нечуй-Левицький скінчив свої дні у Лук'янівській богадільні; скінченність Винниченкових днів виглядає ще трагічніше.

*

Як страчається у міфопросторі твоя сутність; невагомієш, вятянієш; і тільки якась одна пронизлива думка струменіє крізь тебе до інших вимірів іншого існування.

*

Батькові російського роману Василю Трохимовичу Наріжному дорікали за грубуватість стилю; *«всякій город єсть море глибоке і пространное, в нем же гадов несть числа»*; Гоголь знав, до кого йти в науку.

*

Найкращі твори в нашій літературі — це описи снів; хоча дехто прагне надати їм епічного розмаху; тому й грань межі несвідомим і власне белетристичними прикрасами надто крихка.

*

Усе, з чим бавився навпроголодь бездумності, навідується у жахких видіннях; класик, якого поборював стилістично й мислено, являвся як судія.

*

Тікати було нікуди; де не поткнися, усе зо кілька людей; спілкуючись, більше випитували; приступалися впритул з гидким видихом із рота.

*

Людина вранці прокинулася на височезному поверсі й не побачила жодних змін; і нічого не снилося; просто до нестями виснажена людина.

*

Кожне літературне покоління вступає у вимір кризи зараніш до того, аніж збудеться як покоління.

*

Насправді свобода слова не збулася; її затоптали ті, що найбільше за неї змагалися; тим часом розбуяла свобода слів як глум над власне словом.

*

Аж здалося, що наше тямлення історії як живої істоти пов'язане з читанням давніх текстів.

*

Читав проти сонця на спилянних і обкорених стовбурах осокорів; і донька поруч.

*

Розповідав один, як почав поновлювати повагу до речей, щойно звільнившись з роботи.

*

(...) як і це покоління науковців, що зросло на химерному поєднанні зарубіжних технологій і враз посталої української есеїстики.

*

Нація звекає до потворності, яку нав'язують естрадники.

*

Косить Василь сіно, широкі покоси, а йому дівчина дитину приносить; мамо моя, мамо, що то за причина, у нас на покосі малая дитина; бери, син, дитину та й неси до хати, виросте дитина, помічниця буде; мамо моя, мамо, що то за причина, у нас за дверима молода дівчина; бери, син, дівчину та й веди до хати, буде тобі жінка, а дитині мати; прийшла ж вона в хату, на коліна впала, ой, спасибі ж мамо, що мене прийняла...

*

Як людина має запанувати в омріяній незалежній; дати гасло, погук цьому конгломерату; а що робити з самою людиною; такої нищівної поразки ще світ не знав.

*

Пародія як жанр вичерпала життєву основу людської діяльності і живиться з самої себе як жанру.

*

Почування неймовірної свободи; по Чорнобилію; свобода жертви; жертви ритуальної наруги; більш такого почування не було.

*

Коли ж у творі вдаєшся до невмотивованих поєднань, нехтуючи сюжетною логікою, з часом подивовано добачаєш, що якраз вони являють глибинні підтексти і саме на них тримається те, що ми звично означаємо як сюжет.

*

Голос Бучми в «Украденому щасті» вчувався немов природніше, аніж згодом Ступчин.

*

Антонію Мачада писав; держава має дбати не про плекання еліти, а про освіту народу, який витворюватиме еліту.

*

Держави, що посідають занадто велику територію, значна частина якої колись була загарбана, ніколи не постануть на монолітну націю.

*

Й ось цей час і цей вік настають; наврипливі думки про кремацію і поховання в землю; про нерозгадність існування космосу; про кілька недописаних великообсягових творів; але враз забабруєшся в паперовому мотлосі, накопиченому за кілька десятиліть, гадаючи про химерну послідовність творення; та це не хаотичне нагромадження візій; це якась однісінька струнка, ледь вібруюча, всеохопна думка.

*

Казав той; сам страх не в'являється, а сперш надсилає якісь познаки; а ще казав; краще страхом жити, ніж його спізнавати зненацька.

*

Ви такі ж, як ті, з ким заповзялися боротись; і ваша лють з того, що не поділено з вами.

*

Ми не можемо вловити мить, час, рік, пору року, коли починаємо жити не вперед, а назад; і тому покладаємо таку знетямленість на карб нашої пам'яті.

*

Як легко й солодко поринати у царину бездуховності; і який жах охоплює вже на порозі до всесвіту духовності.

*

Беккету добре в'їлося секретарювання у Джойса; здавалося, в «Очікуванні на Году» він ось-ось виборсається з цієї замареності.

*

Чутка про те, що він щось пише, вражала уяву багатьох більше, аніж якби він засіював пресу й видання небуденними речами.

*

Якесь миттєве щезання-забуття імен, явищ, подій; щойно після кремації знаного поета, знехтувавши поминальним обідом, забрели до базарової забігайлівки, де навстоячки пом'янули небіжчика; та тільки-но хтось здужався процитувати кілька поетичних рядків з небіжчикової чималої спадщини, як усіх охопило почування незручності, незатишності; усіх повело розійтися, втекти, заховатися, не бути свідками мовби щойно скоєного злочину, не пам'ятати процитованих рядків, не спромогтися на жоден власний.

*

Неспромога написати історичний твір; і це завжди брак років, прожитих у своєму часі, що його намагаєшся осягнути як історію.

*

Потебня О. О. 11 лютого 1881 року на публічному засіданні історично-філологічного товариства у Харкові про «Щоденник» письменника Ф. М. Достоевського; «Мессианизм <...> вера в то, что известному народу предназначено быть спасителем мира, есть вера униженных и оскорбленных, долженствующая в мечте вознаградить их за действительные страдания и внушить любовь к жизни. Поднятие духа есть аппетит нормальный; но мессианизм есть плохой суррогат здоровой пищи <...> Как реакция действительному или мнимому унижению и падению духа, является, так сказать, ипсомания, а не чувство собственного достоинства, равенства и братства. Наоборот, кто хоть по малости имеет возможность совершать дела братства и любви, тот вряд ли почувствует жажду всемирного господства, хотя бы и для служения всем <...> Мессианизм Достоевского с его враждою к «господам русским европейцам-либералам» <...> перешедши в практические сферы, может достигнуть не поднятия народного духа, а чего-то совсем другого».

*

«Я одержав нагороду / Що скажу своему народу»; Павло Тичина; смійтесь або ж як, але це щось вражальне.

*

Зграбного писемного мовлення я набувся за поезіями Рильського іще школярем; а що набувся химерних стилістичних та мисленних плетив у пізніших творах, то це не провина Максима Тадейовича.

*

Найдивовижніша рима в сучасній поезії; з останніх Римарукових віршів: «вояків — які в».

*

Дехто й так; ... «мене відштовхує читання творів О. Ульяненка, мене знуджує тяжко сплетена фраза В. Медведя, мене лякає-притягує проза Є. Пашковського, інтригує, залишаючи холодним, своїми творами Ю. Андрухович, чогось невловного ніяк не ввіймаю у прозі С. Процюка»; й от знай, що б таке сотворити, як би так вималювати, аби не відштовхувало, не знуджувало, не лякало-притягувало, не холодило, не (...)

*

Бува, запізно схаменешся; на цю пору з потребою винятково ідеологічного твору технології творення, стилістика, тематичний розгاردіаш так заповнили літературний лан, що де там здужатися на численність.

*

Чуй-но- ти; цюди-во; пужди-но-ти.

*

Про неможливість а-нічого не скажеш, окрім як те, що це неможливість; але ці допитування й відповідання; доба допитів і зізнань у своїй невинуватості.

*

Просив дощу у Господа, й він послав; а це просив сонечка, й не збулося; які ж ми непослідовні у своїх допрошуваннях.

*

Ніколи вже не забути того японського фільму; як самураї згоджуються за їжу захистити село од бандитів.

*

Й от хіба тільки на схилі віку осягаєш, яка то до сказу химерна павутина стеження пересновувала людське буття цього й так знеможеного краю; приходиш на могили своїх вчителів і безтямно й вибачливо вклякаєш, прошепочуючи замість *«вічна пам'ять, земля пухом»* щось із за давнених й так і не виголошених меморандумів, оскаржень, нарікань, виправдовувань.

*

Дочікуєшся ночі, щоб наїдатися; ця їжа аж солодша, як де й коли; й ось із довколишнього теміння проглядає хтось, щось; не постать, не очі; щось, хтось.

*

Скажімо й так; твори П. уже давно ніхто не читає; й він бо сам напророчив таку долю; традиційний наш читач пробачає письменникові й загравання з інстинктами, і немічність слововислову, та й будь-які витребеньки; але ніколи, нізащо, ані за жодних обставин не подарує йому правди ввіч, зазіхань на своє дрімливе нутро, не подарує вишості думки й пророчого заміру; й навіть доброчинні теоретики рідного письменства не можуть зарадити в цім кривавім протиборстві й ніяково відступають у затінок лояльно-безвідповідальних писань, що їх тьма-тьменна.

*

Коли ж скінчиться доба заздросців, хтивої наживи, доба хитрувань, історичної зострашливості перед поставою народів, твердіших духом; ото ж бідовина; і ми люди; й зжальтесь.

*

Те, що Достоевський повідав своїми романами, Євген Гребінка висловив задовго до нього одним реченням у *«Записках студента»*:

«...нет ничего удивительнее в наш век ужасов, чем наблюдать историю, в конце которой человек сходит с ума».

*

Через її пам'ять переходило безліч чоловіків; як типажі; як структури; як щось.

*

Й так, хвещькаючи руками й ногами, хотіла його скам'янити.

*

Дивіцця-но, хлопці, ще якби були старшіші, го-о було б.

*

Ми вринаємо в філософію як науку, гадаючи відшукати якусь опертя; й щокожна така спроба викінчується гомеричним сміхом.

с. Кодня на Житомищині

Михась ТКАЧ

ЛИСТ ІЗ ШУХЛЯДИ

О, почула нарешті, Іване, твій голос — і на очах виступили сльози. Вони в мене не висихають ось уже другий день. Це Валя, сестра з України. Я буду говорити українською, бо мої вуста нездатні сьогодні вимовити жодне слово російською. Думаю, що ти не забув там, на чужині, до кінця рідну мову, то зрозумієш мене. Я хочу багато чого тобі сказати. Тільки не кидай, як раніше, мобільний, прошу, не перебивай, вислухай хоч один раз мене до кінця.

Уночі не спала, так багато передумала. Під ранок раптом просвітліло. Коли глянула у вікно, то все зрозуміла: двір був засипаний білим снігом. Він і досі падає — якось тихо, зворушливо. Падає без упину. Така казка надворі, а на душі тяжко, так сумно, що передати тобі несила. Вчора поховала нашу маму. Ніхто майже не прийшов — село порожне. Тільки дві бабусі зовсім старенькі з Гаю були та сусідка, що вже ледь ходить, придибуляла. Петро Хутірний, ти його знаєш, відвіз маму своїм трактором на кладовище — і все. Отакий похорон. На душі біль, образа, не знаю й на кого...

Ти сказав, що не приїдеш — і не приїхав. А мати чекала, до останнього сподівалась, що все-таки побачить сина. По очах видно було, як їй хотілося цього. Я не засуджую твій вчинок, бо розумію — їхати в Україну зараз небезпечно. Знаю, що ти б не побоявся перетнути кордон, але причина тут інша. Якось ти мені заявив: «Куда ехать?»

Ви украли у мене родіну». Ці слова вразили, Іване, так глибоко, що й досі цих слів не можу забути. Яку «родіну», ту, яку більшовики на крові збудували. І хто її вкрав у тебе? Може, ми з мамою? Твоя «родіна», слава Богу, сама, як примара, розпалася. Але чому з того часу, як Україна стала незалежною, ти ні разу не навідався сюди, не провідав маму, своє село. Боже, відкіля ця байдужість до рідної землі, яку колись топтав босими ногами. Як можна сумувати за тим комуністичним минулим, «великою родіною», яка стільки бід принесла всім нам і тобі в дитинстві. Забув те рабство, коли не міг виїхати з села без дозволу голови.

А чи знаєш, що в юності, коли мамі виповнилося тільки вісімнадцять, місцеві можновладці, ті, які не воювали, а переховувалися десь за селом, вчинили над нею розправу. Про це вона розповідала не раз. Якщо вже забув, то нагадаю. Того дня мама з іншими жінками підіймала льон, який відлежувався в лузі. Повертаючись надвечір додому, взяла снопик льону, як й інші жінки, для домашніх потреб. Та під селом маму зустрів об'їждчик, сердито привітався, але нічого не сказав. Така поведінка їй видалася дивною, адже той одноокий Семен завжди кидався на людей, як собака на ланцюгу. Сусід тоді маму попередив, що це погана прикмета. Та вже на другий день її покликали до сільради і повідомили, що віддадуть до суду за крадіжку льону. Сам голова сказав так: «У тебе, Євдокіє, немає ще сім'ї, ти молода, то відсидиш свій строк і повернешся додому. Адже нам треба когось віддати до в'язниці, така вказівка. Ми тебе ще раніше посадили б, коли ти збирала в полі колоски, але пожаліли». На тому «суді» вона не мала захисту. Її мама, наша бабуся, вдова, була безправна і безпорадна.

За кілька днів до смерті мама знову згадувала той жахливий час. Тоді її відправили до Сибіру, туди, де зеки валили ліс. Там, з такими ж невинно засудженими за колоски, обрубувала гілля з повалених дерев. Щодня повзала по тих величезних стовбурах без перепочинку, не випускаючи з рук непосильну сокиру. Було впаде — і вже не може підвестися. А над головою постійно лунало: «Шевелісь». Одного разу, коли довго не могла підвестися, наглядач побив її. Коли одужала, то вирішила тікати додому, в Україну. Взяла з собою тільки кілька сухарів та три картоплини і пішла потайки вночі з табору. На цих харчах протрималася недовго. Через тиждень почав нестерпно мучити голод і сорокаградусний мороз, то не дотрималась умов конспірації, не пішла бездоріжжям, навмання, а завершила до невеличкого поселення. Там її і зловили та відправили знову туди,

де перебувала. Всі чотири роки, які їй присудили, відбула до кінця. У тих сибірських снігах народилася і я...

Листів не писала. І кому їх було писати, коли наша бабуся через рік, як маму відправили на заслання, померла. Та й чи варто було це робити? Щоб потрапити знову в якісь «шпіони» та продовжити собі строк. Уже як повернулася в рідне село, то день у день працювала в колгоспі задарма. Ніхто нічого їй не платив. Було, вийшла заміж за Василя Сидоренка, твого батька, по-вуличному «Невдаха», але він, як тільки ти народився, поїхав на заробітки в Росію — хотів побудувати нову хату — але звідти не повернувся.

Це те, чого ти міг не знати. А що весь час збиткувалися над нею місцеві чиновники, певно, не забув. У мене в пам'ятку, як змушували підписуватися на непосильну позику. Тоді мені було п'ять років, але те знуцання добре пам'ятаю. Ніби зараз бачу: оточили зранку на причілку в чотирьох і не пускають маму до хати. Пхають до рук якісь папірці, штовхають у боки. Мама проситься, аби відпустили, бо в печі давно перегоріло, я поруч плачу, але не може на стільки багато погодитися, як змушують, бо де їй узяти ті гроші. Вже й обід, а «бригада» не йде з двору. Денис Шатирко, той, що в кінці Гаю жив, б'є її чоботом по литках: мовляв, не упирайся. І таки змусили підписатися на сто рублів, але не перемогли, не поставили на коліна. Бо в очах у неї були не сльози, а гнів і непокора. Тільки на другий день, як Москва повідомила, що підписка відміняється, бо план перевиконано, присіла біля столу і заплакала. Вона козачка з діда-прадіда — і по духу, і за характером.

А забув, як навесні нам було — всі, в кого є батьки, орють городи, а нам під різними приводами бригадир не дає коней, то копаємо заступами. Мати не вміла годити, не падала в ноги, ніколи не принижувалася, як інші одинокі жінки. Як судили її вдруге за не вироблення мінімум трудоднів, то дивилася на тих партійних катів, хто чинив над нею розправу, недовірливим і зневажливим поглядом. Важка каторжна праця в тайзі і тут, у колгоспі, де ставилися до неї вороже, незахищеність і постійні злидні змінили її світогляд, ставлення до життя. Вона ніби побудувала в душі мур між собою і тими людьми, хто принижував її, ховалася за ним, щоб не впасти в крайність у тяжкі хвилини.

Мама суворо ставилася до нас у дитинстві. Часто карала тебе за незначні провини. І мені перепадало від неї не раз. Це правда. Вона мала крутий характер, була горячкова, енергійна. Разом з тим, наддивовижу сором'язлива і чесна. А без цих рис чи вижили б ми тоді? Я кажу це переконливо, бо краще знаю її за тебе.

Зараз дивлюсь у вікно — сніг продовжує падати, на деревах такий пухкий, яскраво білий — і бачу маму, її сухенькі руки, стулені на грудях. Дивлюсь і дивлюсь, мов заворожена, і не полишає болюча думка: на кого вона робила так тяжко все життя? Що то за Господня кара на наш народ. Учора йду селом, а назустріч мені Володя, внук Федора Корнюші, того, що прийшов у 45 році з фронту без ніг і жив на Клинку. Ти його знаєш. Внуку 20 років — і на милицях. Тільки повернувся зі Сходу. Глянула, і серце моє забилося — перед очима постала сучасна війна, ти розумієш яка. Повір, Іване, так боляче. Будь вона проклята та «родіна», за якою ти сумуєш!

Вибач за такий емоційний монолог. Я прочитала тобі листа, якого написала вчора, коли повернулася з кладовища. Але не відправила, бо засумнівалася, що ти його отримаєш там, у Москві. Це вже другий лист до тебе, якого сховала в шухляду старенького маминого стола.

Ти чуєш мене?..

.....

Знову кинув мобільний? Ой брате, брате! Як це боляче сприймати. Що з тобою? У твоїх венах не кров козацька, а імперська отрута. Ой, та й годі...

ЗВУК СИРЕНИ

Новела

«Мене вже нема. Немає мене... Я помер сьогодні, коли у вогні був світ», — повторює раз по раз з розпачу Кирило, якому вже за вісімдесят. Хоча ще дужий у тілі, його опущені плечі широкі, квадратні, пишні сиві вуса. Він стоїть посеред свого обійстя, якого вже нема, босий, у потертому піджаку і дивиться в небо, де купчаться над обрієм криваво-багрянні хмари. В очах холодний присмерк. Важке чоло похитується, губи, сковані криком, тремтять, як восени самотній листок на дереві. Щось дивне відбувається з ним. «Світ зчорнів, змалів чи збожеволів... Піти... Вирватися з цього рабства і болю...», — зринають у голові фатальні думки. І бринять десь над ним надривно слова з давно забутої пісні: «Ой, як болить моє серце, а сльози не ллються...».

Те, чого Кирило найбільше боявся, сталося. Його будинок у передмісті, в який поцілила ворожа ракета, зник за кілька хвилин, перетворився на попіл і назавжди поховав під собою дружину Марину та доньку Вікторію, обоє згоріли у власному помешканні, коли він вийшов у сад. Онде перед ним якась руїна: стримлять задимлені шматки стін, купи цегли, битого скла, обгорілі крокви, посічена крона в саду, зчорнілий цвіт калини. І край дороги береза посивіла. А ще вчора була така зелена.

Уже все ніби позаду. Затихло жахливе дійство, рятувальники покинули зруйноване обійстя, а Кирило тупцює на згарищі: в руках у нього забруднена сумочка доньки, яка уцілила серед згорілого збіжжя. Він то ходить, ледь переставляючи кволі ноги, то довго стоїть, як тінь, зчорнілий. Ніяк не може до кінця усвідомити, що ж то відбулося. І чи справді відбулося?». Ні, це не правда. Якийсь жахливий міраж. Згиньте дурні думки!» — кричить його душа. Відчуття таке, ніби то сон, і що скоро зникне, розвіється. І якщо так, то чого він такий нескінчений? Чи це вже він в іншому житті, і те все, що пережив, немає уже ніякого значення? Думки хаотично спалахують у голові, ніби в нічному небі феєрверки, тиснуться, змінюють одна одну, катують його, німі слова рвуться зовні.

І їх шепочуть губи: » Горять наші будинки, гинуть діти, земля понівечена, упосліджена, засіяна бідами і болями. Це Ти, Господи, прагнеш нас так об'єднати, пробудити нашу свідомість через тисячі померлих і ріки крові. Але це вже ти робив раніше, проте ми нічому не вчимося. Боже, зупини це жахіття, залиши нам клаптик блакитного неба, ковток джерельної води, чисте повітря, зелені гаї, де радісно пташкам, де падають солодкі дощі».

І далі щось гомонить вголос, і від того ніби стає легше, чорна рука болю не так сильно давить на груди. Так хочеться поділитися з кимось бідою, проте усвідомлює, що немає біля нього ні рідних, ні друзів. Єдиний онук і той десь на фронті пропав безвісти, уже кілька місяців нічого про нього не чув. Але якщо не люди, то, певен, його бачить і чує Бог, чує його навколишній світ — птахи, що причаїлися у посіченій кроні дерев, потоптані квіти, стебла хмелю, що уцілили у затінку, калина у чорній хустині й посивіла береза.

Він хоче звільнитися з полону настирливих думок, що, мов божевільні, без кінця вирують у голові. Не знає, як йому бути, що робити, куди податися, де сховатися від них. Тільки б забутися. «Я мужній, витримаю це, — заспокоює себе. — Маю кудись податися, зникнути,

щоб не бачити оце, що навколо мене, яке посилює відчуття втрати, цей біль і страждання».

Поволі вже вкотре йде до саду. Тулиться чолом до покаліченої яблуні й загуляє очі, тамує подих. Нараз чує поруч голос дружини. І вже виринають, наче з білого туману, уривчасті епізоди з їхнього спільного життя. Обличчя Марини радісне, вразливе, відтак сумне, у клопотах, — як будували свою оселю, працювали в школі, він директором, а вона вчителькою, як раділи, коли народилася донька. Перед ним оченята Вікторії — сині, як ранкове небо, усміхнені, грайливі, і голос відлунне, і сміх. І школа музикальна, куди він возив її щоразу, а коли поверталися, то купували морозиво, і той час, коли вона складала іспити в інститут, а він допомагав готуватися, і весілля, де він не приховував свої радості — все миттєво з'являється і зникає. І порожнеча, щось нестерпно пекуче біля серця.

Чути, як пурхає пташка на калині. Поруч шелестить вітер, ніби грається, холодить босі ноги Кирилу.

«Ой, вітре, голубчику, чи бачиш ти моє горе, чи чуєш мій біль? Він рве мої груди навпіл, він ось тут, біля саменького порога, серед вогню і попелу, в зраненій кроні дерев. Не пустуй, помовчи. Той, що в кремлі, підпалив світ. Бачиш, сумує зелене довкілля. Заплакав би, а сліз немає. Їх висушив вогонь, спалив моє серце, — говорить Кирило вітру, як рідному. На мить змовкає, бо забракло слів. І по хвили: — Вітре, брате, ти маєш дужі крила, віднеси мене в той край, де я побачив цей світ, де виріс під чистим замріяним небом, там луки усяні квітами, там спокій, не виють сирени. Може, в рідному краї знайду розраду», — каже це, а перед очима ще молода мати ходить по городу — і батьківська хата, і ластівки в небі. — Це ти, вітре, нагадуєш моє дитинство. Воно в мені, як незабутній сон. Не забув чужі ворожі обличчя, що блукали на вулиці з автоматами. І машини з причіплювачами та гарматами. Вибухи та постріли, коли мама бігла зі мною на руках через околицю, до вітряка, щоб там сховатися. І ями від снарядів під вікнами, і вибиті шибки, і мамині сльози. Вони печуть мене і досі. Онде і повоєнне поле. І ти, вітре, гуляєш, хвилюєш високі жита. Яке воно неозоре, близьке і далеке. Ось там скирта стояла», — шепоче Кирило. І вже бачить жінок, що вервечкою стоять на тій скирті й кидають у барабан молотарки снопи жита, а той ковтає їх і випльовує солому, яку Кирило, будучи тоді підлітком, відтягує її конем далі. Ось гуркіт молотарки стихає, жінки йдуть обідати, а Кирило занурюється в обмолочену солому, щоб сонце не заглядало в очі, і там засинає. Прокидається від брязкання

барабана, вибирається із соломи, і цієї миті бригадир, колишній поліцай, кричить: «Ах ти, негідник, заховався від роботи». Жбурляє на нього хомута, але поцілити не вдається, то підбігає до нього і б'є кулаком в обличчя. Кирило витирає сльози і кров, що тече з носа, і, трохи заспокоївшись, мовчки запрягає коня. День потроху згасає. Над полем сонце таке лагідне, мов обличчя немовляти. І про образу Кирило забуває...

І ось уже йде до іншого світу, на вигін села, за яким луки і безліч боліт та рудок, сідає на канаву і чує, як вітер тужно гуде у вербах, від того йому стає сумно. А може, від згадки того далекого зимового дня, коли він, везучи санчатами дрова, присів тут, щоб погріти ноги. Тоді отак сумно було, бо вітер гув і вили за лісом сирени. Не знав він, що того дня помер «вождь усіх народів» батько Сталін...

Звідти знайома вулиця веде Кирила до батьківської хати. Опинившись у дворі, у хату не йде, хоч уже десятки років у ній не був, а сідає на дерев'яний рундук. Якись дивні передчуття стримують переступити поріг. Відтак, за причілком, намацуючи стежку, що ховається в бур'янах, виходить у сад, який садив ще до війни батько. «Старенький, онде посох, а мій...», — спадає на думку. І враз перехоплює подих. Батьківський сад відступає у пільму, і Кирило уже дивиться в очі тому жахіттю, що пережив на світанку.

Уява така разюча, що серце стискується і вилітає з грудей, як пташка з клітки. Чує настирливий звук сирени, від якої стає моторошно, затим глухий вибух, від якого підкошуються ноги. Хтось шарпає його за рукав з такою силою, що він ураз опиняється на землі. І тиша, наче у глуху ніч серед поля. По хвилі долітає дивний шелест і тріск — і голоси... Кирило підхоплюється — жах проймає все ество. Боже, батьківська хата у вогні? Та ні, це його будинок горить... Полум'я охоплює його з усіх боків і разом з багряним димом тягнеться в небо. Горять й інші хати, ніби весь світ спалахнув. Кирило добре чує крики людей і зойк: «Тату, таточку, допоможи...». «Я йду, дитино, йду!» — кидається бігти і падає. Силкується підвестися — і не може. Світ довкола набирає інших відтінків, стає чорною прірвою. «Маринко, Вікторіє, я тут, я з вами. Боже, порятуй їх!» — шепочуть уста у відчаї. І тільки зараз починає відчувати неймовірний біль у руці. З-під рукава сочиться кров і розтікається по долоні...

«Горимо! — вихоплюється в нього від безсилля... — Вся Україна у вогні... Але ми постанемо з попелу!» — каже ствердно і стискує кулаки до болю. І десь над ним, а, може, в ньому чи високо в небі, як клич до помсти, чути звук сирени...

ВИШИВАНКА ДЛЯ СТАРШОГО БРАТА

Потяг прибуває до Архангельська. Ось і вокзал: виходжу на перон. На годиннику пів на шосту вечора за місцевим часом. Сутінки заволокли будівлі, дме холодний вітер, аж з ніг валить, снігом забиває — нема де дітися. Місто незнайоме, чуже, то не знаю, куди відразу податися. Бачу, як люди один за одним біжать на стоянку, де проглядаються таксі. Кидаюся і я до однієї машини, та водій розводить руками, до іншої — теж зайнята. А холод дошкуляє — дихати нічим. Повертаюся спиною до вітру, затуляю коміром кожуха обличчя, щоб не так сікло снігом, — бігаю по колу, але ніхто не хоче їхати. Починаю хвилюватись: що робити? Коли це, враз, постає переді мною довготелесий молодик: очі в нього сірі, якісь замулені.

— Кудя тебе? — питає.

— На Покровську, 13.

— А район какой ето?

— Ой, район який? — розгублююся. — Цього я вам не скажу, бо тут уперше. До брата їду.

— Подожді, узнаю...

Проходить хвилина, дві, вітер пронизує наскрізь, а його нема й нема. Таксі відходять одне за одним — порожніе стоянка. Нарешті з'являється.

— Узнал! Так ето же за чертой города! Садись.

Я відчиняю дверцята.. «Може, не треба?» — вагаюся. Проймає якесь дивне відчуття. І все-таки сідаю.

Їдемо по місту. Водій набирає швидкість, кидає погляд на мене:

— Гаваріш, в нашем городе впервые?

— Та був колись, — зумисне брешу, — вже забулося... «Скажи тобі, що вперше, то ще завезеш хтозна-куди», — думаю. І додаю: — Я дав телеграму, але чогось не зустріли.

Він відвертається, мовчки запалює цигарку.

Відхиляюся на спинку сидіння — відчуваю ледь помітне хвилювання. То від думки, що уже ось-ось буду в брата Сергія. Уявляю його таким, як в останнє бачилися. Ще коли союз не розпався, то побув Сергій в Україні з родиною. Пригадується, йдемо за село, у яри, де на крутих схилах у дитинстві збирали суніці, цвіт акації,

спускалися з беріз, а він і каже: «Найбільше, за чим я скучаю там — це за нашою природою. Ото приснитись поле і луки або сад, де мати в білій хустині сіно гребе, прокинусь — і так стане тяжко на душі, що облишив би усе і полетів сюди, у рідні краї. Воно в моєму серці навіки. І завжди буду тужити за цим». Мене й досі печуть сльози, що з'явилися у нього на очах, коли зупинився на березі Снові. Думаю про те, що моя поява буде радісним сюрпризом для нього, бо про свій приїзд нічого не говорив. До того ж везу унікальний подарунок — вишивану сорочку. «Буде нагадувати йому тут, на чужині, своє, рідне...» — тішуся.

Приглядаюся до вікна — надворі вже суцільна темінь, але бачу, що не центром міста їдемо. Будинки невисокі, вузьенькі вулиці, засипані снігом. Перехожі, заплутані у завірюху, наче котяться по тротуару — виринають і зникають у пільмі. І машину кидає так, ніби човна на хвилях.

В якусь мить опиняємося на мосту, — металеві арки довго мелькають перед очима як велетенські тіні, — і я здогадуюсь, що переїжджаємо річку Північну Двіну, яка удвічі, мабуть, ширша Десни. Нараз за мостом машина круто повертає ліворуч. Пильно стежу за дорогою і бачу, як трое хлопців — один у піджаку з високим коміром, двоє в коротких куртках із синтетики — лагодяться переходити дорогу. І водій їх, певно, бачить, але швидкість не зменшує. Мабуть, сподівається, що стоятимуть. Проте, один з них, той, що в піджаку, враз виходить на дорогу. Спиняється посередині — в наш бік голови не повертає, стоїть спиною і похитується, наче тупцює на місці. Водій різко звертає ліворуч, нараз праворуч, — транспорту довкола багато, — затим спрямовує машину між людиною і стрічною «Волгою», але не втискується. Підхоплює хлопця правим крилом і той, ударившись об капот, падає на асфальт. Інші двоє, побачивши таке, кидаються до товариша.

— Ідіот! Стой, стой! — долітають вигуки.

Водій на якусь мить пригальмовує, але не зупиняється, набирає швидкість. В мої груди закрадається неспокій. Від думки, що ми збили людину, проймає страх. «Можливо, потрібна допомога?» — болить мені. Хочеться вийти... Однак не наважуюся це зробити.

Потроху місто відступає, дорога стає більш широкою і безлюдною. Обабіч ледь бовваніє лозняк та очерет у темряві. І снігова заметіль застилає білим простирадлом все довкруги. «Я уявляв, що брат живе відразу на околиці міста, а тут — гола тайга», — бентежуся.

— Ще далеко? — запитую розгублено.

— Приехали, — каже молодик і звертає враз на узбіччя. Загальмовує, гасить світло — і густа темрява залягає у салоні. Тільки ледь біліє сніг з усіх боків, а далі — пільма. Приглядаюся, щоб хоч щось розпізнати, тим часом пхаю руку до кишені, намагаю гроші, бо треба розраховуватися. І тут відчуваю на собі підступний погляд водія: сірі очі його горять по-хижацьки.

— Деньгі лежи на сиденіє — і виході, — чую хрипливатий голос.

— Скільки? — питаю, ще не розуміючи, що він хоче.

— Викладавай всьо. Всьо! — повторяє холодним тоном. — І бистро!..

Надто пізніє усвідомлення не дає мені шансів на роздум. Перед очима вмить з'являється цівка пістолета і починає збільшуватися до неймовірних розмірів. Я ціпенію, страх проймає до кісток, сковує всі мої рухи. Якось судомно мацаю кишені, бо не можу збагнути, в якій лежать гроші. Відтак знаходжу три тисячі рублів, які перед поїздкою обміняв, і кладу на сидіння. Згадую, що в рюкзаку є ще гривні, хочу взяти його, але водій різко зупиняє мене:

— Убері руки! І виході!..

Щось ворухнулося всередині, сполохано забилося. «Це все... Зараз поцілить у потилицю, і не буде ніякої зустрічі з братом — ніколи не буде. Хоч і залишуся живим, але буду ранений — ніхто мене тут не знайде», — підступається жахливе. І серце нараз стискається, кам'яніє від жалю за п'ятирічну Оксанку, яка більше не побачить батька. «Що робити? Протистояти йому? Безглуздо. Безвихідь. Невже це — кінець?.. пронизують свідомість миттєві думки. — Господини, Ти поруч зі мною. Хай буде воля Твоя. Я грішний, але благаю Тебе збережи моє життя...» — шепчу без поруху на вустах, відкриваю дверцята і, затамувавши подих, пірнаю у сніжну каламуть. Лежу якусь мить зовсім поруч машини, чую як шалено гупає серце, потім підхоплююсь, біжу й знову падаю. Чую, як рве з місця машина і щезає в мареві ночі.

Стає неймовірно прикро й боляче від того, що сталося. Зганьбленим почуваюся, приниженим настільки, що й жити не хочеться. «Ось так зустрічають нас російські «брати». А щоб ти подавився тими грішми», — пече образа. Проте, відчуваю, що не так шкода тих грошей, які віддав до копійки, як вишиваної сорочки, бо збирався подарувати братові. Я віз її як щось найдорожче і святе. «Хіба він носитиме її — позбиткується та й годі», — не можу заспокоїтися.

З півночі дме дошкульний вітер, але я його майже не відчуваю. Стою ошуканий і зовсім розгублений на чужій землі як в пустелі. Ніяк не можу збагнути, де я і куди мені далі рухатися, де шукати прихисток?

Та ось наче просвітлюється довколишній простір: бачу блимає вогник, а за верболозовим галуззям проглядаються невисокі будинки. Йду безнадійно туди. І таки на радість знаходжу в тому районі вулицю Покровську, затим, трохи поблукавши, і тринадцяту квартиру. Довго не заходжу, бо ніяково. Нарешті тисну на дзвінок — і відразу потрапляю в обійми брата. І вже по хвилі душа трохи відтає.

м. Чернігів

Елеонора БЕЛЬСЬКА

ПРИСЯГУ НЕ ПРИЙМАВ

За три хвилини до відправлення потяга ми вмостилися на своїх місцях в купе.

— Дякувати Господу, — зітхнувши з полегшенням, я відсунула вбік білу фіранку з синім написом «Дніпро» й побачила перон, вкритий тонким шаром снігу, аркоподібний фасад вокзалу і проводжаючих — доньку і зятя, що мерзлякувато з нетерпінням тупцювали по той бік вікна. Помахала їм рукою: «Ідіть вже». Вони, як по команді, відповіли тим самим і, зрадивши отриманій свободі, швиденько побігли з перону. Прощання було легким і ненадовго, адже я везла свій найменшенький, тринадцятирічний скарб — онуку Лерочку — на канікули, а старшенькі на десять днів отримували «вільну» без обмежень.

Вагон кілька разів хитнувся, здригнувся і браво покотив колеса навздогін локомотиву, щось ритмічно примовляючи на ходу.

У купе нас було троє. Поблизу накритого білою скатертиною столика, навпроти вікна, розмістився високий худорлявий хлопчина у формі курсанта. З нашивки на його рукаві можна було зрозуміти, що він навчається на першому курсі академії внутрішніх справ.

Мені сподобалося його бліде інтелігентне обличчя, спокійні сірі очі, акуратно підстрижене темно-русяве волосся. Я подумала, що в майбутньому суспільстві щось неодмінно зміниться на краще, якщо такими шляхетними, як цей хлопець, будуть стражі порядку. Він був

стриманий і мовчазний, начебто пильно дивився у вікно, спостерігаючи за стрімкою зміною зимових краєвидів вздовж придорожнього полотна, однак я бачила, що крадькома він раз по разу кидає на Леру зацікавлені погляди, і це мені здалося юнацькою несміливою спробою познайомитись із дівчиною. Мені було приємно, що такий гарний і, напевно, добре вихований хлопець звернув увагу на мою онуку, і трішки прикро, що «мій час» майже минув. Я передбачливо розкрила прихоплену в дорогу книжку і поринула в детективні пригоди героїв твору, непомітно поглядаючи на Лерочку та курсанта.

Згодом, усупереч моїм очікуванням, вони перекинулися лише кількома фразами та, замість продовжити розмову, заглибились у свої телефони. Схоже, він її зовсім не цікавив, і вона, з головою занурившись у віртуальний світ, захоплено ковзала пальцем по дисплею айфона, не помічаючи нічого навколо. А його щось почало бентежити. Він то поглядав на екран, то вів переписку, відклавши телефон, вдивлявся у вікно: здавалося, щось напружено обмірковував.

«Напевно, хтось прислав смс із невтішною новиною. Може, він якийсь іспит провалив?» — промайнуло у мене в голові, і навіть захотілось якось підтримати, підбадьорити хлопця.

Тим часом провідники почали розносити чай. Курсант дістав з рюкзака три цукерки «Гулівер» і поклав їх на столик перед собою. Я зрозуміла його благородний жест і на знак солідарності схилилася над сумкою з бутербродами, маючи намір розділити трапезу разом із попутником.

Принесли тонкостінні склянки у металевих фірмових підстаканниках. Навіть одноразові пакетики з дешевою заваркою не в змозі були зіпсувати мого задоволення від ритуалу. За все своє життя я так і не змогла розкрити секрет надзвичайного смаку звичайного чаю, коли готують у поїздах. Онука, цілком підтримуючи моє вподобання, не гаючи часу, обпікаючи губи та присьорбуючи, розпочала чаювання.

— Пригощайтесь, юначе, — я запропонувала хлопцеві бутерброди.

Курсант не відповів, навіть не поворушився. Лера взяла бутерброд із сиром. А я знайшла причину, щоб вийти з купе, — треба ж було дати молоді можливість відчутти свободу. Повернулась хвилину через десять: зосереджено розглядаючи вогники, що пробігали повз вікна вагона, курсант повільно доїдав другий «Гулівер», акуратно запиваючи маленькими ковтками чаю. Його тонка біла долоня

з довгими пальцями музиканта дбайливо прикривала останню, третю цукерку, на червоному тлі якої було традиційно зображено велетня у синьому сюртуку, чорних бриджах та черевиках із великими пряжками.

Я більше не стала пропонувати хлопцеві бутерброди, хоча готувала їх, розраховуючи і на супутників. Чай майже охолонув і видався мені зовсім несмачним, відставивши вбік склянку, я знову взялася за книгу.

За декілька годин Лера повідомила, що її телефон розрядився і попросила джерело живлення. Виявилося, що поспіхом збираючись я не поклала його в сумку. Але ще жахливішим було те, що мій телефон також майже втратив заряд! Онука, певно, до нашого від'їзду встигла погратись і в ньому. В нашому вагоні на той час мережа не працювала. Провідник порадив сходити до сусіднього вагона, там нібито було кілька діючих розеток.

— Посеред ночі?!

Залишалося тільки змусити себе заснути, а перед прибуттям на станцію попросити курсанта викликати таксі. За північ в купе постукав провідник і повідомив, що хвилин через тридцять потяг прибуває до пункту призначення. Хлопець миттю зіскочив зі своєї полиці, по-військовому швидко зібрав постіль і відніс провідникові, потім одягнув куртку і в очікуванні зупинки сів біля вікна. «Виходить, ми їдемо до одного й того ж міста», — зрозуміла я. Це мене дуже підбадьорило.

— Юначе, а ви також зараз будете виходити? — приязно запитала у хлопця.

— Так.

— А чи можна вас попросити про невелику послугу, — я не сумнівалась у чуйності супутника, незважаючи на те, що практично спілкувалась з його акуратно підстриженою потилицею. — Річ у тім, що в мене й онуки повністю розрядилися телефони, а надворі глибока ніч. Чи можна попросити вас викликати нам таксі, коли ми прибудемо на станцію?

— У мене також майже розряджений телефон, — буркнув курсант, навіть не повернувши голови.

— А собі ви будете викликати таксі?

— Собі буду.

— От і добре. Відразу можна зробити два замовлення. Наша адреса... Я ніяк не хотіла втрачати шанс, але...

— Попросіть провідника, — хлопець обірвав мене на півслові.

Напівсонна Лера не висловлювала ніяких емоцій. Я почала нервувати. Щоб заспокоїтися, зайнялася багажем. Зрозуміло, що з проханням викликати таксі звертатися до провідника було безглуздо.

Але, як виявилось, прикрістю з телефоном наші проблеми не обмежилися. Наступним сюрпризом була відірвана ручка на баулі. Вже й не знаю, як це трапилося, але коли я діставала валізу з ящика під полицею, вагон різко хитнуло, я смикнула одну з ручок, і вона опинилась у моїх руках, а баул, як і до цього, в ящику. Разом з Лерочкою ми його таки дістали. Баул був неважкий, але як донести його до станції без ручки? За вікном сипав мокрий сніг, ожеледь... Онука сонна. Я, як на гріх, на високих підборах. Ситуація — хоч сядь і плач. Спробувала якось підправити ручку, але всі намагання виявились марними.

Потяг став відчутно збавляти швидкість.

Почали готуватись до виходу.

— Юначе, я дуже перепрошую, що вас турбую, але звертаюсь до вас як до майбутнього правоохоронця, — вирішила я закликати нашого попутника до професійної совісті. — Ось, бачите, щойно, відірвалась ручка в баулі. Будь ласка, допоможіть нам донести його до станції.

— А я присягу ще не приймав, — різко кинув курсант і, легко закинувши рюкзак на плечі, швидко вийшов з купе.

Баул допоміг нам винести провідник. Потяг рушив, а ми безпорадно стояли на порожньому засніженому пероні, шукаючи очима носія.

— Який жах! — обурювалась я. — Це ж майбутній правоохоронець! Його професія — допомагати людям! Якщо елементарним людським чеснотам сина не навчили батьки, то цьому вчать в академії!

— Бабуню, не переймайся. Курсант не зобов'язаний нам допомагати. Ми йому зовсім чужі люди. Крім того, він ще першокурсник. Ти ж бачила, у нього тільки одна рисочка на рукаві. Може, такий предмет, як «Допомога зовсім чужим людям», вони проходять на другому чи третьому курсі, — не без сарказму пожартувала онука.

— Що значить — «предмет»? Але ж він чоловік! В ньому на генетичному рівні закладена потреба бути сильним, надійним! Він мусить а рїогї захистити жінку, дитину, старих людей або допомогти їм при потребі! А родинні зв'язки тут зовсім ні до чого.

— Ой, бабуню, не сміши мене. Часи середньовічних лицарів давно вже минули. А ти все живеш у тих романах, що читаєш. Тебе б на тиждень у наш клас помістити, ти б тоді, вочевидь, пізнала справжнє

сучасне життя. Але головний закон виживання я і зараз можу тобі озвучити: серед сучасної молоді життя — це боротьба, де кожен сам за себе.

— І ти? — мені на очі навернулися сльози.

— Ні, я за тебе! — онука дбайливо притиснула мене до себе і дзвінко та підбадьорливо цьомкнула мене в щоку. — Не думай, що я маленька. Дай, я візьму твій «раритет» з цього боку, а ти — з іншого, ось так, потихеньку, і донесемо до вокзалу. А то в очікуванні лицаря або носія ми тут до ранку простояти можемо.

Взявшись з обох боків, ми досить легко підняли баул, але тримати його було незручно, а ще й треба було йти супротив холодного колючого вітру, що майже збивав з ніг.

— Дівчата, вам помічники потрібні? — раптом в себе за спиною я почула бадьорий чоловічий голос. — Давайте, допоможемо нести ваш багаж, і бігом до таксі. Холодно.

Я не встигла й слова вимовити, як перед нами вирости чоловік років сорока і хлопчина десяти-одинадцяти. Напевно, батько й син, адже дуже між собою були схожі. Чоловік тримав велику валізу на коліщатах. У хлопчика з-за спини виглядав чималий рюкзак.

— Ми теж з цього потяга, тільки з останнього вагона. Ось Миколку привіз на канікули до бабусі й дідуся. Та давайте ж ваш скарб сюди, не бійтеся, — помітив мою недовірливість, він щиро посміхнувся і рішуче взяв наш баул. — Сподіваюся, ви ж не діаманти перевозите. А хоч би й так! У нас свого добра вистачає. — Правду кажу, Миколко?

— Так, — відповів хлопчик.

— Донесемо вашу дорогоцінність цілою й неушкодженою, — чоловік гучно розсміявся, поклав наші речі поверх своїх і швидко покотив пероном.

Потім викликав таксі, допоміг сісти в машину і, побажавши всього найкращого, разом зі своїм сином розчинився в нічній темряві.

— Дякувати Господу і добрим людям, хвилин за десять будемо вже вдома, — я заспокоїлась і з полегшенням зітхнула.

* * *

У салоні таксі було тепло, тихо лилася ніжна мелодія, мокрі сніжинки, мов сльозинки, струменіли на темних холодних щоках автомобільних віконць, жовті привокзальні вогні підморгували нам на прощання.

Проїжджаючи повз стоянки таксі, я помітила струнку фігуру нашого супутника. Він з кимсь жваво розмовляв по телефону.

— Ну що? — спитала я в онуки, перехопивши її довгий погляд, спрямований на курсанта.

— Нічого, — буркнула вона у відповідь, різко відвернулася від вікна і опустила каптур куртки до самого підборіддя...

І не можна було вгадати, про що думає моя дівчинка: чи про досить-таки неприємне враження від знайомства із супутником по купе чи про звичайну людяність та взаємодопомогу, а може, про елементарний лицарський жест далеко не із середньовічних романів. А, можливо, про те, що якщо життя — це боротьба, то в ній не можна бути тільки за самого себе.

ЩОБ ТИ НЕ ЗМЕРЗЛА...

Це був не віртуальний бій.

За знаком сигнальної ракети, що блискавкою розрізала небо навпіл, Денис втиснув у підлогу педаль газу. Його танк смерчем вилетів з укриття і помчав у пряму атаку, безперервним вогнем вражаючи одну за одною цілі противника. Навкруги вибухала й горіла земля і все, що на ній було. У кабіні танку — як на пательні, кров гарячими гейзерами закипала в скронях у хлопця. Одержимий бажанням якнайкраще виконати бойову задачу і прикриваючи вогнем танки своїх побратимів, він провів кілька зухвалих і рішучих маневрів, прорвав оборонну смугу й крізь димову завісу, палаючі клубки трасерів снарядів і багаття, що утворилося від вибухів протитанкових мін, на повному ході вилетів на батарею противника...

— Сонце... А я вважав, що сонце лагідне...

Внутрішнім зором він побачив, як у нього всередині розірвалося величезне помаранчеве сонце, а різнокольорові уламки — блискучі та гострі, як ялинкові іграшки — дзвінками, але нереально важкими молоточками боляче застукотіли по всьому тілу, але найбільше — по голові і вухах...

— Мамо! Магусю-у-у!

* * *

Він не спав, але не наважувався розплющити очі. Поруч щось відбувалося, ворушилося, жило. Крізь незрозумілі загальний гул і метушню доносилися дивні звуки, ніби з тунелю або колодязю, серед них іноді вгадувався голос матері. Між уривками дивних слів йому вчувалися цифри — тридцять дев'ять і три, сорок, тридцять вісім і шість, тридцять сім і чотири... Потім все кудись зникало, але він раз по раз відчував, що хтось ніжно торкається його обличчя, чола, гладить по волоссю, рукам, прикладає щось холодне до лоба... Раптом монотонне багатоголосе гудіння прорізав різкий гуркіт візка чи коляски, неприємний скрип, ніби від прочинених дверей, і високий жіночий голос гучно сповістив: «Обхід!».

«Обхід? Що це може бути? Де я?» — здивовано подумав Денис, коли почув привітання бадьорим чоловічим басом: «Доброго ранку, країно!».

Він повільно розплющив очі. Оглядівся: «Ну звичайно, це лікарня...».
«...Прокидайся, парубче. Годі спати, боєць!..».

«Напевно, військовий шпиталь, — подумав хлопець. Виходить танкова атака, не гра в «Танчики» і, звісно, не сон».

А ось і мама! Дивно — намагається всміхатися, а сама мало не плаче. Зі скляного флакону, підвішеного на спеціальному пристрої, у прозору трубку повільно капає якась рідина, потім перетікає по ній до нього в руку...

Згадавши нічну баталію, вільною рукою він швидко промацав живіт і просяяв: «цілий»!

— Ви подивіться на нього, — удавано суворо, але посміхаючись очима, промовив лікар: — блищить як нова копійка! Доброго ранку, Денисе! Ти, як я дивлюся, сьогодні в гуморі. А що вночі відбувалося, пам'ятаєш? Що, наші перемогли?

Денис, остаточно так і не усвідомивши, що дійсно відбувається, зняковіло знизав плечима.

Лікар сів на стілець біля ліжка, на якому лежав Денис — худенький семирічний хлопчик, на зблідлому обличчі якого виділявся кирпатий ніс, вкритий веснянками, та великі блакитні очі, що дивилися на лікаря зі здивуванням та розгубленістю.

— Знаєш, Денисе, де ти зараз?

— У лікарні? — невпевнено відповів хлопчик.

— Так. А здогадуєшся, чому?

— Війна?

— Яблука, — суворо відповів лікар.

— Яблука?

— Саме так, — і він коротко розповів те, чого Денис міг не пам'ятати, але, на думку досвідченого лікаря, повинен був обов'язково знати на майбутнє. Закінчуючи свою виховну бесіду, вже в напівжартівливій формі додав:

— Яблука ще тільки-но зав'язалися, а ти вже — ну їх обривати! Хіба тебе батьки не попереджали, що не можна їсти «зелень» з гілок? Що фрукти й овочі потрібно обов'язково мити перед вживанням? Ну, і руки, звичайно, у першу чергу. Що мовчиш, герою? Відповідай, коли тебе запитують!

— Вікторе Васильовичу, — мама благально подивилася на нього, намагаючись заступитися за сина.

— Шістдесят років як Віктор Васильович, — він непомітно підморгнув їй, але Денис це відразу вловив і стримав сльози, — а то було вже ледь не заревів... Замість того вільною рукою сильно потер свій кирпатий ніс.

— Попереджали, — відповів він тихо.

— А ти що?

— Я їв, — він похнюпився і відвів погляд від лікаря.

— Наївся?

Замість відповіді хлопчик глибоко зітхнув.

— Хочеш ще? — напівжартома запитав Віктор Васильович.

— Ні-і-і, — щиросердно запевнив він лікаря.

— Правильно. І товаришам своїм перекажи. Теж відзначилися. Та вони обійшлися малою кров'ю, лікуються вдома. А ось ти — рекордсмен. Сказати тобі, скільки разів за останню добу ти з унітазом привітався?

Денис запитально подивився в очі мами, яка з виразом школярки, що отримала двійку, стояла біля його ліжка та слухала суворі настанови Віктора Васильовича.

— А ніхто точно й не знає, навіть мама. Але щоб точно порахувати, пальців на твоїх руках і ногах не вистачить. Мама ось уже другу добу не спить, і батько з ніг збився — йому й на роботу, і ліки тобі привезти, і все необхідне. А вдома, здається, сама залишилася твоя молодша сестричка.

— Вона ходить у садочок, — заспокоїв Денис лікаря і, як з кілочка, додав: — А я вмію рахувати до тисячі і більше!

Ну що він ще зараз міг зробити, коли йому насправді стало нестерпно шкода батьків і Юльку, що залишилася без нагляду, адже за

нею око та око! Захотілося хоч чимось справити на Віктора Васильовича гарне враження, сподобатися йому, чи що... Аби не розревітися з відчаю, він просто хотів показати лікареві, що зовсім не нікчема, а нормальний хлопець. Ну, щоб і батькам було не соромно за сина.

— Я вважаю, що в твоєму випадку рахувати до тисячі вже не потрібно, — лікар посміхнувся, — продемонструєш свої знання з математики мені дещо пізніше, а зараз — нумо відкрий рота і покажи мені свого язика. Так, добре. Тепер подивимося живіт... Марино Станіславівно, не треба йому допомагати, — зупинив він жінку, — адже Денис — доросла людина, сам впорається зі своєю сорочкою.

Закінчивши огляд, Віктор Васильович дав чіткі настанови медсестрі.

— А ці медикаменти треба буде купити в аптеці. Якщо є питання, готовий відповісти, — він вручив матері листок паперу, списаний дрібним почерком.

— Дякую, Вікторе Васильовичу, — вона взяла список, щоб як керівництво до дій негайно передати чоловікові, що чекав її розпоряджень у кімнаті для відвідувачів.

— Рано, ще дуже рано дякувати, Марино Станіславівно. Ми робимо тільки перші кроки на шляху до повного одужання. Денискові потрібно ще ой як серйозно попрацювати. І, помітивши зблиск тривоги в блакитних, як і в Дениса, очах жінки, негайно ж заспокоїв: — Але, безумовно, все дуже скоро налагодиться, все неодмінно буде добре.

— Ти в школу ходиш, Денисе? — звернувся він до хлопчика:

— Минулого тижня у нас почалися канікули, а взагалі-то я перейшов у другий клас, — відповів він гордовито.

— Молодець. Зовсім дорослий хлопець. Тоді так: до лікування ставитися з усією серйозністю, всі приписи виконувати безумовно, не вередувати, слухатися маму. Домовилися?

— Домовилися, — твердо пообіцяв Денис, а Марина Станіславівна вперше всміхнулася.

* * *

У своїх прогнозах Віктор Васильович не помилявся: справді, ранкове поліпшення в стані хлопчика змінилося новими піками підвищення температури, нестерпними спазмами в животі, виснажливими позовами і походами в туалет. Від темно-зеленого горщика з широкою трубою, що нагадував Денису справжній танк з дулом,

а в лікарняному просторіччі називався просто «качкою», він навідріз відмовився. Матері часом доводилося на руках носити його, знесиленого, до туалету. Притискаючи до себе змарніле тіло сина, в прямому сенсі — кістки, обтягнуті шкірою, вона гідна була без жалю розлучитися з будь-яким своїм органом, тільки б його страждання нарешті закінчилися, і їхнє життя повернулося в колишнє русло.

У палаті вони були тільки вдвох. Виснажений Денис багато спав під крапельницями, а мати, незважаючи на те, що і сама могла б подрімати на вільному ліжку, не могла собі цього дозволити. Вона намагалася скористатися кожною секундою його неспання, щоб хоч по ковтку напоїти, підгодувати хлопчика, або просто приголубити і підбадьорити.

Раптом серед ночі вона стала помічати, як ковдра, якою був накритий Дениска, перетворившись на великого білого ведмедя, поступово сповзає з його ліжка і, незграбно перевалюючись на товстих лапах, чимчикує до дверей, повністю розкривши сплячого хлопчика.

— Господи, як він схуд! — Її охопив жах при вигляді неспізнанно маленького тільця сина — виступаючих під тонкою шкірою крутих ребер, тонких, як пліточки, блідих рук, підібганих до грудей, довгих, як у зайця, ніг з великими ступнями і гострими колінами.

— Йому холодно! Замерзне! — як постріл, вибухнуло в голові матері. Вона підскочила, щоб укрити, зігріти дитину і... розплющила очі.

У палаті було по-ранішньому тихо і сонячно. Денис — ще вчора ввечері змарнілий і виснажений, зараз із хвацьким виглядом сидів у своєму ліжку, спершись спиною на подушки. На ньому були навушники, і він жваво рухав пальцем по екрану планшета. Скоріш за все, грав в електронну гру.

— Деня! — тихенько покликала жінка сина.

— А, прокинулася, соня, — він усміхнувся, не підводячи очей.

«Невже «Танчики»?» — промайнуло в голові. Жінка зраділа захопленості сина віртуальною грою, хоча раніше категорично забороняла, і навіть давала прочуханки, якщо він без дозволу брав планшет.

— Мамусю, відпочинь ще трішки, тобі ж не на роботу йти.

— От хитрюга, — подумала вона. Боїться, що забере планшет.

— Можна я ще трохи пограю? — хлопчик із благанням подивився на матір, — я вже майже на останньому рівні.

— Звичайно, любий. Пограй. Треба дійти до останнього рівня і обов'язково перемогти.

— Дякую, — на його блідому обличчі засяяла пустотлива усмішка. — А знаєш, мамусю, нещодавно тьотя Света заходила в палату, хотіла прибирати, так я її попросив, щоб вона у нас останніх підлогу мила.

— Чому?

— Боявся, що як почне шваброю і відрами гуркотіти, то тебе враз розбудить!

— Стратег ти мій любий, — посміхнулася мати лагідно. — А хто мене ковдрою вкрив? — скосила вона очі на туго підіткнуту з усіх боків ковдру, у якій лежала, наче в коконі.

— Я, — Денис відірвав від екрана синій, сяючий погляд і хитрувало посміхнувся у відповідь. — Я прокинувся вночі такий голодний, що міг би ведмедя з'їсти! Покликав тебе, а ти мовчиш. Згорнулася на своєму ліжку клубочком і міцно спиш. Не відповідаєш. Зовсім розкрита. Я вирішив тебе не будити. Ну і вкрив, звичайно, щоб ти не змерзла, — він по-дорослому гмикнув.

— Ви ж з Юлькою спите однаково — «простирадло полетіло, навіть ковдра — утекла!» — копіюючи батька, промовив він з його ж інтонацією.

— Синочку, так ти їсти хочеш?! — вона швидко відкинула ковдру і скочила з ліжка.

— А от і не вгадала! І не вгадала! — Дениска зайшовся сміхом замість відповіді. — Мамусенько, подивися уважно: із твоєї тумбочки нічого не зникло?

Вона розгублено подивилася на тумбочку, потім на сина.

— Так, правильно. Мені подобається хід твоїх думок, — гордовито зауважив Денис, — бачу, ти вірно все зрозуміла — це я згриз усі сухарики, що були в пакеті, і допив твій холодний чай.

* * *

Це був не сон.

За знаком сигнальної ракети, що блискавкою навпіл розрізала небо, Денис втиснув у підлогу педаль газу. Його танк смерчем вилетів з укриття і помчав у пряму атаку, безперервним вогнем вражаючи одну за одною цілі противника. Навкруги вибухала й горіла земля і все, що на ній було. У кабіні танку — як на пательні, кров гарячими гейзерами закипала в скронях у хлопця. Одержимий бажанням якнайкраще виконати бойову задачу і прикриваючи вогнем своїх побратимів, він провів кілька зухвалих і рішучих маневрів,

прорвав оборонну смугу й крізь димову завісу, палаючі клубки тра-серів снарядів і багаття, що утворилося від вибухів протитанкових мін, на повному ходу вилетів на батарею противника...

— Сонце... А я вважав, що сонце лагідне...

Внутрішнім зором він побачив, як у нього всередині на блискучі уламки — різнобарвні та гострі, як ялинкові іграшки, розірвалося величезне помаранчеве сонце, а дзвінки і нереально важкі молоточки боляче застукотіли по всьому тілу, але найбільше — по голові і вухах...

— Мамо! Магусю-у-у-у!

Марині Станіславівні раптом почулося, наче її гукає Денис дзвінким дитячим голосом. Вона здригнулася й озирнулася навколо.

А... От воно що! Позаду неї на старій розлогій яблуні сиділи хлопчачки, ласували ще недостиглими яблуками і кидалися качанами. Один із них — білявенький, кирпатенький, із замазаними зеленою колінами й у голубій в клітинку сорочечці, спритно зіскочив з дерева і, пристрибуючи, побіг назустріч молодій привітній жінці, що вела за руку маленьку дівчинку, схожу на фею у своєму світло-рожевому вбранні.

Підскачавши до них, хлопчак усміхнувся і витяг з кишені два яблука, ретельно обер їх об шорти й урочисто вручив одне матері, а друге — сестричці. Мати пригорнула до себе сина, лагідно потріпала по волоссю, пригладила комірць на його сорочечці, а потім поклала обидва яблука до сумки і щось надто серйозно почала наказувати дітям.

— Напевно, — подумала Марина Станіславівна, лає хлопця за те, що той рве і їсть «немиту зелень».

Згадався маленький Денис, інфекційний бокс, видіння з ведмедем і його щире: «Щоб ти не змерзла»...

«Все повторюється у світі», — подумала вона і прискорила крок, поспішаючи до військового шпиталю, де проходив реабілітацію після важкого поранення дорослий син Денис.

м. Кропивницький

Соломія ЗЕЛЕНСЬКА

БІЛЯ ВОГНИЩА

Афанасій, кульгаючи на праву поранену ногу, розвів багаття за будинком, на задньому дворі, з порубаного старого крісла, в якому колись сиділа Софія в підвалі. Щент упрілий, стягнув важку куртку, жбурнув її на землю, випростався, розправляючи спину й плечі, обернувся і отетерів.

Дружина стояла перед ним вимита, причепурена, в національному вбранні, поверх якого накинула своє дорожнє пальто з розкішним хутряним коміром. В руках у неї виклично виблискувала відкоркована пляшка «Вдова Кліко» і два міцні кришталеві келихи.

— Де ти взяла? — аж задихнувся чоловік. — І пальто за чотириста тисяч...

Софія поставила пляшку з келихами на італійський столик з надщербленою мозаїкою, неквапом налила в келихи, скинувши голову до неба.

— Нема тепер чого шкодувати, хоч за мільйон, хоч за гривню, — одна ціна, — кинула вона погляд, сповнений не люті, а скоріш зневаги до кривдників; на сплюндрований будинок і весь той розгардіяш, які вони вчинили з їхньою оселею.

— Зніми, — спантеличено пробурмотів Афанасій, чіпляючись сполоханим поглядом за сукню, що визирала з-під пальта.

— Чого це? — Софіїні очі, підведені на верхніх повіках темними стрілками, хижо зблиснули.

— Якщо, не дай Бог, ті припруться, вони тебе вб'ють!

— За що?

— Як за що? За ось це! — тицьнув на вишиті яскраві польові маки, що, мов кров, жаріли на розкішній сукні.

— За одяг? — очі Софії аж палали від люті і в цю мить вона була така прекрасна, що Афанасію аж подих перехопило, але він вже розумів, яку ціну росіянци вимагали за українську красу. Ціну життя.

Афанасій кивнув.

— Авжеж.

— Відійди! — відсмикнула сукню, відступаючи крок назад. — Я готую свою страву на своїй землі, а не їхні свинячі щі! І вона без всього цього, — розчухнула пальто, — не вийде і не матиме сили та магії.

Жінка замовкла, зосереджено вдивляючись у зимне нашорошене небо, взяла келих, поволі відпила шампанського, перевівши палючий погляд на чоловіка.

— Ще моя баба Оріся казала, царство їй небесне і шана, — цінуй своє, українське. Шануй свою землю та мову. І вони захистять тебе від усього лихого й ворожого. А я і забула у золотій клітці! Нащо воно, тее українське? Золото є, — що ще треба? Кого хвилює сплюндрована земля?! Еге ж, Афанасію?

Софія знущально підморгнула, киваючи на напівзруйнований будинок.

— Ось воно, твоє і моє золото. Ич, як блищить!.. Заточило воно нас у свою в'язницю і не відпускає. Так і помремо, завалені ним. І душі наші там застрягнуть.

— Не час моралізувати, — насуплений Афанасій присів навпочіпки, переламуючи дрібні друзки для багаття, склав у мангал поверх більших оцупків, щоб краще розгорялося. — Відбудуємо...

— Що ти відбудуєш? — різко повернулася до Афанасія. — Будівник! Тобі ж невтямки! Ти ж байдужий і черствий до справжньої української краси, до України. Тобі ж аби тільки свій власний кендюх напхати. Тобі ж «всьоравно»!

Жінка важко дихала, аж коливалося її пишне хутро на розкішному комірі.

Афанасій зіщулився, відчувши себе чи не вперше нижче за дружину і слабкіше. Відвернувся, витер очі засмальцьованим рукавом і з усього маху рубонув залишки старого бабиного крісла, яке розлетілося на друзки в усі боки.

— А пальто це за 500 тисяч, — голос Софії став спокійним і тихим, ніби ледь чутно дзюркотіла річечка у долині. — Ти купив мені

його за п'ятсот, забув? Забув уже... Ми тоді з тобою «Мадам Кліко» обпилися. Пригадуєш?... А я пам'ятаю.

Софія задерла голову, заклала долоні за потилицю, погладжуючи волосся.

— Як же ж я пам'ятаю той дикий, скажений секс у пентхаусі на Бессарабці, — розвернулася до Афанасія, намагаючись піймати його погляд. — Ми з тобою, чоловіче, однієї крові. З одного тіста зліплені.

Афанасій, що сидів навпочіпки, ламаючи друзки, повернув голову до дружини, яка зненацька заходилася реготом, витріщившись на приголомшеного чоловіка.

Він звівся на ноги, застережливо обернувся довкола й жбурнув жменю друзок у багаття. Полум'я зашипіло, затріщало, різко, яскраво спалахнуло, скочивши високо догори, і Софіїні очі спалахнули разом із ним.

— Шмата це, Афанасію, — кинула зневажливий погляд на пальто, грубо провівши по дорогій тканині долонею. — Шматок дрантя, яке не залишить ніякої пам'яті про нас на цій землі. Дрантя, яке зогние як і все твоє багатство, над яким ти так трясешся. І я разом з тобою. Все зогние. Як і ми обоє. Ось було, — кивнула на залишок від будинку. — І вже нема. І нас не буде... Що дивишся? Одним життям менше, одним — більше, що з того світові? Одна доля скалічена чи дві, чи двісті? Чи цілого народу! Яка різниця? Чи не так, любий?

Афанасій розтулив рота, аби щось відповісти, але Софія перебила його.

— Мовчи! Налий краще шампанського. Невідомо, коли ще...чи й вдасться... — дружина відвела згаслий погляд, позбавившись від тягаря, який витягла з глибини свого ества, і сумовито дивилася в далину, доки Афанасій наповнював келихи: там вився густий сірий дим і вчувалися вибухи. — Не сьогодні, так завтра. Всі ми смертні і всім повернеться їхній бумеранг, їхнє каміння. Рано чи пізно... Але обов'язково повернеться. Єдине, в чому я тепер цілковито впевнена, — наче в молитві, прошепотіла жінка сама до себе.

Прийнявши з рук чоловіка наповнений келих, Софія спрагло відпила.

Афанасій відійшов убік, витер запорошені очі рукавом куртки, взяв сокиру і спересердя замахнувся та розрубав товсту дровиняку, яка розлетілася на дві частини. Одна частина впала біля нього, а інша — біля Софії.

Жінка, не зважаючи на грубий цурпалок, який ледь не вдарив її по нозі, задерла голову, випростала руки долоньями догори, наче прагла підтримати зневірене, затягнуте холодними каламутними хмарами небо, гучно задихала, заплющивши очі. Затягнувшись міцніше хусткою, вона підійшла до вогнища, над яким Афанасій підвісив казанок, і взялася ворожити...

СПОВІДЬ СВЯЩЕННИКА

Усе сталося так швидко і так зненацька.
Бачить Бог, я не хотів, та раптом...

Не знаю, як те лихо могло трапитися. Я хотів повестися інакше. Сказати йому добрі слова. Сказати, що бачив її, що вона — щаслива! І що саме він, — Федько, — винуватець того її магічного блиску в очах.

В очах, у яких можна потонути!

Я хотів побажати їм добра, любові...

Бачить Бог, я хотів того!.. Я хотів зробити добру справу!

Я зустрів його випадково, зовсім випадково у тій кав'ярні, що проти церкви преподобного Феодосія на Лаврській, 13.

Ні! Кому я брешу?! Собі?!!

Наймогутнішим серед всього виявився страх. Він примушує нас навіть самим собі брехати.

Атож, тепер вже нічого брехати самому собі. І кому потрібна та брехня?! Вже нічого не виправити, та й ніхто не питає, не засуджує. Хіба тільки щось пече і їсть усередині. Щось пекельне, але не бачене, сховане.

Так, я пішов туди навмисно. Втїшаючи себе думкою, що просто дізнаюся правду і відречуся.

Я засів у тій кав'ярні, у тому зачарованому «Куполі», і довго думав. У голові двоїлося, я знов не міг скласти себе до купи.

Я шукав, шукав його тут. Інтуїтивно відчував те велике і величне місце здійсненого їхнього щастя.

Я хотів просто подивитися й переконатися.

Переконатися, що все не так, що то лише мої здогадки, мої хибні відчуття. Ось вона, правда!

Та ні, її очі не могли брехати! Такі очі бувають лише в самого кохання.

І справді, я побачив його. Побачив мого друга, який так несподівано для мене самого став моїм ворогом.

Щасливий, благословенний — він сидів на березі Дніпра, милуючись його красою. Такий світлий, невинний, з очима, повними сліз, мов у малого дитяти, що так жадає врешті побачити свою матір, за якою так засумував. Скучив за її ніжністю, її покровительством.

Мале дитя, яке розлучили колись з нею, відірвавши від тіла та не вирвавши з серця. Всі ці довгі роки вона була в тому чуйному серці, — зрощена і випещена його коханням.

Авжеж, він чекав. Я бачив це!

Я прилаштувався за кущем і дивився, пильно спостерігав, як підступний злочинець, що підкрався так близько до своєї жертви. Я не міг дихати, не міг рухатися. Тільки дивився на нього і все бачив.

Того не можна було не бачити! Тільки сліпці, тільки незрячі могли не бачити, не відчувати тієї благодаті, яка сходила від нього, від всього його смиренного ества.

Переді мною сидів чоловік, що здався коханій, відрікшись від самого себе.

Мої губи затремтіли, і я гірко скривився.

Ряса розліталася від поривчастого вітру, нагадуючи про його сан.

Невже він зрікся не тільки жінки й дитини? Він зрікся й самого Бога!!!

«Обплутала, обкрутила, зміюка!» — звідусіль заповзали у мою запалену свідомість гадюччя-думки.

Ой леле, затигла в свої тенета та, не дай Боже, ще познущається з нього, я ж її знаю! То вона тільки прикидається такою. Змінилася?! Ага! Повірив! Вона ж бо — актриса. Я ж бо її добре знаю!

Атож, поки не пізно, треба рятувати неборака, витягувати з болота, бо засмокче трясовина!

Та я не зміг підійти. Щось не пускало! Чи то святі, чи то демони. Не знаю.

Я поплентався назад до кав'ярні, зайшов всередину і безсилий впав на стілець. У шибки затарабанили тяжкі краплі дощу, який відразу почав вщухати. На лаврській дзвіниці тривожно закалатали дзвони, сповіщаючи про мерця. Мое серце, здавалося, закалатало ще гучніше, роздираючи нестерпно спустошені груди, віддаючи болісним щемом десь у самій горлянці.

Палив цигарку за цигаркою і щось писав.

Вже вирішив знову не втручатися, не лізти в їхні стосунки, аж тут...

У одвірку кав'ярні з'явився Він.

Обшарпаний, з брудною рясом, що волочилася по зачовганій долівці.

Він сів за окремішній столик опріч вікна і замовив їжу. Сидів мовчки, чекав, втупивши очі у стільницю. Інколи всміхався, ніби сам до себе, певно, згадуючи про щось надто приємне.

Мене він не помічав, хоч і сидів напроти.

Коли йому принесли тарілку з їжею, я виждав кілька хвилин, доки він поквалливо виїдав страву з миски, а потім підійшов.

— Привіт, друже!

Він здригнувся і підняв голову. Пильно вдивлявся в мене, мружив очі, які тонкою павутинкою обплутували зморшки, нарешті впізнав. На його блідому виснаженому обличчі засяяла дитяча усмішка.

— О... привіт! Олексю, невже ти?..

— Я!

— А я...я... — він збентежено засопів, піднімаючись зі стільця.

Ми міцно обійнялися.

— Що ти тут робиш, Федьку?

— Та я... бачиш... тут... обідаю.

Ми сіли, і я продовжив допит.

— Ти священник у нас, друже? Маєш духовний сан?

— Та так... як бачиш...

— Та бачу! І трохи дивуюся. Це велика справа.

— Ну...

— А де ж твій прихід?

— Та... неподалік тут...

— Церква?

— Церква святого Петра.

— О! Це круто!

Він ніяково всміхнувся і сказав, запинаючись:

— Я радий... радий тебе бачити.

— Я також! І так несподівано!

— Еге...

— Ти ба, який тепер ти в нас поважний! В ризах, з пузом!

На цих словах я гучно зареготав.

— Та так, — знову зникло мовив він. — І з лисиною.

— Ну то нічого. Поважній людині можна.

— Ти як завжди вмієш втулити жарт, Олексю!

- Ага! Маєш матушку, батюшко, діток? Певно, як і всі духівники?
- Та ні... У мене донька...
- Донька? Це чудово! У мене також є донька.
- Невже?! Вітаю...
- Та що ж вітати вже? Вона, зауважу, доросла. Має п'ять років. І син є — Петрик.
- Це чудово! Це — прекрасно.
- Так, діти — то благодать Божа. Проте ми з дружиною розлучилися.
- Федько закліпав очима і опустив голову.
- Ну що ж, друже, не засуджуй нас простих грішників, мирян, — з наголосом на «грішниках» сказав я. — Ми слабкі духом і тілом.
- Я не засуджую...
- Це ви, священники, навіки разом зі своєю дружиною, — не звертаючи на його слова уваги, правив я. — Навіки і в горі, і в радості, а ми — грішники, чи не так?
- Бог знає, я не знаю, — різко і коротко відповів він, опустивши голову ще нижче.
- Та як не знаєш? Ти ж бо маєш давати настанови, поради. Церква засуджує розлучення.
- Церква засуджує... та я не можу судити. Не маю права. Хто я такий?..
- Ну це ти сказонув! Ти ж священник. Адже хто, як не ти, знає, де зло, а де добро? Де кривда, а де правда.
- В тому важко розібратися... Всі ми — люди. Один Бог знає.
- А як же сповідання? Відпускання гріхів?
- А то — як психологія. Вислухаєш людину — і їй легше, — його очі налилися теплом.
- А настанови?
- А що настанови?
- Ну ти ж даєш настанови?
- Він закліпав, знітився, схилив голову і тихо відповів:
- Давав...
- Ну от! Хто ж, як не священник, має показувати великий приклад нам, безпомічним грішникам, сліпим овечкам?
- Людина сама мусить розібратися в собі. Сама знайти себе справжнього, зазирнувши у своє внутрішнє царство.
- Щось на кшталт: «Бути світлом самому собі»?
- Щось таке...
- Але ж це, здається, буддистська філософія?

— Так. Будда — великий мудрець.

— Федьку! Що я чую?! Ти ж православний священник, але називаєш Будду великим мудрецем?

— До чого тут православ'я чи буддизм? Істина є істина, і не важливо, з якої релігії вона витікає. Всі ми — діти Божі. А Бог — один.

Я зітхнув і пильно подивився йому в вічі.

— Слушно сказано. Ти дуже мудрий, Федьку. Такі люди, як ти, заслуговують на щастя.

— Я щасливий...

— Щасливий?

— Так.

— Звісно, ти — поважна людина. Сан, престиж. Сім'я, кохана дружина, донечка, чи не так?

Федько не відповідав, він тільки густо почервонів.

Я продовжив:

— Головне — не піддаватися спокусі. Бо зваба — на кожному кроці. І змії не оминає праведників, він, навпаки, лютий, чатує на них, щоб запустити своє жало та боляче вжалити, отруївши, чи не так, друже?

Він розгублено дивився на мене, лишень ніяково всміхаючись, як дитина, яка не знала, що їй робити і куди подітися від допитливих і надокучливих дорослих.

Я замовк, намагаючись зрозуміти його стан, прочитати його думки.

Раптом він сказав:

— На все Божа воля... але парадокс нашого існування полягає в тому, що і ми маємо волю. І єдиний визначальний показник правильності нашого життя — це те, як ми себе відчуваємо. Якщо ми щасливі, блаженні, випромінюємо любов і тишу, отож ми обрали вірний шлях. Це і означає, що Бог з нами.

— А як же жертвність? В християнстві її приймають за добротинність, приписують до праведності.

— Жертвність не приносить щастя ні тому, хто жертвує, ні тому, заради кого жертвують, — зітхнув Федько.

Він промовив ці слова і підняв голову високо, ніби шукаючи там на небі підтримки.

— Ти зараз говориш не як священник.

— А я зараз і не є священник.

— А хто ти? — запитав я, заворожено зазираючи йому у вічі.

Він знічено всміхнувся і сказав:

— Звичайний простий чоловік, Федько Чугайстер, твій однокурсник.

— Ні, Федьку, ти незвичайний... Ти маєш сан, ти добрий, ти мудрий, ти...

— Ні, я звичайний. Звичайний і простий. І в цьому — щастя... У простоті існування я вбачаю єдиний сенс, найвищу благодать.

Федько ніби відчував, що саме говорити в ці хвилини. Ще трохи, і він би допоміг мені своєю мудрістю, своїм світлом, що сходило від нього, з'єднатися з самим собою. Ще трохи — і моє роздвоєння зникло б, моє горе, моя ненависть щезли б, і я б відступив, здався.

Ще трохи — і йому б вдалося вплинути на мене, здійснити велику трансформацію, велике перетворення. Ще трохи...

З його вуст, з його очей, з його серця лилося одкровення, просте одкровення.

Він був наділений даром впливати на серця і розум людей.

Весь його талант містився зовсім не в тому сані, не в його священницьких ризах, не в його досвіді та величі. Наразі я це зрозумів. Я це відчував.

Увесь його талант проявлявся в його наївності, мовчанні, смиренній простоті.

І ще б трохи — і відбулось би з'єднання, злиття в єдине ціле, досягнення гармонії мною.

Я дивився на нього, милуючись внутрішньою красою мого героя, переймаючись його настроєм, його благодатною енергією, його безпосередньою дитячістю й щирою закоханістю. Закоханістю в жінку, в природу, у Всесвіт.

Там, на тому березі Дніпра, він бавився з жовтим і зеленим листям, як маленький хлопчик.

Він відкрив переді мною інший світ. Тільки в такому світі могло бути істинне щастя, справжнє життя.

Він сидів нині переді мною мовчки, нічого не роблячи, не намагаючись у чомусь переконати, а переконання відбувалося саме по собі. Самі по собі цвіли запашні жоржини, сама по собі наближалася золота осінь.

Він вже зібрався йти, і я хотів його відпустити з миром, з Богом.

Та в останню мить, у свою лиху годину, спинив весь той блаженний потік.

— Федьку! А я ж забув тобі сказати. Я бачив Меланію...

— Що? — сполохано обернувся він.

Я примружив очі. Він здригнувся, ніби перелякане звіря нашорошився, і зупинив дихання.

— Пам'ятаєш? — лукаво всміхнувся я, пильно спостерігаючи за ним.

— Пам'ятаю.

— Така щаслива, така красива! Майже зовсім не змінилася.

— Коли ти бачив?.. — ледь дихаючи, запитав він.

— А ось учора. Йшла з якимось молодиком попід ручку. Видно, що закохані. Світяться!

Очі Федька на мить розширилися, і він густо почервонів.

— Так, Меланія ще та штучка, — продовжив я безжалісно. — Пам'ятаєш, в університеті? Фатальна жінка. Таку покохаєш — сильно обпечешся.

Федько щось мугикнув, мотнув головою, тихо пробелькотів:

— Бувай, мушу йти.

Я підхопився, потис його гарячу руку, і вмить він зник з моїх очей, замітаючи довгою рясною брудну підлогу «Купола», зник, ніби його й не було.

А може, він привидівся мені? Також виліз із моїх фантазій, мого вже придуманого, та ще не написаного роману?

Василь БОНДАР

МЕРЕЖАНІ ЗАКЛАДКИ

Читацький нотатник 2023 року

3 січня

♦ Перший день цього року — 114-а річниця з дня народження Степана Бандери. Ніколи за тридцять з гаком років нашої відновленої Незалежності телебачення не афішувало долю цього визначного сина української землі. Ну, хіба картинку зі смолоскипних ходів показувало, обмежуючись хвилинним коментарем. Ну, регіональні галицькі телеканали могли собі дозволити. А нині настав час Бандери: у телемарафоні об'єднаних каналів я вже бачив цими днями два 10-15-хвилинні сюжети. Але їх буде більше, бо після рашистських звірств на сході й півдні російськомовні українці переконуються: тільки його ідеї та прагнення можуть принести їм гідне, мирне життя. Визволення, освячене кров'ю сотень тисяч.

♦ Вразили короткотривалі кадри з новорічного вогника у кремлі: німечний Петросян жартував про темні дні над Україною, сивий Газманов, запухлий Басков, лисий і поморщений, як печене яблуко, Розенбаум... Нарешті, колишня наша Тая Повалій співала «Червону руту»: яке блюзнірство — повісити автора пісні, а потім слухати її в головному палаці імперії в той момент, як Україну атакують іранськими шахедами: 45 запустили в новорічну ніч і всі 45 збиті нашою протиповітряною обороною.

Більшість українців думають і кажуть: в голові не вкладається те, що переважаюче населення раші підтримує війну. А в мене вкладається: «бледная моль» зі своїм проводом та засобами зомбування настільки зуміли підготувати населення в тому, що вони знищують зло, нацизм (приховуючи справжню мету розв'язання війни — повернення усіх колишніх республік у лоно Радянського союзу — 30 грудня якраз минуло сто років з дня заснування СРСР), що середньостатистичний мешканець раші з охотою в це повірив. Весь світ уже свідомий того, що Росія буде покарана, тільки самі росіяни не розуміють і не хочуть зрозуміти. Для них ще не прийшов час.

◆ За тиждень до Нового року передплачував «Українську літературну газету» (52 випуски на рік на 32 сторінках кожен — вартість 319 гривень включно з доставкою пошти). І з сумом зауважив, що каталог передплати схуд до обсягу учнівського зошита — в недалекі роки це була книга на 200-300 — сторінок. Скільки літературних журналів у каталозі? Аж п'ять: «Київ», «Дзвін» (Львів), «Всесвіт» (Київ), «Буковинський журнал» (Чернівці) та «Склянка часу» (Канів). Зате яке засилля сміття, судячи з назв цих, з дозволу сказати, часописів: «Тёщины блины», «Третий тост», «Толстый зять», «Тёщин пирог», «Жирні кросворди»!.. У що трансформується український читач?

◆ «...чи слід письменникові одружуватися?» — це одне із майже сорока питань, які я поставив прозаїкам-сучасникам напочатку тисячоліття в анкеті «Письменництво: важкий хрест чи лавровий вінець?» Із сорока авторів (19 з них на сьогодні уже за межею), здається, хтось один відповів: не треба, якщо, мовляв, хочеш по-справжньому реалізуватись у літературі. А ось як на це питання відповідає шістдесятирічний Едмон Гонкур: «...Раптом відкрию жорстоку правду: прийшла моя старість, у мене нема ні дружини, ні дітей, я абсолютно самотній — я відчую весь тягар мого становища; всього цього я не завважую, коли мій мозок творить і докруг нього телесуються образи із нової книги». Жалкує, що не одружився, не має нащадків? Вони з братом на це пішли, думаю, свідомо. Нині серед моїх знайомих, здається, таких немає. Були історик С.Шевченко й художник Г. Гнатюк, хоча чи свідомо? Але є серед жіноцтва. «І в них це не свідомо, — каже дружина. — Я пам'ятаю, як мені було важко знайти серед хлопців щось путне. Ну, та мені ще повезло, — підлещується, хоча ж я далеко не янгол. — А про що роман «Польові дослідження...»? Саме про це». Проблема вічна. Проблема планетарна. Бідні дівчата.

10 січня

Паралельно взявся читати «Антологію всеукраїнського конкурсу малої прози імені Івана Чендея, 2018-2022» (Ужгород, РІК-У, 2022, формат 70x100/16, 336 с.). 52 автори, з них лиш 10 імен мені відомі. Солідний конкурс, солідне фінансове забезпечення (родина покійного класика), зокрема й підсумкове за перші п'ять літ видання (з незначними, дрібними недоліками на кшталт: моє прізвище занесене по-галицьки — Боднар, трапляються просто коректорські огріхи). Я прочитав десять творів першого конкурсного року. Мені було цікаво саме зі стартовими оповіданнями познайомитись, бо я дуже добре пам'ятаю, що у короткій список, який оголошується щоразу, тоді потрапили оповідання Василя Трубая, Любові Пономаренко і ще декого — пам'ять моя не втримала. Тепер я пробував знайти відповідь: чому тоді жоден з них не став не те що переможцем, а бодай лауреатом? І чи піднявся хтось із десятка відзначених до рівня майстрів? На жаль. Ось мої вердикти: «Балтійський експрес» Роксолани Жаркової (Львів) «Твір не зворушує. Він холодний, як крига, хоч мав би бути пристрасним, бо йдеться про любов. Твір ставить багато питань, на які немає відповідей. Недомовки не вгадуються, не доміслюються, а тому знекровлюють текст», «Зелена пожежа» Настуні Літаш (Луганщина) «Це учнівське невідгранене писання. Міфологічна, містична стилістика під Гоголя є лише бажанням, але до втілення далеко», «Повінь» Олесі Маркович (Ужгород) «Це не оповідання, не новела, а два розділи повісті — врешті, письмо добре», «Поводир води» Анатолія Марущака (Херсон) «Художньо-документальний спогад про Голодомор 1933 року. Судячи зі смаків журі, він випадково потрапив у лауреати: певно, з тієї причини, що одним із героїв твору є закарпатець», «Заворожи мені, химороднику...» Аліни Ульянич (Одеса) «надуманий пафосний спіч патріотичної студентки», «Аутистка» Олени Качуренко (Київ) «Наскільки занудне у перших двох розділах, настільки жвавніше й зворушливіше у двох останніх», «Коли ми були Горгонами...» Оксани Мазур (Львів) «майже лесбійська сповідь з претензією на елітарність», «Мертвий голуб» Ірисі Ликович (Відень, Австрія) «Якийсь абсурдний текст, значимість якому надали тому, аби про журі не подумали, що вони недотепи», «Баранець» Романа Сліпокоєнка (Черкаси) «Скабрезна і цинічна базгранина про випещених колгоспом сучасних недоумків, які розпиляли для здачі в металобрухт бронзовий пам'ятник авторові вірша «Мені тринадцятий минало...»», «Викрасти Європу» Василя Малишки (Прага-Ужгород) «Щоденникова проза, з якої зачитую пів речення:

«...чим далі, тим більше людей на планеті та тим більше письменників, художників, режисерів, і щоб тебе помітили з усього цього безупинного потоку, потрібно писати бозна-як і взагалі...»».

Отже, на старті конкурсу з представленням жанрів малої прози, з географією члени конкурсної комісії справились, але цього недостатньо для престижу змагання, в якому мають право брати участь відомі й початківці. Дев'ятеро з десяти у 2018-ому — як на мою обізнаність: дебютанти в літературі. Тільки час потвердить, що для них є література — проба, забава, захоплення, нелегка повинність... А може бути й усе разом.

17 січня

Позавчора дочитав другий у російському перекладі том «Щоденника» братів Гонкурів (Москва, 1964). Це класика світового рівня. Художні твори за особливою методою, зв'язуючи свої думки, узгоджуючи спостереження і рівні майстерності, Едмон (1822-1896) і Жюль (1830-1870) писали разом удвох — до смерті молодшого. «Щоденник» першого тому записаний рукою молодшого за участі старшого, другий том — рукою старшого, а тому відрізняється від першого скупішою афористичністю та пригашеною емоційністю, зате випуклою предметністю описуваного. Не дуже, але відрізняється — я це відчув підсвідомо... Тобто, не буває двох абсолютно однакових людей, хоча брати все життя намагались переконати сучасників у протилежному. Тільки на схилі віку старший заговорив про відмінності: «...брат, зізнаюся в цьому, був управнішим стилістом, більшим майстром фрази, одне слово, більшою мірою письменником, ніж я, тоді як я мав перед ним лиш ту перевагу, що володів *гострішим зором*, умів краще *бачити* довколишні буденні речі й живих істот, все те, що могло стати матеріалом для літератури — романів, новел, п'єс».

У «Щоденник» занотовано не менше півтори тисячі імен. Тому читати його слід, певно, у поважному віці, коли ти вже трохи засвоїв знань із світової культури. Врешті, мені про щось і нині, у віці майже сімдесяти літ, говорять хіба відсотків десять імен із повного списку.

Дрібка афоризмів з другого тому: «...великі, своєрідні твори, якою б мовою вони не народжувались, ніколи не пишуться академічним стилем», «Не удар, не повна поразка мозку найстрашніша для людини літературної праці, а тихе слабоумство, поступове згасання його таланту», «...художник-ілюстратор... — завжди неповноцінний художник», «На літературу слід дивитись як на професію, яка вас не годує, не поїть, не гріє, не дає житла і від якої нічого очікувати

нагороди за працю», «Кожному автору, закоханому у своє мистецтво, дозволено плекати надію, що коли він помре, його п'єси будуть грати такими, якими він їх написав», «Парламентаризм насправді загиблий режим; парламентарі схожі на великих дітей, у яких час від часу з'являється бажання ламати свої іграшки!»

Але куди рясніше в цьому томі записів, що стосуються письменницької кухні! Запишу окремі, оскільки мушу віддавати книги в ОУНБ: «В наш час мало створити в літературі типи людей, яких публіка не вітала б як давніх знайомих, мало знайти оригінальні форми стилю; головне — винайти новий бінокль; з його допомогою ви зможете побачити людей і речі крізь побільшоване скло, яким ще ніхто не користувався, ви покажете картини під кутом зору, досі невідомим, ви створите нову оптику...», «...всякі біди, які не позбавляють мене останнього шматка хліба, я повинен вважати лиш за допомогою в літературній праці», «...один і той же уривок, написаний чотири рази в різні періоди життя, за різних душевних настроїв, буде в кожному із своїх втілень відрізнятися — певна річ, якщо автор талановитий — і високою майстерністю, і досконалістю форми, своєрідними в кожному випадку, але цілком рівноцінними»; Флобер за два місяці, працюючи по 15 годин на добу, написав новелу обсягом 30 сторінок; «Людині, яка захоплена, поглинута своєю літературною творчістю, не треба, аби хтось був до неї душевно прив'язаний, жінки чи діти — все одно. У неї нема більше серця, немає нічого, окрім мозку», «Доде... має намір слідувати моїй методи: писати останній розділ задовго до кінця, як тільки відчуєш, що осідлав тему», «Ні, не кількість витраченого часу, як вважає Флобер, дає високу якість творові, а душевний запал, який ти в нього вкладаєш. І не завадять ні повтори, ні систаксична недбалість, якщо твір в цілому свіжий, задум своєрідний, якщо то тут, то там зблисне епітет, який сам-один вартий сотень сторінок бездоганно написаної, але, насправді, посередньої прози», «Доде мовить, що працює над двома романами водночас, знаходячи в одному з них перепочинок від другого», «Коли я хочу написати зразковий за стилем уривок, я відчуваю потребу насамперед вимити руки, — не можу писати брудними руками», «В літературі мене цікавить тільки життя душі, душевні драми; найцікавіші пригоди видимого життя людини здаються мені гідними лиш романів для публічних читалень», «...мій спосіб знешкодження літературних нападів: зберігати ці статті у запечатаному конверті і читати їх тільки через три місяці після їхньої появи. Тоді їх ніби уже й немає зовсім — отрута встигає видихнутись!», «...увагу

французького читача може тримати в напрузі тільки такий твір літератури, об'єм якого не перевищує 350 сторінок...», «Є щось сумне в досягненні того рівня відомості, який письменнику дано звідати за життя. Кар'єра уже не захоплює його. Він відчуває, що з кожною новою книгою залишається на попередньому місці, вона не просуває його далі. Однак внаслідок художницької гордості, внаслідок своєї любові до прекрасного, він продовжує творити, віддаючи всі сили, хоча успіх і не підганяє його. Він схожий на воїна, який, удостоївшись найвищого чину в спеціальному роді зброї, як і раніше, здійснює подвиги, але без натхнення, а просто через властиву йому хоробрість»...

А ще не міг я не помітити тих явних паралелей в судженнях Гонкура про свій час, які резонують із сьогоденням: «...у нинішньому. 1871 році груба первісна сила — попри десятиліття цивілізації, попри нескінченні проповіді про братство народів, попри безліч договорів, які забезпечують рівновагу сил в Європі, — груба сила, повторюю я, може вирватись на волю і взяти гору, майже не зустрівши опору, як у часи Атілли» (це про нинішню рашу!), «На жалюгідній нашій землі війни закінчаться не завдяки приступу вразливості, сердечному пориву людства, — а тільки через дороговизну робочої сили, яка служить смерті, через те, що гарматний постріл обходиться в триста франків» (нині один постріл однієї російської ракети вимірюється мільйонами доларів), «Нинішнім молодим людям властива інтерналістична риса, яка відрізняє їх від молоді інших епох: вони не хочуть визнавати батьків і предків, і вже з двадцятирічного віку, коли чути хіба дитячий лепет їхнього таланту, вважають себе першовідкривачами всього» (ох як же це на сучасну нашу творчу молодь схоже!), «Справді, у цього чоловіка, який живе в самоті та спілкується лишень з лакеями його слави, починає розвиватись манія величі: він не зносить ні огуди, ні зауважень, ні найменшої критики!» (чим не портрет пуйла?) — це одна із багатьох негативних характеристик Еміля Золя. У «Щоденнику», до слова, найбільше сторінок присвячено Флоберу, Золя і Доде, з одних витримок про них можна було б видати про кожного окрему книгу.

А які колоритні судження про ментальність древнього гальського племені! «Якщо в результаті виявлення всіх парламентських шахрайств не спалахне революція, бунт або, на крайній випадок, вуличне хвилювання, то, виходить, Франція — це нація, в якій нема більше заліза в крові, нація анемічна, яка заслуговує смерті від анархії чи від іноземного завоювання!», «Заздрість, заздрість, що пронизує все

суспільство зверху донизу, — ось наша велика національна хвороба. [...] Коли утверджується якась видатна особистість, кожен у Франції мимохіть жовтіє, кожен відчуває, як його ревниву печінку починає гризти жовтуха». Але ж — чи це не про нас, українців?

Так не хочеться віддавати ці два томи в наукову книгозбірню. Так хочеться тримати їх при собі.

20 січня

У нашу лоджію сонце летиться, ніби в травні чи квітні, — рекордна плюсова температура середзим'я в останньому столітті. Я заварю напій індійського цикорію, підсолджую торішнім чи й позаторішнім липовим медом (літрове поліетиленове відерце жовтого й густого, наче віск, придбав я кілька днів тому у пасічника на колгоспному ринку за 160 гривень) та йду при сонці читати роман Василя Бикава «Мертвим не болить»: це один із двох чи трьох творів улюбленого мого автора, які я досі не прочитав. Його немає в тому чотиритомнику, який мені подарувала вдова письменника в Мінську в кінці червня 2004 року, бо після першопублікацій роман був заборонений на понад два десятки літ. Українською мовою, переклад з білоруської Тетяни Кобржицької, вперше надрукований у журналі «Вітчизна» (ч.7, 1988). Надібав я цей журнал у домашній бібліотеці й не можу пригадати, як він сюди потрапив. Тим більше з печаткою на оправі «Бібліотека редакції газети «Кіровоградська правда». Швидше всього з того вороху макулатури, який лежав на першому поверсі колишнього готелю на вулиці Театральній (тоді — вул. Леніна), коли «КП» перебиралась після заборони комуністичної ідеології (1991) в інше приміщення з вулиці Чорновола (тодішня вул. Луначарського). Я з жалем згадую про той місяць, коли на купу були звалені достойні книги, а ще більше архівні фотографії газети за останні десять-двадцять років. От би зараз я порився в тому воросі, який невдовзі вивезли на смітник. Чи не насмілюся (лиш кілька фото, що зверху лежали, та оцю «Вітчизну»), а чи й не усвідомив неминучості пропажі... Ось така преамбула до думки, яку збираюся зафіксувати.

Читаю опис бою під Великою Северинкою січня 1944 року: «Танк стрімко мчить уперед, ми ледве втримуємося нагорі. А довкола починається пекло. Земля перемішується з небом, гаснуть усі до однієї зірки. Над дорогою шугає сніжно-земляна заметіль, густо нашпигована осколками»... У жодному з воєнних творів Бикава нема опису таких жахів війни, як тут. Натуралізм вищої проби, якому б позаздрих король цього літнапрямку Еміль Золя. Та й в усій радянській

прозі хіба у Віктора Астаф'єва так виразно з білих сторінок книг проступають кров, піт і біль. «Низько пригнувшись, кидаюся до скривавлених решток людини, від яких на морозі виразно піднімається пара. Затамувавши віддих, заглушивши в собі гидливість, лихоманково порпаюся в рештках одягу. У дірявій кишені справді дві обойми бронebійних набоїв. Одна, правда, вже розпочата, але байдуже. Поруч в рукаві кожушка дубіє на снігу відірвана капітанова рука. Воскового кольору пальці розчепірюються і завмирають. Я хапаю набої і кидаюся до вирви» — це один із багатьох страхітливих епізодів страждань і героїзму в нерівному бою з фашизмом. Такою високою ціною давалася перемога.

...Я вертаюся із лоджії у світлицю, вмикаю телевізор і бачу аматорське відео бою під Бахмутом: наш воїн навкарачки, із джавеліном на правому плечі, не встигає прицілитися з-за рогу будинку, як біля нього вибухає снаряд, воїн хилиться на лівий бік, а з другого поверху, звідки ведеться відеозйомка, йому кричать: «Відповзай! Відповзай у під'їзд!..», тому він боком сунеться до будинку, лишаючи на якомусь сірому матеріалі (шифер чи цинк — не розібрати) криваву смугу. Жахлива війна з фашизмом триває.

23 січня

◆ Боротьба за прихильність читача в сучасній блогерсько-безпардонній журналістиці щодалі загострюється і вдається до найабсурдніших методів. Ось бачу афішку у довгому переліку новин на шанованому мною сайті «Українська правда»: «Резніков викинув нагороду для глави Пентагону у річку». Ну, за кого подають міністра оборони України? Без уточнень, без коментарів — за ідіота. А клікнувши цю афішку, довідуюсь більше навіть із заголовка: «Медаль у Дніпрі: Резніков занурив нагороду для глави Пентагону у річку» — тобто освятив її водами нашої священної ріки після визволення Херсона, про що його ще весною попросив Ллойд Остін... Але ж це зовсім протилежне тому, що впадає в око читачеві з афішки! Мене така безпардонна замануха просто бісить (автор Ілля Нежигай — я ще не раз, певно, буцатимусь об це ім'я). Проте сама історія з нагородою цікава.

◆ Останні сторінки роману «Мертвим не болить» просто волають до нинішнього читача — задля мимовільних порівнянь та заперечень. Полонений німець знімає з себе вину за злочини, чим заводить молодшого лейтенанта Леоніда Василевича, від імені якого написаний твір: «Ах, фюрер? А самі? Самі ви що робите? Полонених

добивати вас також фюрер примушує? Посилки з награваним у Німеччину відправляєте також за наказом фюрера? Он цілий ешелон у Знам'янці залишився! Фюрер дозволяє, а ви й раді. Вам вигідний такий фюрер. Він заохочує до злочину: бийте, хапайте — ви напоготові! Фюрер за все відповідає, а ви, ясно, *einfachermensch* (маленька людина)? Ви не розумієте? Ви чистенькі. Так?» Один до одного те, що сьогодні чуємо й бачимо на каналі українського журналіста Володимира Золкіна. Тільки прізвища у фюрера різні: було Гітлер, стало Путін... Або ось ще висновок лейтенанта про його антипода Сахна-Горбатюка: «Життєвим принципом для нього стала сила. У кого сила, тому правда не потрібна». Цю сентенцію сьогодні сповідує кремлівський неомірок й усе його агресивне оточення, весь «русский мир». Супроти цієї тваринної філософії і закроений роман.

Рядки із передостаннього розділу твору: «Я тільки дивлюся в небо. Там прорізалася й блищить самотня маленька зірочка. Вона, мабуть, над самим Кіровоградом, до якого я не дійшов. Багато хто не дійшов. Цікаво, скільки тисяч жителів у тому місті? Чи вийде хоч по одному на забитого? Добре було б хоч на хвилину глянути на його вулиці. Напевно, колись там будуть рости квіти, зеленіти тополі й акації. І гулятимуть хлопці з дівчатами. Люди будуть дивитися кіно, пити пиво, їсти морозиво». Так думав герой твору, визволитель нашого степового міста у 1944 році. Так думав сам письменник через двадцять років, коли завершував роман. І робив висновок: «У сорок п'ятому ми не тільки здобули перемогу. За чотири роки війни ми, як ніколи, згуртувалися в одне ціле і побачили, на що ми здатні. Дух свободоловства і невідвладності злу здобув собі в тій боротьбі могутні крила. Я вірю, вони не опустяться». Не дожив Василь Уладзіміравіч до наших днів (в наступному році відзначатимемо йому сто!), не звідав, що його висновок справедливий хіба стосовно українців. Але щодо земляків-сябрів... А вже щодо русско-освободителя, то жахлива метаморфоза: крила його справді не опустилися, лиш тепер на них бомби-ракет-смерть і ненависть до всього демократичного світу.

P.S. «Мертвим не болить» і «Прапорносії». Олесь Гончар, кажуть, мав напружені стосунки із Васильом Бикавим. Нібито через те, що той давав негативним героям своїх творів, зрадникам, поліцаям, українські прізвища. А мені видається, що з іншої причини: просто заздрих білорусу, який не підносив визвольну місію в Європі Червоної армії, а викривав страшну, нелюдську суть війни.

P.P.S. Михайло Слабошпицький для мене авторитет неабиякий, але й він іноді помилявся. Зокрема і щодо роману «Мертвим не бо- лить». В одній із своїх мемуарних книг («З пам'яті дзеркала», Київ, 2019) він пише, що друк роману в перекладі українською затримав, нібито, на десятиліття «впливовий український класик» (вгадується Олесь Гончар), і додає, що автор не побачив за життя цього перекла- ду. Це не так: роман був надрукований в Україні 1988 року («Вітчиз- на», ч.7) тиражем 23 288 примірників за 15 років до смерті Василя Уладзіміравіча.

27 січня

Прислав Василь Трубай 61 оповідання, які надійшли торік на кон- курс імені Портяка. Це вже він відібрав кращі із 213-и. І якщо у по- передні три роки надходило до пів сотні, то що це за творчий вибух під час війни? А все дуже просто: якщо від заснування обов'язковою умовою в положенні про конкурс була прописана публікація твору, то тепер він її зняв заради експерименту. І графоманія чи й просто фейсбучні записи гунули сюди. Отже, мушу щодня читати не менше трьох текстів, аби до весни розставити їх по ранжиру: найкращому оцінка 61, найслабшому — 1. Переможець визначиться сумою оці- нок усіх восьми членів журі.

31 січня

Позавчора помер Дмитро Павличко, проживши 93 роки й чо- тири місяці рівно. Великий поет і славний син України. Я його ба- чив і чув уперше майже п'ятдесят років тому, ще студентом (про це є кілька речень у моєму спогаді про Григора), а згодом чимало разів на різних письменницьких гуртуваннях та політичних мітингах (ви- ступ на Установчих зборах НРУ за перебудову, на мітингу посеред площі святої Софії, коли він зганяв гучним покриком у мікрофон як провокаторів хлопців, які з даху довколишніх будинків спустили транспарант «Київ проти Москви» як такий, що ще не на часі — це було на початку 90-их), під час його приїзду в Кіровоград з метою агітації за блок Костенка і Плюща (цілий абзац у спогаді про Лео- ніда Куценка — тоді я вперше супроводжував поета й політика мі- стом), а востаннє я говорив з ним по телефону в кабінеті заступниці голови ОДА Віти Атаманчук (нині мешкає в Норвегії) року 2016-го з приводу перейменування нашого міста — Павличко безапеляцій- но наполягав на єдиній достойній назві — Богун, — безкомпромісно відкидаючи усі інші. Про це я ще напишу обов'язково.

Ще, здається, недавно я писав, що після смерті І. Драча, Б. Олійника, Ю. Мушкетика, В. Яворівського (іще кого?) лишилося три Атланти — Дзюба, Павличко, Ліна. Нині — одна.

3 лютого

У Московії поглиблюються жахливі процеси — відродження сталінізму, міцніє авторитаризм. Учора у Волгограді до 80-річчя завершення Сталінградської битви на в'їздах з'явилися вивіски з тодішньою назвою міста, а в центрі біля меморіалу відкрили три пам'ятники-бюсти Сталінові, маршалам Жукову і Василевському. Справа, видно, рухається, в напрямку не тимчасового, а справжнього відновлення (1925-1961) топоніму. Я відправив до «УЛГ» своє оповідання на подібну тематику («Подарунок губернаторові на прощання»), написане двадцять років тому. Ніколи досі не пропонував у друк призабутих своїх творінь.

4 лютого

◆ Майже весь січень електрику подають дві години через дві. І ми пристосувалися. Особливо в останній тиждень, коли я взявся читати безіменну прозу на конкурс імені Василя Портяка: дообід читаю зі стаціонарного комп'ютера, а післяобід, коли його забирає дружина, із флешки на ноутбучі. У години без світла йду в магазин скуплятися чи виношу сміття, читаю книгу любовних романів 20-х років минулого століття чи гортаю стрічки новин в Інтернеті. Дві години (20.00-22.00) ми проводимо спільно на кухні за приготуванням вечері, споживанням, слухаємо Піонтковського-Юнуса-Швеця-Шейтельмана-Невзорова... — при свічці. Жодна година життя не пропадає? А під час сну? Що снилося цієї ночі?

Дочитав два короткі романи Петра Голоти з книги «Беладонна» (Київ, «Темпора», 2016, 808 с.) — «Бруд» і «Розвага». Ці два твори із шести, що в книзі, читав насамперед, бо вони належать автору з Балашівки (нині село є частиною нашого обласного центру). Назви творів дуже чітко відображають і зміст, і суть: що перший захлинається тотальною розпустою (герої у фіналі нагороджують один одного пранцями), що другий закипає-булькотить донжуанськими пригодами сільського хлопця, який опинився в міській стихії. Письмо цього автора легко впізнаване як таке, що пробилось із школярською невправністю до друку, минаючи редакторське око. Ось приклад: «Надто гучно й солодко ревла піаніно... [...] Бурно й п'яно ревла піаніно, згуки лунали й товпилися в кімнаті, шукаючи місця,

куди вирватися, і танули в серцях. Як солодкий дим». Скільки тут, в одному фактично реченні, неузгоджень? Письмо багатьма моментами хаотичне, шарпливе, навіть карикатурне, холеричне, коли події подаються швидко, часто нелогічно, непослідовно, прихапцями. Автор нерідко використовує внутрішній монолог замість діалогу, повтор однієї й тієї ж фрази на одній сторінці чи речення в кількох розділах («Пахне свіжою матерією й солдатськими шинелями»), нестандартно подається і пряма мова з репліками. А ще я звернув увагу, що П. Голота зовнішність своїх героїв подає головню через опис обличчя: очі, губи, підборіддя, брови — наче не постаті діють, а лиш голови. Не виключаю, що якийсь літературознавець ці особливості вважатиме за позитив творчого почерку. Може бути. Єдине, з чим не можу погодитися, що середовище в його творах таке бридке й загнижене, брехливе й підступне — без світла, без радості, без співчуття. Певно. З цієї причини я не можу здолати кількох сторінок сучасника Ульяновка, так само Бриниха, тим більше Подерв'янського. Ці автори кануть в Лету, а Голоту й не треба було підводити з небіжчиків. Проте як приклад, що і в нас є таке, як у сусідів, то вже хай буде.

◆ Четвертий конкурс Портяка. Відправляю Трубаю, голові оргкомітету з присудження премії, свої оцінювання: я поставив чотирьом авторам 5 із плюсом («Гельця», «Катерина і Самсон», «Триптих про єдність» і «Янгол») — хтось із них має стати переможцем, найвищий бал, 61, я поставив останньому з відзначених чотирьох. Ще три автори мають від мене просто 5, а п'ятеро 5–, п'ятеро 4+, семеро 4. Із цих 24-ох можна відібрати два десятки (на п'ять більше, ніж торік) для фіналу, для публікації в книзі. Цікаво буде самому мені: наскільки мої оцінки співпадуть із загальними. 28 творів із 61-го, майже половина, про сучасну війну. Деякі тексти я намагався впізнати — ким написані: «Гельця» — Неоніла Стефурак? «Катерина і Самсон» — Наталка Ткаченко? «Манав я таку роботу» — Ольга Полевіна? «Не говори» — Віктор Васильчук? «Палітра» — Наталія Смирнова? «Сліпаки» — Ігор Гургула? «Тумблер включився» — Михайло Бриних?

◆ Часом, шукаючи в своїх щоденникових зошитах якийсь запис, натрапляю на одвідини столиці, Будинку літераторів — і зачитуюся... Це моє справжнє життя, мої цікаві зустрічі і враження. Я завжди квапився до тих побачень і спілкувань, ніколи не ігнорував їх. І зараз без них скучаю.. Останній раз відвідував Київ-Ірпінь майже півтора року тому. Найтриваліша за останні тридцять літ перерва.

15 лютого

Телефонував Сашко Вертіль із Сум. У них там і досі орки гатять щодня з-за поребріка, але Сашко ожив, тембр голосу суттєво збадьорився, анекдотами так і сипле. І я радий за нього, бо кудись був наче пропав, місяцями не обзивався з рашистської облоги. Гарну новину сповістив: кликали його у держадміністрацію — незабаром, мовляв, профінансуємо письменницьку організацію, то готуйте рукописи... (А це означає, що і в нашій області будуть зрушення. Дякуємо американським та європейським партнерам за підтримку). Ми традиційно, каже Сашко, розподіляємо бюджетні кошти для видання книг між ювілярами, але ось я звернувся до кількох, а вони мені відповідають: нема що видавати... Ой, нам би твої проблеми, друже: я сам-один сьогодні можу запропонувати щонайменше п'ять рукописів непублікованого окремими книгами. Так само чекають меценатів і чимало інших кропивничан. Давай, чуєш, поміняємось обласними керівниками!..

19 лютого

♦ Пані Зіна Шевченко із Хмельового прислала електронною поштою подяку, висловлену о четвертій годині ночі: за спогад про Куценка, який учора з'явився на сайті «Кропивницький: час-time». Вона, вчителька й патріотка, прочитала його вперше, хоч він за п'ятнадцять років разів сім друкувався в газетах і книгах. Це утверджує мене в прагненні видати спогади окремою книгою — їх у мене вже зібралось понад півтора десятка, та й ще споминатиму дорогих серцю. Не раз думав: ось написав, надрукував, виконав обов'язок... А чи хто читав написане?

♦ Два літературні вечори одвідав на проминулому тижні: із Еленорою Бельською в обласній науковій бібліотеці (ведучим був професор Сергій Михида) та Оксаною Буяною в музеї мистецтв (модерувала очільниця письменницького гурту Надія Гармазій). Обидві авторки у Спільці останнього призову, видали по кілька книг, якими ще не зійшли, так я думаю, на свою омріяну й визначену Богом вершину. Лікарці внаслідок російськомовності й малоначитаності (вона тільки зараз зацікавилася приватним життям Шевченка та дізналася, що окрім віршів Леся Українка писала ще й драми і мала таку знамениту матір як Олена Пчілка) було складніше спілкуватись із чималою (під шістьдесят осіб) аудиторією — врешті, цьому сприяв і ведучий, який більше себе демонстрував, а не авторку. Дефектологині більше повезло з модеруванням: її інститутська подружка вміло й цікаво представляла поетесу-прозаїкиню-перекладачку

з іспанської. І там, і там звучала авторська проза, майстерніша з лікарських уст, але в молодшій ще все попереду. І там, і там бриніла гітара: в бібліотеці професійно, в музеї аматорськи. Загалом було що послухати й побачити. Але чому ж ці заходи не зацікавили жодного члена обласної організації НСПУ, окрім тих, що сиділи при мікрофоні — авторки й ведучі? Аж мені закортіло пожурити наших письменників, звернувшись до них листом-докором. Мовляв, ось кожного з вас покличуть до «літературної вітальні», і як ви почуватиметесь, коли друзі-спілчани тотально проігнорують вашу сповідь! В організації половина спілчан — жителі міста. Тож які причини? Їх може бути багато: підупали за віком, пересварені та розведені по різних гуртуваннях, збайдужілі... Вичуніймо, товариство!

◆ Щойно дивився сюжет у телемарафоні: вилучають російськомовні книги з бібліотек. Цей процес на даний період є позитивним для України, утвердження нашої державності, зміцнення нашої єдності, бо російськомовна книжка розбивала цю єдність. Цей процес підсилить перекладацьку діяльність в Україні. Однак не можна бездумно порізати все, що надруковане по-російськи, навіть і в тому випадку, якщо за цю макулатуру можна виготовити певну кількість снарядів. Бо це ж процес не на рік чи два, а на кілька поколінь українців позбавити знайомитись із «Щоденником» братів Гонкурів, який доступний нам лиш в російському варіанті? Чи творчість Альфонса Доде, чії лиш окремі твори перекладені українською, а в Москві видали 20-томне зібрання. Не кажучи вже про таких оригінальних майстрів російської словесності, як Іван Бунін. Поки ми не перекладемо його достойно по-нашому — нехай стоїть на наших полицях його шеститомне видання (це найдорожчий подарунок мені від тещі Орел-Чудновської Євдокії Степанівни, якщо не рахувати, звичайно, її дочки). До недавнього часу українські чиновники від культури міркували так: ну нащо нам так щедро перекладати того чи того американського-японського-французького письменника, якщо є переклад російською? Нині ситуація кардинально міняється, однак це не означає, що декілька підростаючих поколінь ми готові позбавити світових надбань в літературі.

26 лютого

◆ Кожною статтею французького письменника й публіциста Джонатана Літтеля, які передруковує з журналу «Монд» сайт «Українська правда», від початку війни захоплююся. Видатний чоловік, коріння якого з колишньої російської імперії. Автор єдиного роману,

але роман удостоєний Гонкурівської премії, послідовник Гемінгвея в сенсі присутності в гарячих точках планети (Афган, Чечня, Сирія, Балкани, Україна)... Просторіше кортить про нього сказати...

♦ Якщо раніше, до виходу окремою книгою моїх «Мерéжаних зáкладок», я писав свої читацькі експресії головно для того, аби зафіксувати враження від прочитаного — для себе, бо пам'ять дірява, то тепер це роблю свідомо для друку, аби читачеві схотілось узяти ту чи іншу книгу до рук, бо ж так мало нині читають.

1 березня

Народ не читає?

...На Полтавському ринку, обіч ресторану «Вечірнього», переди- бала мене бабусенція з собачкою в корзині: такі розумні й лагідні очі у песика — я сказав їй про це, а вона: «То купіть, якщо вам подобається... Мене дочка вигнала з дому, то я й його прихопила з собою, а тепер бачу, що хоч би себе кудись прилаштувати... Купіть, я недорого візьму». «Скільки?» — продовжував і я цю словесну гру, бо відчув підсвідомо старечу забаву. «Скільки?.. — перепитала вона — Та хоч би п'ять рублів». «Ну не принижуйте такого славного песика — він же може на вас образитись!» — серйозно заступився я за ті лагідні очі. «Тоді давайте мільйон!» — заусміхалася вона. «Бачите, ми тримаємо кицю в квартирі й дуже її любимо, а якщо візьмем песика...» «Так він котів не чіпає!» — швидко запевнила вона ще й забожилася. Я переклав посвідчення із сумочки у спідню кишеню куртки, бо ж у тролейбусі треба буде витріщати, а вона блискавично вихопила очима в моїй сумочці книгу й мало не збила мене з ніг запитанням: «“Емануель?”» — я відчув, що маю справу зі спеціалістом, тому й широко розсміявся. На що вона примружила око: «Тільки не кажіть, що не читаєте таких книжок... Ось послушайте: йду я якось у нашому дворі мимо лавчини, на якій сидять три бабки й вихваляють своїх внуків. Одна каже: у мене такий співучий, як Зібров; друга — а в мене уважний...» «Та я цю бувальщину з дитинства знаю, з читанки...», — пробую її перебити. «Дослухайте до кінця, — не здається вона, — бо третя каже: а мій дуже любить читати! Ото залізе з книжкою під одяло, аж ліжко ходором ходить! Яку книжку? «Кава с утра». Поняли?» Куди ж ясніше! Ні, песик від неї нікуди не піде...

2 березня

♦ *(Електронний лист до письменників області)*. Добрий день, колеги! Вітаю всіх із весною, першими, щедрими на сонце ранками!

Сподіваюсь на прийдешнє з більшістю вас побачення. З приводу цього, власнє, і звертаюсь. Очілниця нашої письменницької організації Надія Гармазій запросила завтра, в День письменника, 3 березня (п'ятниця) о 16.00 у приміщенні обласної наукової бібліотеки імені Д. Чижевського поспілкуватись про власну творчість у тривожному, драматичному році, яким був для нас 2022-ий. Не сумніваюсь, є що сказати кожному. Але сумніваюсь, що до мікрофона стоятиме черга з огляду на те, як ми відвідали нещодавно творчі зустрічі з нашими ж членами організації Елеонорою Бельською (Оленою Барановою) і Оксаною Буяною. Чудові заходи. І жодного представника Кіровоградської ОО НСПУ, окрім ведучих та авторок. Чому так? Чи ми вже нецікаві один одному, чи підупали на силі, чи розсварені? Це мене бентежить і печалить. Наша молода керівниця попри війну та державну неухагу до творчих структур працює активно й ініціативно. Підставляймо їй плече! Згнітіть гнів у серці, хто його іще не вивівав від проминулих протистоянь. Тим більше, що й ініціатора цих сутичок та нацьковувань одних на інших уже немає в наших рядах (правда, він проліз у державні структури, звідки й досі продовжує шкодити організації). Згадаймо кращі часи, коли ми були єдині й бажані спілкуватися. Ми письменники, ми духовні провідники нації, якою сьогодні пишається світ... Не забуваймо про це і будьмо гідними цього високого звання. До зустрічі завтра!

З повагою і вірою — Василь Бондар, один із вас.

◆ І п'яти днів не минуло звідтоді, як я відправив інтерв'ю з Григорієм Ключеком у «Слово Просвіти», а воно вже опубліковане. Здається, тільки Василь Плющ так блискавично виставляв на шпальти «Літературної України» мою прозу. Не та вже «ЛУ» й не той редактор: скільки їх звідтоді змінилося — четверо, п'ятеро? Та й чим далі, тим гірші. В останнього дійшло до того, що почав продавати місця на нпальтах, перетворюючи прославлене видання у графоманський притулок. А на сьогодні взагалі паперова версія часопису зникла, не друкується, сам редактор ретирувався за кордон, електронна ж газета убога настільки, що далі нікуди.

Наклад «Слова Просвіти» також упав, зараз газета про це й не подає відомостей. Говорив учора з Любою Голотою: жаліється, що мусить зебрати на видання, тому «вибачайте, не можу вам заплатити»... Гонорар давно вже став рудиментом благополучного для письменників минулого.

5 березня

Серед найвидатніших письменницьких щоденників світової літератури (окрім українців, зрозуміло) називають французів Рена, братів Гонкурів і англійця Джона Фаулза. Перші два я прочитав. Взявся шукати третього: українською не друкувався ніде, російською вийшов перший том (1949-1965) у Москві (АСТ, 2007) — в наших бібліотеках його немає. Internet з російськими сайтами заблокований. Врешті знайшов один наш «TopLib.net», але текст такий сіро-одноманітний у шрифті й засмічений якимись незрозумілими цифрами-літерами, що не викликає особливого бажання розгрібати ті ворохи. То почав знайомитись із англійським класиком ХХ століття з першого і, пишуть, найзнаменитішого його роману «Колекціонер» (Харків, «КСД», 2015, 304 с.). Виявляється, це не перший і навіть не другий написаний Фаулзом роман, просто опублікований найпершим і який зробив автору світову славу (переклади, екранізація). Про популярність твору свідчить і вклеєна бібліотекою у книгу картка фіксації читацького попиту: за сім років книга побувала у 15 руках. Це досить високий показник, якщо взяти до уваги і такі факти, про які я скаржився — у цій же науковій бібліотеці мені не раз траплялися книги, читачем яких за пів століття їхнього існування я був першим і єдиним.

Роман написаний шість десятиліть тому, а відчуття давності немає, навпаки — наче сьогодні створений. Може тому, що письменник не зациклюється на побуті, який міняється щокожних двадцять років, нині й швидше, а на людській психології, на яку час майже не впливає. І це свідчить, що «Колекціонерові» заповідається довгий вік. Читач, як і вигаданим байкам про Гулівера чи Робінзона Крузо, віритиме вигадці про молодого банківського працівника, якому випав щасливий виграш на тоталізаторі й замість того, щоб збільшувати свою колекцію метеликів, задумав колекціонувати (так-так, під шпильочку!) вродливих юнок. Як розвиваються події — захопить найвибагливішого читача. Та ще й розвиток інтригуючої історії подано двічі: очима колекціонера й очима його жертви. Письменницький прийом не новий: уперше я з ним познайомився пів століття тому, коли слухав по українському радію повість Чингіза Айтматова «Тополька моя у червоній косинці», хоча, думаю, і Торекулович не є винахідником цього древнього прийому.

В романі доста сторінок про філософію буття, мистецтво, людські стосунки, залежність від грошей, потреба й ціна свободи... Він легко і швидко читається.

Але бажає кращого переклад. Наприклад, «я прибрав *нудоту*» — що це? Нудота — це відчуття, а не матерія. Або: «Я думав, що говорив, що вигнав її втришия» — краще «Я, здається, говорив, що...». Іще «перли» перекладу: «вона була занадто прекрасна», «за пів години, коли я сам повернувся, я повечеряв», «я ніколи не відчувала того, що, як мені відчувається, мала б відчувати» і т.п. Переклад Ганни Яновської. Нині у мережі магазинів «Varto» продається цей твір у перекладі Любові Пилаєвої. Цікаво було б порівняти.

P.S. Прочитала роман і дружина й мовила: «Так він же хвора людина, цей колекціонер!...» Без сумніву.

При перших наших знайомствах у 80-х роках Володимир Панченко, пам'ятаю, кисло відреагував на друк мого оповідання «Катюня»: «Вона ж хвора? Вона вже обіжена природою. Нащо про таких писати?...»

7 березня

◆ Важливо не про що написати, а як. Але коли ти вже навчився як, то важливіше — про що.

◆ Слухав у телемарафоні генерального прокурора країни Андрія Костіна, дивні в нього наголоси в професійній лексиці: найтяжчій злочин, покарання злочинців... І дивно, і сумно.

◆ Для чого я пишу ці читацькі рефлексії? Аби зацікавити когось, майбутнього читача, тим чи тим твором. Або пересвідчитись, що сам я не брешу, не видумую, не намагаюсь когось дарма ославити.

8 березня

На сайті «Кропивницький: час-time» прочитав коротеньке (фейсбучне, блогерське) есе одесита Віктора Цвіліховського (начб земляк, родом з Гайворонщини) про футболіста й тренера Анатолія Бишовця, який нині мешкає в Москві і відкрито підтримує Росію у війні з Україною. Мене це не просто вразило, а шокувало, бо в юності ми, вболівальники, молилися на нього, найпопулярнішого нападаючого київського «Динамо» і збірної СРСР. За підсумками одного з чемпіонатів світу Бишовець увійшов до символічної збірної планети з футболу. Скільки по Україні в сільських та містечкових командах називали схожих за манерою гри «наш Бишовець»! Був такий і в Теліжинцях, молодший від мене на два роки, Толя Польовий з підлісного кутка — він і зовні був схожий на свого кумира... З того есею я довідався, що футболіст, який зазнав серйозних травм і змушений був завершувати свою футбольну кар'єру, знявся в одному фільмі

за сценарієм Івана Драча й Леоніда Осики «Дід лівого крайнього» (1973). Фільм вийшов на екран, коли я служив на флоті далеко від України, тому я його не бачив. Аж тепер ось знайшов у Internet'і. Такий собі тогочасний продукт кіношного соцреалізму, хоча й знялися у ньому видатні актори Микола Яковченко, Кость Степанков, Броніслав Брондуков, Антоніна Лефтії... Звучить у фільмі й симпатична музика: пісня композитора Володимира Губи й поета Валерія Курінського «Прилетіла канарейка».

Що за поет? Не чув такого досі. А ти, читачу? Не треба посміхатись. Погугліть українською чи російською (не подивуюсь, якщо й китайською чи бурятською можна цього митця знайти — він самотужки за двадцять п'ять років вивчив близько сорока мов світу, перекладав поезії німця Рільке й італійця Квазіmodo, татарських та інших акинів інших народів). На його слова писав пісні Ігор Шамо, які співали Дмитро Гнатюк і ВІА «Кобза». Він написав понад десять тисяч сонетів. Для нього було правилом щодня протягом багатьох років зранку написати сонет, а ввечері прозвітувати собі у віршованій формі про прожитий день. В останні п'ять років життя створив понад тисячу симфонічних поем і більше восьмисот сонат та стільки ж етюдів для фортепіано... А ще: підручники розмовної бурятської мови, «Автодидактика» та з інших сфер психології, якими користуються в багатьох країнах. Чому ж в Україні не знають такого поета?

11 березня

Минулого року в цю пору біля пам'ятника Тарасу Шевченку в нашому місті не звучали його вірші, не майоріли прапори мітингові, не лягали в підніжжя квіти. Уперше за всі понад тридцять років нашої відновленої державної незалежності.

Музи замовкли, бо заговорили гармати. Країна стала на захист всього того, що породив геній нашого Пророка — окремішності, свободи, гідності. У березні були найтяжчі часи. І в Шевченка ворог тоді цілив насамперед — як у буквальному розумінні (Бородянка, Балаклія), так і в метафорично-символічному сприйнятті цього твердження.

Ми встояли і вистояли рік. Ми зміцніли, хоробрість і відвагу наших вояків оцінив світ — визначилась тверда дорога для подолання планетарного зла, рашизму.

І ми повернулись із жовто-блакитними квітами вдячності до пам'ятників Тарасові. Жодна людина планети не удостоїлась такої кількості їх, як Шевченко. Ми відчинили двері музеїв, театрив,

класів, аудиторій — для вславлення його таланту, мудрості, любові. Ми продовжуємо пізнавати і відкривати Шевченка — для цього замайло всього життя.

За вчора й сьогодні я відвідав мізерну частку тих заходів пошанування Шевченкового генія, які відбувались у нашому місті. Але й протягом цих кількох годин почув і пізнав багато фактів, думок, речей, з чого можу зробити висновок: ці пізнання безкраї. Я все життя перечитую його «Кобзаря», його російськомовну прозу, щоденникові нотатки, листування з видатними його сучасниками, спогади сучасників про живого Тараса, передивляюся оригінали й репродукції його картин та графічних творів. Я перечитав значну шевченкіану, яка в кілька разів за обсягом переважає власне створене Шевченком (Олександр Кониський, Пантелеймон Куліш, Петро Жур, Дмитро Красицький, Юрій Івакін, Павло Зайцев, Дмитро Чуб, Микола Будник, Григорій Грабович, Дмитро Косарик, Григорій Клочек, Юрій Матівос, Сергій Чанін, Володимир Панченко — це не всі, чії книги стоять на полиці домашньої книгозбірні)... Перечитав, переглянув, переосмислив, наче й вичерпав ту криницю знань — а вони все прибувають...

Ось юний історик Сергій Мілютін наводить факт пошанування Шевченка в Олександрії на початку ХХ століття за участі молодих українців: їхнє зібрання розігнала місцева царська жандармерія, але не погасила в їхніх душах вогню, запаленого словом Тараса — вони всі відбулися в житті: Дмитро Чижевський, Панас Феденко, Василь Недайкаша, Андрій Доуд, Гнат Юра. Тільки про цей один факт із шляхами його учасників можна цілу книгу написати. А чи знають нині про це олександрійці?

«Якби Бог не послав нам Шевченка, то ми були б уже Кубанню: без української мови, освіти, театру, книжки, кінофільмів — лиш коли-не-коли з надр пам'яті проб'ється пісня козацька» — одна фраза з густо насиченої півторагодинної лекції професора Григорія Клочека.

«Науковці підрахували, що в своїх російськомовних творах — кілька поем, повісті, «Журнал» — Шевченко використав 21548 слів, а класик російської літератури Олександр Пушкін у всій своїй творчості — майже на триста слів менше» — це один лиш факт із публічної лекції пані професорки Світлани Ковтюх.

«Поєму «Катерина» Шевченко написав у 24 роки, а «Гайдамаків» у 27...» — нагадала присутнім очільниця письменницького осередку Надія Гармазій. Шедеври феміністичного дискурсу й національного спротиву.

Мистецтвознавець Володимир Мороз знайомив із твором Володимира Федорова: Шевченко зі свічкою в руці востаннє спускається крутими гвинтовими сходами свого житлового приміщення і майстерні в Академії мистецтв. Ні авторського підпису, ні дати створення — це ж важливо... Але ще важливіше — чин автора картини: Шевченко сходить у безсмертя... Таким твором мала б пишатись найвизначніша галерея.

А ще сльоза в очах актора Миколи Ярошенка, коли він читав Шевченків «Заповіт».

...Коли я вийшов із театру, яскраво світило сонце й чомусь подумалось, що такі дієства слід би було проводити не посеред дня, коли всі зайняті, трудяться в поті чола, а ввечері. І не в малому залі, а зі справжньої сцени для переповненого партеру і балконів. Та й реклама б потужніша не завадила. Це ж разова вистава, а не захід для звіту. Ох...

Війна з орками триває. Шевченкове слово надихає наших вояків, волонтерів — мотивує, гартує. На фронті і в тилу.

19 березня

«Вік поета не визначає його суті» — цей афоризм народився в Дмитра Павличка, коли йому не було й п'ятдесяти. Пригадую, тоді він був легенький і жвавий, як хлопчак. Ось отримав лютневе число «УЛГ» з розворотом поезій Володимира Базилевського: одна шпальта рефлексій на теми московської навали, а друга — характерні для його останнього десятиріччя чи й двадцятиріччя: плачі й плачі. «Не нагадуй мені про недуги, моріння і страх відбування життя, а точніше сказати — існування», «Не вертайся за тим, що забув, то погана прикмета, не вертайся туди, звідки вибув і став несвоїм», «Те, що мав би зробити, уже не зроблю я, запізно, те, що мав би сказати, напевно, уже не скажу», «В розорі нерви, препогано спитья, підтоптане кульгає житіє», «Морок з мороком в змові, не зрушу їх німот, їх похмурий фасад. Листопад переслідує душу, невідчепний, як смерть, листопад», «Сам з собою в розорі й тяжбі...»... Цитувати можна не тільки з цього розвороту, а й із численних публікацій у «Літературній Україні», «Києві», «Дзвоні», в окремих книгах. В Україні не було досі поета, який би так ретельно, як Володимир Базилевський, випишував фізичний і психологічний стан «у зимову пору життя». Вік поета таки визначає його суть — наче відповідає поет поетові.

30 березня

◆ Здається, в сина мого з'явилось бажання читати. Я так цьому його повідомленню зрадів, наче він знову народився для мене. «Звідколи Поліна поїхала в Австрію, я живу в Єлизаветівці, бо в Одесу, в наймане нами житло вернулись на якийсь час господарі. А там я почав було читати «Спартака» Джованьйолі. Він мені нелегко давався: часи давні, імена чужі... А тут я взяв з полиці те, що потрапило під руку: Загребельного «Розгін» — і як розгорнув, то не можу відірватись». Це каже мій син, про якого доня Христуня колись було склала найкоротший анекдот: «Устим і книжка». От які дива на світі бувають...

◆ Сьогодні, в день народження Василя Портяка, оголосять четвертого переможця конкурсу його імені. Конкурс анонімний, тобто найкращий твір членами журі визначається всліпу, без найменших відомостей про авторів — лиш за текстами. Я не вгадав переможця, але першу трійку визначив точно (перше місце у мене помінялось із третім). Найвищий бал я поставив оповіданню «Янгол», не відаючи, що автор його живе у Кропивницькому (переможці другого і третього конкурсів кропивничани Кирило Поліщук і Надія Гармазій), — В'ячеслав Дудар. Щось десь колись я чув пов'язане з його ім'ям. Виявляється, він написав уже кілька романів (по-російськи), один з цих рукописів, «Щурячий ген», переміг у конкурсі видавництва «КМ-Букс», друком вийшов позаторік. Автор зовсім непублічний, але я його знайду.

31 березня

(Електронний лист до Григорія Цимбалюка, Житомир) **іще один візит ввічливості** Друже Григорію, добрий день! Щиро дякую за надіслану книгу «Море...». Прочитаю і обізвусь. А тим часом ти збудив мене до чергового перегляду тієї торби, яку я привіз із Житомирщини позаторік. Я тоді гостював на Поліссі із дружиною та сином аж чотири дні. Одвідав Хомутець на Брусилівщині (могила мого товариша Миколи Черненка), Коростишів (ночували у Наді Зелінської, познайомився з чудесним скульптурним парком на березі Тетерева та його творцем Віталієм Рожиком), Житомир (незабутні зустрічі з читачами й письменниками в бібліотеці імені Василя Земляка; з Тобою на робочому місці; кавування із С. Штатською; одвідини музею С. Корольова...), мандрівка через Коростень і Олевськ на береги Уборти до фотомайстра Василя Гриба, повернення на рідне помежів'я Київщини-Вінничини через Бердичів

і Ружин... (Якби не був такий ледачий, то міг би написати роман). І не вперше переглядаю подаровані тоді книги: титанічна праця Володимира Святненка «Рідний край над Здвижень-рікою», блакитні мемуарно-мандрівні спогади Володимира Петрука, «Суцвіття...» Світлани Вітер (посереднє римування, але чудесна поезія «Троянди»), прозові філософські екзерсиси Петра Кухарчука (я випадково переплутав його з іншим Кухарчуком, який написав історичний роман про Виговського — цікаво було б прочитати цей *magnum opus* покійного), недовизрілі скорспілки юних дебютантів також... І, зрозуміло, два випуски «Світла спілкування» (ч. 28-29), подаровані Тобою. Чудесний часопис. Я ще й у Мережу заглянув і погортав випуски з 2015-го року: як це мені солодко й щемко лягло на душу! Адже в Житомирі я бував не раз, а в 1978 році (липень-вересень) практикувався у «Радянській Житомирщині», де знайомився-спілкувався з Григорієм Столярчуком, Ігорем Лібердою, Михайлом Клименком, Миколою Зіновчуком, Анатолієм Журавським, Валентином Грабовським, Миколою Хомичевським, Аллою Ярошинською, Анатолієм Гаєм... Зараз достойна зміна письменницька живе й працює на Житомирщині: суджу за публікаціями Володимира Шинкарука, Василя Стащука, Василя Дацюка (ох же й гострий його лист до УкрСвКоопРади! — у столиці такого б не надрукували) — це тільки із 17-го випуску. І про твої, Грицю, зустрічі з Євгеном Концевичем. Я ж ще міг би бачитись із ним під час свого студентського літування, але за майже три місяці навіть прізвища його не чув — ні від літераторів, ні від музейників, ні від журналістів: часи були брежневсько-кагебістські... Борис Тен приходив у редакцію, я тоді ще не усвідомлював великості його, але про нього й без нього згадували, а от про Концевича...

Читатиму «Море...». З окремими твоїми новелами знайомий із антологій (в одній ми здибались із Тобою — «Ця шокуючи Східна Європа», 2016). А тим часом примоцьовую до листа торішні випуски «Вежі», на які у влади не знайшлося копійки, то існує лиш віртуально. Як, до речі, із фінансуванням письменників у вас (книговидання, журнал, літературні премії)? Бо на Кіровоградщині все заблоковано: кажуть, постановою Кабміну. Доживем до перемоги! З повагою — Василь Бондар.

P.S. Днями вишлю Тобі свій флотський спомин «Візит ввічливості» і видані позаторік «Мережані закладки» (Житомир, НП, відділення № 28?).

6 квітня

Не один місяць протримав удома два фоліанти Віктора Гюго «Собор Паризької Богоматері» й «Трудівники моря». Дружина просила взяти в бібліотеці. Прочитала. І я брав кілька разів під північ то одну, то другу в руки на сон грядущий, але швидко засинав. Я ж їх читав у юності. Навіть пригадую, що морська на мене справила якесь особливе враження. Може, я читав її після служби на флоті? А тепер... Жаль часу. Відношу назад: хай інші, молоді, читають.

7 квітня

Година в «Бамбетлі». Н.Г. читала вірші, які перемежувались піснями Івасюка, Вакарчука, Кузьми... Сидячи за гальбою темного львівського пива (70 грн), я вперше подумав про харизму Жадана... Вона навіть читати намагається так, як він. А чого ж я досі цього не зауважував? І це не тільки вона одна — їх легіон: із «укриття» К. Сокол, Р. Жаркова, Н. Капінос, Г. Крук, К. Плахотник, С. Сівак... Всі до одного — дівчата, і в моєму примірнику — з плюсами. То виходить, і мені така поезика близька? Без сумніву. У Н. сильні чуття на новачці, на сердечність.

9 квітня

Згадалось із лекції Гр. Клочека, як він захищав авторство «народних оповідань» Марка Вовчка від наклепів Пантелеймона Куліша й пізніших дослідників та літературних критиків (зокрема я чув такі переконання від М. Слабошпицького). Аргументів він наводив кілька; найвлучнішим, найдоцільнішим мені видався той, що варто порівняти епістолярну спадщину Опанаса Марковича й Марії Вілінської і тоді все стає на свої місця. Знайду й порівняю.

10 квітня

«Нікчема». Так називається оповідання Уладзіміра Някляева, опубліковане в перекладі з білоруської Олегом Гончаренком в «УЛГ» — лютневе й березневе числа. Пречудове оповідання. Чесна оцінка дій в отчини бацькі як колонії в нинішній російсько-українській війні. Колись такої ж сили читав я його оповідання в журналі «Київ» про чеченську війну. Някляев тепер найпотужніший митець нещасної Беларусі.

11 квітня

◆ Книжковий град упав на мене сьогодні: «Новою поштою» прислав Василь Трубай свою найостаннішу книгу оповідань та повістей

(він уперто свої тексти називає оповіданнями, навіть обсягом у сімдесят книжкових сторінок) «Павутина» (Київ «Ліра-К», 2022, 328 с.); а «Укрпоштою» два томи «Всі дороги ведуть у Козаровичі» (Київ, «Журналіст України», 2017-2018, 536+576 сс.) Валентина Тимошенка за редакцією Івана Іваницького. Думаю собі: книгу Трубая, взявши в автора згоду, треба висунути на здобуття Шевченківської премії — це ж найкращий нині в країні прозаїк. А двотомник пів року щонайменше гортатиму-читатиму, вдивляючись у фотографії, в обличчя незнайомих, але рідних українських людей з берегів Дніпра під столицею — аби потім віддати це ошатне видання в нашу обласну наукову бібліотеку: такі книги гріх тримати під приватною полою. Небагато чим є в мене подякувати славним друзям: спить моя «Погоня»...

♦ Раніше й не звернув би увагу на цю книгу в бібліотечній розкладці — обкладинка помаранчевої драпової мішковини з комп'ютерною графікою в осерді. Прізвищем вхопила мене за очі книжка: Курінський — фільм «Дід лівого крайнього», полілот, художник, «ні дня без сонета»... «Із метушні вихоплюючи барви» (Київ, «Номо globalis», 2016, 352 с.). Посмертна книга: 356 сонетів 2004 року; плюс вірші з назвами українською, російською, англійською мовами; три десятки афоризмів, 32 життєписні фото, 12 репродукцій картин різної техніки виконання. Чи знайдеться бодай одна людина, яка те все візьметься прочитати? Я прочитав афоризми. Кілька виписав: «Освіта може бути тільки незакінченою, а мислення — лиш інакомисленням», «Криза позитивніша пори процвітання бодай тим, що вона крім того, що робить нас скромнішими, ще й обіцяє перехід у пору процвітання», «Древні римляни наполегливо радили: «Turbam vita!» («Сторонись юрби!»)», «Людина по-справжньому вільна лиш тоді, коли вона не просто дивиться, а споглядає».

13 квітня

♦ (*Електронний лист до Станіслава Новицького, Вінниця*) **ЧИСТИЙ ЧЕТВЕР** Добрий день, Станіславе! З вікна моєї квартири видно, як білопінно цвіте алича — кілька кущів у одному дворі, і клен одягає світло-смарадову туніку, а каштани лиш розбруньковуються, зате могутньо, вухато звішують перші листочки, як молодий кокер-спанієль, а осокір досі безлистий — страпато стремить у небо, наче його цей квітень і не стосується... Поїзди мчать повз мої вікна, дівчатонька гойдаються на майданчику «Авоська», аж кіски їхні не знають куди подітись, і прибудні пси гзяться, вигрібаючи ями, у піску, що

кортить запустити в них бучку з балкона, і машини вуркiтливо проминають, і чоловічина он несе комусь ширу посмішку, кому — я вже не побачу, бо він завернув за рiг будинку... Чистий четвер. Позавчора ми помили вікна, а сьогодні прибиратимем генерально й великодньо своє житло. Чистий четвер. Хіба може він зрівнятися із днем народження Бедного Дем'яна? Так сього року співпало. Тому не кличте мене до краєзнавчого музею, де не про історію обласного Дня поезії йтиме мова... Я так наївно сприйняв запрошення. Дякую, Ви мені підказали, бо я таки пішов би та позичав там у Сірка очей. Краще милуватися відродженням природи з кабінетного вікна...

А заодно попрошу Вас дати мені перепочинок від нашого спілкування. Бодай доти, поки Вам не відкриється справжня суть вашого кумира. Це відбудеться неодмінно, як відбувається з усіма, хто до нього наближається впритул. Але це Ваш вибір, Вам і приймати рішення.

Перепочинку я прагну ще й тому, аби не переживати щокожної нашої розмови тієї майже візуальної реальності, коли два гицелі, старий і молодий, розмахують сирицевими петлями над головою, як сказав би Григiр, струнконогої кізоньки. Я її завважив і повірив у неї, а ви кажете: ми не вважаємо її на чолі... Усі вважають, лиш ви двоє ні — то ж чи не в собі треба шукати причину?

Отаке напередодні фуршету. Хай Вам щастить у Ваших добрих намірах! В.Б.

◆ «Любка — ось справжній письменник: як Чехов, як Винниченко, Гуцало, Стельмах... Не той, хто силує себе до писання (як я, наприклад), а з кого це писання пливе» — так думав я після прочитання перших п'яти оповідань із книги «Кілер+» (Андрій Любка, Чернівці, «Книги — XXI», 2018, 176). Але вже з 66-ої сторінки, з оповідання «Чотири постулати старого ідальго» я став сумніватися, й радість моя посковзнулась і гепнулась навзгак: це ж бо не що інше, як кривляння, навіть більше — це вже суцільний смердючий постмодернізм, а наступне оповідання, яке дало назву книзі — словесна порнографія, плигаючи сторінками якої, мимоволі згадався вбивчий аргумент навіть не пуританина, просто чистого серцем: а най би 30-річний Андрійко та прочитав «Кілера» вголос рідним мамі чи бабусі — що би вони йому на таку творчість вивірили?

15 квітня

На тумбочці біля ліжка уже понад місяць лежить книга, яку я попросив у професора Ключека після інтерв'ю з ним — Вільям Дерезевіч

«Смерть митця. Як творчі люди виживають у часи мільярдерів і технологічних гігантів» (Київ, «Yakaboo Publisking», 2021, 368 с.). Кілька разів я брав її в руки, гортав то в одному місці, то в другому й клав на місце. Що заважає мені взятись за читання її? Важкопрохідність. Я можу це порівняти з красивим островом, смарагдовим, мусянжовим, білосніжним у блакитному безмірі океану — як приємно він вабить зір з висоти пташиного польоту (зараз безліч таких видив нам знімають безпілотники). Але попробуйте підступитися до острова, зробити з десяток-другий кроків з води на сушу! Непрохідні хащі: зарості маловідомих рослин, колючі, дряпучі гілля, від яких треба ухилятися, бо не відаєш, чи не вразять вони твою шкіру; ти пробуєш обійти острів з іншого боку, а там таке ж саме... Чужий, не знайомий тобі світ. Як і в цій книзі. Автор подає список бібліографії — понад пів сотні видань, переважно останніх десяти-п'ятнадцяти років появи на світ: усі без винятку англomовні, точніше, американовидані. Це саме стосується й приміток: посилання на майже пів тисячі джерел (книги, газетні публікації, відеоінтерв'ю, статистичні дані, особисті розмови...). Ні, звичайно, рано чи пізно я візьмусь за читання цієї книги. Але чому досі в нас такої, на цю гостроактуальну проблематику, не написано?

18 квітня

Після марудної ночі виходжу на лоджію, де вже повноправно хазяйнує сонце: на підвіконнях, внутрішньому пластиковому й зовнішньому бляшаному, на письмовому столі, заставленому стопками книг, канцелярським приладдям з півсотнею олівців, ручок, гелевих стержнів (окремо у зрізаному патроні від зенітного автомата В-11 з крейсера «Октябрьская революция» чи «Свердлов»), а ще з вазочками, сувенірами всякими — зубр з Беловезької пущі, штурвал вітрильника як символ літературної премії «Експедиція», навіть подушечка з пахучими травами моєї рідної Тетіївщини... Хазяйнує сонце. Ми так довго його ждали: уже й Великдень минув, а за вікном сирість і холод, дощі за дощами, вітри пронизливі, аж боляче дивитись на несміливий цвіт абрикос по всій Великій Балці, що он розкинулась аж до самого горизонту. І сьогодні після вчорашнього сонячного дня синоптики обіцяли дощ та зниження температури, проте, слава Богу, не вгадали. Сонце визирає з-за будинку, від знам'янського напрямку, і прямо на очах розвертає нашу дев'ятиповерхівку лицем до себе. Де мій бриль, аби за порадою лікаря-онколога заховати від прямих променів ліву щокую? Думаєте, мене це хвилює? Згадується,

але не хвилює. Інакше я не сів би у м'яке просторе крісло й не ніжився під голубими небесами: ух! ах-х!..

Кілька днів поспіль я читаю перший том Павличкового «Літературознавства» (Київ, «Видавництво Соломії Павличко», 2007, 568 с.). І зараз он ця книга лежить розгорнутою на столі, але моя права рука чомусь тягнеться до середньої полиці давньої, ще для дітей-школярів купленої, етажерки, і вказівний палець виокремлює тоненьку блакитно-жовту спинку книги Євгена Гуцала «Діти Чорнобиля». Із семи оповідань, виданих журналом «Соняшник» (редактором часопису тоді працювала остання дружина Євгена Пилиповича, відома письменниця Леся Вороніна), я досі не прочитав жодного. Але перш ніж читати, в мою голову пхається ім'я Штоня, багаторічного, до смерті, Гуцалового зоїла. Чому Штонь так не любив Гуцала? Григорія в літературі знали як серйозного критика, літературознавця, але ж не до такої міри він би мав знущатись над творчістю провідного прозаїка! Заздрив? Не виключено, бо по смерті Гуцала почав себе виявляти в поезії та прозі. І що? А ніщо. Я маю одну поетичну книгу Штоня з автографом; я брався читати його романи й п'єси. Брався, але не дочитав жодного твору. Лишень деякі його статті-есеї в періодиці осилував, після яких відчував у роті смак бур'яну із піском упереміш. Сидоржевський не шкодував йому площі в «УЛГ».

«Велосипед вітром летить через сонячне вересневе село, наче в велосипеда колеса зі срібного вітру, й Мар'яна мимоволі раз та вдруге оглядається назад, чи не видно там, у гаю, Ганну Михайлівну, але не видно ні гаю, ні вчительки в гаю...» — це абзац-речення з оповідання «Дитя від стронцію». Чуєте настрої і тривогу в цих кількох рядках? Дівчатко-школяреня возить своїй вчительці, яка була дружиною її спаленого в Чорнобилі брата, возить вареники у сметані, мед — для здоров'я того хлопчика, який росте в животі їхньої невістки... Не буду переказувати до кінця оце неусвідомлене буцання наївності з реальністю. Гляньте лиш на обкладинку: здивовані й розгублені очиська юної красуні з зелено-бурих їжачком на руках, списаних з ікон православ'я. Це — Гуцало. Чи бачив цю книгу сам автор? Тільки найближчі можуть повідати, адже вийшла вона того року, коли письменника посеред літа забрав інфаркт. (У вихідних даних книги відсутня дата підписання її до друку). У 58 років його не стало, а написав стільки, наче прожив сто. Висока продуктивність, слід визнати, трохи позначилась, у гірший бік, на його прозі. Але в цілому — він наша літературна гордість. Я бачився з Є.П. кілька разів: найбільше запам'яталася зустріч на літстудії факультету

журналістики (зберігаю його книгу оповідань «Орлами орано» з автографом) та годинна розмова біля готелю «Добруджа» в Кіровограді року 1982-го, коли ми з Петром Селецьким брали в нього інтерв'ю як першого лауреата республіканської премії (журнал «Вітчизна») імені Юрія Яновського.

21 квітня

(Електронний лист до Михайла Наєнка, Київ) Драч Добрий вечір, Михайле Кузьмовичу! Щиро дякую Вам за трикнижжя. Адже ж так несправедливо стосовно периферійних читачів працюють нині столичні видавництва (ста примірників не вистачить навіть на Тетіївський чи Зіньківський райони, про Дзюбин Донбас мовчу) — порятунок в електронних версіях. Хоча... ніяке електронне читиво не зрівняєш із паперовим. Он Григорій Клочек каже, що перестав купувати паперові книги, бо бракує місця на полицях, але коли ми бесідували напередодні його ювілею і він згадав книгу американця Вільяма Дерезевіца «Смерть митця»... «Де взяв? Де взяв?.. Купив!» Ми прожили з паперовими книгами, але мусимо вчитися...

Насамперед прочитав «...Лідер шістдесятництва» і як драчезнавець був присоромлений кількома явними, невідомими мені досі фактами з життя великого земляка: 4 тисячі примірників книги видання 1969 року пущено під ніж (як, до речі, книга-альбом називалась? не зберігся жоден примірник? а Тетяна Яблонська — професорка, народний художник, на два десятиліття старша від поета — змовчала?); деталі другого номінування творчості І. Драча на здобуття Нобелівської премії; бібліографія двох десятків поетичних книг, виданих за кордоном... Але ж і Ви, Михайле Кузьмовичу, втаємничуєте деякі моменти: чом би не назвати отого колишнього кадебіста, який прийшов на презентацію не як шанувальник поезії? чи того поета-заздрісника після рішення вченої ради університету? І взагалі, чи відомі досі факти офіційної причини виключення Драча з університету (наказ) і причини справжньої? Феноменальний факт вручення людині диплома про закінчення вузу й тут же обрання його Почесним доктором цього навчального закладу! Чи є щось подібне в історії нашої (та й світової) літератури?

Це не всі питання, які виникли в мене після прочитання Вашої захопливої книги. Щиро дякую за неї, бо погоджуюсь із Вами: «Біографія поета Івана Драча поки що тільки пишеться». Сподіваюся, що книга спогадів про поета уже формується. Я п'ять років тому написав також свої враження від зустрічей з Іваном Федоровичем. Іще

ніде їх не публікував. Надсилаю Вам першому для прочитання, якщо знайдете час.

З повагою — Василь Бондар, м. Кропивницький.

23 квітня

Пригадую з подільського свого дитинства лічилку: «Котилася торба з високого горба, а в тій торбі хліб-паляниця, хто не заховався, той буде жмуриться! Рахую до десяти!» — з цією лічилкою ми гралися у хованки (іще цю гру називали «жмурками»). Гра провадилася на вулиці, сховатися можна було за хатами, хлівами, деревами, возами, куреннями, стодолами, кущами... Після відрахунку починались пошуки: кожного побаченого пошукач мав застукати об те місце, де він жмурився. Але щоб знайти, треба було відходити на таку відстань, аби першому повернутись, коли когось побачив, і застукати. Найперший пійманий, а це було непросто зробити, перебирав роль пошуковця: «Котилася торба...». Дуже популярною ця гра була навесні, коли просихали від снігів та дощів вулиці й обійстя, коли скидались важкі кирзові шкарбани і взувались легенькі весняно-осінні черевички з високими халявками, коли бажали прокинутись від тривалого застоювання при негоді дитячі прудкі м'язи, коли кортіло продемонструвати одне одному і сприт, і хитрість, і кмітливість...

Дружина моя Світлана, уродженка степового містечка, більше знала іншу лічилку: «Ехала машина тёмным лесом за каким-то интересом. Инти, инти, интирес — выходи на букву эС!..». Яскравий зразок безглуздої русифікації. Що значить «на букву еС»? А біс його знає. Хоча допитливе дівча завжди це сприймало на себе, адже мало ім'я, яке починається на цю літеру. Хай вона, а як було реагувати іншим? Та не треба реагувати. Треба було просто вимовляти дурню: інті-інті-інтірес!

Наші ж діти вже не знали ніяких лічилок. Бо навіть, коли калькулятори порохують усе, що треба? А пізніше ПК, смартфони... І не треба гасати поза клунями та погребами, забейкуватись у масний чорнозем чи перечіпатись у торішніх бур'янах — лежи собі горічерева на м'якій канапі й натискай кнопочки чи сенсорні кружальця.

Так інтелектуалізувався світ. І так збіднів на природні радощі життя.

24 квітня

◆ Я наближаюсь, за М. Кравчуком, до стефаниківської норми написання творів малої прози — 55 (12 оповідань у першій книзі, 17

у другій, 23 у третій, для четвертої готовий рукопис із 13 штук). Із не виданого ще рукопису опубліковані 6. Крім цього я написав 11 повістей, дві останні ще не показував читачам.

◆ Довідавшись, що Земфіра виступила проти російської війни в Україні, я послухав її кілька пісень — це не моя співачка: ні музика й ні тим більше слова не гріють мою душу, але нею захоплюється ціле покоління молоді, серед якої і мої діти. Два інтернетні відео хочеться запам'ятати: виступ у переповненій залі 3 листопада минулого року («Не молчите! В этой робкой тишине мы погибнем!...») і розмова 2005 року в телестудії НТВ з ведучими письменницею Татяною Толстою і режисеркою та сценаристкою Авдотьєю Смирновою. У тій розмові мою увагу привернуло її твердження: «Мне не очень нравится общаться с представителями шоу-бизнеса — они похожи друг на друга, они повернуты на себя, я наперёд знаю, о чём они будут говорить...» Так можуть говорити лиш впевнені у своєму таланті люди. Ось і в нашому місті з'явився такий митець. Він уже давно пише (народжений у 1967-ому), з єдиного малослівного інтерв'ю, яке він дав В. Крупському, відомо: має вісім рукописів прози, реалістичної і фантастичної. Хліб насущний заробляє продавцем на «Європейському ринку» (чоловічі костюми). Кілька його рукописів (романи, оповідання) відзначені на різних конкурсах, один твір видано за рахунок видавництва. В'ячеслав Дудар. Як член журі конкурсу Портяка я його оповідання визначив найкращим серед 61 твору. Зараз ось опублікував на сайті «Кропивницький: час-time». І хотів би з ним зустрітись, поспілкуватись. Запрошую, але він не має часу та й, видно, охоти. Я поважаю його позицію. Але сам люблю зустрічі з письменниками: і твори їхні поширюю, і пишу рецензії на їхні книги, й інтерв'ю з письменниками публікую. Мені кожна людина, яка пише, в усіх жанрах літератури, цікава, пізнавальна.

◆ Іще про редагування. В останньому числі «НС» публікується замітка А. Саржевського про гастрольний концерт В. Павліка в обласній філармонії, де він виконав «незабутні душевні музичні твори Володимира Івасюка, зокрема «Два кольори» та «Чорнобривці». Це ж дуже відомі пісні, але жодна з них не належить Івасюкові. Неприпустимий ляп. З вини не так автора, як редактора.

1 травня

◆ Дивлюся телевизор (під час сніданку чи вечері), заглядаю в Internet (здебільшого перед сном і нерідко посеред ночі години дві-три, коли не спиться). Найвразливіші з останніх. Парад дитячих садків

у місті Єйську Краснодарського краю (місто на березі Азовського моря): з ініціативи мера цього міста на прізвище Бублик батьки дошкільнятам фінансували пошиття військової парадної уніформи різних родів військ і провели парад — колонами ішли хлопчики й дівчатка — піхота, моряки, льотчики, танкісти; попереду кожної колони марширували виховательки також у солдатських строях; це видовище треба було бачити! Росія перетворює себе у казарму: це сумно і страшно. Чи є в такої країни перспектива? Питання риторичне. Другий сюжет. З офіційним візитом у Київ прибув обраний два місяці тому президент Чехії Петр Павел. Коли на телевізійному екрані його подали крупним планом, то я подумав, що поряд із Зеленським стоїть трохи молодший Володимир Петрович Яремчук, наш письменник і народознавець — неймовірно схожий. Я тут же зателефонував йому у Долинську й він одразу ж погодився: мовляв, мої дочки мені не раз про це говорили. Третій сюжет: заява російського опозиціонера Віктора Шендеровича про «сплески нацизму» в українців. Він підтримує нас лишень до нашої перемоги, але не схвалює бажання українців, аби Росія розпалась на десяток держав — це вже, мовляв, ознаки нацизму. Та чи спроможна агресивна кацапська орда реформуватись самостійно? Якщо її не розчленити, якщо не забрати в неї ядерної зброї, то через п'ять-шість років вона запрагне реваншу. Як цього не розуміє такий послідовний борець із тоталітаризмом, як Віктор Шендерович? Четвертий сюжет. Інтерв'ю з криворізькими хліборобами, які завершують посівну: і фермер, і механізатор одягнені в чорні кофти з яскравим тризубцем на грудях, під шиєю... «Цей одяг їм привезли телевізійники», — кажу я дружині. «Ти що! — обурюється вона. — Наші ЗМІ уже давно позбулися цієї показухи. Що для мікрофона ще часом шукають україномовного об'єкта, то це правда, але із вдягачкою... Це домисли твого совкового минулого...» Невже?

◆ Ще одну книгу Андрія Любки я прочитав — «МУР» («Meridian Czernowitz», 2020, 208 с.), повна назва «малий український роман» — більше навряд чи з'явиться у мене бажання його читати, навіть коли найкращим своїм твором молодий письменник вважає сьогодні роман «Карбід». Хоча, як мовиться, не зарікайся. Бо ось і в «МУРі» тобі багато чого сподобалось. Обкладинка насамперед (художниця Анна Стьопіна). Іронія, сарказм, гумор в цілому (не без кривлянь, звісно) хлюпають чи не з кожної сторінки (найприкметніша риса постмодерну), і нерідко ті бризки благодатні, якщо не стосуються тілесності нижче пояса. Іронію закладено і в назву твору: головний герой,

молодий поет, мріє написати великий роман, аби ввести рідну літературу в коло найвідоміших світових літератур, але мрія далі задуму не зрушується. (Щось подібне я намагався в молодості реалізувати оповіданням «Штука»). Значною мірою роман тримається на творчих бзиках («Для чого дівці читати поезію, якщо в неї є груди?»; «...ніша музикування без слуху і співання без голосу в літературі вже зайняті» — відповідає поет товаришеві, який пропонує йому створити гурт і співати свої вірші; «Немає нічого принизливішого, ніж дарувати комусь власну книжку»; «Роман — це ціль. Коли вона досягнута, життя втрачає свій сенс. Без мети жити ніяк»; «Такий я нікчема. Чувак без яєць. Поет, що ще тут скажеш»; «Винні етикетки я читаю уважніше, ніж книжки»), на карикатурному вживанні законодавчо затверджених недавно фемінітивих (спорткиня, архітекториня, панчиня, поліцейкиня, екстрасенсиня, держслужбовкиня, медсестриня і т.п.), навіть на потоптуванні закарпатських поетів і самої Ліни Василівни. І хоча твір обрамлено історією легендарного гуцульського музичного інструмента, зображеного на оправі книги, однак авторська сіль не в ній, а в шести портретах юних і жагучих, одна з яких мала б звільнити поета від суєти задля створення ВУРу (великий український роман) — ці портрети в 3-8 і 10 розділах займають рівно пів тексту усього твору, і саме вони забезпечують йому увагу масового читача. Тут є все, що так чітко вирізняє А. Любку серед розмаїтого в скабрєзностях літературного покоління. Серед бендюжників тобто — за висловом Ліни Костенко: «Ну, от і дожилася наша мова, була-була безсмертною в віках, але прийшли бендюжники від слова і потопили мову в матюках».

5 травня

◆ Зворушлива історія одруження Андрія і Валерії Суботіних, які рік тому офіційно побрались в оточеному з усіх боків росіянами Маріуполі, в підземеллях «Азовсталі» — він виготовив із фольги обручки, а через два дні загинув; вона ж мало не рік перебувала в російському полоні. Повідана з телеекрана трагічна доля покликала Лесю Шиденко і Григорія Поповича (слова і музика) створити пісню, яку рідні Суботіних, мати Андрія, попросили виконати Марійку Бурмаку. Давно я її не чув і вважав, що закономірно вона загубилась як така, що не витримала конкуренції зі справжніми. Бо ні голосу, ні, здається, слуху вона не має, хоча записала уже понад десяток дисків та отримала звання народної артистки України. Послухайте її пісні — вони схожі одна на одну, як краплі води, вони переважно

не співаються, а промовляються — це речитатив. Але Суботіни вибрали її тому, що молодість матері Андрія припала на 80-90 роки, на добу фестивалів «Червоної рути», на першому з яких засвітилось ім'я симпатичної української дівчинки із зрусифікованого міста. Справді, її виконання оригінальне, не схоже на інших, але ж і позбавлене мелосу, без чого пісня втрачає привабу.

◆ Радію кожній з'яві тверезого російського мислення, особливо коли він стосується моїх улюблених письменників. Ось і тепер натрапив на факт відмови Тат'яни Толстой у жовтні 2014 року взяти участь у впорядкуванні антології оповідань «Крым, я люблю тебя». Мала мужність висловити свою позицію «кримненаш»? Андрей Бітов, який своїм спогадом відкриває збірник (видавництво «Експо», 2015, 544 с., тираж 5000 примірників), не мав тієї мужності. Як й інші 35 письменників (42 оповідання ввійшли до книги). Хоча... Мужність чи страх? У червні того ж 2014-го Т. Толстая в одному інтерв'ю сказала: «Я боюсь говорить об Украине. Любое слово сейчас может закончиться пулей». Врешті, краще промовчати, коли не готова стати на проу зі злом.

У моїй домашній бібліотеці є лиш одна її книга «Любишь — не любишь» (Москва, «Оникс, ОЛМА-ПРЕСС», 1997, 384 с., наклад 15000). Це друга в її творчій біографії, видана через 14 років після першої. Майже всі оповідання (22), які вона написала. Я прочитав третину з них і завжди зігріваюсь думкою, коли повертаю голову до бра біля полиці й серед багатьох книжкових корінців вирізняю лазуровий із золотим сфінксом — стільки годин насолоди попереду!..

7 травня

◆ Не раз помічав, як далекі за своїм розташуванням факти, немов магнітики, притягуються один до одного, варто лиш якийсь один спізнати. Місяць тому від столичного академіка я довідався про альбом Драча-Яблонської 1969 року видруку. А ось на столі у Спільці трапляється мені книга «Олександр Архипенко» (Київ, «Мистецтво», 1989, 200 с.): понад 120 репродукцій скульптур нашого всесвітньо-відомого майстра, яким передує нарис Віталія Коротича, звідки довідуєшся, що книга-альбом мала побачити світ на двадцять років раніше. Тобто «Мистецтво», видно, збиралось видати низку альбомів, сублимуючи візуальну творчість зі словесною. В обох випадках задум в умовах «мороз крепчает» зазнав краху. Чи були інші спроби?

Для розуміння творчості конструктивістів-абстракціоністів має бути тлумач. Олександрові Архипенку повезло з Коротичем. Ім'я

цього поета-публіциста нині спиймається в Україні доволі критично (кон'юнктурне запобігання перед радвладою, виїзд з Києва після катастрофи на ЧАЕС, у публіцистичних мандрівних нарисах викривав американський спосіб життя, сьогодні мовчечки мешкає в Москві), але на зорі творчості він був успішним у всіх відношеннях. Десь саме тоді написався йому нарис про знаменитого скульптора. «Архипенко часто вів мову про Україну, про ту вельми далеку землю, що майже втратила для нього свою матеріальність, залишилася Початком, Порогом, від якого йдуть у світ» — щоб так написати, треба й самому це відчувати. Чи відчуває він, майже дев'яносторічний, так тепер? Коротич у нарисі пропонує ключі до розкриття феномену скульптора: «Для того, щоб призвичаїтись до героїв Архипенка, потрібно трохи пожити з ними, подумати про них, подумати з ними разом». І ще кілька міркувань з приводу: «...предмет не має єдиної, абсолютної форми в мистецтві», «...він перший запровадив порожній простір в скульптурі, порожність набувала об'ємності, формувала твір. Як музика надає форму тиші, так його заглиблення та отвори на живому тілі скульптур надавали їм форми». А ще штрих до портрета: «Іноді він уже не знає, де наслідувачі, а де щирі послідовники... Епігони та учні... Учнів не втримаєш біля себе, епігонів — не проженеш». Це ж аксіома для усіх видів творчості. «Людська послідовність завжди викликала недвозначну реакцію. Переконалих людей завжди відкидали чи приймали, шанували чи їх зневажали — до них не були байдужі...» Послідовність, переконаність, принциповість залежать від обізнаності: ось відкрилися запечатані раніше архіви і треба бути придурком чи ідіотом, аби слідувати колишнім своїм переконанням. І ще один начеб постулат, який я сприймаю критично: «Самотність творця — найстрашніша з можливих самотностей». Характерний хіба для творення початкового, коли митець утверджується. Тому для зрілості навпаки — це найбажаніший, найпродуктивніший стан: самотність.

◆ Гортаю файли сайту «Український клуб» Романа Кухарука. Він пише щоденник творчого літературного буття столиці. Лиш де-не-де зблисне якась позитивна картинка, а то все — бруд, блуд, кривляння. Наведу один запис — від 27 березня 2009 року: «...у музеї Шевченка кулуарне відзначення 80-річчя ОУН. Дрімучий Яковина (кричить як кугут американський), спокійний Гайдамаха, самозакоханий новітній гебіст Вятрович, доходяга Юхновський. На фуршеті мене вразила чудовна риба фіш. Дуже доречно. Але смашна — едрі твою в пень. Червак закликав до єдності. Падличко геть

здурів — закликав цілувати переможний у Тернополі чобіт Ярославіча. Я йому возразив, бо не витримав. Були письменники Герасим'юк, Портяк, Влад і Клименко. Юра Сорока тепер козирний тїп — голова секретаріату мельниківців. Але йому тяжко. Потому був вечір Андрія Любки у книгарні «Є». Враження такі: публіка дебільна, автор помірно талановитий. Навіть на серйозних речах публіка ржала — дауни даунами...» Три, як тепер кажуть, столичні локації, на яких єдиний позитив — риба фіш. Демократія, брате! Не дай Господь опуститися до такого літописання.

9 травня

Ходив вихідного дня, субота, на творчу зустріч із Аліною Шевченко. Дружина мене вилаяла: що ти, мовляв, опускаєшся до таких примітивних заходів — ти ж солідний чоловік; хай вони там тусуються, піаряться, підносять своє недозріле творче бажання, а ти своєю присутністю ніби заохочуєш їх до цього... Ні, я ж не виступати туди пішов, мені просто цікаво спостерігати за сучасною молоддю й мимоволі порівнювати із часом, коли ми були такими зеленими. Ось вона, красуня й розумниця, у 17 років уже видає третю книгу прози. Першу видала у 14. Я ж ті слабенькі спроби читав, бо вона прислала їх на конкурс імені Гончаренка й не увійшла навіть до трійки призерів. І другу книгу я бачив і гортав (подарована дружині моїй, яка наставляла Аліну у азах журналістики). А те, що вона читала з третьої, то нічим не відрізняється від другої чи й першої. Отже, дивні дива трапляються з цими нашими творцями: що С.Н. у 22 роки видає сім поетичних книг та засновує журнал і літературну премію та вже й нагород назбирав — у березні аж чотири премії; що ця зовсім юна також окрім трьох книг видала три числа журналу «Олександрійський маяк» і каже, що охолола до всіляких конкурсів та фестивалів. І це в 17 років! Наче їй 70. Вона вже студентка столичного вузу, але велике місто її не приваблює, вона мріє побудувати хату на хуторі (пригадую, так колись вчинила талановита без сумніву Ліна Рибальченко — і куди ділась її поезія?) — тільки знову ж: не логічно так мріяти у 17. Може, це сучасне, наймолодше покоління проживає рік за три чи й за п'ять? Ось вона у боротьбі за збереження бібліотеки в Олександрії достукалась до самого міністра культури країни. І ще багато подібних подвигів на її рахунку... На цю зустріч завітала ексголова ОДА Марія Чорна, аби запросити «юну письменницю» в ті мандрівки, які її волонтерська фірма здійснює в розбомблені села Херсонщини. Аж хочеться крикнути: ну, це

важка ноша для її тендітних плечиків! Але — поживем-побачимо. Академік Клочек, який уже не ходить на подібні презентації, пропонував Аліні звернутись до кінематографії, яка на сучасному рівні почала дуже потужно розвиватись в Україні. Що з усього цього вийде? Хіба не цікаво?

15 травня

◆ Григорій Клочек у книзі Вільяма Дерезевіца «Смерть митця» відзначив цитату британського письменника й натураліста Марка Кокера (1959 р.н.): «...настане день, коли письменники самі будуть платити, щоб їх читали». І в нашій країні ми підступаємося до здійснення цього важкого передбачення. Вчора Н. Гармазій електронною поштою запросила на презентацію книги спогадів про Василя Марка, а через кілька годин упорядниця видання додала кілька рядків: мовляв, якщо хочете придбати книгу, то собівартість її 340 гривень. Отже, стільки коштує мені публікація мого спогаду в книзі. Врешті, це не вперше: так же видавались спогади про Леоніда Куценка. І не вперше я думаю: невже такий убогий цей «університет», якому всі свої знання й снагу віддавали найкращі його професори, творили йому авторитет і славу? Убогий не на кошти, а на честь.

◆ На ТБ показали сюжет із Ірпеня: зі стіни багатоповерхівки, яка має бути розвалена, бо не піддається реставрації, зняли малюнок-графіті «Гімнастка» відомого британського вуличного художника на ім'я Бенксі (це псевдо, а справжнього його імені ніхто не знає), згодом встановлять на одному з відбудованих майданів — під охороною, під відеоспостережними камерами. Ціну цьому творові виставили в 1 мільйон доларів. «Ось тобі зразок — чого вартує в наш час піар, — каже дружина. — Якби гімнастку зі стрічкою намальював якийсь ірпінський хлопчак чи художник, і зробив би це набагато краще, то ціна цієї картини була б у мільйон разів дешевша, а то й довелось би ще платити штраф за псування комунального чи приватного майна». Так, Бенксі не раз критикували на Заході «за вандалізм». Колись, не тепер. Тепер він король жанру, тепер його мальовидла — бренд.

◆ Намєдні, як кажуть москалі, тобто недавно, на днях у Мережі я наткнувся на понад годинну телепередачу з ведучим Леонідом Парфьоновим. І лице й прізвище мені бачиться й чується не вперше і не вдруге, але по-справжньому це явище в російському і, можна сказати, у світовому просвітництві я пізнав лише тепер. Через те й не дивуюсь, що цей російськомовний і від раші походженням контент у нас нині не заблокований. За кордон своєї країни журналіст-історик на

64-ому році життя виїхав торік з початком вторгнення РФ в Україну, бо належав до першого ряду, який тоталітарна влада кидала за ґрати. Де він зараз — в Ізраїлі чи в Грузії, чи в іншій країні — не знаю, у путінську імперію він точно не повернеться. Я побачив одну повну серію «Нмдни», ще двогодинне інтерв'ю з Юрієм Дудьом, кілька витягів ТікТоку — і цього мені достатньо, аби тепер відео його авторства я записав до улюблених-вибраних. Точним і значущим фактажем з рідкісними ілюстраціями переповнений кожен випуск так густо, що хочеться його проганяти кілька разів, аби кожен кадр, кожен титровий рядок, кожен висновок покласти на окрему полицку своєї пам'яті, бо вони усі без винятку незатерті, об'єктивні, концептуальні. Ось хоча б 1926 рік: перший перепис населення в СРСР (всього за часів існування більшовизму було проведено 7 переписів) — 60 відсотків населення не вмiли читати, а дві третини населення — молодь віком до 30 років; з триумвірату Сталін усуває керівників Москви і Петрограда (Каменев і Зінов'єв) і ще за життя тяжкохворого Леніна стає одноосібним диктатором; у Парижі вбивають Петлюру (як ілюстрація — кадр із фільму Довженка «Щорс»); зведення пам'ятника Леніну на Фінляндському вокзалі колишньої столиці (нині у С-Петербурзі близько ста пам'ятників вождю пролетаріату, а в Москві біля двох сотень); за романом Горького «Мать», який започаткував літературний напрямок «соціалістичний реалізм», знято художній фільм, яким творився міф про елітарність робітничого класу і т.д. і т.п. Історію СРСР як навчальний предмет у старших класах загальноосвітніх шкіл та вузах країни можна подавати цими годинними фільмами (не знаю, правда, чи про всі сімдесят з гаком років радвлади існує відео Леоніда Парфьонова), плюс паралельно, звісно — цей же час очима української людини. Сам я віднині бодай два-три рази на тиждень спробую переглядати усі випуски «Нмдни» — вони того варті. От такий вологодський хло', цей Парфьонов!

Мені знову закидатимуть увагу до ворожого, рашистського. А нас це не стосується? То була наша спільна історія, і її треба знати й вивчати, аби ніколи надалі не опускатись на таке брудне й жахне дно.

19 травня

Презентація книги тривала майже дві години, але навряд чи хтось це відчув. Бо так було її скомпоновано, аби навіть не передбачалось доуки й банальщини. Лаконічно й довірливо вели її директор музею Лариса Хосяїнова й упорядниця книги, письменниця Антоніна Царук; поетично, історично й хвилююче глянув з екрана

мультимедіа немов живий Навчитель, що зібрав цю переповнену залу літмузею; і зі стіни на портреті пензля галицького він дивився як народжений для вічності; голос його звучав — м'який, але впевнений, рідний; скрипка минулих століть у старенькому футлярі просилась до рук маестро — а потім і звучала її посестра зродженою в Карпатах мелодією; і спогади, спогади, спогади...

Чи не всі учасники й гості на цей захід прийшли у вишиванках: так співпало, що презентація проводилась 18 травня, у День вишиванки. І цей збіг не випадковий, бо для Василя Петровича вишиванка була одягом не тільки на свято, а й на повсякдень. Він був людиною святкового настрою.

Голоси тих, хто працював поряд з ним десятиліттями.

Ольга Крижанівська: «Багато мовлено про те, який нерозбірливий був у професора почерк. А він мені розказав бувальщину з юності. «Викладачка каліграфії Хустського педучилища одного разу, похитавши головою над моїми каракулями, — ховав у вуса посмішку Василь Петрович, — ось що мені прорекла: з таким калічним почерком людина нічого в житті не зможе досягти. Я потім не раз телефонував цій своїй землячці: і коли захистив кандидатську, і коли докторську, і коли видав першу книгу... Ми славно з нею спілкувались на теми непередбачуваного у житті кожної окремої людини»».

Наталя Фенько: «Мене Василь Петрович записав у свою біографію як першу аспірантку. А це ж було так нелогічно у ті пострадянські часи, бо виростала я в кіровоградському спролетаризованому середовищі, навчалась на російському відділенні філфаку пединституту. Й коли до нас у студентську аудиторію зайшов імпозантної зовнішності викладач і заговорив вишуканою, із карпатським флером мовою, то всі зачарувались із першого слова, хоча рідко хто, думаю, ту мову втямив. А мене він просто переконав: ось якими мають бути українці!».

Олена Буряк: «Окрім зовнішньої привабливості й душевної теплоти, про яку зазначають багато хто, Василь Петрович був строгим педагогом: ти міг багато що говорити й робити з явною підтримкою свого навчителя, але й про відповідальність за говорене й зроблене мусиш звітувати. Одного разу на консультації він запропонував мені склянку чаю: я вагалась, але таки погодилась, а він мої вагання підсолодив-підгірчив: пийте чай, але й врахуйте — професори в Європі кельнерами не працюють...»

Це лиш три уривки зі спогадів, які в учасників презентації ворушилися «десь на дні мого серця», у книгу не потрапили, а тепер

випурхнули. Тому такі книги, як «Василь Марко: духовний вимір» (Кропивницький, «Видавець Лисенко В.Ф.», 2023, 342 с., видано за фінансової підтримки поета й бізнесмена Анатолія Каретного), ніколи не будуть завершеними. Окремим щастить бути перевиданими і доповненими. Книга створена за найкращими сучасними зразками цього мистецтва й упорядкування (передмова-післямова, біографічні довідки авторів, іменний покажчик, враховуючи іншомовні видання та нашу відроджену літеру Г, список творчих надбань професора — книги, статті, література про життя і творчість, фотоілюстрації). Читачі-науковці також знайдуть собі багату поживу на відгуки, рефлексії й пошуки. Зокрема, в різних спогадах називаються різні дні народження педагога-літературознавця: 6.01.1936, 5.01.1935, 24.12.1935. А як на могилі написано? Така загадка новітніх наших часів.

Василь Петрович сорок років (1975-2015) жив і працював у нашому місті. А майже кожне літо проводив у ріднім краї: на березі річечки Теремлі Тячівського району Закарпаття. Тому й признавався в любові до гір і степів.

20 травня

У Києві збираються українізувати «кльопану матю», найвищу в Європі — 102 метри. Тобто замінити на щиті герб СРСР тризубом. Лише на виготовлення документів заміни потрібно три мільйони гривень, а на всі роботи 36 мільйонів. Я підрахував приблизно: за ці гроші можна було б видати пів тисячі назв книг солідним обсягом, 300-400 сторінок, тиражем у тисячу примірників кожна. Але така логіка державною елітою не сприймається. (Советський герб, звісно, не залишати, відкрити його й скинути на землю, замаскувавши місце на щиті як рівну поверхню. Врешті намалювати тризуб водостійкими фарбами, які зберігатимуться тривалі роки. Від падіння залізяки зі стометрової висоти збитків буде менше, ніж від шахеда, які сьогодні десятками збивають над столицею).

22 травня

Готуючись до розповіді про так звану щоденникову прозу, перегорнув «Літературний щоденник», який «уложив» Микола Терещенко (Київ, «Дніпро», 1966, 444 с.). Це не щоденник, а календар. Кожен день року позначений датами народження чи смерті видатних людей світу (15-18), рідше відомими подіями. Понад дві третини цих знаменитостей мені нічого не говорять. Значною мірою з причини

ідеологічного відбору, та й через просту причину — неможливо осягнути неосягненне. Але такий календар я хотів би мати у своїй книгозбірні (тираж його солідний — 12 тисяч примірників). Добре було б, якби щось подібне створив сучасний «терещенко». Не сумніваюсь, кожному було б цікаво заглянути в календарі на ту сторінку дня, коли ти народився: от серед 16 персон 15 січня зазначені Жан-Батіст Мольєр (1622), Александр Грібоєдов (1794), Михайл Емінеску (1850), Соф'я Ковалевська (1850), Агатангел Кримський (1871). Хочеться познайомитись із творчістю основоположника осетинської прози Арсена Коцюєва (1872-1944) та польського драматурга й художника Станіслава Виспянського (1869-1907), чий портрет виведений на купюру національної валюти. 44-річний Жан-Батіст написав такі рядки: «Бере нудьга мене, пече мене одчай, Що наоколо люд, зіпсований украй, Що всюди, де поткнусь, — брехня, лукавство, зрада, Та підступи бридкі, та лестощів принада. Несила! Гнів кипить! Я весь немов горю І цілий світ ладен покликати на прю» (переклад М. Рильського). Звідтоді минуло понад 3,5 сотні літ, а чи змінилась на гран людина й суспільство, в якому вона живе? ...Жаль, але мушу віддавати цей своєрідний щоденник-календар у КіроУН(б).

Другий щоденник, справжній, я вичитав слово в слово, хоч і з загальмуванням (у другій половині мандрів автора почало, видно, канудити від щоденного писання так, що навіть редактори не справились і тому дві-три сторінки в день мені давалися з трудом — під кінець, правда, текст випрямився). Мова про «Подорож з капелою К.Г. Стеценка» Павла Тичини (Київ, «Радянський письменник», 1982, 264 с.) — книгу Олесь Гончар назвав найвидатнішим явищем жанру поряд з «Журналом» Т.Шевченка та «Щоденником» О. Довженка (тоді він ще не міг знати про щоденники Сергія Єфремова і Аркадія Любченка). Поет справді написав чесно про те, що побачив у мандрівці українськими степами (Сміла, Новомиргород-Златопіль, Мала Виска, Єлисавет, Помічна, Вознесенськ, Одеса, Вапнярка, Жмеринка...); ще не утвердилась остаточно на штиках і підступних обманах радянська влада (якраз у вересні 1920 року створює свій повстанський загін отаман Залізняк у Хмельовому; через два з половиною місяці після зустрічі композитора Миколи Леонтовича із капелою у Тульчині його застрелить підсланий чекіст), у творі не двічі й не тричі, разів двадцять згадуються селянські оборонці (прада, в різних контекстах), а ще більше місць у щоденнику пропущено: то вилучено, три крапки в квадратних дужках, то виноскою коментується: стерто гумкою чи закреслено. Логіка підказує, що саме ці рядки

та абзаци стали причиною неопублікації твору за життя автора. Кілька разів планувалось видання і в 20-30 роках, і під час війни, і після, але побачило світ лиш через півтора десятка літ по смерті. Холола душа у П.Г. при одній згадці про це.

Думаю: яка ж яскрава українська нація у своїй пісні! І відважна. Хор Олександра Кошиця у 1919 році від імені УНР подався по світу (країни Європи, Америки) представляти пісенну країну й там залишився назавше. А дві хорові капели в розпал російсько-української війни по обидва боки Дніпра нагадували зневіреним, підтримували справжніх... Олесю Гончару бачився фільм за сторінками цього щоденника. Нема досі. А я визбирую в тих прозових рядках перли поетичного стилю нашого перестрашеного генія: вони могли б порівнятися з Осьмаччиними, тільки ж він, за Маланюком, поміняв кларнет на дудку. «Синіє в вікнах по-осінньому. Пищать двері, немов од холоду, і всі кутки в залі насупились. Невже на зиму йде?... [...]», «Свистять паровози, іноді з рушниць десь бахне», «Сонце на вечір позирає: чи зайти, чи ні?», «А в небі зорі дзвонять», «М'ясник одрізує тоненьку, як папір, смужку сала, з якої, здається, цигарку скрутити можна, і дає з ножа...», «Сад стоїть унизу, а вітер з ним якусь п'єсу розучує», «За нивою нива має, мов карти степ здає» (погляд із вагонного вікна на ходу)... Зупиняюсь, хоч і нелегко це зробити: книга повна таких чарівних місць. Але ж книга моя власна: протягнув руку до полиці — й ті чари зі мною.

Знаків запитання теж кілька лишив я на берегах. «Село Будки. Електрика в хати проведена... У Балаклеї вже стемніло. Електрика по хатах горить». У 1920 році електрика по селах? «...черкаський поет Гриць Жасмин»? А оце вже явна необізнаність (про Єлисавет): «...тут помер В. Григорович, який брав велику участь у визволенні Шевченка»: петербуржця Василя наш поет переплутав з одеситом Віктором. Писався щоденник на ходу, в потязі...

30 травня

◆ Як же мені мулько стає в очах, коли бачу українця у вишиванці, не заправленій у штани! Виглядає так, ніби він, стривожений-заклопотаний, щойно з нужника вийшов, задумавшись... А такі зухвальство і безпардонність узяв було собі за моду покійний В.О. Передивіться усі його існуючі фото чи відео в рідних пенатах Матусівки чи у свята-ювілеї, прогулянки диво-садом чи заповідником «Карпенків край». Всюди вишиванка ментилється в нього мало не до колін. Та не в ж це не зрозуміло: так розв'язно, неестетично, вульгарно...

Чи, може, то демонстрація свободи, широти душевної? Інтуїтивно відчувало серце моє: ця розперезаність нам не пасує. Коли ж бачу тепер, що з нього беруть приклад і Бабенко, і Косенко, і Михида, і Каретний, навіть наймолодшенький з поетів Новицький. І ось у повісті Тодося Осьмачки «Ротонда душолюбців» натрапляю на деталь з характеристики голови Куцівського парткому, приїжджого, чужака, окупанта Маздигіна: «Ходив він завжди у чоботях і в синіх штанях і по-московському у верхній сорочці навипуск...». Москалі носять свої косоворотки навипуск. В.О. я делікатно радив заправляти вишиванку, але він був переконаний у протилежному.

◆ Уже за тридцять років української незалежності таки можна було б спромогтися на видання три- чи чотиритомного зібрання творів Тодося Осьмачки, одного з найкращих наших письменників минулого сторіччя. У домашній бібліотеці я маю більшість його творів у різних виданнях — вірші та проза. Вибране, а не зібране. Не здивуюсь, коли фахівці скажуть, що існують Осьмаччині твори, які досі не публіковані в нас (а тим більше його переклади Шекспіра та Байрона, епістолярій та архів). А якщо й публіковані, то не у всіх бібліотеках вам можуть їх запропонувати. Зокрема мова про повість «План до двору»: видавалась і в харківському «Фоліо», і в столичному «Українському письменнику», але в наших місцевих бібліотеках їх немає, навіть у обласній науковій. Лишень найперше емігрантське видання (Канада, «Український Легіон», 1951, 184 с.). Років двадцять тому я допомагав бібліотеці розбирати подарунок «Канадсько-Українського бібліотечного Центру», серед сотень чи й тисяч подарованих книг була й ця. Чи то видавництву бракувало коректорів, чи видавці вирішили не втручатись у орфографію письменника, але на кожній сторінці трапляється від одного до трьох десятків і більше касових, як би зараз сказали, описок. Найхарактерніші: *жувуть, ніским, мовчозний, щикотурка, ніпередким, ззімо, спід, денebutь, з-ні дцєрки, ніхтик* і т.д.; жахливі переноси слів: *у-бий, о-хоти, мі-сця, У-країна...*; апострофа в цій книзі ви не знайдете; пряма мова подається через тире і лапки вкупі...

Мені ці недоліки не сильно вадили при читанні, бо я впивався красою, точністю й образністю Осьмаччиної прози, його безстрашною правдою («...душа його від радості схвилювалася так, як хвилюється вода у щерть налитому відрі тоді, коли його хтось зачепить ногою або стусоне рукою»; «...ми мусимо тепер серед населення піднести жах на найвищу скалю, аби кожного колгоспника і вві сні і наяву тримало розпеченим правцем і не допустило йому в голову

якоїсь свіжої думки, навіть невинної...» — настанова чекіста Тюріна). Мені не вадило, але нині проза Майстра має бути подана у сучасному правописі, аби читач не спотикався на кожному реченні.

2 червня

◆ В Internetі натрапив на шмат інтерв'ю, яке білоруському телеканалу дав російський педагог-історик Євгеній Спіцин (1966 р.н.), розказав про окуповану південну частину Запорізької області очима свого друга-завойовника: «Послушай, Женя, ходили мы по деревням, заглядывали в избы и что увидели: книги Адольфа Гитлера, Бандеры, Шухевича, Розенберга — представляешь? Нет там Тургенева, Толстого, нет даже Шевченко... И это русскоязычный юг!» Господи, яка ж брудна брехня! У мене, націоналіста, немає цих книг, хіба окремі статті Степанові в колективних збірниках, а щодо Шухевича чи й є які його тексти, окрім наказів та листів. Головну працю Гітлера років двадцять тому я бачив по книжкових ятках у столиці, але не купив через її непомірну для мене ціну... Але щоб у хатах українських селян... Несосвітєнна брехня.

◆ Наприкінці травня померла Валя Левочко. Десь одразу після відзначення свого дня народження, 74-ого. Залишила по собі пам'ять у нашому місті тим насамперед, що як ніхто із периферійних журналістів у радянські часи виривалась до столиці імперії, знаходила знаменитостей переважно кіно- та театрального мистецтва (Олег Єфремов, Муслім Магомаєв, Ніколай Караченцов, Марк Захаров...), записувала діалоги й друкувала як у московській періодиці, так і в кіровоградській. Чи міг хто встояти перед її напористістю? Здається, ще і в ті соцреалістичні часи вона була що називається журналюгою. Їй сприяла в цьому, як би це парадоксально не звучало, хвороба з юних літ. Водночас вона була найяскравішим совком у нашому журналістському середовищі. Певно, навіть бандитське вторгнення Росії не змінило нічого в її прорадянських, проросійських поглядах. Не сумніваюсь, що до останніх днів вона чекала «визволителів».

P.S. Дружина повернулась із традиційної приятельської здибанки. Також говорили про Левочко. Ось що згадувала одна з найближчих її подруг Н.Д.: «Років шість-сім тому (уже клекотіло в нас на сході) Валущ з гордістю казала: “А мы с мамой Новый год встречали под бой кремлёвских курантов и поздравление Владимира Владимировича”. І ще зовсім недавно: “Очень хочу помереть в России”». Бажання її не здійснилось. Ба більше: з її відходом завершується існування «русского мира» в Україні.

4 червня

Вона могла бути моєю студенткою, принаймні якісь практичні заняття з журналістики на їхньому курсі я міг проводити, але її чомусь не запам'ятав. І пізніше як журналістку «НС» не завважив — може через те, що працювала вона за редакторства В.Б., ортодоксальної русофілки у пору президентства Януковича: мене тоді газета відвертала. І дебютну її коротку прозу не помітив, а вона ж нібито друкувалась у газеті, більше того: стала переможцем літконкурсу еротичної прози «Квітка персика» — це було років п'ятнадцять тому. Чому так? Адже як керівник письменницької організації краю через кожних два-три роки на протязі чверті століття я разом із спілчанами проводив наради молодих літераторів, делегував найкращих на всеукраїнські наради, та вона жодного разу не засвітилась у наших списках. І от ніні, як вибух, у ЗМІ з'являються повідомлення про вихід у столичному видавництві трьох її романів. Це тенденція в сучасному вітчизняному літературному процесі (прагнення молодих уникати творчих гуртувань, іти до читача самотужки, напругу), тенденцію я помітив і в нашій області на прикладі недавніх дебютів: книгою «Лузер» Наталії Смирнової (міська літпремія імені А. Тарковського, 2020), книгами Кирила Поліщука, романом «Щурячий ген» В'ячеслава Дударя. Однозначно позитивна тенденція: дебютанти без протекцій, без підтримки фахових гуртувань прагнуть вибороти собі місце під сонцем.

За її прізвищем я знав одного радіожурналіста, тихого, зовсім не жартівливого дідуса, по смерті якого, гортаючи підшивки місцевих газет хрущовської доби, натрапив на інформацію про вихід книжки гумору «Жартома і всерйоз» (Київ, 1963, 40 с.), шукав рідних, обізвалась дочка, обіцяла зустріч, але так і досі я з нею не бачився. Олександр Шкабой. Може, Вікторія його внучка? Такі альянзи з рідкісним прізвищем.

Нинішнього року в столичному видавництві «Кондор» вийшов її роман «Солодко, токсично, туманно» (248 с., 1000 примірників). Щонайменше три презентації (педуніверситет, музей мистецтв, книгарня «Є») пройшли в місті, жодної я не відвідав. Попросив у Оксани Буянової примірник і — з перших сторінок відчув зрілість письма. Звичайно, почерк не дуже оригінальний, так уже не перше століття пишуться жіночі щоденники, але щирість, логіка, вивіреність, знання життя, вміння вибудувати сюжет, розбризкати по тексту елементи інтриги, зацікавити читача філософськими роздумами над сутністю людською — усе це є. Авторка зробила літературу

буденне міщанське життя: дитинство в пересічній міській родині, рання серйозна хвороба у підлітковому віці, самотинне навчання у вузі, зародження любові, втішання нею, потім з причин маніпулювання однієї (зрозуміло, чоловічої) сторони виникнення дискомфорту та трансформація його до ненависті й думок про вбивство маніпулятора, далі хвороба колишнього коханого, вимушена жалість і смерть — і печаль, а згодом подолання рефлексій страху набутого, поки не з'являються нова закоханість і прагнення щастя.

Роман сучасний. Бо лише у сучасних текстах читач натрапляє на епізоди лесбійства чи натяк на сексуальні пози із «камасутри». Правда, подібними сценами авторка не зловживає. Камерні стосунки і пристрасті, окрім соціального, навіть не передбачають громадянського, не кажучи вже про політичне тло. Як і те, що всі сторінки твору просякнуті космополітичним духом: серед музичних захоплень героїв читач не зустрине бодай одну вітчизняну мелодію, як і книг рідної землі вони не читають, а лише зарубіжні... Найменшим недоліком твору я вважаю коректорські недогляди (русизми й покручі: *копна, ну ладно, чесатись, сім років назад, вибач мене, у чорта на куличках, не казав носа, метод кнута і пряника, врозумити, затравлений погляд, на веселі перебуваючи* і т.п.; родовий злополучний відмінок іменників чоловічого роду — кіоск, браслет, телефон, номер, конверт, пакунок, термометр і т.д.: має бути всюди закінчення -а, не -у), за них час від часу перечіплюється око, що не робить честі ні авторці, ні видавництву. Врешті, не знайшов я логіки позначення розділів латинськими літерами...

У цілому ж авторку роману слід привітати. І чекати наступних, які, каже вона, не забаряться.

6 червня

Ходив у люди вчора. (Таку іронію використовую тому, що переважно сиджу вдома, зрідка вибираючись у місто). Про вчорашню балачку на зібранні ініціативної групи з підготовки відзначення 150-річчя заснування українського професійного театру (через дев'ять років) я напишу куций есей для сайту «Кропивницький: час-time». А потім години три сидів у науковій бібліотеці: гортав підшивку газети «Молодий комунар» за 1988 рік, шукаючи першу публікацію Олексія Колепанова. Задумав зробити до його 70-річчя інтерв'ю, хоча не знаю, чи погодиться він на розмову, росіянин, який до нашої державної незалежності дуже яскраво виявляв свій великодержавний шовінізм. Саме цим він мені й цікавий найбільше: чи змінилось щось у ньому,

особливо з початком війни... Гортав газету, понад шістсот полос. Але ж яке задоволення, які цікаві матеріали — хіба порівняєш із нишньою убогою щодо тематики, розмаїття жанрів, ілюстративності, взагалі змісту... І ще одне відчуття: наче я не свою газету листав, в якій чимало моїх полос («Перевесло», рубрика «нічне місто», журналіст міняє професію — «Поїзд» у двох номерах з продовженням, «Я твій син, тату», «Весело, та чи винахідливо?» — про місцевих російськомовних кавеенщиків, «Честь мундира», «На лінії вогню», «За ямами — ковбані»...), а чужу, оскільки багатьох публікацій просто не пригадую, хіба Володі Кобзаря, хіба Світланині полоси (вона вже була у декретній відпустці — фото малого Устима 12.03 з віршем І. Драча «Балада розплючених дитячих очей»). Як же цікаво заглянути в минуле тих людей, що відбулися на твоїх очах (відповіді на комсомольські анкети В. Панченка й С. Михиди), які трансформувались не раз (випускниця 13-ої школи Олена Савранова зізнається в любові до рідної мови: «Рідну пісню, рідне слово Ні, не хочу я забуть!» — при вчителів Василеві Каюкову, а коли стала редактором міської газети «Вѣдомости» — підкидала ту мову ногами, врешті вибравшись не так давно до США — знов затужила-заскімлила її душа), зате послідовною була Валуш: інтерв'ю з москвичами Ю. Ростом, Ю. Щекочихіним, М. Шатровим та найвищими чинами місцевої міліції... Багато матеріалів хочеться перечитати. Або й прочитати вперше, бо тоді я нерідко пробігав очима лиш заголовки.

7 червня

Звідки в мене взялась ця книжечка-метелик (32 с., 2004, «Ярославів Вал», Київ): Моріс Карем «Доброта» — переклад із французької Всеволода Ткаченка? На 2-3 сторінках обкладинки — вісім малюнків столичної четвертокласниці Милани Давиденко, що є окрасою видання. Стосовно віршів... Про автора пишуть: у 1972 році був обраний «князем поезії» у Парижі. Чуєте: «князем поезії» у Парижі! А ще пишуть, що на його вірші «260 композиторів світу склали понад 2425 музичних творів». (За масштабами піаракцій він рідний брат сущого в Чернігові Сергія Дзюби). Прочитав я книжечку, усі 26 віршів, для публікації, наприклад, у «Вежі», відібрав би чотири, не більше. І подумав: цьому бельгійському поетові до наших «дитячих» поетів Платона Воронька, Миколи Вінграновського, Анатолія Качана — як до неба рачки. Та чи знають їх у Бельгії?

А Милані нині вже йде 20-ий рік. Сподіваюсь, що не загубила вона свого покликання.

Книженятко я міг дістати у видавництві, яке на початку століття частенько одвідував. А, може, й подарував перекладач. Здригаюсь, коли згадую його кончину.

8 червня

До круглої дати всеукраїнського, ба вище, міжнародного рівня — 150-ліття з дня заснування професійного театру в Україні — відстань у дев'ять років. Що стосується планованих заходів, то ніколи ще в нашій області не заглядали в таку далеку перспективу. А ось недавно з ініціативи скульптора Віктора Савченка театр імені Марка Кропивницького в особі його очільника В'ячеслава Вандрашека та представників обласної влади Юрія Семенюка й Катерини Колтунової прийняв зацікавлених гостей у круглому колі: краєзнавці-музейники, скульптори, письменники, архітектори, художники, депутати й виконавчі особи місцевих рад та адміністрацій. Як будемо відзначати високий ювілей, що маємо зробити за час підготовки? — на ці питання намагались знайти відповіді учасники зустрічі. Вона тривала майже дві години, мав змогу висловитись кожен, за вислідами розмови влада готуватиме рішення.

Мені здається, що розмову (попри триваючу війну — ми віримо в перемогу!) треба виносити на ширше коло, аби цією датою пройнялась уся область, бо Театр Корифеїв — візитна картка нашого краю, наші честь і гордість, важелі нашого національного зрушення. Пройнятись і визначитись — для кожної територіальної громади. Хто хоче і може, хай подасть пропозиції. Почну із себе.

Підтримую ініціаторів: обласний центр потребує славного пам'ятника корифеям. Гуртовий, з кого й постав театр: Марко Кропивницький, Марія Заньковецька, четверо Тобілевичів — брати Іван Карпенко-Карий, Микола Садовський, Панас Саксаганський і сестра Марія Садовська-Барітотті. Як цей ансамбль постане перед нашими очима — справа кваліфікації скульпторів та архітекторів. Має постати так, аби пам'ятник став відомим далеко за межами міста, області, країни. Аби кожен з нас міг пишатися, що доля подарувала йому радість мешкати у краї корифеїв, а кожен приїжджий прагнув насамперед познайомитись із шедевром, сфотографувати очима й поселити у своїй пам'яті назавше. Ось така, не менша, відповідальність лежить перед творцями художнього образу Театру Корифеїв. А селити цей знак не випадає ніде, як у самому серці міста, на площі Героїв Майдану. Бо всі дороги тут сходяться, площа давно чекає на повернення неспростовних бувальщин і легенд, аби й далі нести їх у майбуття.

Друга пропозиція. Ініціювати перед Державою видання багатотомної «Української театральної енциклопедії». Наші регіональні можливості для такої справи замалі. Але ми активно підключимось до фахівців всеукраїнського масштабу (НАНУ, НТШ, СТДУ та інші). І якщо дев'яти років для створення багатокнижжя мало, то хай би ювілей став початком (презентація перших томів). Адже ми гідні з таким театром мати свою енциклопедію (есесерівська у п'яти томах побачила світ ще у 60-их роках минулого століття).

Ми ж, кропивничани, паралельно можемо підготувати фоліант енциклопедичного словника «Театр Корифеїв» — мемуарних видань і наукових розвідок для цього за всі роки окупаційних часів та відновленої державності з'явилось чимало. А буде їх іще більше, якщо активніше розгорнути пошуки й стимулювати зацікавлення. Скажімо, десять років тому журнал «Вежа» у трьох номерах публікував розвідку Володимира Могилюка «Лицедії степових Афін» на основі спогадів Миколи Садовського — думаю, така книга була б добре запитана сучасним суспільством.

Пропозиція третя. На зустрічі була висловлена думка про використання малих скульптурних форм в обласному та районних центрах за прикладом столиці, Мукачєвого, Бердянська: типових героїв п'єс драматургів краю Карпенка-Карого, Кропивницького, Винниченка, Яновського, Микитенка вистачило б не на одне місто. Я ж доповнюю думку стосовно розширення культурного простору встановленням меморіальних таблиць видатним діячам нашого театру на будинках, де вони мешкали: народним артистам України Георгію Семенову, Лідії Тімош, Іванові Кравцову, видатним очільникам театру в різні часи Михайлу Донцю, Костянтину Параконьєву, Івану Казнадію, Володимирові Савченку, Валерію Дейнекіну... Список можна і треба продовжити.

Ще нагальна пропозиція: один з найкращих музеїв нашого міста — літературний меморіальний Карпенка-Карого — потребує розширення вулиці Тобілевича бодай цивілізованим хідником, якого нема не те що обабіч, а навіть на одній з обочин.

...Обласні структури влади збирають пропозиції для затвердження державного рішення депутатами. Засоби масової інформації можуть також активно підключитись до цієї справи. Заради гідного відзначення ювілею нашого, як тепер мовлять, ексклюзивного бренду.

12 червня

Нарешті вийшов друком довідник НСПУ (Київ, «Український письменник», 2023, 1008 с.). За мого свідомого життя це вже сьомий

біобібліографічний довідник, починаючи з 1970 року: цю книжку подарували мені вчителі рідної школи в Теліжинцях директор і вчитель німецької Василь Петрович Єфімчук, учитель історії і фізкультури Володимир Хомович Кобець та вчитель географії і музики Вячеслав Іванович Коломієць — вони підписали її так: «Юному поету, шанувальнику книг від старших товаришів і наставників. 20.III.71. *підписи*». Це перша в моїй домашній книгозбірні книга з автографом. Я бережу її, як своє здоров'я чи й пильніше. В останніх чотирьох довідниках наявна й довідка про мене. Фіксую рік видання, кількість письменників і кількість сторінок довідника: 1996 рік — 1449 членів Спілки, 400 сторінок книги, 2006 — відповідно 1948, 616, 2011 — 1801, 588, 2023 — 1842, 1008 . Ці цифри свідчать, що спілка кількісно зростала до початку третього тисячоліття (у довіднику 1981 року зафіксовано 1020 авторів, а від Павла Загребельного на нараді молодих у січні 1985 року я записав приблизні цифри: 400 поетів, 400 прозаїків, ще десь стільки критиків-перекладачів-драматургів-публіцистів вкупі). Якогось року називали цифру й близьку до двох тисяч. Але потім кількість прийнятих до спілки стала знижуватись, на це впливали й посилена вимогливість до вступників, і поява нових письменницьких гуртувань (асоціація, конгрес і т.п.) та й просто небажання йти до кошари, ця тенденція посилилась останнім часом («я сам собі геній!»). Але ж гляньте, як непропорційно зростає кількість сторінок для довідок, особливо в останньому виданні. Більше книг стали письменники видавати? Не в тиражах, а в назвах. А ще ж і премій побільшало в рази. Та дехто перелік газет і журналів, у яких опублікований, подає, не кажучи про збірники й антології; і всі звання та нагрудні значки перераховують... Киньте оком на 193-195 сторінки франківського поета — Дмитро Павличко та Василь Шкляр скромно втягують голову в плечі... І про що це говорить? А про те, що в цієї книги наче й не було редактора, а виставили те, що надіслали з обласних організацій та «самі письменники» (?). Я ще й не вчитувався доскіпливо, а вже піймав кілька блішок: от у Хмельницькій організації в паспорті зазначається 48 членів Спілки, а довідок у книзі тільки 46; так само й у черкашан. Великим недоліком видання є те, що відсутній іменний покажчик: у минулих усіх без винятку випусках він був, хоча знайти бажане прізвище тоді було простіше — за алфавітом, а тут же списки письменників подані по областях — покажчик украй необхідний. Врешті... Думаю, що в ньому значно менше помилок, ніж в попередньому (2011, «Буква», Біла Церква), бо по кілька разів вичитувались-звірялись довідки

керівниками об'єднань. Отже, попри все цей не зовсім досконалий довідник дуже потрібний тим, хто любить літературу, хто вболіває за її імідж та авторитет. Але чому навіть не всі спілчани цінують це видання? Ось Н.Г. сказала мені, що з наших лиш восьмеро замовили. Це всього лиш чверть тих, чий портрети й життєписи поміщені в книзі. Літературознавець каже: та в мене аж два довідники є з минулих років. Яке невдале виправдання! І хто? Він найбільше мав би бути зацікавлений у такій книзі — літературознавець... Другий романіст-журналіст-юрист вперше потрапив у таке видання: коли вийшла моя книга, я пропонував їй провести якісь заходи, щоб продати частину, але вона не схотіла, то чому я тепер буду їй сприяти?.. Бракує слів у відповідь. Чого ж ми такі немудрі?

14 червня

Читаю свої щоденникові записи 1984-1987 років: таке драматичне, багате на події, широке географією (Кіровоград, Київ, Волинь, Ленінград, Теліжинці, Львів, Запоріжжя, Москва, Корсунь-Канів, уся область наша), з морем пристрастей... Багатосторінковий роман. Тільки ж я його писати не буду — нащо дублювати? Деякими записами скористаюсь для «Мережаних закладок» чи для спогадів про письменників та й годі.

16 червня

◆ Гортав підшивки «Молодого комунара» за 1985-1987 роки. В. Афанасієнко «Іржавий тризубець» — 3.07.1986, с. Новий Стародуб Петрівського району, Манолій Манолійович Запаранюк із Буковини: розказує про бандерівців, яких переховувала його сім'я — усі отримали відповідні строки. Тепер він інакше думає: «Коріння наших народів і на той час були міцно переплетені, а сьогодні й поготив. Чи зможемо ми жити без росіян, білорусів, грузин?.. А яку волю пропонували нам націоналісти, ми бачили на власні очі. Не воля то була, а біда людська. Та вже поіржавів їхній тризубець...». Публікація, зрозуміло, з намови працівників КГБ. Чому до мене вони не підступались із подібними пропозиціями? І як би я їм відповів? Так, як тоді, у підвалі? На розмову у підвалі ДНД (діяли колись такі — добровільно-народні дружини) запросили мене «хлопці» набагато раніше від цієї публікації, років за чотири-п'ять, саме тому й не наважувались опісля чіпати чи щось пропонувати. У редакції було кілька кореспондентів, з ким вони успішно співпрацювали аж до рухівських часів.

◆ Перебирав-перетасовував книги на полицях, що при дверях у домашньому кабінеті. Це продуктивне заняття слід повторювати бодай раз на п'ять років. А в ці папки, які мені трапились під руки, то я й більше часу не заглядав: де там п'ять — усі десять! І що ж я тут виявив? А рукопис недописаної статті-роздуму з приводу виходу помертної книги Євгена Гуцала «Ментальність орди» — понад двадцять років тому; лист із США від Георгія Вербицького, який просив мене передруку сторінок книги «OST — тавро неволі», надіславши в подарунок свої дві книги. Про остарбайтерів та 21 листівку українських хлопців і дівчат до батьків з німецької неволі; список автографів на книгах, подарованих Науму Добріну — 35 імен, серед яких Ю. Яновський, М. Бажан, О. Гончар, Л. Первомайський, В. Козаченко, А. Малишко, С. Голованівський, С. Журахович, Д. Луценко...; ескізи малюнків Юрка Вінтенка до моєї прози; та три десятки копій моїх листів, які я відправляв не електронно, а в конвертах, зокрема Іванові Драчу, Васілію Белову, Миколі Вінграновському та іншим. Хороша знахідка? Щось же з нею та треба робити. Чи закинути в архів та й годі...

18 червня

Минулої осені протягом двох місяців я читав Віктора Некрасова: і з книги домашньої бібліотеки, і дещо з сайту його пам'яті, так любовно і фахово створеного його пасинком Віктором Кондирєвим, уродженцем Кривого Рогу. А ось учора переглядав архівні папки на одній з полиць і натрапив на російськомовну полосу «Літературної України». Кому ж це така честь випала, адже «ЛУ» ніколи нічого не друкувала по-московськи? Принаймні я такого не пригадаю. Соф'я Мотовилова «Неотправленное письмо. Рассказ» — «ЛУ», 30.09.1993. Я цієї полоси не читав точно. Але зберіг вирізку: чекала моєї уваги майже тридцять літ. Може, й зараз я перепровадив би її з однієї папки в другу, якби не завважив, що авторка — рідна тітка Віктора Платоновича. А надрукували твір в оригіналі тому, що того року вперше в нашій країні на державному рівні вшанували жертв, убитих голодом 1933 року. Власне, держава наша ще не дуже усвідомлювала той комуністичний злочин, але інтелігенція подала гучний голос (і в нашому місті була видана книга «Голоси з 33-го»). Оповідання С. Мотовилової написано у 1933-ому і згадується страшний мор тут як наслідок «той революції, которую мы так ждали с тобой. Революции, которая должна была дать счастье всему человечеству...». Цей епістолярний твір не міг бути

надрукований за життя авторки (вона померла у 1966 році), лиш у 1978-ому в зарубіжному «Континенте», куди його, зрозуміло, послав Віктор Некрасов, виїхавши з Києва в Париж чотирма роками раніше. Отже, в «ЛУ» це не першопублікація. Та й коментар Ананія Рохліна, однокурсника Некрасова по архітектурному факультету будівельного інституту, слабенький — більше про авторку я взяв із передмови В.Н. до першопублікації «Неотправленого письма» та із радіовиступу «Софье Мотовиловой — 100 лет» (1981). Феєрична біографія: якби тільки географію її життя та праці подати (Швейцарія, Франція, Англія, Німеччина, Київ, Санкт-Петербург, Москва) та зустрічей і спілкування-листування (Л. Толстой, В. Короленко, В. Вересаєв, В. Брюсов, В. Ленін, П. Ногін, В. Плеханов, Н. Крупська, К. Чуковський, Д. Бурлюк, Б. Пастернак, О. Твардовський...) — про це в «Новом мире» 1963 року з'явилися мемуари С. Мотовилової, цензуровані, звісно, але навіть в такому вигляді в часи політичної відлиги в СРСР вони наробили шороху. Взагалі Софія Мотовилова з 16 років до смерті, майже 70 літ, писала щоденники, які Некрасов забрав у Європу, а потім переслав друзям у московські архіви. Кілька сотень загальних зошитів, про які племінник відгукувався: «Дневникам этим цены нет». Більше того, пишуть, що В. Некрасов став письменником під впливом рідної тітки. Врешті й сам письменник дозволив собі пококетувати: «По-моему, она писала куда лучше, чем её племянник».

...Як корисно переглядати свої зжовклі архіви!

20 червня

Відношу в бібліотеку товстелезну книгу (Ірена Карпа «Добрі новини з Аральського моря», Київ, «Книголав», 2019, 592 с.), так її й не прочитавши. Врешті, я й не збирався її читати, знаючи епатажність цієї з дозволу сказати письменки («50 хвилин трави», «Перламутрове порно», «Суки отримують все» — одних назв достатньо, аби остерегатись забруднити очі й мозок), але дружині приніс це читиво. Вона мучила книгу місяць чи й більше, винесла вердикт: «Можна читати, тільки не знаю нащо таке писати — жодного смислу». Я поспробував куснути текст: на якій сторінці не відкрию — як не маючя, то лесбійство, то пиятика до блювоти — це життя чотирьох молодих жінок, яких доля занесла у тінь Ейфелевої вежі. На читання такого просто жаль часу.

Ще одну закономірність помітив у молодих авторниць: на завершення книг вони дякують багатьом за допомогу в написанні — у Карпи

13 конкретних адресатів, у Вікторії Шкабой 15. Колективні романи? Самі, без допомоги, не спроможні почати й закінчити?

26 червня

Українське видавництво «Грані-Т» з 2007 року видає книги в серії «Життя видатних дітей». У кожній книзі п'ять нарисів-повістинок про дитинство відомих у світі людей. Світ побачили уже під сорок книг. Отже, український читач може познайомитись з дитячими біографіями майже двохсот видатних осіб. Кожен автор вибирає сам собі об'єкти для написання-дослідження, узгоджуючи, зрозуміло, з видавництвом. Кількох авторів книг я не знаю (не читав, не чув навіть хто такі) досі, як і кількох видатних осіб теж. Але на те й серія, щоб діти наші виростили із цими знаннями й мали кого брати собі за приклад у житті. Ця серія не має кінця — думаю, кожен із цим погодиться.

Ось я прочитав одну із серії авторства відомої письменниці, яка мешкає в Умані, Марини Павленко. Про майстрів слова, життя й творчість яких мені відомі, але не про перше їхнє десятиріччя. Найцікавіші деталі з кожної юної біографії. Павло Тичина — він повернув собі прадідівське прізвище аж у 26 років: досі був Тичинін; а в віці 66 літ став єдиним депутатом, який відмовився від усіх своїх високих посад, тому що не схотів підписувати закон, який дозволяє українцям не вивчати рідної мови. Надія Суровцова — усе життя прожила з чужим прізвищем, прадід Трифон носив прізвище Сирівець; ще в юних літах заповіла собі жити з гідністю і з гідністю померти. Василь Симоненко мріяв стати льотчиком, виростав без батька, сільського вчителя в рідному селі, згодом художника й артиста, воїна та, подекують, в'язня; жив за п'ятьма власними заповідями: знати рідну мову, здобути освіту, любити людей, невтомно працювати, мати талант. Василь Стус — перші віршовані рядки написав у четвертому класі про собаку, по-російськи, «Це щастя: мати таку долю, як у мене». Ірина Жиленко — була дочкою свого рідного діда; «щоб не вообразала!» — формула людської заздрості.

Марина Павленко одна з небагатьох авторів, хто обрав собі для описання виключно українців. (Це зовсім не оцінка, лиш констатація).

30 червня

З життям і творчістю Тараса Шевченка українці починають знайомитись із «Букваря». І це щире знайомство триває все життя як відкриття. Проте не завжди так було: навіть у недалекі радянські

часи біографію нашого генія подавали дозовано-цензуровано, особливо стосовно його інтимних, амурних справ — мовляв, це пригасить його імідж як поета-борця, революціонера-демократа... Той рядки «далекого дівочого голосу» з-під пера молодого Івана Драча в середині 60-их років минулого сторіччя були наче викликом тій цензурі: «Я тебе чекала роки й роки, Райдугу пускала з рукава На твої задумані мороки, На твої огrozenі слова...».

Жінки в житті генія — одна з вічних тем. Саме вона стала предметом обговорення минулого вівторка у актовій залі обласної наукової бібліотеки імені Д.Чижевського. В гості до шанувальників книги нашого міста завітав доктор філологічних наук, професор Черкаського університету імені Богдана Хмельницького, голова письменницької організації краю Володимир Трохимович Поліщук з новим своїм виданням «Музи Тараса Шевченка. Інтимно-любівні дискурси української літературної Шевченкіани». Професор Григорій Ключек, модератор події, назвав цю книгу бестселером: вона суттєво відрізняється від тих численних монографій, що видаються для здобуття кандидатських та докторських звань, живуть один день, під час захисту, і мають аж двох читачів, опонентів-науковців. Зрозуміло, це кокетство академіка, але воно також похвалило непересічну розмову.

Лиш за останні десятиліття в незалежній Україні написано й видано понад два десятки книг, де мовиться про закохування Тараса. А всього їх — велика книгозбірня, яка в десятки разів перевищує написане самим Шевченком. Олександр Кониський, Степан Васильченко, Гнат Хоткевич, Оксана Іваненко, Василь Шевчук, Богдан Сушинський, Галина Тарасюк, Зіновій Легкий, Антонія Цвід — це лиш невелика частина тих авторів художніх творів, яких торкнувся лектор. І неймовірно цікаві деталі стосовно мовленого: роман Сушинського «Тарас Шевченко: геній — в самотності» був гучно розкритикований Іваном Дзюбою, із Хоткевичевої тетралогії досі опублікована лиш перша частина «Тарасик» (самого Хоткевича уже нема 85 років), у трилогії А. Цвід «Возлюбленик муз і грацій» дуже багато видумок, як і надумана версія найсправжнішої любові до Марії Вілінської у творі «Зоре моя вечірняя або Пророк і Марія»...

Автор презентованої книги подав власні дослідження про ідеал жінки у визначенні нашого поета, про мінливість психотипу у своїх захопленнях (швидко влюблявся й так само міг швидко розчаруватися), про непостійність у стосунках з жінками, визначив три періоди в ставленні до них: платонічні захоплення в молодості, туга й обмеженість у засланні, бажання створити сім'ю в останні роки

життя... А ще спростовував думку із зали, що Шевченкові постійно не везло в коханні, що отримував гарбузи як від своїх захоплень, так і від їхніх батьків — ні, Тарасові відповідали взаємністю й Оксана Коваленко, і Ядвіга Гусиковська, і Варвара Репніна, і Ганна Закревська... А по-справжньому він сватався до чотирьох: Феодосія Кошиць, Єкатерина Піунова, Харитина Довгополенко, Ликера Полусмак.

Список імен жінок, якими захоплювався Тарас Шевченко, зростає. У симфонії Драча «Смерть Шевченка» їх всього шість, а нині цей список сягає двох десятків. З одного рядка, з однієї згадки чи натяку у творах поета та в спогадах про нього сьгоднішні письменники й науковці створюють романи й поеми. А з усіх них (українки, полька, татарка, німкеня, росіянка, казашка) лишень Варвара Репніна відбулась як особистість в історії, всі ж інші своєю відомістю хай завдячують Великому Тарасові, який мимохідь кинув на них закоханий погляд.

Він любив і був любимим, але Господь позбавив його родинного щастя. Щасливих поетів Муза обминає. І тільки «далекий дівочий голос» звучить їм усе життя: «Я — Оксана, вічна твоя рана, Журна вишня в золотих роях, Я твоя надія і омана, Іскра нероздмухана твоя».

2 липня

Досі звикаю до наголосу в прізвищі: Кундера. Бо хоч і не читав нічого його, але прізвище зустрічав та чув з авторитетних уст і то виключно з наголосом на другому складі. А тепер по всіх паперових і віртуальних довідниках Мілан Кундера — чеський-французький прозаїк, драматург, поет, есеїст із крутою долею: втеча з рідної землі після російської окупації, через десятки літ, прожитих у Парижі, перепрошений послами до повернення, життя завершити збирається в рідній вільній країні, подолавши столітній рубіж... Його найвідоміший роман «Нестерпна легкість буття» (Львів, «Видавництво Старого Лева», 2019, 320 с.) — про Чехію 60-80-их років минулого століття із зосередженням уваги на празьких подіях серпня 1968 року. І хоч ті трагічні дні займають в романі всього кілька сторінок, але відбиток поклали на всі подальші роки лікаря Томаша з коханою Терезою, офіціанткою, та інших їхніх друзів і недругів. Уточню: це хоч і головна тема твору, але не єдина. Інші: психологія одруженого чоловіка в погоні за жінками, десятками чи й сотнями; життя у правді й ширості чи в зраді й брехні (зрада однієї з коханок, художниці Сабіни, була її суттю); люди з дивацькими почуттями й бажаннями

(«Я потрапила в автокатастрофу, й це було чудово»)... А ще читач знайде в романі чимало сторінок, які й згадувати гидко (наприклад, роздум-здогад чи випорожнявся Ісус; або опис еротичного збоченства: «...торкнувся пальцями її вогкого лона, а потім пересунув їх до анального отвору, те місце у жінок він найдужче полюбляв...»). І це писалося на межі 60-70-их, коли в нашій літературі панували «дума про тебе» і «таємниця твого обличчя». Далеко нам було до Європи. Врешті, наздогнали. Твір Кундери не тільки багатий тематично, але й стилістично: стиль художньо-репортажний, місцями науковий до занудності (у тканину цієї прози автор вводить тлумачення Біблії, кічу, Великого Походу, спадщини Софокла й Бетховена, одне слово: «Ніцше просив у коня вибачення за Декарта»), з елементами символізму (описи пригод фетрового котелка), а що вже есеїстики, то по вінця. Так ніхто не писав — у цьому його найголовніше новаторство. Але чи треба — не знаю. Мені здається, що чи не кожний розділ, а їх у романі сім, писався як окремий твір, а потім зведені докупи — настільки вони різnorідні, поєднувані хіба двома героями. Окрім усього, що пов'язане з датою 1968 (брат мій Миколка був окупантом у 70-80-их роках у Чехії та Угорщині), мене розчулив розділ останній під назвою «Усмішка Кареніна» (таке у романі чоловіче ім'я має пес-сучка) — смерть пса, роздуми людини про прожите, картання...

«Герої цього роману — мої нереалізовані можливості» — чи не ця фраза з лірично-філософського відступу є ключиком до спонукального задуму?

Кілька афоризмів: «...людина, яка має одне-єдине життя, не може перевірити гіпотезу дослідним шляхом, тож вона так і не дізнається, добре чи погано вона вчинила, підкорившись своїм почуттям», «...якщо не дбаєш про своє тіло, то згодом стаєш його жертвою», «Для Терези книжка була знаком належності до таємного братства», «грайливість або кокетування — це обіцянка статевого акту, але без гарантії», «Щоб уникнути страждань, люди найчастіше ховаються в майбутньому», «...кохання — це наче імперія: якщо зникають ідеї, на яких вона базується, вона щезає разом із ними», «...люди дуже тішаться моральним приниженням ближніх і не дозволять зіпсувати це задоволення ніякими поясненнями», «У сильному завжди вбачають винного, в слабкому — невинну жертву».

І кілька дурниць: «...насправді важливі лише ті запитання, які може поставити дитина. Важливі тільки найбільш наївні запитання», «...кохання й сексуальність не мають між собою нічого спільного...», «Фізична любов неможлива без насильства»,

«...покликання — безглузде слово. [...] Ніхто не має покликання. І це величезне полегшення, коли ти усвідомлюєш, що вільний, що покликання в тебе немає».

Або ще ось: «Тереза знайшла ту ворону до половини закопаною в землю. Колись козаки так закопували полонених». Ніде, ні в яких творах художньої чи наукової літератури не зустрівач і приблизної традиції в козаків. Може, Мілан Кундера, має на увазі якихось інших козаків, неукраїнських. Врешті, треба було б в'яснити цю деталь у знаючих істориків Запорожжя.

11 липня

Починаю потрохи готуватись до мандрівки Поділлям: Одеса, Вінниччина, тижнів два-три у Єлизаветівці. Вчора купив квитки до моря. На залізниці лишилися два купейні в різних вагонах та ще й відправлення о третій ночі. Беру? Е, ні — у вас карточка прострочена. Пішов на Ковалівку шукати банкомат, аби готівкою розрахуватись, а Світлані зателефонував: глянь-но, чи є автобуси до Одеси. Є і не один, хоча трохи дорожчі. Зате не треба буде плутатись через пів міста пішки в комендантську годину. 715 гривень квиток, за двох переплачуєм проти залізничного триста гривень, але ми вже звикли до цих сотенних втрат. Зате назбирав у саду біля автовокзалу в траві під яблунями дрібненьких плодів білого наливу — вони нагадали мені Теліжинці й ту врожайгу яблуньку, що родила через рік. Вже ніколи вона не тішитиме мене своїм щедрим гіллям та не будитиме гупанням серед ночі.

15 липня

Завтра рушаємо. Хоч і неспокійно на душі (у зовсім відмінні від теліжинських обставини потрапляю я та й харчування-здоров'я потребують посиленої уваги), але й радію, що нарешті розірву цю тривалу дворічну мовчанку з художньою творчістю, бо вже трохи почав комплексувати. Напишу бодай двоє оповідань.

24 липня, с. Єлизаветівка на Одещині

Третій день підступаюся до ноутбука, ніколи ще підготовчий період у мене так не затягувався. А все тому, що ніколи я не мав так багато часу, як нині. А ще й боязнь братися за художню штуку після півторарічної перерви. Краще читати. А читати тут книг вистачає: Гемінгвей, Марк Твен, Стельмах, Робер Мерль, Загребельний, Сергій Піддубний, О. Грін, Андерсен, Леся Українка, Іван Франко, Воннегут, навіть незнайомий мені Ренсом Рітз, перший його знаменитий

роман «Дім дивних дітей» (2012, Харків-Белгород). Тільки ж не читати я сюди приїхав, а писати. Ну, завтра вже почну, хай там що.

26 липня

◆ Учора розчохла ноутбук і, написавши три абзаци, пересвідчився, що іще не вичерпався, не замок мій порох. До іскри ще далеко, проте я мушу її викресати, аби не розчаруватись у собі.

◆ У синовій бібліотеці я надібав книгу «Другий Зимовий похід, або Листопадовий рейд» (Київ, видавництво імені О. Теліги, 2006, 248 с.), впорядковану Ольгою Веремійчик, головною редакторкою видавництва. Тривалий час вона лежала на полицях моєї домашньої книгозбірні й треба було їй перебраться аж під Одесу, щоб я її не просто переглянув-погортав, а прочитав і зробив виписки. (Замість того, щоб писати, то я читаю). І поринув у сторічної давності драматичні й трагічні переважно події, які сьогодні в часи нової, дай Боже останньої, російсько-української війни, сприймаються свіжо й спрагло. Ця історія повертається до нас через століття, такий тривалий час, що багато чого кануло в небуття безповоротно. Архіви кадебістські зберегли для нас імені й прізвища розстріляних під Базаром на Житомирщині — 360 душ. Із тих майже двох тисяч, які трьома групами (Бессарабською, Подільською і Волинською) рушили у жовтні-листопаді 1921 року з Румунії та Польщі (рідних наших, але вже окупованих земель) піднімати повстання в Україні. А селяни втомилися від воєн, а більшовики заспокоїли їх новою економічною політикою, і український вогонь-спалах будьонні-котовські погасили за три тижні. Я прочитав список розстріляних 22-23 листопада. Є представники усіх без винятку (без Закарпаття, правда) областей. Знайшов навіть з Тетіївського району, з села Черепин: Вержбович Леонтій Петрович — 30-річний хорунжий, старшина батареї 4-ої Київської дивізії. Чи вшановане це ім'я в сучасному Черепині? І чи є таке прізвище там сьогодні? Так само й десяток імен із сучасної Кропивниччини... Виписати, уточнити за прізвищами села, бо тоді вони належали до Балтського, Гайсинського повітів (а село Сердаліївка Єлисаветградського повіту нині, певно, поза нашою областю) — і написати листи в громади: зафіксуйте життя, віддане за волю і свободу рідного народу! Хай вибачає син, але я змушений буду забрати на якийсь час книгу у Кроп.

◆ Часом мені здається, що для мене тепер робити записи в щоденник є важливішим, ніж писання художньої прози. Все залежить від рівня ширості і рівня майстерності.

28 липня

Сьогодні — День державності. Слухав виступ Президента, бачив вручення державних нагород воїнам. Особливо розчулила акція вручення паспортів 14-річним хлопцям і дівчатам, які втратили батьків під час війни чи вирвалися з окупованих орками територій — пробивало до сліз: які вони ошатні в вишиванках, маєстатичні!

29 липня

Тиждень мучюсь над вибором: що писати? До трьох початих підступався — не йде. Нове спробував — на банальщину збиваюсь. Аж ось тепер зупинився на «Експедиції», нереалізованому журналістському репортажі сорокарічної з гаком давності. Початок, перші два дні на конях — описані. Зануритись, пірнути туди з головою, дати волю домислу й щось вийде. З екскурсами в недавнє минуле від того вересня і прожите вибране опісля тих мандрів. Завтра берусь капітально. Геть сумніви! Працюю.

31 липня

Хотів зустрітись з одеськими письменниками, але поки що невдалі мої спроби. Василь Полтавчук обізвався з рідної батьківської хати в Савранському районі — реабілітується після інсульту, дружина з ним. Розказував йому про одвідини Панченкової Демидівки, це ж по сусідству із Савранню... А потім із Стриженюком домовився про майбутню зустріч, коли виберусь із Єлизаветівки в Одесу. Це вже буде третя чи четверта моя спроба взяти в нього інтерв'ю. «Василю, твій дзвінок для мене — свято!» — лункий збитошний голос.

1 серпня

Світлана каже: коли тебе немає вдома, я ходжу по кімнатах і читаю вірші. От вчора перегорнула чи не всю лауреатську книгу Катерини Калитко, яку ти взяв у Наді на читання. Метафоричне письмо, стільки блискіток, яскравих епітетів, рідкісних спостережень та асоціацій — а в результаті після прочитання нічого не відчуваєш, не запам'ятовуєш навіть, не кажучи вже, щоб щось потрясло. А потім зняла з полиці книгу Василя Симоненка, прочитала два вірші і... Вона замовкла, бо здушилось горло від хвилювання. І продовжила: я написала про це у Facebook — якби ти бачив, яка злива відгуків на цей мій спонтанний допис!..

4 серпня

Працюю у чвертьсили. За три дні роботи над «Моєю московіадою» набрав три сторінки комп'ютерного тексту. Фактично 3-4 години дружу з ноутбуком. А вчора слухав інтерв'ю з російським письменником Едуардом Тополем, який нині мешкає в Ізраїлі (у жовтні йому виповниться 85) — він працює по десять годин щодня. Це основне, що я хотів саме зараз про нього сказати. Бо його так само, як і кожного пишучого, заклінила в роботі війна. Хоч він живе далеко від неї — в Ізраїлі (народився в Баку, в підлітковому віці жив у Полтаві, вивчився в Москві, працював у пресі, писав сценарії кінофільмів, у сорок років емігрував до США, а майже у 80 опинився в Натанії), однак війна його зачіпає: щодвігодини, мовляв, змушує заглядати на новинні сайти — і тоді він вирішив... А я не можу — і злюсь на себе, і немає мені спокою...

6 серпня

Ще день-два і я закінчу оповідання, щойно назва його остаточно склалась — «Ананас для баби Мартохи, або Моя незабутня московіада».

10 серпня

Здається, я вчора закінчив писати «Ананаса...». Здається, бо мушу внести в оповідання кілька штрихів, які не можу дістати з пам'яті, а в моїх домашніх архівах вони ретельно зафіксовані. Оповідання фактично документальне, властиво спогад, діалоги мені нелегко — два тижні з перервами я його писав. Не квапився, бо часу в мене зараз неміряно, писання я розбавляв одвідинами онука, веломандрами довколишніми чарівними місцинами, навіть читанням («УЛГ», Воннегут), особливо переглядом теленовін з фронту.

11 серпня

◆ Взвся писати оповідання «Блекаут», задумане ще торік восени, коли це явище і слово ввійшли у наше життя. Пряма й переносна суть — ось мій задум. Бачу його в цілому і в конкретних діях, але поки що поверхово, бракує глибини. Сподіваюся, що в ході намагаю...

◆ Курта Воннегута, цього відомого американського письменника німецького походження, я мав прочитати ще в студентські роки — здається, він був у програмі курсу історії сучасної зарубіжної літератури. Принаймні його найвідоміший роман «Бойня № 5»

я запам'ятав, але тільки назву, бо твору не читав. Тоді письменник ще жив, але вже був знаменитий. Зокрема і в СРСР, бо цей твір суттєво вписувався в радянські наративи: автор описував тут страшні бомбування Дрездена серед лютого 1945 року (згодом місто ввійде до радянської зони окупації) — називає число жертв під півтори сотні тисяч цивільних, фактично стільки ж, як після ядерних атак на Гірошіму й Нагасакі вкупі. І ці бомбардування, мовляв, були невинуваті, аморальні. Ось як, гляньте, вчинили агресивні й безсердечні англосакси — повітряні сили США й Великобританії. Водночас Воннегут у творі відбілює німецьку націю, яка лишається милосердною попри споганення її фашизмом («...він почув голоси — чоловіка й жінки, вони жалісливо говорили щось по-німецьки. Ці люди явно над чимось побивались. Перш ніж Біллі розплющив очі, він подумав, що такими жалісливими голосами, напевно, перемовлялись друзі Ісуса, здіймаючи його понівечене тіло з хреста. Такі справи. Біллі розплющив очі. Літнього віку пара обговорювала коней. Ці люди помітили те, чого не помічали американці — що губи в коней кровоточили, поранені вудилами, що копита в них були розбиті, так що кожен крок був мукою, що коні одуріли від спраги. Американці поводитися з цим видом транспорту, наче він був не чутливіший, ніж шестициліндровий «шевроле»»).

Ще кілька цитат із роману: «Він говорив про братство американського й російського народів, про те, як ці дві країни винищать нацистську чуму, яка погрожує заразити весь світ» (як сучасно звучить відносно росіян!), «Я знав що старість паскудна штука... Але що буде так гидосно, я не знав», «Жінка була вродлива, ніжна, вся аж прозора від харчування самою картоплею»... Насамкінець про письменство: «...теперішній читач уже не тямить читати як слід, так, щоб у його голові із друкованих рядків складались хвилюючі картини, і тому письменникам доводиться чинити, як Норман Мейлер, тобто публічно робити те, що він описує» (майже те саме, що нині говорить Вільям Дерезевіц).

Роман Воннегута, складений із розрізнених, розірваних і розкиданих по території земної кулі й космосу, по часовому простору кількаабзацних латочок, читається нелегко. Тут намішано всіляких напрямків та стилів (реалізм, фантастика, сатира, постмодерн, метапроза, чорний гумор). Попри всі викрутаси «Бойня № 5» — яскрава антивоєнна штука усіх часів.

◆ На екрані різних телеканалів я його бачив і раніше: симпатичний кучерявий молодик із чітко вираженою українською постановою

в усьому — зовнішності, голосі, позиції, наполегливості. А тепер, подивившись два його історичні сюжети на популярному відеосайті YouTube, прочитав ще й кілька інтерв'ю з ним в Інтернеті. В'ячеслав Гармаш — сто сюжетів за п'ять років! Оце темп, оце обсяг! Проте дивуватись особливо не слід: колись ми редакцією обласної молодіжної газети в кількості десяти творчих осіб щотижня видавали 12 повноформатних полос, кожен випуск містив кілька прецікавих публікацій. А тут столиця: можливості більші (ширина й глибина пошуку — країна й світ, люди й архіви) і фінанси крутіші. І якщо творчий колектив амбітний і талановитий, то це вже не така й проблема видати серію документальних телефільмів на історичну тематику. Інша справа, що в такому потоці нелегко й посковзнутися. Ось подивився я із серії «У пошуку істини» дві стрічки «Таємниці радянських вождів» та «14 двійників Йосипа Сталіна»: і в одному, і в другому присутній аргумент про те, як Лаврентій Берія завойовував прихильність вождя, сам влаштувавши на нього замах. Однак це зовсім різні і за часом, і за фактурою, і за виконавцями факти, хіба за наслідками ідентичний: Сталін до кінця життя цінував відданість Берії, водночас остерегаючись його. Не знаю, яка стрічка була знята перша, а яка опісля. Але в жодній немає посилань на прийдешню: було ось саме так, а не інакше. Бо якось же було? Чи, може, це теж вигадка?

14 серпня

Завтра я допишу оповідання. Можна сказати, що задумане я звершив. Але повного задоволення не маю. Бо: це якоюсь мірою стилістичні мої повтори і ненадійні завершення. Тобто, по приїзду іще їх серйозно шліфуватиму.

15 серпня

◆ Дообід поставив крапку. Трохи несподівано для себе, але вчасно. І якщо порівнювати з першим, то через місяць-півтора потребуватиме лиш косметичного редагування. У першому я вдосконалюватиму фінал, додаватиму епізоди... В цілому ж я задоволений тим, що склепав дві штуки, як і задумував. Наступного літа треба буде тут написати другу частину «Гінь тінейджера». Доживем?

◆ Дивився у два присісти спецпроект Дмитра Гордона «Хотелось немножко бандеровцев поубивать?» тривалістю дві години сорок хвилин. Вищий рівень, що він розповів про утримання російських полонених в одному з українських таборів, розташованих десь під Карпатами. Уже за першу добу переглядів набралось сотні

й сотні відгуків, переважно наших громадян — люта ненависть до окупантів, яких утримують на рівні піонерських таборів у колишньому РадСоюзі: сите харчування, санітарне лікування, легка праця, достатнє дозвілля, телефонний зв'язок з рідними, навіть дозвіл на побачення з ними, родичами. «А як над нашими рашисти знущаються?» — основне питання, яке ставлять читачі Гордону. Сама ідея цього проекту — блискуча. І виконання також.

17 серпня, Київ

Звучить волинка. Не тільки характерні переливчасті мотиви, які зазвичай чути від цього інструменту-оркестру, а й популярний хіт від «Ляпіса Трубецького», і «Червона калина», і державний гімн, і класика світова... Виконує середніх літ худий музикант з жовтими й довгими по плечах космами, з татуюванням на оголених руках і ногах, у кросівках... Я поклав йому купюру в чамайдан і сказав: «У мене є повість під назвою «Волинка»: коли я писав її, то мені дуже треба було Вас бачити і чути — шукав в Інтернеті...». І пояснив йому ще одне, трагічне, значення слова «волинка», за що він мені подякував.

Як тут, у столичному парку Шевченка, гарно й затишно! Сидіти під високими кленами й слухати волинку...

Пам'ятник Шевченку накритий великим захисним кубом. Учора такі ж, менші за розміром, я бачив у Одесі. Війна.

Перейшов у дальній від університету, при вулиці Толстого, куток скверу, де колись узимку пив із братом Миколою пиво з автомата. Узимку з автомата — аж не віриться. Мені було тоді двадцять років, я прибився у відпустку із флотської служби, а брат навчався у річковому училищі на Подолі. Обидва у бушлатах. Тоді я не переставав мріяти про вступ до Шевченкового червоного, як пожеар... Бо ж перший раз, після школи, обпікся. Понад пів сотні років минуло звідтоді... І тепер тут, як і колись, чоловіки ріжуться переважно в шахи. Або спостерігають за грою, або чадять і голосно згадують молодість: «Раньше улица называлась Ивана Кудри, а теперь имени какого-то там американца, потому как у этого подпольщика нашли, что он...» І жодної жінки поміж цих балачок та ігрищ. Ось як сплячуть люди свій час.

За камінним столиком зручно писати. Але не вдень, коли він нагрівається, аж пече.

21 серпня, Кропивницький

Був на презентації книги Сашка Ромащенко «Долинський район. Довідник з історії населених пунктів». Наклад — двісті примірників:

це менше, ніж по чотири примірники на село, а в автора будуть проблеми з реалізацією... Представляв книгу він дві години. Слухали його кілька «свободівців» (в тому числі Павло Дейнека з Верблюжки, який зараз у відпустці з фронту, та Юрко Брик з Новгородки), двоє краєзнавців, я з Т. Березняк, а всі решта — працівники книгозбірні. Найбільша користь від заходу та, що Сашкову промову записали на відео, тож іще хтось почує її за межами цього залу. Автор мені у сповіді, у прикінцевих роздумах, якимось по-особливому розкрився: як державномислячий чоловік. Всього якихось неповних дев'ять місяців у 2014 році керував він районом і пішов у відставку, коли його партія програла вибори у Верховну Раду — так по-європейськи, демократично вчинив, але його не зрозуміли, навіть вождь партії Тягнибок. А потім обрався депутатом у міськраду, аби ідеологічно контролювати тих, від кого багато чого також залежить, зокрема процес декомунізації («У нас дійшло до того, що збирались одні вулиці давати назву Приморська — де те море? Але вулиці Костя Блакитного у місті нема...»). Отаких би два-три хлопці, думаю я, на кожен район і ми мали б зовсім іншу Україну. Бо в сусідніх райцентрах, Бобринець і Новгородка, досі більшовицька ідеологія в топонімах панує. Розповідав про ідею ходи вишиванок: «Було в мене їх десять, роздав друзям і надіявся, аби хоч іще з десятка приійшло. А приійшло півтори сотні, дві третини — у вишитому». Ділився пошуками дідових слідів, Ромашенка Федора Микитовича, 1894 р.н. (12 дітей мав, троє померли маленькими) — розкуркулений, у бупрі посидів, але вижив...

23 серпня

◆ «Вростання в осінь» — так назвала свій творчий літературний вечір у стінах музею мистецтв Люба Єременко, на якому Надія Гармазій вручила їй письменницький квиток. Їй уже 42, вона має двох діток (Аріна і Поліна) — в сімейних справах вона проворнішою була, ніж у творчих. Старша дочка (здивувала мене своїм ім'ям) оригінально представляла творчість матері. Я запитав поетку: як до вас приходять вірші? «По-різному, — очікувано відповіла вона. — На кухні у мене постійно лежать олівець і записник: як тільки щось прилетіло...» «А якщо не прилітає довгий час — це Вас не печалить?» «Нітрохи. Між другою й третьою книгою у мене була перерва в 13 років... Все має відбуватись природно». Вона захоплюється поезією Катерини Калитко. «Оскільки на мої вірші ще не написано жодної пісні, то Аріна заспіває Вячеслава Хурсенка «На острові чекання»... Мовилось про ФВ («засилля не дуже серйозної поезії, лестоці

та гризня, а дискусія справжня відсутня»), про газети-книги («перші вже фактично одживають, а книги ще протримаються»)... 17 душ було присутніх, членів НСПУ разом з ведучими троє. Гарні в нас дівчата-поетки, особливою якоюсь була Надя, але з печаллю... Чому?

♦ Заморив своїм песимізмом Андрій Кравчук. Хоча на початку півторагодинної телефонної балачки (А. коротше не вміє) я почув і цікаві його спогади. Як десь у сімдесятих о четвертій ранку нагрянули кагебісти, четверо, й почали ритися у батьковій, каже Андрій, бібліотеці. «Що ви шукаєте, скажіть, то я вам сам швидше знайду», — казав їм батько. Бо він же ніякої дисидентської літератури не тримав. Батько цікавився минувшиною тільки офіційно дозволеною. Скажімо, з якогось там московського архіву йому прислали перефотогографовану книжку на плівці в циліндричній алюмінієвій коробочці з кришечкою (таку одну Микола Іванович мені свого часу подарував: книгу Мирослава Ірчана «Трагедія Першого Травня» — Нью Йорк, «Молот», 1923, 163 стор.; згодом її перевидав майбутній голова президентської адміністрації Дмитро Табачник під час своєї виборчої кампанії на півдні Київщини — В.Б.), таких у нього було з десяток і більшість їх забрали непрохані гості безповоротно, врятував лише ті, які сховав у черевик чи ще куди... Серед тих нишпорок був і учень б'ятьків, каже Андрій, та коли вони виходили на перекур, він залишив відкритою папку доносів на Кравчука М.І., а потім ще й шепнув: там пасквілі найближчих ваших співробітників, наприклад, старшого піонервожатого у школі. Той обшук стався перед 1-им вереснем...

Але решта нашої розмови (точніше, Андрієвого слововиливу) переказати важко: нарікання на економічне руйнування особливо («та в нашому районі ось два молокозаводи вирізали — люди збувають корів, бо нема куди молоко дівати; ти хіба не бачиш, що нам завозять смердюче куряче м'ясо з...» і тому подібне). Я обірвав цю розмову.

28 серпня

Записи із Єлизаветівки: «Павучка й мураха заніс у холодильник із гроном спілого винограду, зірваним у палісаднику за вікном; обох уздрів — а якби з'їв?»; «В Одесі на сьогодні наявні щонайменше шість книгарень (понад мільйон населення): дві КСД, по одній «Книголенд», «Bookling», «Буква», «Видавництво старого Лева» — цю останню я одвідав 16.08 і купив книгу есеїв Миколи Рябчука, яка торік була удостоєна Шевченківської премії, грошову нагороду автор переказав ЗСУ.

Ще один відголосок з Одеси: останнє моє перебування біля найманої Устимом квартири розговорився я із сусідом Василем Івановичем Панасенком (мама єврейка, тато українець), який здобув дві вищі освіти, одна з них московська: почав читати мені свої російськомовні вірші, присвяти колегам по роботі, й похвалився, що одного вірша ще в студентські часи надрукував у журналі «Огонёк» — а по очах бачу: він і не розуміє, якої честі удостоївся — чи багато хто з наших видатних письменників бачив своє ім'я в цьому журналі?

31 серпня

◆ (Електронний лист до Сергія Кудрі, Кропивницький) Добрий день, Сергію! З увагою й повагою прочитав Ваше есе про віковічні стосунки двох гонимих народів світу — українців і євреїв. Я з великою охотою візьму його до «Вежі», але ж поки що обласна влада припинила фінансування з минулого року й невідомо, коли відновить... Після війни. А тим часом з Вашого дозволу я поставлю його на сайт «Кропивницький: час-time» у найближчий випуск, змінивши надто загадковий, бо загальний, заголовок — акцентуючи на Вашій тезі про необхідність заснування українського звання «Праведник народів світу».

Щодо тексту «Черепашки...», то я перепрошую, знайшов його у себе... досі непрочитаним. Буває так іноді, коли лишається щось тривалий час поза увагою. Ви не соромтесь нагадувати. Це просторе оповідання я прочитаю у вересні й відзвітую. Бо ближчим часом буду зайнятий: 20 вересня виповнюється 100 років від народження Шевченківського лауреата, автора «Берлінських оповідань» та інших чудових творів (зокрема спогадів про письменників-побратимів) Олександра Сизоненка, з яким я спорадично листувався і бачився кілька разів — хочу написати про нього спогад. Він був надміру загіпнотизований «загірною комуною» і вірив у справжнє братерство з москалями. На жаль. Але не один він таким був серед українців. Їх не треба зовсім перекреслювати, а намагатись зрозуміти з погляду часу й підступності одвічного ворога та української довірливості (Володимир Винниченко, Борис Олійник...).

Бажаю Вам наснаги в усьому! З повагою — Василь Бондар.

◆ Десять днів тому на 89-ому році життя померла українська поетеса Тамара Коломієць. Була вона неpubлічною людиною: принаймні за роки свого студентського мешкання в Києві і кілька десятиліть товкотнечі в письменницькому середовищі столиці (з'їзди, пленуми, засідання рад, президій, відзначення ювілеїв видатних літераторів

минулого і т.п.) я жодного разу її не бачив. А ось перечитав добірки її віршів у п'ятому томі «Антології української поезії» (1985) та другому томі «Антології української літератури для дітей» (1984) — це ж рівень! Така щирість, такі оригінальність і відграненість форми, душевна діткливість — як рідко в кого. А ще чомусь засіли в голові слова Віктора Погрібного з його усних спогадів про студентську юність: «Якийсь час я жив у гуртожитській кімнаті з Василем Симоненком, який тоді залицявся до Тамари Коломієць. Одного пізнього вечора він зізнався нам: ох же ж і націлува-ався сьогодні, хлопці!..».

3 вересня

◆ Сайт «УЛГ» анонсує друк другої книги Надії Гармазій про Єдинорога. Я розумію, що появилась книга завдяки художниці та видавництву, бо вони зацікавлені продавати цей образ дітям, але яке відношення має міфічна тваринка до нашої землі? Зараз немало навіть вітчизняних поетів і прозаїків позаводили цього добродісного коника у свої вірші та прозові, містичні, надумані казочки. Тільки ж він чужий українцям. Видуманий ще до нашої ери десь на берегах Індійського океану, використований у геральдиці західно-європейських країн — але нащо нам мавпувати? Чи мало в нас своїх милих, лагідних, позитивних котиків, песиків, зайчиків, їжачків і т.п., які не видумані, а реальні й ближчі дітворі? Глобалізація і в дитячій літературі.

◆ На виставці книг до 90-річчя Сергія Плачинди в бібліотеці імені Чижевського (понад два десятки оригінальних видань) мою увагу привернула «Антологія українського оповідання», том 4-ий. Я про це видання ніколи не чув, не те, щоб брати в руки. Виписав собі для читання-знайомства, ніс додому важезну цеглину (формат 70x92/16, 748 сторінок) і думав: ну чому за понад шістьдесят років звідтоді нічого подібного не видали? Звичайно, виправдатись можна двома томами «Весела прорість» (1969) і «Чорнозем підвівся» (1971), серією книг «Оповідання року» (1980-і, упорядник М. Кравчук), окремими антологіями «Десять українських прозаїків...» (1995), «Квіти в темній кімнаті» та «Вечеря на дванадцять персон» (1990-і), кілька антологій, упорядкованих Володимиром Даниленком (2000-і)... Однак це не те. Те і не те, бо переважно це гуртові вподобання. А ще й ось в останні роки почали виходити збірники оповідань переможців та дипломантів літературних премій імені Івана Чендея й імені Василя Портяка: рік на рік не схожі... От би зараз взявся хтось, спираючись на знавців жанру короткої прози, упорядкувати антологію

українського оповідання від середньовіччя до сьогодні — томів 10 щонайменше?!

А тим часом я гортаю 4-ий том чотири томника 1960 року, виданого у «Держлітвидаві України» до Декади української літератури і мистецтва у Москві. 55 авторів, 75 творів. Усі письменники уже за межею: найстарший Степан Тудор (1892), наймолодший Сергій Плачинда (1928). Звичайно, тут не знайдеш затаврованих радвладю (Хвильовий, Підмогильний, Багряний...), навіть Яновського нема, Микитенка нема — їхні імена тоді були проскрибовані. Зате у фоліанті є імена, які мені й сьогодні нічого не говорять: таких шестеро — Іван Михайлюк, Микола Дукин, Лука Дем'ян, Володимир Владко, Василь Лозовий та Іван Волошин. Ці прізвища я прочитав уперше, хоча твори їхні у першій половині ХХ століття вважались серед кращих у нашій літератури. Нонсенс? А ще півтора десятка імен мені хоч і відомі, але я не читав жодного їхнього прозового рядка. Ось так ми знаємо рідну літературу... Іще кілька зовнішніх спостережень. Окрім ідеологічного добору авторів і творів не важко зауважити й представництво згідно з табелем про ранги: чотири оповідання у Олександра Довженка й Олеся Гончара; три — у Петра Козланюка й Михайла Стельмаха; по два — у Леоніда Смілянського, Івана Багмута, Ірини Вільде, Микити Шумила, Олександра Гаврилюка, Олекси Десняка, Івана Рябокляча, Дмитра Ткача, Юрія Збанацького й Івана Чендея; одним твором подані 41 автор. Таке представлення багато про що говорить (про посади передовсім), але щоб оцінити суттєво — треба прочитати.

11 вересня

Читав учора Світлані оповідання «Блекаут» і «Мулька»: в обох на ходу вона піймала кілька стилістичних огріхів, а ще й доповнила кількома суттєвими фразами. Хай буде.

18 вересня

◆ Кілька днів шукав по всіх кімнатах, по всіх полицях і шухлядах шкільний альбом для малювання з лютого 1987 року, заповнений адресами, малюнками та побажаннями учасників місячних журналістських курсів Вищої комсомольської школи у Москві — для свого документального оповідання «Ананас для баби Мартохи» мені треба було кілька прізвищ справжніх, не вигаданих. Ці пошуки нагадали мені калмицьке прислів'я: якщо хочеш узнати який ти бідний, то перевезись. І справді: який я багатий на паперові скарби! А ще

й надібав загублених вісім листів Олександра Сизоненка, листування з Віктором Міняйлом, неопубліковані виступи Миколи Кравчука... І три зошити щоденників Миколи Петрова. Мушу мобілізувати себе: до 100-річчя О. Сизоненка, до 100-річчя М. Петрова, до 100-річчя М. Кравчука.

◆ Отримав кошториси із двох видавництв на рукопис моєї прози «Блекаут». Цифри мене здивували й водночас порадували. Здивували тим, що київське видавництво після кількох зростаючих уточнень зупинилось на сумі 60 тисяч гривень, а наш «Код» за це саме править аж 107 з гаком. І я ж не маю жодного сумніву в тому, що «Ярославів Вал» зробить книгу кваліфікованіше й буде вона привабливішою. І вже геть нема в мене тривоги, що про «ЯВ» почали було говорили як про банкрута.

24 вересня

◆ Записи на клаптиках паперу — орієнтовно в жовтні минулого, 2022-го, року:

— жінка в прозорому офісі (колишній будинок політосвіти, потім кібернетичний коледж Пояркова) вичікує своєї черги, вона з Миколаївщини, переселенка (четверо малючків бігають за нею — дрібненькі, тоненькі, а п'яте на руках; доччині діти, двох дочок): «Ще перший раз, як нас обібрали за Горбачова, помніте? То я тоді вже втямила що вони за люди: чого ви наші гроші, нашими батьками й дідами надбані, забираєте?»;

— путін оголосив воєнний стан на окупованих територіях: то він взагалі війни не визнавав, називаючи її спецоперацією, а тепер — на чужій території?

— є така п'єса у Валерія Герасимчука «Паризьке кафе», як і картина в Іллі Репіна: її художник написав у столиці Франції у віці 32 років і виставив для огляду — та виставка була для нього провальною; а ось у Лондоні року 2017-го на аукціоні картину продали за 7,4 мільйонів доларів: сюжет для художнього твору;

— німці в 1945 році дозволили на пів року аборти, бо треба було їх робити 10-12-річним німецьким дівчаткам, згвалтованим «русскімі асвабадітелями»;

— черговий «шедевр» нашої попестради: «Щасливі люди на землі живуть і в місті, і в селі!»: автори — Оля Полякова та Dzidzo: який їхав — таку й здивав;

— в українській «Вікіпедії» про Фредеріка Шопена подається багато література музикознавців шести народів: польською, українською

і англійською мовами — по чотири позиції, німецькою і французькою — по 5, російською — 24. Що говорять цифри?

◆ У цьогорічному серпневому випуску УЛГ (правда, на 10-ій сторінці в колонитутулі значиться 28 жовтня 2022 року?) опублікований спогад Михайла Слабошпицького про Феодосія Рогового. З передмовою сина Юрія «Неочікувана знахідка» про те, що він у своєму комп'ютері знайшов уривок спогаду. Але ж яка вона неочікувана, коли ще три роки тому слово в слово опублікована в книзі «3 при-смеркового дзеркала»? Неочікувана для Юрія? Несолідно такому виданню, як УЛГ, передруковувати тексти з недавно виданих та ще й резонансних книг. Але книги сьогодні виходять дрібними тиражами, то хай хтось познайомиться з чудовим спогадом і з газети. Тираж її теж невеликий — півтори тисячі. (Навіть не всі члени НСПУ передплачують тепер уже єдину у країні літературну газету — останній довідник фіксує 1718 членів Спілки).

26 вересня

◆ І літературознавство може бути читабельним, коли виходить з-під талановитого пера. Суджу з двох статей п'ятого випуску «Література і сучасність» (Київ, «Радянський письменник», 1972, 260 с.): Василь Фащенко «Новела з напівфабрикатів» та Юрій Мушкетик «Вічнозелене дерево життя». Уявляєте — 1972-ий! Рік анти-українського погрому. Та й у самій книзі назви публікацій «Партійність — зброя письменника», «Ленінська естетика і проблеми реалізму» видають час із головою. Навіть у статтях, якими я зараз захоплююсь, перечіпаєшся за фрази, які стирчать сьогодні з тексту, як струхлявілі пеньки: «боротьба за перемогу комуністичних паростків у нашому житті», «гідний спадкоємець молодогвардійців», «дуже мало в журнальній новелістиці образів комуністів», «етюди, новели й оповідання до друку в журналах мають справді відбиратися за найвищими ідейно-художніми критеріями...»... Але їх, ці дві, цікаво читати. Бо вони написані митцями, які реально переймались рівнем розвитку рідної літератури. В. Фащенко не включив цю статтю до своєї книги в «бібліотеці Шевченківського комітету», вважаючи, певно, її не найвищим своїм здобутком, але, думаю, її слід показувати сьогодні літературним критикам та оглядачам як зразок винахідливості, чесності й конструктивності. А ще, звісно, з погляду інтелектуальної насиченості. Досліджено понад півсотні творів малої прози, публіковані в журналах «Вітчизна», «Дніпро», «Жовтень» і «Прапор» протягом 1970-1971 років. Задля

соціологічного дослідження автор проанкетував 80 героїв цих творів: ім'я-прізвище, соціальний тип, місце роботи й фах, виконувана дія в момент оповіді, суспільна мета і пристрасть, прагнення й бажання в дану мить, адреса персонажа. Виявилось, що переважна більшість героїв творів «нічим суттєвим не зайняті», «без особливих занять», «нічого не роблять в момент оповіді», «відпочивають», «без чітко визначених бажань», «із 80 опитаних персонажів лише 5 живуть пристрастями, ставлять перед собою значні цілі»... З одного боку сьогодні ми можемо закинути автору статті, що він ганить українських письменників, які не подають образів активістів соціалістичної доби. А з другого: то чому їх справді так мало? Може, з добою не все гаразд?! «...не можна не помітити інтересу частини авторів до, так би мовити, «зайвих людей» у нашому суспільстві, до типів, які протистоять соціалістичній моралі, психології колективізму». Висновок: мінус суспільній формації і плюс справжнім творцям підрадянської України.

Ще одне спостереження: серед десятків авторів мені відомі нині менше половини, а чимало таких, котрі як письменники не відбулися, хоч критик окремих і виділяє. Що сьогодні говорять мені імена авторів публікованих творів у найпрестижніших українських часописах: В. Галюк, М. Лісовська, М. Рубашов, М. Гудков, Л. Залата, М. Товстокорий, М. Заїка, І. Маценко, П. Запаренко, П. Близнюк, М. Устенко, І. Кошовий, П. Кукуленко, П. Цибульський, Н. Овчаренко, Ф. Лісовий, Т. Зубко, Ж. Коваленко, В. Ольховський, А. Проскуров, О. Аврамчук?.. А нічого. Хіба два імені: Панас Запаренко — із Знам'янки (Микола Петров колись згадував це ім'я літератора-сусіла, який не відбувся) та Анатолій Проскуров — чудесний журналіст «Кіровоградської правди» (я оце тільки тепер довідався, що він і в літературі себе пробував).

Про статтю Мушкетика... Він і в ті трагічні для творчої української інтелігенції залишався Мушкетиком: наснаженим, талановитим, правдивим («Герої таких книг — самітники серед людей, заглиблені в себе, в свої «я», люди здебільшого рефлексорні, інертні й пасивні»), чесним (Нечуєвого Радюка згадував у статті тоді, коли «Хмари» були під забороною), мудрим («...Хемінгуей, Колдуелл, Фолкнер, Платонов, Белль, навіть Кафка. Ми можемо не сприймати когось із них, хтось із них не імponує нам..., але ми не можемо не рахуватися з їхньою концепцією життя, з творчими індивідуальностями»).

Сьогодні ми можемо хіба позітхати, не маючи подібних («Література і сучасність») видань.

◆ Слухав годинну лекцію Григорія Клочека про Василя Сухомлинського: він залюблений у його педагогічну практику давно — я це знаю. Ще з Одещини, з Цебрикового, де місцевий директор школи насміхався із вченого: який, мовляв, з нього директор — писака! Жалівся Григорій Дмитрович, що Україна не шанує свого генія так, як його підносять скандинави, японці, китайці, новозеландці... А причина в тому, вважає професор, що наукова спадщина Сухомлинського засмічена комуністичною риторикою: він свідомо її використовував, бо прагнув реалізуватися, інакше його просто не друкували б: за 22 трудових роки він видав 48 книг, став членом-кореспондентом Академії педнаук СРСР, на сьогодні його праці перекладені на 59 мов, загальний світовий наклад книг — понад 15 мільйонів примірників. Але п'ятитомне видання творів педагога-новатора 1976-1977 років ніхто нині не береться очистити від більшовицької фразеології й перевидати — отоді геній педагога засяє й запрацює на всю силу. Любов і доброта до дитини, до рідного слова й своєї землі, плекання краси в душах підлітків, виховання музикою, малярством, працею — ось основні методи впливу на громадян майбутнього. І з ним не можна не погодитись. Хоча життя настільки багатоліке, що застосувати тільки ці методи чи вдасться на практиці?

Після лекції я переглянув виставку книг останніх десятиліть про Педагога, серед яких мою увагу привернула кишенькового формату «Афоризми» (Київ, 2018, 104 с., тираж 350 примірників). Тут же, у бібліотеці, й прочитав. Понад пів тисячі висловів (це витяги з його педагогічних праць): про школу й учителя, про батьків, виховання, слово, мистецтво, мораль. Все правильно. Але й банального в них багато. Іноді неоднозначні думки настільки, що кортить їх заперечувати чи доповнювати-розширювати. Навіть найвлучніші: «Краса слова найяскравіше втілена в поезії», «Життя слова — це царство думки», «Сенс життя в тому, щоб повторити себе в новій людині» (хіба це єдиний сенс?), «Маленька крапелька обману і лицемірства, котра впала від ваших рук до ніг вашої дитини, перетворюється на велику калюжу брехні і підлості», «...у світі є три речі, з яких ніколи не можна сміятися — патріотизм, справжня любов до жінки і старість» (*цих речей значно більше!*), «Справжня любов мовчазна», «Сила духу робить людину непереможною», «Самотність старості — найстрашніше горе людини», «Немає доблеснішої перемоги, ніж перемога над власними слабостями», «Майстерність безмежна», «Усамітнення — не самотність. Це початок самовиховання думок,

почуттів, переконань, поглядів», «Щастя можна досягнути, здобути, вистраждати, завоювати тільки працею».

Доля Сухомлинського, феномен його педагогічного успіху не перестане цікавити наступні покоління земної цивілізації.

28 вересня

Набираючи листи, рукописні переважно, Олександра Сизоненка, яких у мене знайшлося півтора десятка, взявся читати його есе у книзі «Мить і вічність» (Київ, «Радянський письменник», 1986, 256 с.), а потім пішов у наукову бібліотеку: а раптом тут є його фактично найостанніша «Книга Талантів», яку він не раз згадує в листах, жалючись, що видавництво з невеликого тиражу авторові відпустило аж два (!) примірники. Мовляв, на жаль, не можу подарувати. Приніс книгу з відчуттям, що я вже тримав її в руках. А коли розгорнув удома й став гортати, то з сум'яттям душевним і соромом побачив: я прочитав її від першої до останньої сторінки, яких тут 896! Що усі прочитав, свідчать мої підкреслення олівцем і деякі помітки на берегах (наприклад, на сторінці 735-ій припис до есе про Юрія Бондарева «гидке приниження перед Кацапією»). Скільки ж це років минуло, що я забув сам факт читання? Знайшов у виданих позаторік «мережаних закладках»: осінь 2015-го. Щось таки робиться з моєю пам'яттю...

А ще подумав: ось минув тиждень, як Олександрові Олександровичу минув ювілей — 100 років. Та чи хоч згадала про це яка газета в Україні? Не кажу про радіо-телебачення. Сам він, Сизоненко, не раз жалівся в листах на глухоту провладну до наших видатних письменників (і книгу ж назвав «Не вбиваймо своїх пророків!» — Київ, «Дніпро», 2003). Я, як і п'ять років тому, подзвонив 20 вересня на телефон, зазначений у листах, сподіваючись, що хтось із рідні перебрав батьків-дідів номер мобілки, але відповідь мені була холодна й чужа: номер, за яким ви телефонуєте, тимчасово не обслуговується. П'ять років тому тимчасовість трансформувалась у вічність. А книгу треба перевидати гідним для країни накладом: це один з найкращих у нас, поруч із «Дзеркалами» Михайла Слабошпицького та «Луком Одисеевим» Володимира Базилевського, томів літературних портретів сучасників і класиків останніх десятиліть чи й століть.

2 жовтня

Світлана дочитує роман Ярослава Ороса «Чиненик» (Чернівці, «Букрек», 2021, 432 с.), який він подарував мені у серпні. «Як?» —

запитую. «Та ніяк! — посміхається. — Чтиво. Головний герой — супермен, а всі інші нікчемі. А ще сексуальний гігант...». Каже, що давно могла б кинути читати, тільки ж усяку справу вона любить доводити до кінця. От і домучує (хоча читається, кажє, книжка легко). Чи треба мені час збавляти?

8 жовтня

У наших міських невисокотиражних газетах «Наше місто» й «Нова» 5-го жовтня, ніби змовились видання, опубліковані оповідання Сергія Осоки: відповідно «Баба Охрім» і «Така пізня, така неможлива осінь...». Без означення жанру. Рубрики «життєві історії» та «дім, у якому живемо» — наче газетне приниження цій високій прозі. А де вони, наші газети, беруть ці твори для публікації? Точно, що їх не присилає сюди автор. «У Мережі, — впевнено кажє мені людина, яка купається в соціальних електронних мережах. — Треба бути присутнім бодай у FB, звідки тексти беруть безборонно і популяризують...».

10 жовтня

Уже й не згадаю — що мене підштовхнуло шукати в науковій бібліотеці книгу Адріана Топорова «Селяни про письменників. Видання третє» (Москва, «Советская Россия», 1967, 448 с.). Швидше всього інтригуюча назва. Зате дружина вже другий місяць знущається: ну, що там селяни про письменників кажуть? Мовляв, що іще примітивніше, соцреалістичніше за цю назву можна придумати. А я ніяк не хочу пів осені з цією книжкою прощатися. Найперше, вона відкрила мені цілий пласт авторів, яких ніхто з моїх університетських викладачів і не згадував, бо навчався я в період брежнєвського застою, коли заборонених сталінським режимом і реабілітованих хрущовським знову стали замовчувати: Іван Вольнов (наприкінці 20-их виходили його твори у 4-х томах, про одну його повість Горький писав: «...эта вещь кажется очень интересной и даровито сделанной»), Володимир Зазубрін (автор першого радянського роману «Два світи», схваленого Леніним і Горьким, витримав 12 перевидань), Олександр Неверов (повість його «Ташкент — город хлебный» екранізований у 1968 році — автори сценарію відомі нині культові режисери два Андрії: Тарковський і Кончаловський), Семен Подьячев (перед смертю в нього вийшло ПЗТ в 11 томах з передмовою Горького)... Хто сьогодні знає цих авторів? Чимало письменників, чії книги читали й аналізували селяни, згодом зазнали репресій або були вилучені

з літературного процесу: В. Зазубрін, Ісаак Гольдберг, Георгій Вяткін, Петро Петров, Вівіан Ітін, Лідія Сейфулліна (розстріляний її чоловік)... По-друге, книга «Селяни про письменників» відкрилась і як феномен у літературній критиці та пропаганді художнього слова: і до Топорова, і після нього не тільки на пострадянському просторі, а й у всьому світі не з'явилося нічого подібного на цей експеримент (ось, для прикладу, два витяги із роздумів славетного колумбійського письменника Габрієля Гарсія Маркеса: «...думку простого читача автору ніколи не вдається узнати передовсім тому, що він не одважується її висловити...», «На жаль, контакту між простим читачем і письменником заважає сором'язливість читача»). По-третє, книга засвідчила деякі популярні нині терміни літературознавства, які видаються за відкриття: література факту (у 20-их роках в Новосибірську існував літературний гурт «Справжні», який видавав під такою ж назвою ж часопис і проповідував так звану «літературу факту»), колективний роман (журнал «Огоньок» у 20-их роках друкував з продовженням колективний роман «Великі пожежі», авторами якого ввікликались бути понад два десятки романістів — акція зазнала краху: після публікації кількох розділів припинила експеримент).

Читались у 20-30 роках алтайським селянам не тільки твори маловідомих нині сибіряків, а й класика: О. Пушкін, В. Біль-Білоцерківський (драматург, наш земляк — родом із Олександрії), О. Серафимович, К. Трен'єв, С. Єсенін, О. Блок, В. Вересаєв, Максим Горький та інші. Кожен тодішній письменник за честь мав бути запрошеним на читацькі семінари в комуні «Майское утро». Здавалось, таку практику тоталітарна держава мала б поширити на всю країну. Хоча: нащо їй були потрібні мислячі селяни? Тому досвідом Адріана Топорова ніхто не скористався. Сама ж книга витримала сім перевидань — останнє у 2016 році.

Який стосунок ця книга має до України? Після арешту у 1937 році і відбуття покарань уродженець Старого Оскола на Белгородщині (РФ) А. Топоров поселився з 1949 року в місті Миколаєві, де написав ще кілька непересічних книг (спогади про письменників, задачник з лексики й орфографії, хрестоматія навчання гри на скрипці, посібник з вивчення есперанто). У 88 років був прийнятий до Спілки письменників України. Помер на 93-ому році життя. Нині на будинку, де він жив, висить меморіальна таблиця. Два роки тому кропивницькі письменники гостювали у миколаївських, але тоді я нічого не відав про Топорова.

Я — селянин і мені завжди було цікаво знати, що думають селяни про письменників. На жаль, такої книги українці не написали.

12 жовтня

Багато років, можна сказати навіть — десятиліть, дивиться на мене з книжкових полиць фотоальбом чорно-білих знімків, на обкладинці якого швидше сьогоднішні реалії, ніж 80-річної давності: за тихоплинною рікою чорний гриб кіптяви над висотними будівлями міста. Друга світова війна через об'єktiv воєнного кореспондента газети «За честь Родины» 1-го Українського фронту (у передмові зазначено, що виходила на п'яти мовах: якими іще, крім української і російської?): Володимир Юдін «От Волги до Эльбы» (Київ, «Мистецтво», 1990, 108 с.). З фотоапаратом він, уже досвідчений кореспондент київських газет 30-х років, пройшов від Сталінграда до Берліна, через усю Європу, побував скільки разів під кулями й снарядами, відчиняв двері концтаборів і переправлявся через малі й великі ріки, знімав на чорно-білу плівку переможців і полонених, окуповані села й міста. І вижив. І зберіг тисячі кадрів з зафіксованою жорстокою добою, які потім десятки разів виставлялись для сучасників, але ніхто навіть не запропонував йому видати ці безцінні візії окремим альбомом. Аж тільки по смерті — його друзі-фронтовики... Як Василь Бикав чи Віктор Астаф'єв у слові залишили нам безсмертні твори про ту жахливу бійню, так Володимир Юдін, киянин, у зафіксованих візіях. Він помер у 1985-ому. І знову подумалось мені: міг би я з ним зустрітись, коли жив і навчався в столиці — коли я вступив до університету Шевченка, то Володимиру Павловичу було рівно стільки, як мені ось тепер.

15 жовтня

♦ Коли читаєш цю чудову книгу («Писатели Латинской Америки о литературе», Москва, «Радуга», 1982, 400 с.), аналогів якої справді немає в нас, українців, і думаєш, що скільки такої неповторної лектури видано в Росії, то підступаєш до розгадки неминучого краху російської ідеї. Бо неодмінно приходиш до висновку, що ця література, а з нею й уся нація, увесь цей «русский мір», як просто кажуть у народі — зазналися. Зазналися настільки, що навіть не можуть допустити, аби щось у світі було кращого, сильнішого, справедливішого, ніж російське. І абсолютно вірують у власну непогрішимість, зовсім не допускають думки, що іншим є за що їх критикувати, й готові карати «негідних» за таку критику чи неповагу. Це вже в росіян

у крові й вони стають небезпечними для світу. Самі змінитись вони не можуть, тому мимохіть наближають час планетарної відплати, час свого розпаду. Світ тяжко покарає їх за ці зверхність і чванливість, які переросли у надуману обраність і привласнене право бути безальтернативним судією на планеті, а насправді ж зробило їх розбійником, терористом.

Їхнє майбутнє (а вони не усвідомлять свого гріха, не покаяться) помножене на нуль. Однак не слід перекреслювати того їхнього минулого, що несло позитив. Зокрема того, що ця нація створила протягом минулих століть, зокрема в ділянці культури — воно залишиться навіки. Та й нам самим воно буде потрібне.

Це так реагує моя логіка на численні факти нинішнього нищення книг в Україні, які надруковані російською мовою.

♦ Кілька днів тому у «телемарафоні» подали сюжет із Хмельницького: одна жінка у міській квартирі опікується 59-ма котами й собаками, які опинились на вулиці чи прибули сюди разом із переселенцями. В мене аж серце зайшлося, коли я побачив, коли я почув, як вони гасають, скачуть, гавкають, нявкають безперестанку... Як можна жити в такій атмосфері? Окрім усього, іще цікава деталь: жінка раніше працювала в театральному чи філармонійному оркестрі, грала на віолончелі. І раптом посеред цієї жахливої війни, серед цього хаосу зрозуміла, що в ролі захисниці обездолених тварин, покинутих господарями, вона потрібніша. Не надивуюсь силі, терпінню й жертковності віолончелістки! Бо це ж не на день-два вона взяла на плечі таку ношу... Загадка? Подам думку Василеві Горбатюку — хай напише нарис та спробує розгадати психологічний ребус.

23 жовтня

В Internetі редакторка Ольга Васильєва подає 16 невідмінюваних українських слів, які нібито приречені на те, що «відновити їх не вдасться». Ось вони: ачэй, бігмé, гéйби, далeбі, допіру, достóту, зáким, зелó, либóнь, опріч, прeцінь, присійбó, прóбі, сиріч, сливe, чень. Сливe усі слова я вживав у своїх творах — за винятком *прeцінь* та *сиріч*. Навіть в назву свого етюду одне з 16 потрапило: «Заким не гупне яблуко...» Значення усіх без винятку 16 слів я знаю і при нагоді готовий використати, бо ціную і вивчаю все життя кожне не знайоме мені слово в рідній мові. Деякі навіть пам'ятаю, за яких обставин з ним знайомився: в університеті незабутня Марія Устимівна Каранська на лекціях виспівувала: «...і розцвіла, гейби та чічка». Чуєте?» — піднімала вказівного пальця вгору. І «гейби», і «чічка» — чули вперше.

26 жовтня

Років десять тому я друкував у «Вежі» роздуми професора Клочка над майстерністю творення Шевченком вірша «Садок вишневий коло хати...» і дуже дивувався, що критик звертав увагу на Шевченкову лексику, якої вже не розуміє сучасний читач. Наприклад, слова *хрущ* і *плугатар* треба розтлумачувати — що це таке. І ось сьогодні, переглядаючи в супермаркеті «Varto» ятку з книгами (небачений досі вибір перекладних книг англійської, французької, американської, японської, норвезької, німецької та інших літератур світу — нині врожайна пора для заробітків як видавництвом, так і перекладачам), наткнувся і на рідне слово: випущена торік видавництвом «Bookchef» хрестоматія для учнів 5-9 класів творів Тараса Шевченка «І мертвим, і живим, і ненарожденним.....» — 27 творів. Обсяг книги — дві з половиною сотні сторінок, з яких три десятки займає саме тлумачний словник, до якого заведено понад пів тисячі слів і фраз, які нині треба розчовпувати юним читачам. Невже ж це за два століття ми так безвідповідально губили й втрачали свою найдорожчу й незамінну частину ідентичності? Зрозуміло, нам щедро й наполегливо допомагали в цьому сусіди. Врешті, логічно цей процес завершився. Вертаймо своє.

29 жовтня

Телефонує Роман Кухарук: «Скажи мені: хто такий Станіслав Новицький?.. Чого зітхаєш? Ну скажи прямо: графоман!..» «А ти краще спитав би Василя Голобородька, — ухильно відповідаю я. — Чи Віктора Терена. Чи Тадея Карабовича, який перекладає його вірші польською. Чи Дмитра Дроздовського, який надрукував суперхвальну рецензію на його одну із семи (!: Новицькому 22 роки) книг...» «Ну, а хто такий Карабович? Українець у Польщі: на безриб'ї і рак риба. А Дроздовський — відомий плагіатор. Терен — абсолютний графоман...» «Почекай, Романе. Ти читав щось Теренове?» «Слабенькі, примітивні його віршики, казки...» «Ти читав його роман, оповідання?» «Який роман? Що ти говориш?...» Більше мені не хотілося чути його оцінок. Дика зарозумілість.

Стосовно Новицького: на сьогодні, здається, немає в нашій молодій літературі такого поета, оцінки творчості якого були б настільки контрастними (від Г до Г: геній — гній). Я чую ці оцінки. І думаю: тільки час здатний розставити усе по своїх місцях.

31 жовтня

Позавчора в «Telegram» отримав реакцію на спогад «Онук Мамонта» — від свого давнього знайомого в електронному листуванні (жодного разу ми не бачились), професора Шевченкового університету Анатолія Олександровича Ткаченка: «...дякую Вам за статтю про Драча». До подяки він примоцював цілу торбу відео, зокрема документальний фільм «Іван Миколайчук. Книга життя» (сценарій Василя Ілащука й Тараса Ткаченка), повнометражні стрічки «Гніздо горлиці» й «Чорний Ворон», про Остапа Вишню фільм, «Будинок СЛОВО» (режисер Тарас Томенко)... А ще півторагодинна розмова в Zoom'і студентів-філологів із відомим нині українським кінорежисером, який, я тільки тепер про це дізнався, є сином пана Ткаченка Анатолія. Переглянувши перший, я з хвилюванням відповів: «А Вам за фільми! Про Івана Миколайчука... Господи, майже всі потойбіч, Атланти наші...» Так душа відреагувала на «Книги життя» (до речі, про Миколайчука вже створено декілька фільмів), бо бачив і слухав живих: дружину Марічку, Ніну Матвієнко, Костя Степанкова, Леся Сердюка, Броніслава Брондукова, Івана Драча, Миколу Машценка, Леоніда Череватенка, Ярослава Гаврилюка — вони говорили про Івана. Атланти справді, на них тримався тоді український кінематограф... А.О. відповів: «То фільми мого Хвиліні (сина Тараса), про Івасюка теж. А «Будинок СЛОВО» — його кума Тараса Томенка, тільки він не для поширення, бо вони ще хочуть пустити його в прокат». Сьогодні слухав молодшого Ткаченка в Zoom'і: талант, інтелект, щирість, патріотизм, гідність — в нього є все, аби врешті стати на один щабель із Довженком та Миколайчуком. Написав професорові листа й послав електронною поштою, а вона не дійсна вже... Мушу телефонувати.

3 листопада

Печальна звістка з Internetу: помер Сергій Архипчук... Ще б жити й жити — до 63-ох лише підступався. У FB виставляють його останні фото: могутня статура — видно, хвороба була в нього схожа з Андрієвою Надєждіна... Земля пухом, невтомному й талановитому. Він був незвичайним режисером, бо брався за втілення тих дійств, від яких театральні-кіношні режисери відмовлялися як від прохідних, разових. А він брався й робив ті разові фестивалі подіями всеукраїнського масштабу. Наприклад, Мазепа-fest у Полтаві чи фестиваль вертепів «Карпатія» в Івано-Франківську. А що вже перша «Червона рута» у Чернівцях 1989-го року — то це ж епохальна подія!.. На початку свого творчого шляху він був запрошений і в наше місто для

проведення фестивалю «Степові джерела» у 1988 році. Кілька разів ми бачились і спілкувались, дружина мені каже, що й удома в нас був Сергій, але я цього не пам'ятаю. І ось переглянув свого записника за той передрухівський рік: жодної згадки. Скільки тоді щодня було зустрічей та спілкувань, а записував найвразливіше, хоча, може, й несуттєве з погляду сьогоденного. Проте й без запису пригадую, що саме Архипчук давав мені на одну ніч читати вірші Василя Стуса, надруковані на перфокартах. Чи оцінив я їх належно? Навряд...

4 листопада

Ой: таки знайшов у щоденнику запис:

«Вчора в гості приходили Селецькі з Сергієм Архипчуком, режисером Дніпропетровського драмтеатру ім.Шевченка в недалекому минулому. За північ гомоніли. Він сказав, що молодіжні газети зараз ідуть в авангарді. Це правда. Читав Л.Костенко, Вінграновського, Симоненка. Обіцяв прислати вірші Василя Стуса. Він, Сергій, зараз безробітний, готує в нашій філармонії дитячі новорічні ранки.

От нам би в Театр корифеїв такого свідомого режисера» (28. XII.1988).

7 листопада

Артур Кестлер «Ніч ополудні» (Київ, «РИО «Заповіт» МХП «Інформ ВТ сервіс», 1991, 188 с.) — угорський єврей, який чи не першим у світовій літературі художнього описав сваволю радянського тоталітаризму (як член компартії Німеччини письменник на початку 30-их рік мешкав у СРСР). Роман писався у 1938-1940 роках німецькою мовою, оригінал вилучений німецькими фашистами під час арештів, та твір на диво не пропав, бо зберігся переклад англійською і побачив світ через рік. Оригінал Німецький оригінал знайшовся лиш у 2015 році, отже маємо два оригінали. Український переклад — з англійської — зробив у 1978 році діаспорний письменник Віталій Бєндер, а друком роман вийшов напередодні, за кілька місяців до нашої відновленої державної незалежності накладом у 40 тисяч примірників.

Роман розвінчує теорію більшовизму як антилюдську: «Щороку мільйони гинуть від епідемій та інших стихійних лих. І гинуть цілком безцільно. А ми не можемо пожертвувати кількасот тисяч заради найперспективнішого експерименту в історії?» — запитує слідчий головного героя твору, який зневірився у методах партії. Жаль тільки, що цей публіцистичний роман прийшов до нас запізно. Як

і досі, думаю, не має доступу до читача в Північній Кореї та подібних до неї країн.

Початок твору — як у моїх «Отаманів», але ж я вперше бачу цей текст, хоча книгу купив років двадцять тому й ніколи не заглядав до неї.

16 листопада

♦ Три дні тому померла народна артистка України Раїса Валькевич — у столичній лікарні від серцевої недуги на 72-ому році життя. Я не багато разів чув її на сцені, але зустрічав у місті нерідко: вродлива, білої кості, оперний голос. У моїй свідомості вона більше асоціювалась із російським, а не українським, хоча зараз пишуть про солідний її внесок в український співочий фонд. Хай спочиває з Богом... Натрапив у її фейсбучних записах на виконання, по-моєму, нашим ансамблем «Корцертіно», серенади Сміта з опери Жоржа Бізе «Пертська красуня» — і ця мила музика вернула мене в юнацькі роки, коли я чув мелодію по радіо з уст Костянтина Огнєвого. Все життя вона радує мою душу. І чи не весь час, слухаючи, я також думаю: чому ж цю серенаду й досі не переклали нашою рідною мовою? І давай шастати Internet'ом. Знайшов: капела бандуристів Київської філармонії десять років тому виконала серенаду по-українськи. Перед виконанням текст прочитав перекладач Ярослав Черногуз. І те, як він читав, і як співалась серенада під акомпанемент бандур — не розбереш, не оціниш перекладу. А хочеться, аби порівняти з російським: «Звѣзд огни дрожат и мерцают И ввысь посылают струны тихий звон. Мы одни, никто не узнает, пока не светает — выйди на балкон». Та й не тільки порівняти... Бо — неякісний запис відвертає слухача: за 10 літ у YouTube лиш 1,5 тисячі переглядів, із них 22 вподобайки. Навіть з французькомовним виконанням Дениса Бережного (київський гітарист) не порівняти — за 13 років 7,5 тисячі переглядів (вподобайки іще слабші — всього 26). А ось запис 2017 року російського (з Башкирії) ліричного тенора Геннадія Піщаєва — 220 тисяч переглядів, з них майже 3 тисячі вподобайок. А улюблений твій Огнєвой є в YouTube? Є: за 9 років 79 тисяч переглядів і 1,6 тисяч вподобайок. Цифри, цифри... Вони, звичайно, говорять про значимість нації, мови. Але ж іще треба подати той голос, аранжування, звук і фон, аби людське вухо зачудувалось. Ми неминуче прийдем до того, що український продукт, в даному випадку музичний, превалюватиме над російським. Ми навчимося подавати себе світові, не оглядаючись на недовисушені болота.

◆ Від Михайла Шейтельмана, блогера і письменника (жодної книги його ще не читав), якого останніми місяцями на YouTube найчастіше слухаю, узнав, що німецький незалежний, як досі про нього писали, журналіст Губерт Зайпель отримав від російського олігарха Алексея Мордашова «гонорар» за книгу «Влада Путіна: навіщо Європі Росія» — 600 тисяч євро. І сам журналіст відбріхується, і видавництво в Німеччині виправдовується, що нічого про це не знає, та факт залишається фактом: про це свідчать банківські рахунки. Тим часом видавництво перестало продавати книгу, випущену два роки тому. Сам автор сказав, що до сотні разів зустрічався з Путіним, і книга його об'єктивна. Можна собі уявити, яка вона об'єктивна уже з назви: мовляв, Європі ніяк не можна обійтись без Росії... Хоча за останній рік-півтора жодна країна так різко не обірвала стосунки з кацапстаном, як Німеччина. Зрозуміло, що Зайпель від видавництва отримував, думаю, непогані гонорари, а те, що йому додатково прислали з Росії такі солідні заохочення, то вже це свідчить про пропагандивну суть угоди між диктаторською державою й популярним європейським писакою.

22 листопада

У неділю ходили на виставу столичного театру «Сузір'я», головні герої якої — Тичина, Сосюра, Вишня, Симоненко, Стус. Така драматична, напружена, інтелектуально насичена штука — на долях письменників, по яких пройшлася важкою ступою окупаційна більшовицька орда. Мені цікаво: чи зрозуміла вистава тим глядачам, хто прізвища цих письменників чув тільки на уроках літератури в школі? Адже були в партері й такі: я їх бачив з балкона. І наскільки цю драматургію можна вважати художньою штукою? (Бо ж метода творення вистави — як студентський капусняк: новоспечений режисер театру корифеїв Корнієнко сказав Світлані: «Перша моя дружина писала сценарій «Народжених бути вільними», а друга поставила»). Чи, може вистава зацікавити ще когось, окрім українців? Не знаю. Треба шукати відповідник в інших літературах і порівняти, відчутти, чи хвилює це нас. Хоча — а чи було щось подібне за межами совдепії?

24 листопада

Про українських націоналістів видано уже чимало книг, враховуючи й ті, що з'являлись у роки радянської влади (брехлива пропаганда) та друкувались за кордоном (мешканцям совдепії були

недоступні). Та навіть зусиллями державницьких інститутів і громадських структур за роки незалежності зроблено не настільки багато, аби явище ОУН-УПА суспільством було як належить усвідомлене. Про це свідчать і ті елементарні запитання, які прозвучали недавно на презентації книги Федора Шепеля «Призабуті імена. Підпілля ОУН на Центральноукраїнських землях» (Кропивницький, «Поліграф-Сервіс», 2023, 224 с.) у міській, єдиній в області, книгарні «Є».

Книгу склали нариси, зарисовки, коментарі, розширені біографічні довідки, навіть передруки з преси 40-их років та підпільних листівок — перший розділ авторства Ф.Шепеля; документи та матеріали зі справ репресованих, які знаходяться нині в кількох державних архівах області — розділ другий; а ще плюс три десятки ексклюзивних фото до теми. Книгу впорядкували краєзнавці Сергій Хмара й Артем Безшкуренко. І хоч має вона мізерний наклад, сто примірників, однак спроможна збудити молодих дослідників-науковців, які піднімуть і понесуть прапор, який не втратили їхні попередники серед минулого сторіччя. Ба більше, на презентації прозвучали думки, що книга із її численними драматичними сюжетами іще не одним романом-повістю обізветься до сучасників — з-під пера молодих чи ще й не народжених майстрів слова.

«А що, і в межиріччі Дніпра і Бугу діяли підпільні осередки Організації українських націоналістів у період Другої світової?» — перепитує не тільки обиватель, а й освічений степовик. Запитує тому, що в програмі середньої школи такої інформації не подають. Поцікавтесь у старшокласника, що для нього говорить ім'я Василя Кука, останнього командувача Української повстанчої армії? Нічого не говорить. Як і першого — Дмитра Клячківського. Як і Осипа Безпалька, обласного провідника ОУН Кіровоградщини. Як і те, в яких районах краю діяли осередки «Просвіти» й ОУН: обласний центр, Гайворонщина, Олександрія, Новоархангельськ, Голованівськ, Знам'янка, Новоукраїнка, Олександрівка, Мала Виска, Новомиргород, Бобринець... Понад тисячу осіб підпільного членства. А вже чим вони займались, то й поготів ніхто не відає. Як справно попрацювала радянська влада після війни, провадячи тотальну зачистку, впроваджуючи арешти й смертельні покарання, вимітаючи найменші осколки пам'яті страхом і каральними наслідками! Не на одне покоління українців...

Репресивна машина радвлади лишила для майбутніх поколінь неміряні архіви принижень і знущань над сміливими, діяльними

і мужніми. Прочитання цих архівів і усвідомлення їхнього змісту лишень на початковому етапі.

1 грудня

Учора були на концерті Василя Попадюка у філармонії (плата за чотирьох 1600 гривень). Це найвищий рівень виконання на скрипці, який я бачив і чув наживо у своєму житті. Він син того гуцула-скрипаля, теж Василя, але Івановича, який чотири роки (1966-1970) очолював інструментальний оркестр знаменитого танцювального ансамблю «Ятрань» (керівник іще живий, Анатолій Кривохижа, завтра йому виповниться 98 років), отже, перші чотири роки сучасний український Паганіні прожив у нашому місті: він про це сказав у мікрофон, згадав Червінську, свого покійного друга Сергієнка, дружині якого, присутній у залі, присвятив один номер, іще називав імена... Ми зі Світланою були на концерті з дітьми та онуком, який дуже уважно слухав скрипку, жодного разу не вередував, а потім під музику й задрімав... Під кінець концерту я пішов у перші ряди (квитки ми брали в ряд 22-ий), аби роздивитись скрипаля ближче: невисокого зросту, худенький, косматий, одягнений в чорний легкий, що не сковує рухів, костюм, туфлі довгі, мало не з закрученими носачами — скрипка в нього блищить під софітами, а смичок під кінець концерту став батогом: непомірно довге пужално і надірвана волосінь — може, через це його виступ тривав трохи більше години. Він виступав сам, без живого оркестру (супровід у запису), на широкому екрані за спиною виконавця зринали то космогонічні розсипи, то десятирічної чи й давнішої пори фото найколіоритніших українських об'єктів (ріки, гори, фортеці, міські пейзажі) — на пам'ятнику «кльопаної матері» іще радянський герб на щиті, а не український тризуб. Чудесний концерт!

І якесь не відоме досі почуття поселилось у мені: я людина повноцінна не тільки у плані творчої реалізації (як підтвердження — наступні дві книги прози, які мають вийти у столичних видавництвах), а в чисто сімейних здобутках та побутових: маю гарного сина з сім'єю — онучок Остап славненький, живуть в Одесі, добра праця дає їм добрий заробіток, ось вони добились у гості до батьків, ми гуртом приїхали на власному транспорті до філармонії... Здається, я досяг у житті тих успіхів, які личать людині й які тримають її душевну рівновагу. І в такі моменти хочеться зустріти когось із своїх приятелів чи добрих знайомих, які б відчули цю мою впевненість, тиху, безсловесну мою радість, цю душевну рівновагу. Але їх нема.

4 грудня

Другого грудня ходили в «Портал» на прем'єру американо-англійського фільму режисера Рідлі Скотта «Наполеон». Ще на перших хвилинах рекламного ролика при гучних звуках Остап стріпнувся й почав плакати. Поліна підвелась і пішла з зали — понад дві години просиділа в холі, Устим кілька разів виходив до неї і вертався: краще вже одному побачити все, ніж обом по пів фільму. В жертву себе віддала невістка, хоч і дулась трохи, коли фільм закінчився. Фільм чудовий: і актори, й батальні сцени, і костюми, й представники кількох націй (французи, англійці, німці, італійці, росіяни)... А як же славно Москва палає!.. Чи побачить таке й моє покоління? Прем'єра фільму в усьому світі відбулася десять днів тому, в багатьох країнах світу, зокрема і в Україні нашою державною мовою... А що це значить? Що ми йдемо в ногу з цивілізованими націями планети.

9 грудня

Казку про СРСР, яку написав під час Другої світової війни англійський письменник-публіцист Джордж Орвелл, найпершими переклали українці й, не відаючи про таку націю, автор написав до видання цього перекладу передмову. Назв казка в українських перекладах має кілька: «Колгосп тварин», «Ферма “Рай для тварин”», «Скотоферма», «Скотохутір», «Хутір тварин» — кілька, як і перекладачів, зрозуміло. Я прочитав за О. Дроздовським (Київ, «РІО «Заповіт» «Информ ВТ сервис», 1991, с. 189-271). Фактично це пародія на історичні події, які розгортаються на одній шостій частині земної кулі в першій половині ХХ століття, де було проведено експеримент визволення простого народу від експлуататорів, панівний клас якого дуже скоро сам став експлуататором. У казці тварини однієї із ферм прогнали від керівництва людину й доручили керувати кнуру, який до гасла «Всі тварини рівні» додав «...але деякі тварини рівніші за інших». Відомо, до чого така логіка приводить.

Прозаїк написав цю книгу, аби розвіяти англомовним читачам міф про соціалістичний рай у радянській країні. У передмові до українського видання, а це був 1947 рік, Орвелл тлумачить: «Англія... це країна, де люди вже живуть сотні років укупі і не знають громадянської війни, де закони відносно справедливі, ...де безпечно мати опозиційні погляди та висловлювати їх прилюдно. У цій атмосфері середня людина не має справжнього розуміння, що таке концтабори, масові депортації, ув'язнення без процесу, цензура преси...» Ось тому й написалась ця казка, аби не було ілюзій у світі стосовно

справедливого ладу в СРСР, аби не брали собі за приклад його устрій інші народи.

І насамкінець. Є в літературі ХІХ століття твір відомого українця Миколи Костомарова під назвою «Скотий бунт». Чи не ним надихався юний Ерік Артур Блер (він же Джордж Орвелл), коли брався до написання «Animal Farm»?

P.S. Середина липня 2024-го: ось як відгукнулася казка у стосунках російсько-української дипломатії (61 — Анжеліка Байбак «А ви, товаришу, що за тварина?»): Кислиця висміяв Лаврова за цитування Орвелла»)

13 грудня

Здається, із смартфона я тепер читаю більше, ніж із книжок. Бо от як не прочитати такої живої історії про сіамських близнюків із США Лорі і Джорджа Шаппелів, які зрощені черепами (третина спільного мозку), прожили вже 62 роки, ні кроку ступити одне від одного не можуть, він взагалі неходячий, сидить на візку, а сестра возить його всюди — вона навіть заміж збиралась виходити і сексом займалася з іншим хлопцем, і кожен з них має свою кімнату в квартирі, в яких вони сплять по черзі, навіть в душі миються не разом, розділяючи себе шторкою; вони збираються побити рекорд інших американських сіамських близнюків, які прожили 68; взагалі то лікарі їм відпустили не більше 30 років життя, а вони вдвічі перекрыли те передбачення. Можна собі уявити таке існування? А вони ж не просто існують, а працюють: він відомий співак (кантрі), а вона майстер боулінгу та один час працювала прачкою. І що головне: ніколи не скаржились на свою долю. Ну як відмовитись від прочитання такого незвичайного життєпису? Я подумав, що він міг би стати цікавим об'єктом для письменницького дослідження, аж довідався, що 25 років тому про них знято фільм. Вона і... вона: одна з них у 46 років захотіла бути ним.

Або ось історія життя трьох братів-близнюків, які вже прожили 93 роки (штат Канзас, США) — 1 грудня ц.р.: Ларрі, Лон і Джин Брауні — це світовий рекорд — усі вони благополучні в професіях і родинах: мають на сьогоднішній день супупно 9 дітей, 20 онуків і 25 правнуків.

А українці можуть чимось подібним похвастатись? Будь ласка: десять днів тому жінка в Рівному народила сімнадцяту дитину, хлопчика — вдома її чекають 8 дочок і 8 синів. Проте її прізвище не заносять до світової книги рекордів Гіннеса, врешті й для України це, певно, не рекорд.

23 грудня

Сашкові Єрмолаєву сьогодні виповнюється 65. Але вже сьомий рік його немає з нами. Так рано розпрощався... Фактично на злеті таланту. Його творчість розвивалась трьома потоками: ніжна лірика, лаконічний, майже народний гумор і краєзнавство. З кожного потоку нащадки зачерпнуть живильної вологи. Бо ж найчерствіше серце зворушать ці рядки:

Тетіїв. Ліс. Суніці і гриби.
Недавній слід прудкого оленяти.
Так хороше з тобою тут блукати
Й підказувати серденьку: люби...

І найпохмуріший стан душі виясниться після прочитання задержувато-іронічного: «Стирчу вдома, як сучок на колоді» або «Розкомандувалася, бачите, як свиня мішком».

А що вже книга «Подорожі за крайнебо»! Це його подарунок не тільки сучасникам, а й багатьом майбутнім поколінням. І як приклад невтомного дослідження минулих епох рідного краю та його небуденних обдарувань, і як поклик продовжувати літопис. Він у нас і героїчний, і добротворчий.

Роська, на берегах якої народився Олександр Єрмолаєв, тече у вічність.

25 грудня

◆ Сьогодні вперше за всі роки нашого спільного життя я почув від дружини нарікання на ті записи, які роблю в щоденниках протягом понад сорок літ (від 28.02.1982) — точніше, не на самі записи, а на прагнення їх опублікувати, бо вони, мовляв, нікому не цікаві, окрім нас двох. «Що ти там клацаєш зранку до вечора!» — так прямо й сказала. Мені стало образливо, адже вона як ніхто знає, що без тих записів не було б моєї публікації «Нотатки “необандерівця”» у книзі «Рух. Початок» (2014) чи й книги «Мережані закладки» (2021) і ще багатьох-багатьох матеріалів, яких підживлював мій щоденник. Якби я відчував, що ті записи нікого не зацікавлюють, окрім мене самого, то ніколи й нікому їх би не витріщав. Тому не сварись на мене, дружино, що я не пишу ось тепер художню прозу, бо ти стаєш схожою на багатьох дружин відомих мені поетів і прозаїків.

◆ За життя (ще не повне) письменники подарували мені понад тисячу своїх книг з автографами. Чи хоч третину з них прочитав я?

Переглянув усі без винятку, деякі й прокоментував — рецензіями, відгуками... Ось одна книга з тих, яка майже десять років чекала вдумливого прочитання: Борис Гуменюк «Вірші з війни» (Київ, видавництво Сергія Пантюка, 2014). З такою назвою наш славний воїн видав не одну книгу, але ця — найперша. Всього 19 поезій на 88-ох сторінках. Є вірші страшні («Може б ти не йшов сину...», «Я вчора вмер...»), є вірші про приречених («Ти солдат Війна твій хліб Ти ж не збираєшся через рік Орати землю сіяти хліб Чи продавати сране ганчір'я На тому сраному ринку Ти ж не збираєшся дожити до сімдесяти І здихати в ліжку від раку простати?»), є вірші обнадійливі («Українці чи бандерівці як ви кажете Пройдуть парадом перемоги на красній площі в москві Ти головне доживи Побачиш сам»), є рядки сумнівно-розпачливі («Уявляєш скільки треба було потратити зусиль Щоб перетворити шляхетних лицарів На тюхтіїв гречкосіїв і свинопасів Кляті поети романтизуючи селян теж до цього доклалися...» — підкреслення моє, В.Б.), є один вірш римований, а кілька прозових, є один вірш із назвою (всі інші без назви) — «Заповіт» («Не збирайте на полі бою наші рештки... Не віддавайте нас батькам... Нехай батьки запам'ятають нас малими дітьми... Не віддавайте нас дружинам Нехай кохані запам'ятають нас красенями... Не потрібно прощальних промов... Не треба панахид... Просто накрийте нас землею І — йдіть»). Це краплі поетичної екстракції, яка зродилась у серці воїна протягом двох місяців (12.06 — 8.08) першого року Великої війни. Борис Гуменюк передбачав свою долю. Я зустрічався з ним кілька разів у столиці, в його рідному Тернополі. Востаннє, коли отримав книгу з автографом.

м. Кропивницький

Євген БАРАН

«ВИЖИВУТЬ НІЖНІ...»

Назву для цих принагідних розмов про книжки і авторів я запозичив у Андрія Пермякова. Сьогодні література переживає складні часи, і не тільки через московсько-українську війну. Боротьба йде не тільки тоталітарними устроями і демократичними. Боротьба проходить на усіх рівнях, зокрема й одному з найважливіших, — культурному. Мій літературний приятель Василь Слпчук упевнений, що література в цій боротьбі не тільки виживе, а й поверне собі світоглядну та естетичну вагу. Я не буду гадати, просто роблю те, що повинен. І тільки. «Вживуть ніжні», — я це знаю...

«Тишу і грім» (1962) і «Вибране» 1966 року я читав у науковій бібліотеці Львівського університету 1981 року. Звідки я почув про Симоненка? Може, все-таки Катерина Кутковець у спецкурсі про сучасну літературу говорила про нього. Але чому тоді я нічого не запам'ятав ні про Симоненка, ні про Тютюнника, який Григір?

Але Василь Симоненко був для мене, сільської дитини, тим свіжим ковтком повітря, якого я неосмислено потребував.

Такий простий, відвертий, романтичний і патосний. Мені така поезія імпонувала. Була органічною для мене. Складалося враження, що ці слова є моїми, лише хтось раніше їх виголосив.

Дивне відчуття. Воно і нині не минає, коли беру в руки книжки з віршами Симоненка. Маю раритетне видання «Земного тяжіння» з бібліотеки Миколи Мірошниченка (1947-2009), з яким теж був знайомий і листувався. Враження, що говорю з Миколою про Василя, а той мовчки курить папіросу й іронічно-добродушно споглядає за нами...

60 років, як Василь пішов у засвіти. 60 років, як поезія Симоненка витримала всі перешкоди і говорить з тими, хто готовий...

Іван Війтенко — виїмковий поет, родом із шістдесятих, про що сам пише. Ніби архаїчне письмо, не так архаїчне, як народне. І сам автор є голосом того покоління і тієї доби, яку я добре знав і по-своєму її любив. Чому любив? Бо дерева тоді були великими і батьки молодими.

Писання здебільшого і є ностальгійним ловленням вітру минулого. Це особливо відчувається у таких поетів як Іван Війтенко. Поетика його вірша проста, відкрита, ностальгійно-романтична, пісенно-фольклорна. Але це сонячний голос. І як такий завжди матиме симпатиків. Бо люди неусвідомлено прагнуть світла, навіть коли про це прагнення мовчать. А Війтенко і є одним із тих вічних протуберанців сонця, які завжди — провісники перемоги добра у світі. І в цьому полягає їхня найголовніша місія...

Що ми знаємо про «тихих» поетів української літератури другої половини ХХ ст.? Нічого.

Вчора знайшов у Спільці першу поетичну книжечку Миколи Палієнка (1944-2022), родом з Миколаївщини, який жив і працював в Одесі. Якраз напередодні масштабної қацапської агресії проти України він тихо помер в Одесі. Вік? Ковід? Яке має значення. «Причина смерти мусит бути», — любив повторювати мій тато. Він знав, що казав.

Я прочитав цю «Лукашеву сопілку» із духовним спокоєм і умиротворенням. Які ці «тихі» поети нуртові й справжні. Нема на них Петра Сороки. Він таких літераторів захвалював, але між тим «сорочиним» патосом була єдина правда: у слові й до слова. Її треба відчувати і виловити, мов старого сома у річці.

У Палієнка одна із тем — тема війни. Ми чинимо гріх, стираючи пам'ять про українських воїнів і жертв Другої світової. Чинимо гріх безпам'ятства.

І тут я на стороні Пушика, який у першій книзі другого тому «Щоденників» (все-таки добре, що вони, навіть, у спотворено-родинному

варіанти виходять) писав про потребу об'єднання за столом національної пам'яті усіх погиблих з імперіями і в імперії.

Коли переможемо у цій війні, а Європа з Гамерикою визначаться, що важливіше доляр і свобода чи кацапський рубль (тоді весь світ стане одним Сибіром), то має бути в Україні на кордоні з кацапією величний монумент Слави Воїнам усіх війн за свободу.

«Все, що зі мною» (К., 1972) — вже була четверта збірка Юрія Сердюка (1938-2021) — поета, родом зі Слобожанщини, який жив і працював у Києві. Він теж із покоління шістдесятих («Сурми серця», 1965), про що, услід естонським поетом, своїм сучасником, Матсом Траатом (1936-2022), повторює: «Ми — люди шістдесятих років. / І це не жарт».

Дивні ці збірочки кінця 60-х — поч.70-х років ХХ ст. Дивні своєю первозданною чистотою і непомітністю. Ми ще будемо здивовані, коли раптом відкриємо в цьому періоді, такому голосному і, здавалося б, помітному в суспільно-культурному житті «тихих» провісників українського поетичного слова, як на початку 70-х відкрили того ж Володимира Свідзінського.

Література живе за своїми законами, літературний процес дуже часто калічить картину доби і на поверхню виносить піну голосів, а не голоси.

Чи стане нам снаги дослідити минулі епохи сумлінно й неупереджено, і висновки зробити жорсткі, як Еркюль Пуаро чи міс Марпл Агати Крісті: закон суровий, на те він і закон?..

Рівнянин Андрій Пермяков (термін Андрія, він поділив жителів Рівного на «рівнян» і «рівнюків») наскрізним мотивом нової книжки віршів та оповідань «Ніжні переможуть» (К. 2023) зробив фразу «Виживуть ніжні», обігравши назву книжки оповідань «Виживуть ніжні», видану російською мовою 2020, одеситки (тепер киянки) Олени Андрейчикової.

За останні роки шість Андрій став помітною постаттю різноманітних літературно-театралізованих проєктів, як в Україні, так і за її межами. А його вірші перекладені іспанською (книжка вийшла 2023-го і була представлена на книжковому форумі в Буенос-Айресі самим автором), англійською, польською. Так, це не зовсім література, це літературно-театралізований мікс, але різновіковій публіці цікаво слухати харизматичного й експресивного чоловіка, який пройшов світоглядну еволюцію, починавши писати

російською і перейшовши винятково на українську (бачу, що редактором цієї книжки, як і попередньої, яка є в мене, виступив Олександр Косенко)..

Його вірші є своєрідними джазовими, рок-н-рольними композиціями та імпровізаціями. Вони дуже соціальні й конкретні. А з повномасштабної қацапської агресії наскрізною ниткою проходить тема війни, трагічна, драматична, але домінує жанр оптимістичної трагедії.

Оповідання Пермькова по формі ближчі до бувальщин та есеїв, але сюжет динамічний, діалоги живі.

Добре, що у нас є такі автори, які не страждають «муками творчости», а роблять те, що потрібне і на часі. Йі попробуй сказати, що це не література, якщо вона б'є ворога й лікує душі українців. І що не менш важливо, відкриває героїчний дух українства світові.

Рахманні світи Лілії Максименко (1962-2023). Ой, зовсім не тихі, не ангельські й не смиренні. Рахманні люди книжок не пишуть — моляться. Максименко ж по природі була бійцем.

Ця жінка жила з внутрішнім відчуттям справедливості, і її вбив людський цинізм і людська захланність.

Максименко мені писала і телефонувала весною 2023 року, коли я розмістив матеріал про вірші чи переклади Надії Степули. Лілія подякувала і запропонувала надіслати ще книжки Надії на прочитання. Вона залишалася вірною приятелькою до кінця: у радості й у біді.

Лілія Максименко — професійний журналіст, була співзасновницею знаного видавництва. Її перша книжечка прозово-поетична «Перо Маат» вийшла в 2010 році з дивною присвятою: «Присвячую... Із вдячністю за те, що таки, попри все, на заледенілій Землі під далекими зорями з самотньою людиною трапилося. І з глибоким жалем за тим, що так і не відбулось».

Здається, вона мала передусім на увазі себе...

Нагадав Юрій Роговий про чергові роковини Григорія Білоуса (1939-2011), українського письменника, багатолітнього голови Черкаської письменницької організації.

Мене з Григорієм Павловичем познайомив Петро Сорока на письменницькому з'їзді 2006 року. Відтоді й до його наглої кончини 28 грудня 2011-го, ми активно спілкувалися, обмінювалися листами, книжками, у грудні 2009-го їздив із Єшкілевим і Щербою у Черкаси, то зустрів організував Григорій Білоус. Він же надрукував мої

щоденники за якийсь рік у «Холодному Яру». Взагалі, був людиною щедрою, доброю, мудрою.

Чи знайду я усі його листи до мене, — тоді, може, й опублікую, бо епістолярний жанр улюблений Білоуса, він видав цілу книжку листів друзів, готував другий том. Його поеми про Сковороду, Стуса, Лесю Українку і статті про написання цих поем — добра школа для поетів у розумінні феномену літературної класики як такої.

Це видання, яке випадково знайшов у Джурині й про яке забув («По той бік мовленого слова». Збірник статей / Упорядник Григорій Білоус. Черкаси, 2006), подає статті про Білоуса і статті самого письменника. Добре, пізнавальне видання, яке сьогодні оцінюєш крізь призму часу, і розумієш, що єдине поле, яке залишається живим після відходу автора, є поле Слова. Григорій Білоус цю істину не просто знав, він у неї вірив і з нею жив...

Оксана Тебешевська є феноменом учительського письменства як різновиду літературної творчости. Дуже чутливий автор. Кожне слово на своєму місці. Кожне слово має свою роль і несе свою функцію. Я шкодую, що не мав такої учительки української літератури.

Сумлінна, відповідальна, талановита. У всіх жанрах, які апробувала, залишилася професійною і відкривавчою. Мав рацію Василь Ганущак, який у передмові до першої збірки підкреслював, що «найсильнішою О. Тебешевська, без сумніву, є саме в інтимній ліриці».

Чому ж я подаю зразок притчевої лірики, а не інтимної? Та тому, що обмежувати Тебешевську якимось одним жанром не можна. Якщо вона у чомусь не сягає вершин жанрових, то ніде вона не опускається до профанації жанру. Завжди чітко. Завжди присутньо. І завжди талановито.

Її розвідки про Стебельського, дослідження творчости Онишка, поема про Дучимінську, її інтимна лірика, як громадянська і світоглядна чіткість позиції, творять із Оксани Тебешевської класичного автора, який зорієнтований на виховну функцію літератури.

І чим більший мій досвід життєвий, розумію, що Тебешевська має рацію у тому, як живе і що пропагує. Тому цей літературно-виховавчий досвід ніколи не може бути вторинним. Не має права таким бути.

Твори Бориса Грінченка у 2-х томах (К., 1963) вийшли на хвилі політичної відрижки, що увійшла в свідомість радянських людей під назвою «відлига». Передмову написав Іван Пільгук; упорядниками

виступили Іван Пільгук і Василь Яременко; примітки Василя Яременка.

Так, після 1928-1930-х років це було повернення вибраної спадщини Бориса Грінченка (1863-1910). Видання склали вибрані вірші із поетичних збірок автора і публікацій віршів із періодики; вибрані оповідання і три повісті. Якщо зважити, що наприкінці 60-х ще вийшли вибрані вірші Грінченка у серії «Бібліотека поета», а відтак аж 1986-го було повторено видання двох повістей «Серед темної ночі» й «Під тихими вербами», то цей двотомник залишався єдиним доступним джерелом, яке знайомило українців із творчістю одного із найвідданіших робітників на ниві українства на межі 19-20 століть. Ще 1958-го було перевидано факсимільним способом «Словарь української мови» у 4-х томах в упорядкуванні Бориса Грінченка, що залишається величним пам'ятником української мови, і для кожного літератора цей словник мав би стати настільною книжкою.

Повного видання творів Бориса Грінченка моє покоління, напевне, так і не дочекається.

Грінченко — постать трагічна, але й не прОста. Усі сучасники відзначали його шкандальну натуру. Але зроблено ним стільки, що дивуєшся. Чого вартує лише упорядкування і видання «Словаря...».

У підготовці двотомника взяв участь молодий тоді дослідник Василь Яременко (1930 р.н.), який номінувався на здобуття Шевченківської премії зі своєю новою працею про Бориса Грінченка. Перед цим він упорядкував два томи творів Ганни Барвінок (2011; 2023). Яременко — постать виїмкова в українському літературознавстві другої половини ХХ ст., хоча й контроверсійна. Я співпрацював з ним над виданням творів Ореста Левицького, з незалежних від нас причин те видання так і не вийшло. Хоча для нього я від руки переписав рукопис славнозвісних «Нарисів...» Левицького у відділі рукописів наукової бібліотеки Київського університету (це понад 400 сторінок формату учнівського зошита) і передав Яременку. Коли ж видання «зависло», Яременко передав мені машинописну копію «Нарисів...» у 2-х книгах.

Коли ж я хотів його запросити другим опонентом дисертації, мій науковий керівник Ростислав Міщук (1945-1994) не погодився, заявивши, що за Яременком тягнеться поганий репутаційний шлейф (у чому він полягав, я так до кінця і не зрозумів). Не знаю, де тут правда, а де академічне упередження до активного популяризатора художнього слова, але Василь Яременко є нині взірцем служіння українській літературі й одним із найавторитетніших знавців її історії. А починалося все з Бориса Грінченка, чий 160-річний ювілей

від дня народження в грудні ми вшановували. Хто незнанням, хто байдужістю, а хто, як той же Яременко, посильною працею на ниві українства.

Станіслав Шевченко за професією інженер-кібернетик, за покликанням поет. Мою увагу Станіслав Шевченко привернув сливе випадково, коли я довідався, що ми народжені в один день і місяць, щоправда Станіслав Олексійович старший від мене на добрих півтора десятка років.

Поетичний дебют Станіслава Шевченка був пізнім, 1986-го. Хоча сам поет має своє розуміння часу писання віршів: «Нерідко мене запитують, чому й досі пишу вірші. Скажу, що і сам собі дивуюся. Чимало літераторів, яким ще немає і тридцяти років, кажуть, що вони вже старі для поетичної творчості. У цьому, звичайно, є щось від кокетства квітучої молодості. Істина ж у тому, що старіє для поезії не тіло, а душа, хоч і кажуть: вона безсмертна. Мені 51 рік. Досі мою поезію стимулює чекання чогось незвичного, дивовижного, відчуття конкретної чи абстрактної закоханості, ще не проминулої молодості і, певно, природна вразливість». Ці слова з авторського переднього слова сказані 25 років тому. Чи щось змінилося в світогляді й сприйнятті світу Станіславом Шевченком, — гадаю, ні. Бо поетичні збірки пишуться, може, не так часто, але дивовижа поезії не покидає його серця.

Станіслав Шевченко є перфектним перекладачем із польської. Одна із перших антологій сучасної польської поезії «Тому що вони суцї» (1997) в часи незалежності вийшла саме у його перекладі.

Станіслав Шевченко — природжений лірик. Про це писало багато авторів. Та ж Юлія Булаховська, авторка післямови до краківського видання 1999, Борис Олійник та ін. Улюблена форма для Станіслава Шевченка — поетична мініатюра. У ній поет найорганічніший. І найголовніше: він не втомлюється дивуватися світом. А це значить — поезія у його серці жива...

Все-таки найбільше світла й сонця в українській поезії було в 60-х роках ХХ ст. з її суспільними сподіваннями позитивних змін і світоглядними розчаруваннями. Чому так? Не знаю. Але так є. І найбільше люблю читати поетичні дебюти шістдесятих. Бо в них українське романтичне сонце найповніше зігрівало людей.

Марія Барандій дебютувала 1968-го, а до своєї другої збірки йшла 15 років. Останнє вибране бачив 2012. Чи пише щось зараз

і друкує, — теж не знаю. Але знаю, що в шістдесятих Марія Барандій була поеткою з радісно-романтичним сприйняттям світу.

Як добре, що молоді поети закохані в життя, звідки б зрілому досвіду знати, що найрадісніша весна приходить після затяжної зими...

Після закінчення війни ми прийдемо до переосмислення написаного українськими письменниками іншими мовами, зокрема імперською. Бо серед тих авторів і тих книжок є багато естетично виваженого й морально правильного.

Я не збираюся зараз вияснити причини. Вони в принципі відомі. Багато з авторів перейшли на державну мову, хоча це не значить, що вона є рідною для них.

Сергій Чирков — один із небагатьох авторів, для яких такий перехід був сливе органічним. І його творчість у 2000-х це підтверджує. При тому, що його перші книжки російською залишаються на якісному рівні осмислення теми і використання мови.

Мова має значення. Вона впливає на людину в її суспільно-політичному та культурно-історичному бутті. Вона — універсальний ключ до розуміння людської душі. Це маємо завжди пам'ятати, але ніколи не переходити кацапської межі вбивства мови. Бо такі дії завжди повертаються бумерангом, навіть коли сама історія стає на якийсь час агітаційним рупором провладної брехні...

Василь Рябий із Коломиї вишколив себе на поета першого ряду. Інша справа, що він не є в шерезі вітаних. Навіть Народна премія Шевченка 2019-го (?) не додала йому більшої відомости. А все тому, що сприймають не за талантом, а за криком.

Не допомагають публікації в літературних виданнях, які відразу перетворюються в літературні архіви. Це незле для історії, для процесу — подібне смерті. І вже на межі припинення свого існування і «Буковинський журнал», і «Золота Пектораль». Причин багато, але приватизація журналів без стратегії державницької неминуче забире у них перспективу, бо відсутній ідейний спадкоємець.

Але повернемося до Василя. Його експериментальний чин поезотворення — сонетотворення, — гідний найширшої уваги. Він зробив неймовірне: у експериментальну форму сонета-паліндрома вдихнув життєві сенси. Цього не осягнув сам Іван Величковський, який поставив поетичний експеримент на високу планку осягнення.

Сьогодні Василь Рябий бореться з тяжкою недугою. Але він залишається літературоцентричною постаттю не лише у своїй

Коломиї, а на увесь світ Поезії, яка не ділиться на кордони і Держави, а має в своїй основі триєдину сутність буття: земля — небо — і потойбіччя...

2024 рік — ювілейний для Михайла Стрельбицького (1949-2018) і героя його поеми Якова Гальчевського (Якуба Войнаровського, 1894-1943) — сотника УНР, полковника в армії Петлюри, майора польської армії; учителя, письменника, повстанця, який на початку 20-х підняв на Летичівщині повстання проти більшовиків (псевдо Орел); вирвався з боями з України; змінив ім'я і служив у польській армії; воював проти фашистів і польських націоналістів, у бою з воюками Армії Крайової загинув у березні 1943. Похований в Грубешеві на Холмщині, могила не збереглася. Є премія імені Якова Гальчевського «За подвижництво у державотворенні» (з 1994), лавреатом цієї премії є і я 2019 року.

Ось про кого треба писати романи і знімати кіносеріали.

Стрельбицький свою мініпоему видав 2003-го у формі книжечки-метелика. Бракує мені у ній прологу й епілогу, бо залишає враження вирваної з контексту. Але й в такому форматі вона є чи не єдиним художнім твором про славного воїна, борця за волю України.

Зі Стрельбицьким ми листувалися, обмінювалися книжками, а наприкінці лютого 2007 зустрілися у Вінниці (здається, навіть знимкувалися, але чи збереглися ці знімки, не знаю, хіба що запитувати у Дмитра Штофеля, студента Стрельбицького, який заповідався на цікавого поета).

Гадаю, творчість Михайла Стрельбицького і як поета, і як літературного критика, і як літературознавця, — а ще повинні зберегтися листи, — треба зібрати і видати хоча б у трьох томах. Бо попри свою химерність, цей чоловік був ентузіастично відданий українській літературі, дуже часто до фанатизму...

Напередодні нового 2024 року вийшла восьма книжка івано-франківського поета, художника, мистецтвознавця Мирослава Аронця (1941 р.н.), родом зі Снятинщини.

Вірші пишуться й зараз, назбиралося на нову книжку. «Вірші пишу щодня, — сказав мені, даруючи нову книжку. — Ось лише ноутбук поламався, а це проблема, бо немає, на чому набирати. — «Ви пишете від руки?» — перепитав. «Тільки від руки, а вже потім набираю, щось виправляю, додаю»...

Він дебютував далекого 1972 року, залишаючись вірний верлібровій формі вірша. Ця книжка по-своєму відкривавча, бо маємо у ній і спогадову прозу автора, щемливу, насичену, колористичну.

Мені імпонує цей невисокий сивочолодий чоловік з очима кольору вигорілого на сонці жита.

Спокійна, врівноважена мова, заглиблений погляд, він автор дослідження про Лева-Дениса Іванцева, а також упорядник книг-альбомів про Олександра Коровая, Опанаса Заливаху, Степана Каспрука, Геннадія Гриценка.

Їх було двоє фахових мистецтвознавців старшого покоління: Володимир Баран (1929-2017) і Мирослав Аронець, кожний виступ яких на відкритті художніх виставок перетворювався на лекцію або ж відкритий урок. Таких знавців уже нема і навряд чи будуть.

А слово Мирослава Аронця ліричне, образне, прив'язане до землі, яка живила своїми соками митця, даючи йому твердість і віру в її силу та мудрість...

2024 рік несе в собі ювілейну дату в творчій біографії Гната Хоткевича (1871-1938) — 125 років тому вийшла перша збірка оповідань письменника «Добром усе переможеш» (Харків, 1899). Найкращий двотомник вибраних творів Гната Хоткевича упорядкував Федір Погребенник у 1966 році, у який увійшли вибрані оповідання і нариси; драматичні твори; повість «Камінна душа»; збірка «Гірські акварелі»; цикл оповідань «Гірські образки»; статті та спогади. Того ж 1966 вперше окремим виданням була опублікована повість «Довбуш». І це все до 1990 року. Та й в часи незалежності видано не так багато: в серії «Бібліотека історичної прози» вийшли повісті «Довбуш» і «Авірон» та декілька оповідань (упорядник той самий Федір Погребенник, 1990), а в серії КУБ — «Тарасик» (2017) і «Богдан Хмельницький» (2023). В Івано-Франківську Клуб української інтелігенції ім. Б.Лепкого підготував і видав інсценізацію Хоткевича «Слово о полку Ігоревім» (упорядники Євген Баран, Уляна Скальська, 2011). У принципі — це все.

Навіть для письменника середньої руки мало, не кажучи про постать харизматичну і провокативну, якою був у молодості, в часи перебування в Галичині, між 1906-1912 роками, Гнат Хоткевич. Потрапивши в суспільний шкандаль із Катрею Гриневичевою (заміжня галицька мотрона і письменниця, мати двох дітей, народжує від зв'язку з Хоткевичем сина Володимира), Хоткевич змушений із Гриневичевою покинути Галичину (Катрю Гриневичеву 1914 року

з початком війни як іноземну громадянку депортували в Галичину і вона ніколи більше не бачила свого сина й не цікавилася його долею, хоч це й прикро визнавати; дитину виховала мати Хоткевича; свого часу Володимир Хоткевич був ректором Харківського університету).

А на початку 20-х років минулого століття Хоткевич одружився втретє з Платонідою, молодшою від чоловіка на 25 років, яка народила йому ще трьох дітей, до зрілого віку дожила наймолодша донька Галина Хоткевич (1929-2010), яка залишила спогади про батька і родину («Там, де не колеться трава», 2017).

Колоритна біографія, колоритна творчість, драматична доля дітей. Біографічна романістика стужилася за автором, якого б зацікавила доля репресованого письменника.

2001 року в Степана Пушика (1944-2018) вийшло відразу дві книжки прози: «Ватра на Чорній горі» і «Славетний предок Кобзаря», основу яких склали оповідання, бувальщини, новели, етнографічні нариси, фольклорні записи, анекдоти і авторська гіпотеза про родовід Тараса Шевченка по матері Катерині, де в ролі прадіда Кобзаря постає славетний гуцульський опришок Іван Бойко (Бойчук). Коли 1998 року в Богдана Бойчука вийшла повість «По голови, по голови», Пушик розсварився зі своїм літературним приятелем, бо той, мовляв, украв у нього ідею про Івана Бойка. У життєвій практиці Пушика це ставалося неодноразово, чого вартувало його обурення до Миколи Кугутяка, який нібито «вкрав» його ідею, описавши давні слов'янські святилища в Карпатах чи рання його свара з Леонідом Махновцем за автора «Слова о полку Ігоревім».

Така вже була його натура. Він проговорював якісь сюжети, в які потім увірував, а коли хтось це першим оформляв, частково розгортаючи Пушикові здогади-інтуїцію, ображався як дитина.

Йому завжди не ставало часу свої ідеї оформити. Не завжди ці ідеї були конструктивними. Але завжди фонтанували у його великій сократівській голові.

У ньому вживалися усі контрасти українського галицького світу з українською людиною в осерді. Сільський мудрець і бунтар проти галицького провінціалізму, який став заручником останнього. Він був ріжним, як погода на Говерлі. Передбачити його поведінку і його реакцію було неможливо. Це була справжня народна стихія, яка дивним чином втиснула себе в рамці літературно-фольклорного простору, в якому чулася природно і дивувалася, коли своїми настроєвими перепадами обпалювала людей, відкидаючи їх від себе.

Безперечно, народна стихія і народний бунтівливий таланти.
 Чи зуміємо осмислити, не перетворивши його життєпис у чергового мертвого збручанського ідола? Питання...

Миколу Тимчака мав би чути на поетичному фестивалі «Золотий гомін», що проходив у Києві вереснем 1990-го. Але чомусь не пригадую його виступу. Так само не був він поданий в антології «Золотий гомін», два випуски якої підготував Анатолій Мойсієнко у 1991 і 1997 роках. Антологію «Вісімдесятники» в упорядкуванні Римарука я прочитав лише недавно, дуже рідкісне видання, і в Україні його не просто знайти. Так само не бачив його у Рівному, куди декілька разів приїжджав на літературну школу «КУСТ».

А Тимчак, мій земляк з Тернопілля, який все життя прожив на Рівненщині, — виїмковий митець. Різносторонній таланти: поет, різьбяр, художник, книжковий дизайнер, громадський діяч.

Першу книжку привітав Іван Драч своєю передмовою. Драчеві можна багато закинути, але тільки не відсутність естетичного смаку і поетичного чуття.

«Співаниця» (К., 1987) — один із найджерельніших українських дебютів 80-х. Такі поети, як правило, уникають шумовиння і галасу. Вони просто живуть у творчості і живуть творчістю. Не страждають хворобливими амбіціями, а творять красу, карбуючи її з людського болю, опрацюючи довірливою інтонацією, правильно поставленим голосом. Ця тріада таланту, озвучена Драчем у першій книжці Тимчака, залишається універсальним вушком голки, крізь яку жодний верблюд-віршороб не пролізе...

3 січня пішов у засвіти Микола Рачук (1941-2024) — вінничанин, який більше як пів століття прожив на Буковині. У 60-х він зазнав гонінь від влади, і хоча був близький до поетів «київської школи», залишився якимось осторонь розмови про них.

Книжка 2019, яка вийшла в серії Мирослава Лазарука «Третє тисячоліття. Українська поезія», так розумію, стала останньою в його творчому житті.

У своїй рецензії на книжку я висловив зауваги, що вірші Рачука композиційно крихкі і не було потреби їх штучно розтягувати, бо ті характерні яскраві метафори не здатні втримати цілісність рачукового вірша.

Десь на Різдво 2020 до мене зателефонував Микола Рачук. Почав він з моєї критики, на яку натрапив його онук і роздрукував для дідуся.

Маючи негативний досвід реакції поетів на мою критику, я готувався до образ на свою адресу, і раптом чую: «Я уважно перечитав вашу рецензію й хочу сказати, що в цілому ви маєте рацію. Я буду думати над тим, як виправити вірші». Ми ще говорили хвилин двадцять, побажавши один одному мирних різдвяних свят. Наприкінці Микола Рачук сказав: «Трохи дивна у нас бесіда, замість того, аби посваритися, ми гарно поговорили»... Потім він ще разів два мені телефонував у часи моєї коронавірусної хвороби, але я тоді відповідати не міг...

Це єдиний випадок у моїй практиці літературного критика за 36 років активного читання, коли автор подякував мені за критику, визнавши її певну слушність.

Це міг зробити лише великий і мудрий поет, яким Микола Рачук був і залишається в історії української літератури другої половини ХХ-го — першої третини ХХІ століть.

«СОНЕТ проти ІМП-ЕР-еФ-ІІ. ЕТНОС СОТЕНЬ ЯСНОТ 2» — друга збірка сонетів Олександра Мокровольського (29 грудня 1945/2 січня 1946 — 22 грудня 2023). Перша — «ЕТНОС СОТЕНЬ ЯСНОТ» вийшла 2012 анонімно під псевдом Кор Абель накладом 30 примірників, яку мають декілька його друзів. Наклад другої збірки — 100 примірників, підписана до друку 10 листопада 2023. Чи саме її презентував поет 9 грудня в Києві, не скажу, бо «Вікіпедія» подає назву тернопільського видавництва «Богдан» із загальною кількістю сторінок 144. Треба уточнити у Ярослава Довгана, товариша Олександра Мокровольського, який, гадаю, виступив посередником у друкуванні книжки. Принаймні, Ярослав мені цю книжку передав. Я ж мав неприємну місію повідомити його про наглу смерть товариша.

Олександр Мокровольський насамперед перфектний перекладач. У його перекладах вийшов «Гобіт» Р.Толкіна (маю це веселчанське видання 1985); він є упорядником, редактором і перекладачем кількох збірників світової поезії для дітей у тій же «Веселці» (здається, є у мене усі: «Співець», 1972; «Світанок», 1978; «Передчуття», 1979; «Поклик», 1984; «Заграва», 1988); він переклав поезії Шеллі і Єтса у ПСЛ (є у мене ці видання); п'єсу «Венера і Адоніс» Шекспіра для першого українського шеститомника творів (теж маю); нарешті, «Улісса» Джойса у співавторстві з О. Терехом...

Його поетична спадщина сливе невідома (перша поетична збірка «Глибокий лет» вийшла 1983-го). Сонет Мокровольського («богданівське» видання подається як третя його збірка, не враховується

при цьому анонімне видання 2012-го) виламується за рамці класичного. Сам автор вважав, що для живого сонета немає несонетних тем. Тому у цій останній книжці наскрізною темою проходить тема московсько-української війни.

Але найсумніше не це. Найсумніше, що талановитий чоловік жив самотою з 2015-го в Ірпені (в Будинку творчості), не залишаючи його у лютому-березні 2022, коли йшли бої в місті, й знайдений мертвим у своїй кімнаті напередодні Різдва.

Коли я повідомив Довганові про смерть Мокровольського, то він сказав: «Я думаю, чому він не відповідає на телефонні дзвінки. Казав перед цим, що чується зле і планував до лікаря»...

Що залишається після Великого Переходу письменника у засвіти? І чи залишається взагалі? Питання риторичне. Так само, як і відповідь не обов'язкова...

Цей ювілейний збірник до 170-річчя від дня народження Степана Руданського (25 грудня 1833/6 січня 1834 — 21 квітня/ 3 травня 1873) підготували і видали Василь Ганущак та Уляна Скальська як книжковий проект Клубу Української інтелігенції ім. Б. Лепкого (Степан Руданський. Відомі й маловідомі СПІВОМОВКИ сиріч ПРИКАЗКИ про різні етноси в Україні. Ювілейний збірник. Івано-Франківськ, 2004).

Видання виїмкове тим, що у ньому були зібрані співомовки Руданського про різні етноси, що жили в Україні, зібрані в архівах НТШ та Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника з різних галицьких періодичних видань к. 19 — поч. 20 ст. А оскільки найповніше наукове видання творів Степана Руданського у 3-х томах вийшло ще 1973, то не впевнений, чи ці співомовки передруковувалися в якихось інших виданнях.

190-річчя Степана Руданського проходить на тлі московсько-української війни. Психологію кацапні Руданський знав дуже добре, бо з 1856 року жив на чужині: спочатку навчався у військовій медично-хірургічній академії в Петербурзі, через що конфліктував з батьком, священником-українофобом; потім підпрацьовував на Новгородщині, а з осені 1861 року до смерті працював лікарем у Ялті, де хворів на сухоти й був похований (пам'ятник на могилі з ініціативи Івана Липи встановили 1892-го).

Перші шість приказок Руданського опубліковані в журналі «Основа» 1861-го, перше видання співомовок в Україні вийшло 1880-го у Києві стараннями Олени Пчілки. З 1886-го співомовки Руданського окремими виданнями друкуються в Галичині.

Постать трагічна на українському літературному ґрунті, і хоч не забута, та змаргіналізована. Забувають українці, що Степан Руданський, за визначенням критики к. 19 — поч. 20 ст., був найоригінальнішим і найсильнішим українським поетом після Шевченка...

Умовність наших знань про українську літературу зашкалює. Ми не розвиваємося по висхідній і навіть не ходимо по колу. Занепадаємо. Від покоління до покоління відбувається деградація цивілізації. Якщо прийняти версію Дмитра Калюжного і Олександра Жабінського («Інша історія літератури», 2001), що вся антика придумана у ранньому середньовіччі, тоді все стає на свої місця: від Гомера до європейського книжкового ширвжитку, від автора «Слова о полку Ігоревім» до «шлюбних ігрищ жаб» та «бульварних романів» — суцільна деградація літератури. Наша цивілізація іде шляхом згори вниз — від єгипетських пірамід до розпусних в естетичному несмакові гробівців сучасних політиків і злодіїв в законі.

Але є у нашій культурі, літературі зокрема, рятівні острівці — люди, які ентузіастично і професійно тримають планку мистецтва, ба більше — планку життя, за яку опускатися не варто. Серед таких авторів відкриваю для себе Миколу Ткача (1942-2019) — поета і етнолога. Ніби запізно, поет пішов у засвіти. Ніколи не буває запізно, коли відкривається тобі новий простір. Ніколи.

Глибина осмислення світу, україноцентричність світобудови, фольклорно-міфологічна основа писань, патріотична складова, неймовірне чуття мови — усе це перетворює літературний досвід Миколи Ткача у взірцевий.

А тепер питання: чому пропустили цей досвід за життя автора? Причина проста. Відсутні інституції культури, літератури, які б зосереджували у своїх руках потрібну інформацію. Ні міністерство культури, ні інститут літератури, який опікується мертвими проектами, ні інститут української книги, ні... — не займаються стратегічною координацією важливого, а зосередилися на заробітчанстві, виживанні, суспільній кон'юктурі і корпоративній підтримці.

І це мине, казав Соломон. Щось та залишиться. І перед повним крахом цивілізаційним єдине цивілізаційне виправдання — нечисленні острівці. Вони, ніби ті рятівні шлюпки із «Титаника», зберігатимуть історію великого краху...

Юлія СІЛЬЧУК

**«ЗАЯЧИЙ ХОЛОДОК» —
ФАКТ ЛІТЕРАТУРИ
ЧИ ВСЕ Ж ТАКИ ЯВИЩЕ?**

*Коробчук Петро. Заячий холодок: вірші / П.Й. Коробчук.
Луцьк: ПВД «Твердиня», 2023. 208 с.*

Дуже яскраво пригадую життєвий момент, коли їхала автобусом «Луцьк — Ратне» із зустрічі з деякими нашими волинськими літераторами та мала з собою в рюкзаку декілька новопрдбаних мною книг, з-поміж яких було найсвіжіше число видання альманаху «Світязь» (Ч. 25. 2020.) Дорогою, як зазвичай, читала — і цього разу саме «Світязь». Пам'ятаю, багато в цьому випуску було песимістичних мотивів, я навіть пустила сльозу над чийсь текстом... (До того ж настрої мала тоді сумний і препаскудний. Уже й не пригадую, чому саме...)

Але на все життя запам'ятався той момент, який мене «усміхнув», ба більше — я сміялася до сліз майже всю дорогу, до того ж — із речей насправді ну дуже навіть серйозних... Бо настільки мудрого і, на перший погляд, завуальованого гумору не зустрічала давно. А тим паче в поезії... Отож, з-поміж багатьох-багатьох достойних публікацій дуже вирізнялася ліричним настроєм (просто-таки впадала в око!) поетична добірка Петра Коробчука — ліричний цикл «Орфей у пеклі, або *Asparagus officinalis*»... І, оскільки їхати мені потрібно було аж дві з половиною години, а потім — ще годинку, з райцентру

до села, то я, аби хоча б якось зупинити свій, як могло здатися зі сторони, недоречний сміх, та чимось поважним себе зайняти, почала простим олівцем занотовувати враження... на сторінках альманаху. (Так, негарна звичка, визнаю.) А потім взяла нотатник, який завше возила з собою, і... написала найпершу в своєму житті рецензію! (Якщо, звичайно, не рахувати так званих «навчальних» рецензій з шкільних і студентських років.) Сміх вдалося приборкати. А ще — я зазирнула в таку глибину мудрих почувань душі поета, що закохалася в його слово назавше. Таким чином Петро Коробчук став одним з моїх найнайулюбленіших письменників. Ну а той факт, що він — волинянин, стало приємним бонусом у моєму самоусвідомленні як волинянки, певним чином також причетної до літератури.

Сьогодні мені надзвичайно приємно й трепетно тримати в руках книжку знаного в Україні автора, на сторінках якої розміщена моя післямова. Власне, вона стосується лише одного з чотирьох розділів збірки «Заячий холодок», тому що... це власне і є та рецензія, написана мною простим олівцем на блокнотику і «на коліні» далекого (а чи близького?) 2020 року... Моя найперша рецензія, що волею випадку стала моєю візитівкою у великий світ літератури й літературної критики...

Книжка хороша: у твердій палітурці, якісний папір (видавництво «Твердиня» добре знає свою справу, за що окрема дяка Миколі Мартинюку). От тільки назва, погодьтеся, дивна якась: «Заячий холодок» (тлумачення його — пізніше). Одразу впадає в око оригінальна й мудра анотація (до речі, її написав видавець і редактор видання М. Мартинюк), в іронічно-жартівливому стилі, проте відповідна текстам книжки: «Автор цієї поетичної збірки — невідпорний «осіннього віку» «факт літератури» з претензією на доконечне оприявлення в ній в іпостасі «явища» в контексті національного розвою останньої від барокових досвідних художніх вислідів і безпосередньо до доби постмодернізму, чия творчість постійно перебуває у вербальному аналітико-синтетичному експерименті з огранення на позір тривіального комунікативного потоку...»

Отож «явище» чи ні ця книжка в сучасному українському літературному процесі? Видання має п'ять розділів із найдивовижнішими назвами, що якнайточніше відповідають своїм «ліричним» змістам (темам і мотивам віршів), яких однак важко зрозуміти, щойно розгорнувши книжку. «Потрібно читати!» — розум свідомого шанувальника поезії обов'язково дасть подібну вказівку, тільки-но ви розгорнете видання...

Найперший розділ збірки — «Котиться підстрибки колобок» — інтригує вже самою своєю назвою (власне, як і інші розділи). Перший вірш книжки — «Ескізи до автопортрета 2016 року» — висвітлює мудру, песимістичну і по-філософськи виважену позицію автора щодо бачення себе в загальнолітературному контексті: «Ти є фактом літератури, але — не явищем. / Припадають пилом партитури твої вербальні й клавіри. / Навіть якщо проголосиш зухвало «Я ще / допнусь до верхів'я Олімпу», — ніхто не йме віри...»; «Яко бідні родичі, музо, з тобою ми / стоїмо в коридорі літератури. / І нема на те ради...»; «Не впущений у поїзд покоління, не вкладений в жодні обойми. / І видаються безглуздими й даремними духовні твої копірайти...».

Що найбільше імponує в книжці (та й загалом у творчості автора) особисто мені? Це ширий гумор Петра Коробчука. «Поетичний» гумор. Гумор власне «коробчуківський» (бо ні в кого не бачила подібного). Сміх навіть над такими сумними явищами, як старість або смерть... Не втримаюся, аби не зацитувати: «Лежиш у дерев'яному костюмі, сам дерев'яний — ні вправо поглянути, / ні вліво, а захочеться кавусі чи чогось міцнішого — / ніхто не подасть. А якби й подали, то як же ти, друже мій, / питимеш, бо ж ні руки не зігнути, ні рота відкрити. Гаплик, / Він і є гаплик. Тож на цій оптимістичній ноті, мій друже, / допоки живі ще, допоки дихаємо — нумо піднімімо келішки за / осінніх людей, себто за нас» .

Гумор і добрий сміх у Петра Коробчука таки не відняти. І ця риса безцінна (особливо як для письменника). Навіть пейзажна лірика автора (щире замилювання природою) — навмисне по-дитячому щира і по-дорослому мудро іронічна: «січневі дні таки прославились / сніги обрусами прослались — / смакуйте душі білий мед / нехай це буде тижнів зо три / нехай це всього епізодний / момент але який момент! / без нікотину і проміле / довкілля і чудесне й миле / і на землі й на небесі / всі дні і ночі — празникові / не лиш мені — коробчукові / а й іншеньким -чукам усім...».

Однак, звичайно, не вся лірика книжки — така ефірно легка і, здавалося б, жартівлива. У творчості Петра Коробчука загалом мудро й гармонійно поєдналися тяжка чорна туга і водночас світла, легкокрила любов до світу: «світоньку / світе / світище / світи ще мені / світи ще / навіть / коли буду нижче трави / десь так на два метри нижче...»

Так, ліричний герой Петра Коробчука — завше оптиміст. Навіть коли він... колобок! Неочікуваний образ. Правда ж? Частково зачитую вірш, який, власне, і дав назву першому розділу: «котиться / підстрибки / колобок / (понеже місцями троха кутастий) / щось береже

його — доля чи бог? / (а чи це діло їх обидвох?) / щось не дає йому / впасти й пропасти / наздоганяли / не раз / і не два / (много є паш на бідового пляцка) / чулися часто червиві слова: / «ти-но поглянь-но на нього — / овва! / кльова закуска... / була би ще пляшка...» / котиться / підстрибки / колобок... / дитинний хлопчина біля безодні / під переливи партесних пташок / вірить в душі своїй: все буде ок! / нині принаймні / принаймні сьогодні».

Однак мотив смерті (до речі, досить часто поширений у ліриці Петра Коробчука) не завше відлунює оптимістичними нотами. Інколи ліричний герой таки віддається песимістичному настрою, переймаючись мотивом всесвітньої туги, віддаючи дань романтичному світосприйняттю: «берези світючі / як поминальні свічі / в душі переважає / жовте й руде / — а де ж твоя смертонька-смерть / чоловіче? / — у мене за плечима! / ось вона де...»; «...і песимізм проникає під шкіру / вглиб на два метри — / ти відчуваєш себе покійником (...) / і все вміститься в маленьке тире / майже непомітне поміж двома датами...»

Цікаво спостерігати за так званими «реінкарнаціями» ліричного героя, самоусвідомлення котрого щоразу дивує своєю оригінальністю: «...моє минуле каже мені: / пізно / пізно змінювати своє амплу / ти — людинокнижка / ти маєш свій 66-й вагон / ти маєш своє 66-те місце / мультко? / даруй чоловіче / ти сам свій сюжет написав...»

Майже наприкінці першого розділу книжки розміщена лірична добірка «Із циклу «Відлуння», куди увійшла ніжна інтимна лірика, як силабо-тоніка, так і верлібри. «...почуття це не шапка яку надів поносив і зняв / почуття це шкіра яка на тобі щоночі й щодня» — підсумовує ліричний герой, і його слова (які хочеться запам'ятати) набувають афористичного звучання. Читаючи цикл, зауважую яскраву метафору з відтінком мудрої іронії: «...розум на серце сердиться / каже: ти геть без розуму / серце на розум гнівається / каже: а ти безсердечний...» Так просто з точки зору логіки і водночас — художньо майстерно...

Ліричний герой пережив (або переживає) дуже сильну закоханість: про це натякають, говорять прямо або ж навіть кричать окремі вірші книжки, а також цілі ліричні цикли... І мимохить думається: напевно, так, як поет (а особливо Поет), не здатен кохати ніхто, — щиро, по-справжньому, високопоетично, метафорично, піднесено й красиво. Особиста драма ліричного героя відлунює такою щирою тугою й, на мій погляд, переростає у мотив великої, всеохопної, вселенської туги, що, здається, саме повітря плаче довкола і болить в унісон... Це яскраво ілюструє цикл «Адажіо»:

ще не збудоване
а вже згоріло
стоїмо на спопелищі

поставили біля стіни
розстріляли
а очей не закрили

вітрові вольная воля
він собі виє як вміє
а тут і скавуліти зась

самотній ліхтар
мерзне під вітрюганищем
кому з них сумніше?

на річечці лід тоненький
як перейти по ньому
до твоїх літ

і сльозі треба надати слово
особливо — останне
он як вона тягне руку

ти знаєш по кому подзвін
тому й не питаєш
просто — слухаєш...

Хочеться назвати програмним віршем книжки поезію «Школа». Чому?.. Віртуозні рими! Влучні епітети! Оригінальні образи! І, що важливо, рефреном — головна думка — як багатозначна інтерпретація самоозначення ліричного «я» — «я сам собі школа». Якщо коротко, цей вірш — про поезію і Поета. І, що головне, він і є взірцем Поезії:

і нескоромно жив, і скоромно.
когось не сприймав, а за деkim і шкорбав.
та нині кажу делікатно і скромно:
я — сам собі школа.

не пам'ятник — це ж і банально і прісно.
не секта — на секту й пів шелга шкода
(чи шкода), але нині і прісно
я — сам собі школа.

парує поезія ніжно і строго.
не ГеМеОшна, не порошокова.
шановні пані і панове, смачного.
я — сам собі школа.

катмає можливо тугої барсетки.
муза безгрішшям уже й не шокована.
та попри убозтво (і всупереч) все-таки —
я сам собі школа.

(...) не претендую на вічні едикти.
приміщення брак — то не є перешкода.
вовка боятися — в ліс не ходити.
я — сам собі школа.

червоні вуста у липневої вишні.
жовтим серйозом зиркають груші.
поети й поетки — ваші всі виші.
школи ж — не руште!

Поетичний розділ «Заячий холодок, або Орфей у пеклі» («дуже ліричний цикл», як зазначає сам автор) — один із найпотужніших розділів книжки. По-перше, це справді Поезії з великої літери — свого роду зримі, образні (навіть деякою мірою кінематографічні) картинки, які читач не просто бачить — чує, а тому перебуває немовби в епіцентрі подій — у майстерній поетичній реальності... По-друге, якщо ви хочете усміхнутися, то книжка «Заячий холодок» — саме для вас! Тому що в другому розділі автор із невимушеним гумором веде мову про тяжку працю на селі. І так, начебто про дуже серйозні (і навіть печальні) речі говорить...

Однак не сміятися — нереально! Особливо тим, хто народився і виріс у селі. (Тобто можна сказати, що цей розділ — для особливих поціновувачів — знавців авторського «контексту».) І, по-третє, настільки оригінальних образів як ліричних героїв ви не знайдете ніде (маю на увазі поезію інших представників сучукрлігу). Хто, наприклад, до

Петра Коробчука опоетизовував смерть домашньої гуски? Або гірку долю сторожового песика? (А чи жорстоку хитрість білого м'якого котика, котрий полює на горобців? І ні-ні, зовсім не такого котика, як у дитячих віршах! Ба більше — у Петра Коробчука ліричними героями стають... домашні свині! Або когут, котрий, володілець 18-ти дружин, «глузує з / чоловічини у драній куфайці / зацофаного / сиріч затурканого котрий / не може дати ради й / одній своїй жінці»... Або вивірка, яка веде себе мудріше від селянина. І всі ці вірші — у жартівливому ключі: або з відтінком тонкої іронії, або крізь призму ну дуже гірко-го гумору... Коли читач щиро не знає: плакати йому чи сміятися... Не можна сказати, що це висока лірика (бо мовиться про речі дуже навіть невисокі). Але однозначно — майстерна поезія. Респект авторові!

Над чорною ненастанною працею селянина на чорній-чорній землі автор (і він же ліричний герой) мудро й спостережливо насміхається. У віршах циклу «Заячий холодок» можна відшукати усі різновиди комічного: від тонкої іронії — аж до майстерного гротеску, від доброзичливого гумору — до нищівного сарказму. Це поезія, яка більше ніж заслуговує на читацьку увагу. Це добірка оригінальних віршів, яка, разом узята, може замінити собою добру театральну комедію.

«Все більше й більше довіряю Чарльзові Дарвіну / все більше й більше вірю у його «Походження видів...» — зізнається автор у ХІХ вірші циклу. А вдумливий читач дедалі глибше занурюється в атмосферу самоіронії, яка подекуди межує з гострою сатирою. І це не може не приваблювати. Адже полонить саме філософська щирість авторської думки, що стосується людини, яка невинувато тяжко працює в полі: «і ото повзає ота бідося на колінах / і що ж у ньому є від Бога? / і що ж у ньому бозького? / божистого? / божественного? / ну чисто тобі мавпа...»

Або, наприклад, хто до Петра Коробчука в історії української поезії писав про «богів» українських селян? Не годиться не зацитувати: «...українські селяни мають богів так би мовити — / флороморфних / вони — українські селяни — постійно б'ють поклони перед такими ну / буцімто незначними на міський погляд рослинами як / Лобода / Пирій / Правутиця... / (...) деякі українські селяни лише / схиляються перед ними а деякі вклякають — / стають на одне коліно а то й на два / (та ще й нагинають низько голову / заледво що землі не цілують) / найбільший у них — українських селян — / Верховний Бог — / Господь Горód... / (...) і не сказати б що українські селяни — язичники / і в церкву вони іноді ходять / але поводять себе ну геть не / по-християнськи». А тому то, аби «вижити» у селі і не перетворитися

в неандертальця, «конче / притьма / кров з носа / треба навчитися ловити рибу / це ж так чудовезно — / ловити рибу / уявіть собі: / люди йдуть на город — / а ти йдеш на рибу... Але якщо ти, немудрий селянин, «так і не навчився ловити рибу», тоді причина відпочити від роботи в полі одна-єдина — усміхніться... — гроза!.. Гумористичне прохання-благання (навіть молитва) ліричного героя відлунює і щирим відчаєм, і майстерною авторською іронією, яка методом градації у своєму кульмінаційному моменті перероджується у гротеск: «даждь дощу Господи / Господи дозволь побушувати грозі / не борони Господи / зливі розкошувати / (...) вони / Господи / до роботи заздренні / до праці захланні / загребуші до труду / вони вже як / обвуглені шкварки на пательні / торкнися — обпечеш пучки...»

І саме в цьому розділі читач знайде відповідь-пояснення назви книжки «Заячий холодок». Як бачимо, у ліричному циклі йдеться про тяжку фізичну працю людини в селі. Сюди потрапляє і змушений не-настанно працювати сам Орфей — індивід з іншої стихії, тобто людина творча. Адже «людину пера намагаються обернути на / людину плуга / то з лівого боку підходять / то з правого підкочуються / то ле-стощами / то погрозами...» Ліричний герой не протестує, намагається бути таким, як і всі на селі. Можливо, навіть кращим робітником. Однак... Інколи від нелюдської втоми так хочеться побути «зайчиком і возлежати під заячим холодком»... (Заячий холодок — це народна назва багаторічної рослини родини холодкових, поширена на теренах Західної України.) Тобто можу зробити висновок, що назва поетичної книжки Петра Коробчука деякою (або навіть повною) мірою іронічна.

Авторська сатира досягає кульмінації в передостанньому, XXXII, вірші поетичного циклу. Тут ліричний герой звертається до тих, хто вже «в гробах на могилках», із пропозицією воскреснути, аби... «знова / длубатися-порпатися-бабратися в землі / поливати її своїм потом...» І тут же, у XXXII вірші циклу, досягають свого піку гумор та самоіронія автора:

і якби я був посеред них
і якби до мене звернулися
з таким безглуздим питанням
далебі я заволав би не своїм голосом:
а дзуськи!
а дідька лисого!
а трясця вашій матері!
дайте мені

мою лежачу годину!
 (і вже тихіше)
 я ж бо її заслужив...

У поетичному розділі «Щоденник Юлії Ружинської III» автор послуговується дуже цікавим прийомом — пише від імені закоханої жінки. Тобто в епіцентрі «поетичних подій» — не ліричний герой, а саме лірична героїня. І мушу визнати, що в жінку автор «реінкарнується» дуже навіть майстерно: відчуває та озвучує мало не всі відтінки психосоматики слабкої половинки людства... Варто зазначити, що розділ (а чи радше цикл) під назвою «Щоденник Юлії Ружинської» фігурує в поетичних книгах Петра Коробчука уже таки давненько: «Щоденник Юлії Ружинської I» побачив світ іще в 1998–2000 (місто написання — Київ), а «Щоденник Юлії Ружинської II» — у 2003–2004 (знову ж таки Київ). Тематика й мотиви циклів — парадоксальність, дивні й курйозні життєві ситуації, певна пародійність, іноді нещасливе кохання, а ще — літературні ремінісценції.

Варто назвати ще одну особливість поезії Петра Коробчука. У віршах цього автора присутня музика... І не як просто мелодія, ні. Це, насамперед, музичне образне мислення, віртуозне оперування словником зі сфери музичного мистецтва, що так чи так натякає на музичну освіту письменника. Я мала сміливість запитати-уточнити про це в поета й... не помилилася!

Червоною ниткою крізь розділ «Щоденник Юлії Ружинської III» проходить мотив сну («от бачиш / все у нас з тобою виходить / але знай — / якщо втретє зіб'єшся ... з ритму — / прокинешся...»); «і ніхто нам не судія / бо ж хіба можна судити сон». Що дає зробити висновок про те, що кохання ліричного героя — вимислене. А якщо раптом ні, то просто платонічне. Підтвердженням мого крайнього припущення — факт вмілого послуговування автором фрагментів з «Пісні пісень» (див. вірш: «вголос: та хіба ж так можна!»).

У циклі «Щоденник Юлії Ружинської III» з 33-х віршів автор уміло чергує верлібри та силабо-тонічну лірику. І хоча загалом Петро Коробчук рідко, як на мене, вдається до силабо-тонічного традиційного способу озвучення ліричних думок, рими небанальні, найчастіше — навіть дуже оригінальні (півдорозі — дорослі, роздавати — веслуватий, щобудень — буде, радість — обиратись, горить — метеорит, меж — замерз...)

Що ж стосується верлібрів, зізнаюся, що інколи (щоправда рідко) ці вірші мені нагадують радше прозу. Правда, прозу художню

й прозу, мушу визнати, перфектну. Однак таки не поезію... Проте для автора відразу ж знаходжу виправдання: Петро Коробчук — поет. Проза за життєвих обставин і вічної зайнятості редакторськими справами поки що не увійшла у сферу його письменницької практики. Тож, можливо, такі вірші (наприклад, «Тільки-но почую пісню...», «Нюрнберг № такий-то», «Надія» та ін.) — несвідома туга за тим, що не відбулося? Себто за професійною художньою прозою, яка, маю велику надію, ось-ось також стане звичною практикою і ще однією гранню таланту Петра Коробчука... А поки що мені таланило читати його літературно-критичні статті (опубліковані, щоправда, під різними псевдонімами). Так ось: як літературний критик Петро Коробчук навіть дуже симпатичний і професійний. Роблю висновок: майбутня проза Петра Коробчука, особливо коротка проза, має всі шанси бути не менш цікавою.

У четвертому розділі книжки «Сім білих сонетів для Ніки» — тематично найрізноманітніші вірші — від громадянської лірики до глибоко філософської, а також переклади з білоруської сонетів Віктора Шніпа...

Трішки вибиваються зі звичного легкого іронічного патосу Петра Коробчука три перші вірші розділу: «Крути», «Нюрнберг № такий-то», «Надія». Так, «Нюрнберг № такий-то» — своєрідна міні-поема про те, як на «тому світі» судили комуністичну партію і комуністичний режим...

Назву розділу дав цикл із семи сонетів, присвячених домашній улюблениці Ніці. Хто ще з українських поетів присвятив песику цілий поетичний цикл? А цикл цей, до речі, дуже щемливий і не позбавлений глибинних філософських роздумів про життя-буття.

У властивій авторові іронічно-гротескній манері написано поезію «Презентація» — і смішно, і гірко водночас про славу людську (раджу прочитати цей вірш кожному лірикові). У подібній гумористичній манері про письменницьке покликання й муки творчості йдеться у віршах «Про грамоту і не тільки», «Ти не напився й не наївся...».

Обожнюю таку самоіронію, особливо в літературі. Вона свідчить про мудрість. Про виростання душі над тілесним і матеріальним. Побажаймо ж Петрові Коробчуку, воістину Поетові, не лише процвітання його Слова на теренах Волині й України загалом, а й визнання далеко за межами... Адже поезія цього автора — своєрідне явище в сучасному українському літературному контексті.

Станіслав НОВИЦЬКИЙ

КОРА СНІГУ

* * *

я заплутався у молодій лозі
в садку з прочиненими дверима осени
в садку з холодними губами яблук
такими як твої губи в моєму серці

тепер біля мене
остаточність голосних літер
остаточність жовтого кольору квітки
безтілесність хмар
(безтілесність яблук)

тепер біля мене
ніхто не схожий на тебе

не торкаються твої руки
не плачуть твої дощі
не дихає твоя любов
не приходить весна
крізь прочинені двері осени
біля мене
зозуля
на рушнику
з вишитим дзьобом

2023-2024

ПУСТЕЛЯ МОВЧАННЯ

Д. Дроздовському

в пустелі
власного мовчання
у відпрацьованих
циклах буття
переходимо
через маленькі
місточки
переходимо
як усі бажаючі
перейти
до цілісного
виміру
віконної рами

після «мандрівок»
станемо промінням
останньої
умовности життя
коли
за тим вікном
вже не існуючі
вулички
за тим вікном
соняшники
з відкритими серцями
за тим вікном
день про який можна
говорити
день про який можна
забути
і збутись посередности
глупоти і нечисти

стати головою
без голови
самотою без самоти

птахом без крила
 та сонця
 який блукає в хмарах
 туманности (не)земної
 (до)земної тверди
 (не) до великої голови
 що цієї секунди
 дивиться на мене

голови бояться сонця
 голови торкаються
 мертвим вухом
 голови лякають бджіл
 на юних квітах
 лякаються квіти
 у віконних рамах
 дерев'яних гробівцях
 живих квітів

голови
 п'ють солодкі трунки
 вечірніх сліз маківки
 дивляться сп'янілими
 очима вересня
 на прозорі руки
 дощу

листопад 2024

* * *

споріднюємось кров'ю

земля для нас обох стає домом
 без дверей і вікон за якими
 рано чи пізно з'явиться сонце

пам'ятаю що
 наші з тобою сльози такі чужі для землі

під нашими колінами
земля рідніша за обличчя коханої жінки
але не рідніша за Бога

Боже
спаси мене
од згарищ на вічному полі смерті

бо що має жити
на цій землі
крім нас
хто
так спочиває
у зіницях зозулі

Боже
пробач мені за все
що можна пробачити людині
але
не пробачити смерті
не пробачити
молодої сльози...

весна 2024 року

ЧУЖИЙ СОН

з яких доріг прийдеш до мого вікна
з яких невідворотних причин повернення
стрічатиму голос твій крізь шибку зими
бо тілесна близькість така примітивна
тілесна близькість від чогось темного
від чогось бездуховного і кволого

тілесне серце людське настільки кровне
налите чорною кров'ю брехні
налите білою кров'ю відданости
чимось світлим чимось звичним і темним

вікно у якому тінь пам'яти хміль та вино
 вікно за яким оголені стіни розлуки
 вікно за вікном у дерев'яній схованці
 де літо наповнюючи теплом стіни щезає

залишається
 увійти в стан суцільного чекання
 залишається стати вікном
 стати очима
 або
 останнім курганом в степу

Я КОХАВ ЖІНКУ З СІРИМИ ОЧИМА

я міг би покохати будь-яку іншу жінку
 міг би зійти на пси і жити без неї
 служив пам'яті та великій людській силі
 яку часом називають самотністю
 я кохав жінку із сірими очима
 я любив усе що любила вона
 я торкався губами усіх частин її матерії

люблячи кожную клітину цієї жінки
 але щось сталося з нашим коханням
 прийшло усвідомлення самої самотності
 осінні листки стали надто сухими
 і пам'ять стала вразливою до любови

залишились білі хмари в небеснім колі
 залишились маленькі світлини в альбомі
 залишились поцілунки та нічні вулиці
 залишились доторки доторки доторки

зосталась ніжність
 трохи розгубленості перед життям
 та не залишилось ненависті
 злоти і чогось ще вразливого
 тепер

я у цьому світі самотність
я міг би покохати іншу жінку

осінь 2024 року

* * *

яблука в порожнечі світань
яблука в долонях трави
яблука на підвіконні
стомлено стукотять

таки слух
таки рух
таки стук

побіля криниці намалював
на корі дерева лелеку
хай летить до землі
напитись води

бо що тут
яблука стукотять
на підвіконні
сорочка у воді
як непохитний човен
присутності білого кольору

2023

ЛИСТ ДО ХУДОЖНИКА

Р. Петруку

у цієї жінки молоді зелені очі
в неї цілком звичний образ
для натурниці середнього віку

забагато природньої розкнутості перед художником
 мало граційних рухів любови і ненависти
 простору завчасности життя
 для натхнення

вона заслуговує на фарби з дощів і сліз
 на тишу живопису стежки у день світла
 на молоко молодих трав

ось руки та довгі пальці
 на пальцях срібні каблучки з гербом
 печальностей розлуки
 слідів втрачених вечорів

аби вона не була примарою твоїх снів
 аби не торкалась небесних фарб
 аби зовсім скромна присутність
 залишилась у майстерні

як переливи кольорів сліз та дощу
 відкритість і чистота мольберта
 рух невідворотних мазків
 які не підвладні зниканню чи смерти

БЛУКАЛЬНИЦІ

стрів навпроти костелу двух блукальниць
 в якусь хвилину озирнувсь і побачив
 як проміння ранкового сонця
 торкнулось їхнього волосся
 оцих блукальниць посеред вулиці
 з темної бруківки що була стерта чужими ногами десятиліття тому

стрів у час молитовної години
 самотньої години мовчання і споминів
 але зовсім забув побачених блукальниць

у час власного спілкування з Богом
 думав про сонячне проміння на їхньому

волоссі
згадка повернення у світ блукань

мабуть їхне ранкове явлення повинно щось означати
можливо прихильність до мене
вони побачили в мені спорідненість

потім таки зрозумів
мить ніколи не залишається у пам'яті
мікрокосмос почуттів між двома
різними землями
чужими землями на рідній землі

повертаюсь до молитовної години
стишено промовляю слово за словом
аж до останнього рядка з Євангелія
від Луки
тепер не згадую блукальниць
не згадую сонячне проміння
бачу
єдину ікону з Божою Матір'ю на холодній
стіні

люди живуть у невідомості відомого
хоч невідоме ближчає у людських очах
у зіницях дня і ночі прокинеться
заповзе крізь віконні щілини до тебе

зізнаюсь
читаючи молитву за двох блукальниць
молитву за добро і світло
молився у порожнечу темних стін

пробачте мені за холодний погляд вітру
пробачте за похмурість стін храму
пробачте за світ у несправедливості
пробачте за дотик воскресіння і смерті

* * *

вчора хтось невідомий запрошував
відвідати ще більш невідомого
вчора остання арфа у місті на березі невідомого моря вщухла
залишивши тільки одноманітне шипіння
вчора люди затуляли вуха сухим листям
будили осінь на вулицях міста
невідомого міста невідомі люди

вчора читали газети навпроти аптеки
купували пігулки з присмаком цукерок
годували бродячих псів світу і всесвіту

вчора жінка з невідомого міста
підняла на трамвайній зупинці лист
вона прочитала його уві сні
і принесла його до мене

вчора мене звинуватили у написанні
анонімного листа якогось лірика
либонь його писав поет з цього міста
невідомий поет з невідомого міста
останній пророк невідомих сумлінь

вчора я прочитав декілька віршів з листа
вчора я прокинувся після життя у сні
вчора я визнав написання цього листа

м. Вінниця

Ігор ФАРИНА

ВІРШАР ЗАПРОШУЄ В САДИ СЕРЦЯ

Новицький Станіслав. Коріння дощу: поезії. — К., «Український письменник», 2024. — 140 с.

І. Шукальницьке

Свого часу в назві поетичної збірки уздрів несподіване: «Вишуки». Ще не знав, що мене чекає під палітуркою, але «пірнув» у читання через несподіваність вживання несподіваного для людності слова, сумніваюся, що такою ж була б моя реакція, якби на обкладинці закличним шрифтом написали б «Пошуки». Навіть тоді, коли б на сторінках друку з'явилися б небуденності. Про них не мріяв би, бо справжній поет ніколи «не полюватиме» за банальним ім'ям написаного. (Залишмо за «кадром» найменувальні прикросці тоталітарних часів, бо це — тема окремої розмови).

Спонукало до такого вступу «Коріння дощу» Станіслава Новицького з Кропивницького. Назва трохи спантеличує. Бо за звичайною логікою дощ — субстанція, яка не може мати рослинних елементів. Та все ж «...коріння дощу повернення від неба до землі».

І шукальництво, зрозуміло. Бо як без нього у цьому непростому світі. Бо «на голу душу падає горе».

2. Темарійне

Можна вести мову, що окремі вірші з цієї книжки стверджують ідеали громадянськості, філософічності, пейзажності та любовності. Адже прикладів вистачає, коли погортати видання.

«...Хата навскіс тулиться до верби». Довго думав про тему цього верлібру, та врешті-решт зупинився на розмислах про громадянськість. Бо переконало твердження: «пом'яну дідову хату». А філософічність? Її побачив у вислові «...не рідко шукаю чужі сліди і не знаходжу тінь не залишає сліду». Виявом пейзажності можна вважати рядки на кшталт: «Метелик у кімнаті без квітки задихається сонце зникає у квітці». Однак набагато частіше маємо справу з промовленнями інтимності: «... ще вітер живе у нашій любові».

Все це, зрозуміло, відповідає дійсності. Але залишаюся свідомим і того, що в сучасній ліриці ті чи ті тексти темарійно перегукуються між собою. Ось, приміром, перед нами з'являється вірш «літо, у якому треба зустрітись з тобою». Сув'язь філософічності, пейзажності та любовності. І натяк на те, що ці складові будь-якого поетичного твору неможливо збагнути без неординарної виражальності.

3. Літературнотропне

Коли говорити про образність поезомовлення Станіслава Новицького, то варто, мабуть, ствердити, що сприйнятливість його віршів продиктована наявністю у них метафор, епітетів та порівнянь, які творять неповторність.

Приміром, метафоричність приваблює, коли в збірці читаємо, що «...осінь поруйнує останні стіни наших душ», «у далеких дорогах дощ напуватиме наші серця», «слухає власну тінь що грає на арфі». З моєї «дзвіниці розуміння» тут доцільна мова про два моменти. Метафоричність відображає гру уяви та реалу. До речі, вона супроводжує й більшість авторських метафоричних епітетів: «очі червня», «глибина недоторканності», «молитва сльози», «ікона неба», «мармур чужих поглядів», «чаші позичених днів».

Вони приваблюють до себе, як і порівняння. А їх таки чимало: «луна з криниці як чорний ворон у небі падає», «крила які дарували небеса як горе серед гріха», «дотліває трава у степу як листи від тебе».

4. «Мешканцеве»

Досі, мовлячи про образність висловлення думки, побутували думки про «самостійне плавання» таких словосполук. Але нерідко

трапляється, що вони стають невіддільними від висловів з «мешканцевими» асоціаціями, де вільно почувуються рослини і дерева, звірі і птахи, зорі і небесні світила.

Вчитаймося: «...півонії говорять до мене», «...за калиною небо за тобою сльоза», «вовк у ранковій тьмі долає перший сніг за селом», «снігурі витоптали стежку до криниці».

І знову на основі таких вдатностей маємо підставу вести мову про необхідність поєднання реального та ірреального.

5. Барвисте

Кольористість теж «забарвлює» цю книжку. Про ці вияви екстраполяцій мислиться, коли зір починають радувати такі словочасності: «...при білих квітах днів минутих шукаю тебе у мовчазних садах», «такі вже були вершини від орних небес вода», «опале листя червоніє від подиху».

Така вона, поетична барвистість першого розділу видання, й цей ряд кольорових екстраполяцій продовжують словобарвистості з «садів серця» – другої частини: «...літо у білій хустині», «у карих очах вечора тебе побачу», «ти і я білі і чорне у глибинах недоторканності». (У тому, що ці кольори поєднуються в одному творі, не бачу нічого дивного, бо це вже давно стало ознакою часу).

6. Слововиявне

Зізнаюся, що перечитуючи поезію під різними палітурками, люблю зупиняти увагу на незвичайних слів'ятах. Адже саме вони свідчать про манеру письма автора й суттєво доповнюють читальницький словниковий запас.

Отож мене, звісно, порадували такі слова-блискітки: «первні», «одчинене», «товща», «одвесніти», «висріблює», «морозець», «чужіє», «вершинонька», «загубленість». Що не кажіть, а повіває від цих буквотворів рідковживаністю, котрі виражають почування кожного віршника.

7. Спонтанне

Книжка віршів «Коріння дощу» Станіслава Новицького вдало оформлена. Ніби й немає прямого стосунку до видання малюнок Романа Петрукана на обкладинці, але... є очевидним тяжіння до відбиття часу через почування людини. Акуратність ламінації твердої палітурки, гарна організація текстів на сторінках також приваблюють.

Але, хоч і прикро, є прорахунки (це може здатися зайвою прискіпливістю). Чому, скажімо, озаглавлення першого розділу займає аж дві сторінки і чітко зазначено, що маємо справу з поезіями 2022 і 2024 років. А чому такої честі не удостоївся другий розділ «Сади серця»?

Або таке. На с. 38 вміщено вірш «Етюд вершин» з цікавими образами: «на білім крилі дрімає невінчана чужина», «нікого ще не скосила тривога людського дня», «метафорою із метафор стали твої сліди». Нічого не маю супроти добротної силаботоніки, та чи потрібна вона, коли далі й перед цим твором побутують лише... верлібри?

8. Життєплинне

Хоча поєднання силаботоніки і верлібристики вважаю ознакою доброю, тому із зацікавленням перечитую вірші Віктора Кордуна, Богдана Смоляка, Станіслава Бондаренка, Олександра Гордона... Цікавинки такого ж плану знаходив і знаходжу в Олександра Астаф'єва, Станіслава Вишенського, Василя Куйбіди, Петра Коробчука...

Сув'язь — традиція. Як і те, що вітчизняні версифікатори плідно працюють лише в одному поетичному підвиді, отож хвилюють рими Ігоря Павлюка, Миколи Савчука, Геннадія Щипцівського... З насолодою для душі «пірнаю» у верлібристику Миколи Байдюка, Бориса Гуменюка, Олександра Хоменка...

Поціновувача поезії не так цікавить форма викладу думки, як її неповторність. Адже людина завжди шукає «найрідніший голос серед самотності». Адже «клятий вік розливається чистоцвітінням в ріки чорної крові тенет».

9. Завтрішнє

Ці нотатки на берегах книжки — моя спроба «прочитання» творів Станіслава Новицького. Та, думаю, що й інші звертатимуться до них. Бо тексти, за Кафкою, своєрідне закликання духів, того варті. Сподіваюся, що це доведе й наступна книжка молодого поета.

м. Шумськ

Олена ІЩЕНКО

МАЕСТРО ЖИТТЯ І ЛЮБОВІ

П.П. Кононенку

*Маестро життя і любові,
Як мало лишається ВАС.
На світ ставлять власний каркас
Злі виразки ситості й змови.
Дичавіє магма і в схови
Трамбує себе про запас.
Маестро життя і любові,
Як мало лишається ВАС.
День наче і білий, толковий —
Танцює за дозволом каст,
Де герб родовий — «людолови».
Маестро життя і любові...*

Не встигаємо, метушимися, дивимися побіжно і повз... Але завдяки Всесвітньому розуму, який все і про кожного знає, іноді все ще трапляються осяйні картини буття, які змушують таки захоплено зупинитися. У сквері, побіля пам'ятника Олесеві Гончару, погляд вихоплює невимовно красиву постать сивого чоловіка. І річ зовсім не в його високому зрості, правильних рисах обличчя, що тепер, в ореолі срібного волосся, не в змозі більше приховувати свого незбагненого аристократизму. І навіть не в його заглиблено-мудрому погляді. У ході, у найменшому русі, у всій поставі чоловіка ніби незримим пензлем вкодовані глибоке внутрішнє достоїнство

та самоповага — з тих, що ніколи в житті не дозволять собі суєтливо-гамірної гордовитості чи, тим більше, пихи. Ні, не тому, що досконало-мудрі та виховані, а тому — що справжні.

Милуюся... А вже по якійсь хвилині стає цілком зрозуміло, що чоловік той не просто прогулюється сквером, подалі від столичного марноцтва, а розмовляє ... з незабутнім Олесем Терентійовичем. Самими тільки очима. Дуже хочеться підійти і привітатися з академіком Петром Петровичем Кононенком. Однак слідом приходиться усвідомлення цілковитої недоречності мого «мирського» вітання. Так і не дозволила собі порушити діалог цих двох велетів духу. Зате зринули з пам'яті слова з філософської поезії Петра Кононенка про дух небокола, щоправда, тепер захотілося переадресувати їх самому авторові та його співрозмовникові:

«Той Дух зависа над Дніпром коромислом,
Веселкою дзвонить у Київ, у Степ і Село.

Думка все не погоджується розлучитися з побаченим дивом і далі вдячно веде за собою своїх посестер. ...

Істинна висока людяність або є, або її немає. Це як вроджена здатність дихати, бачити й чути. І вона жодним чином не вимірюється приналежністю людини до тих чи тих соціальних статусів. Звісно, останні можуть тиснути на людську душу вкрай несприятливими обставинами, а можуть просто-таки обдаровувати її найкращими умовами для духовного зміцнення та злету. Але, зрештою, все це тільки умови, й останнє слово завжди за об'ємом та місткістю конкретної людської душі, конкретного духу. Знову пригадалися слова Петра Кононенка: «Обставини завжди для всіх однакові, а от поведуться в них різні люди по-різному».

Та істинна висока людяність має одну дуже важливу властивість — здатність передаватися у спадок. Передовсім, звісно, генетично, але, на велике щастя людства, й опосередковано.

То ж навряд чи сама тільки «селянська мудрість» диктувала колись Павлині Семенівні, простій жінці з хліборобської родини, співати у церковному хорі, блискуче грати у самодіяльних театральних виставах і навіть у тяжкі голодні роки не зраджувати святого правила своєї родини: хто зайшов до хати — того просять до столу. Це саме вона — істинно висока людяність — і надихала Павлину Семенівну, сільську жінку з надзвичайно красивим голосом, завжди чинити так, ніби ось-ось відчиняться двері і на її поріг ступить сам

Господь. А вже народна мудрість давно влучно підмітила: за гарну душу Бог дає гарний голос.

У серці Павлини Семенівни, матері майбутнього вченого зі світовим ім'ям, викладача, поета, прозаїка і драматурга, все життя лунатиме невід'ємний від її єства камертон — Шевченкове слово. Воно її навчатиме, розраджуватиме, оберігатиме національну самобутність роду. І жінка поміж нелегких сільських буднів, споконвіку сповнених робочого клопоту і біля господарства, і біля п'ятьох дітей, яких ставила на ноги самотужки, завжди знаходитиме на нього хвилинку. І так Павлина Семенівна тому Кобзаревому слову віритиме, що знатиме напам'ять майже всю поетичну спадщину Тараса Григоровича, а у складні часи чи то у самої себе, чи то у Всевишнього завжди риторично запитуватиме: «А що б сказав Шевченко?»

Малий Петро ще змалечку успадкував від матері ту духовну висоту — співав те одкровення з найріднішого погляду й слова, всотував з її вчинків. Потім, поет і мислитель Петро Кононенко не раз зізнається, що «Енергією слова постає у мене Мати — реальна жінка, мати Павлина, і образ-символ, що постає енергією єдності дитини і Вітчизни, любові і ненависті, народжуваності і безсмертя, жаги до життя і творчості, вірності і краси». І якщо вже вести мову про життя, творчість, наукову діяльність академіка Петра Кононенка, необхідно визнати, що і наскрізний образ, і головний підмуток усієї його життєвої парадигми — незабутня мати з «суворо-ніжним, гострозорим профілем». Це її вдячний син називає «добрим генієм», порівнює її з чистотою сповіді, саме її образ веде дорогами своєї відомої феєричної трагедії «Марія на Голгофі», в її уста вкладає значущі для українства питання й відповіді. З неї починається відлік світобудови, з неї починається слово:

Вийдуть мати і скажуть:
 Вставайте, вже ранок!
 Сон обсіплеться тихо —
 Червоно-блакитний.
 Зашепчуть барвінки,
 Розплющатся вікна,
 І запахне любистком —
 Мрійливо й багряно.
 Скаже слово: «Хай ранок!» —
 І збудеться Ранок.

Навіть у майстерній інтимній ліриці Петра Кононенка, коли любов ліричного героя сягає апогею, висота образу коханої, яку поет возносить до статусу найголовнішої богині, адже «...і знає тільки Бог, за що мільйони бід. // Й його не знаю я, допоки з іншим ти» повсякчас трактується через наскрізний образ матері:

«І я до Тебе плив, летів і біг,
Щоб бачить — Сонце, Материн поріг».

«Бо ти — як мати, як партесний спів
У благостній христовоскресній церкві...»

І абсолютно геніальні рядки зізнання в любові і матері, і коханій: «Була ти соняхом над материнським тином». Зрештою, і сама любов, за Петром Кононенком, «Всміхнеться, ніби мати, на порозі».

Рідний поріг... Село тих часів, таке невимовно далеке від звичного сьогодні міського комфорту, дбайливо вигоїдало на своїх просторах чимало великих людей. Чи то виною тому серпневі зорі, які над Батьківщиною так низько, що, здається, можна напитися їхнього материнського молока? І що далі від міських вогнів, то небесні світила яскравіші. Чи то травневий цвіт глибше заходить у кров подалі від міського галасу? Чи то на сільському вигоні і хребет росте потужнішим, і легені, і серце? А може, малі босі ноги, добре знаючи на дотик і землю, й спориш, і стерню, мудріше й вивіреніше ступають по землі? Хтозна, але саме українське село дало колись потужне коріння найкращим представникам української нації. Відтак академік Петро Петрович Кононенко, маючи міцну генетичну основу, що можна сміливо й без перебільшення іменувати породою з великої літери і, хоч це й парадоксально, по факту маючи сприятливе середовище формування неординарної видатної особистості, зміцнює і примножує протягом усього життя дух справді європейського українського інтелігента. Титанічною духовною працею і як викладач, і як науковець, і як мислитель несе той дух в маси, у власній особистості давно довівши його до найвищого ступеня — аристократизму. І незмінно вважає свої рідні Марківці, що на мальовничій Чернігівщині, початком із початків, своєю особистою столицею поміж столиць.

Блаженство: линуть
Гімни солов'їні...
Здається: світ
Шаліє від кохання...

І мова Матері
 Сурмить, як зірка рання:
 То Світ рождається
 У Мові України.
 То Світ рождається
 У сонячній людині.

Марківці — Київ — Лондон — Париж — Нью-Йорк — Київ, 1998-1999

І якщо образ саяливо-манливих зір з дитинного світу поета раз по раз ностальгійно зринає у його ліриці: «Здавалося: Світ зацвітає у зорях, // В тих зорях — обличчя людей і народів...», то образ Сонця, разом з образами Слова і Серця, став основним триєдиним постулатом не лише творчої, а й усієї життєвої парадигми вченого:

Воно ніжно засяло
 Й розпрозорилось росами.
 Засурмило барвінками
 Й херувимними солов'ями.
 Воно Всесвіт покряло,
 Наче хлібом-покосами, —
 Запишалося жінкою...

На переконання Петра Кононенка — мислителя, поета, прозаїка і драматурга, науковця і викладача » слово має народжуватись, лише коли душа завагітніла любов'ю до добра чи ненавистю до зла». Лише тоді воно щире, прозірливе, справжнє. А прийшов той поклик до справжнього — ще до малого хлопчини, що бігав рідними неозорими Марківцями. Спочатку він формувався під впливом слова Шевченка, Лесі Українки, Лермонтова та Петефі, а потім вже викристалізовувався, бо, як згадує сам академік, «окрилювала чи ятрила душу Чернігівщина».

Невибувний кардіоцентризм, споконвіку властивий українцям, для непересічного філософа й невтомного поборника українства Петра Кононенка, без перебільшення, став другим «я», бо:

...як Сонце — джерело Буття,
 Так Серце — зміст і суть,
 Мета дороги.

Воно не вміє не реагувати, не вміє не сприймати і найболючіше в житті — це його мовчання, порожнеча. Надзвичайно вражають

абсолютною сердечною вивіреністю і психологічною точністю такі рядки поета:

Коли ти сам і прагнеш самоти,
І все стає безбарвним та порожнім, —
Стаєш бездумним, сіро-бездорожнім,
Й не тиші прагнеш — прірви німоти.

Думається, відому поему Петра Кононенка «Слово — Серце — Сонце» можна інтерпретувати і як філософський трактат автора, в якому викладені основні поняття гармонійної світобудови.

Глибока повага і вдячність, а передовсім велика любов і шана до матері, наскрізний кардіоцентризм особистості, зумовили і щастя, і страждання ліричного героя поезій Кононенка. Кохана, за образом найріднішої жінки-матері, возноситься на найвищий п'єдестал буття. Герой любить кохану безмежно — до самоспалення, але ж і очікування від коханої-богині — високі. Звідси й трагізм, бо звичайній смертній жінці, навіть окриленій взаємним коханням, рано чи пізно вони стають заважкими. І тоді вже стає неминучим внутрішній пекучий діалог:

Я не сказав, що ти — уже чужа.
Ти ж — змовчала, коли спитав, чи рідна...

Або ж:

На цвіт кохання пада чорна тля,
Й не пишеться христовоскресна повість...

Ліричний герой добре знає стан абсолютної, всеохоплюючої німоти всесвіту, коли йде кохана: «Тихо-тихо. Мов схлипнув купол // І поник в порожнечі безмовності». Отож знову й знову зроджується з попелу власного серця, мов Фенікс, аби лишень — любити! Це настільки присутня потреба ліричного героя, що з цілковитою достовірністю може вважатися синонімом повітря.

Затерпло серце — мій сумний пророк, —
Сказало: — Все, ідеш в такі обійми,
З яких у світ собою не виходять.

Якщо ж вести мову про наукову та викладацьку діяльність Петра Петровича Кононенка, то чи варто переконувати в очевидному? Доктор філологічних наук, академік, ініціатор і фундатор Інституту

українознавства в Україні і світі, козацький генерал-полковник, лауреат багатьох премій і почесних відзнак...

— одна з найвизначніших, найхаризматичніших та найщиріших, а відтак і найрезультативніших постатей українства двадцять першого століття. Це саме йому ми завдячуємо появі українознавства як інтегративної науки про Україну й світове українство в усьому часопросторі, яке в ідеалі покликане стати філософією та політикою держави. Щоправда, маємо визнати, що справа ця наскільки важлива, настільки ж і складна. Бо, на жаль, зламала вже чимало подвижницьких списів об заслони реакційного формалізму — звизити українознавство до поверхово-зверхнього, окремого вивчення фольклору й етнографії. Але ж і перемоги здобути! І зафіксовані на світовому рівні. А щоб вони були ще масштабнішими і, нарешті, привели до якісних змін в Україні, залишилося тільки почути серцем академіка Петра Кононенка й навіки закарбувати собі: «Шанують лише тих, хто свідомий себе. Чужа сила — як торба у старця: є в ній лише те, що покладуть інші».

І, коли вже вести мову про багаторічну наукову та викладацьку діяльність Петра Кононенка, про її безпрецедентну, воістину лицарську відданість державі й студентству, хочу ще раз повернутися до кардіоцентризму академіка, до Павлини Семенівни, до сократівського: «Душа не може досягти істини, якщо вона не вагітна». Адже найяскравіша фарба на картині — впадає в око першою. Найсокровенніша мелодія — проникає у вени і там живе вічно. І ми підсвідомо транслюємо макрокосму найпосутніше зі свого мікрокосму.

Проникливі — читають і ретранслюють. Відтак хочеться переповісти не відому широкому загалу біографію вченого світового рівня, а життєву історію про справжнього викладача й дивакувату, але гострозору студентку, яку зовсім несподівано подарувала мені журналістська удача. Іспит. У білеті питання, які старанна студентка добре знає. Підходить їй черга відповідати. Готова. З Богом. Білет уже на столі в Петра Петровича ... Але чомусь, замість потрібних відповідей, студентка, тільки-но глянувши в очі викладача, стала читати напам'ять уривок зі свого улюбленого Довженка:

«— Мамо, де ви? Це я, Василь, живий! Івана вбито, мамо, а я живий... Я вбив їх, мамо, коло двох сотень... Де ви?..

Підбіг Василь до двору. Отут був двір під самою горою.

— Мамо, матінко моя, де ви? Рідна моя, чому ж ви не стрічаєте мене? Чом не чую вашого тихого голосу? Де ви, голубко, матінко моя сива?

Спинивсь Василь коло хати, а хати немає. Василь у двір — нема двору. У сад — нема саду. Тільки одна стара груша, а на груші мати.

О тихий жах... О незабутній смутку...»

«Петро Кононенко спочатку був зробив мовчазний порух, аби зупинити мене, — і тепер розчулено згадує моя співрозмовниця, — а потім — погляд його із суцільного здивування змінився на зацікавленість і... розуміння. Коли я закінчила цитувати, Петро Петрович мовчки взяв мою залікову і поставив оцінку. Тільки вийшовши з аудиторії я прийшла до тями і страшенно боялася неминучої двійки. Відкрила... Відмінно!»

Моє журналістське раціо взяло гору над кардіо, тому все ж перепитала. «Скажіть відверто, білет не вивчили, зате чудово знали, що викладач обожнює Довженка?» — «Ні, в тому то й справа, що відповіді я добре знала. Та й чого мені це приховувати через роки. Але... Це складно пояснити, коли зазирнула йому у вічі — просто нічого не могла із собою вдіяти. Розумієте, він був такий осяйний! Я не можу пояснити вам логіки. Не знаю чому я почала цитувати саме Довженка і саме цей уривок».

По розмові, достоту ніби переглянувши чорно-білу довженківську плівку-кардіограму про лицаря людського духу, глибоко й щиро вкоріненого у добро й красу Петра Петровича Кононенка, стало по-травнево сонячно. І згадалося потужне поетове: «Сам ломикаменем вростати в Космос мушу». То чому ж ми, українці, маючи таку колосальну можливість набратися у спадок тієї справжньої національної гідності, величі, справді європейської українськості, висоти людського духу, все ще у масі своїй обираємо жебракування, запозичення з чужих філософій? Схиблюємо, засмічуємо особистий простір сурогатними лозунгами з чужого ґрунту і відтак недалекоглядними вчинками? Чому ніяк не прийде розуміння, що зоряним шаликом чужого неба можна, звісно, звабити погляд? Але далекоглядне в себе серце ще від народження народжень знає, що у кожного народу своя зоряна вишиванка, своя зоряна свитка, зоряна тубетейка...

Тихою задумою знову накочується поетичне слово Петра Кононенка:

Пливають віки.
І Україна в них:
В серцях усміхнена, розквітла,
Чорноброва, —
Та знову зранена,
Від крові й сліз багрова.
З питанням зболеним:

Де ви — Серця!?
Де — Слово!?

Так мріялося побачити в яскристому погляді академіка, ініціатора і фундатора сучасної наукової концепції українознавства, козацького генерал-полковника Петра Петровича Кононенка (31. 05.1931 — 28. 02. 2024) впевнену радість: буде світлим завтрашній день України! І бачила цю радість! То ж дай нам, Боже, знатися на зоряній моді, мати можливість вдягатися у всесвітньо відомі бренди. І ніколи не зраджувати свою зоряну пуповину.

Р. С. Широкоформатний п'ятитомник спогадів та роздумів незабутнього Петра Кононенка «Сто літ — сто доріг...» побачив світ у харківському видавництві «Майдан».

П.П. Кононенку

Вітер спочине на грудях лелеки,
Що у гніздечку пташат своїх жде.
Світ ще маленький, ще близько-далекій —
Весь облокочеш стежками за день.

Мати покличуть — і вечір послуха.
Сяде під вишнею сонячно снить.
І павутинками всесвіту вуха
Вгадують музику, вловлюють мить.

Все, що в дитинній душі тоді виспіє,
Все, про що мати за обрій мовчать,
Все хлопчєня у житті своїм виспіва —
Щиро і рвійно — мов Бога печать.

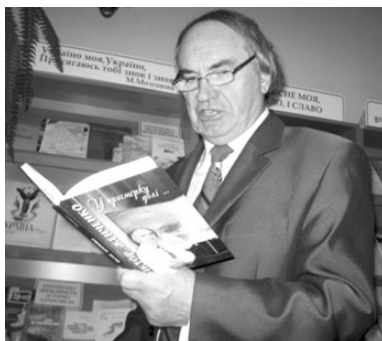
Щоб не коритись ні словом, ні куполом
Дзвону прибудному. Чуєш, гарчить?
Щоб амнезія у вікна не гупала
І не питав українець: «Я чий?

Хто мене вигойдав? Хто мене випестив?
Ненька для чого у світ принесла?...»
Літечко-літо, легіт і літепло —
Хлопчик і Серце — на обшир крила!..

Михайло НАЄНКО

ВІКТОР ЖЕНЧЕНКО У СПОГАДІ З ХАРКІВСЬКИМ АКЦЕНТОМ

Протягом ста літ уже запитання Павла Тичини про «обличчя Харкова» не повторює хіба що той, хто не знає букв. А в тридцятих роках ХХ століття, коли народився Віктор Женченко, його (запитання) було навіть крилатим і трохи сумовитим. Бо ж він (Харків) перестав бути столицею України, «пішла» вона до Києва і багатьом у Харкові здавалося, що їх... обікрали. Багатьом, тільки не малому Вітьку Женченку.

На рубежі 30-40-х минулого століття він лише готувався йти до школи, аж тут — війна. Війна з німецьким фашизмом. Після її завершення хлопцеві випало ту школу закінчити, але не без пригод: у якомусь там класі він зважився втекти з села, трохи потинятися по різних вокзалах, зачепити й харківський, але ніяк не думалося, що в недалекому майбутньому Харків визначить його освітнє обличчя, і він завжди згадуватиме його як найкращий центр на землі: тут йому судилося здобути путівку в мистецьке життя, яке давалося часом ой як нелегко.

Мені розповідав, що коли навчався в Харківській консерваторії, то нерідко був радий шматку хліба. Адже це були 50-ті роки, коли, після смерті тирана Сталіна намічався третій (після 1921-22-го і 1932-33-го років) радянський Голодомор (1954-1956). Харківському студентові тоді з його мізерною стипендією і без особливої домашньої підтримки життя було, по суті, не життям, а виживанням. Студент 50-х років і в майбутньому відомий поет Микола Сом «оспівав» тодішню стипендію в такий спосіб:

Коли тебе нема, тоді ти — ой! Велика,
Коли ти є, тоді ти — ой! Мала...

Бувало, згадував Віктор Женченко, дочекаєшся тієї копійчаної стипендії, нахльобаєшся в студентській їдальні якоїсь каламуті і там же, за столиком, і... заснеш. І тебе прибиральниці випихають потім із їдальні, як якусь непотріб...

Однак — вижив! І вже 1960 року, закінчивши навчання в Харківській консерваторії, мав умовно достатній заробіток, за рахунок якого, власне, і тримався до останніх своїх днів.

Коли ми познайомилися з Віктором трохи ближче, то він мав такий вигляд, що йому, здавалося, не буде віка. Завжди рухливий, енергійний і нерідко налаштований на усміх, на гумор. Скажімо, під час відзначення в Будинку вчителя (Київ) свого 80-ліття, він пурхав на сцені, як балерина. І взагалі, здавалося, він завжди ніби не ходив по землі, а постійно кудись поспішав.

Навіть коли востаннє бачив його (на презентації роману Бориса Пономаренка «Полігон»), то він ніяк не міг всидіти на місці: виступав із враженнями про роман, виходив у коридор Будинку письменників, з кимось спілкувався, комусь телефонував, а потім, разом із автором «Полігону», виконував знамениту пісню з кінофільму «Доля Марини» («*Ти, любов моя...*»). У нього — баритональний бас,

а в автора роману — тенор. Вперше я почув їхній дует, коли їздили відзначати 75-річчя Василя Симоненка в його Біївці та в Лубенський будинок культури.

ТИ ЛЮБОВ МОЯ

Помірно Один

Ой дівчино, чим ти полюбилася,
Перейду к тебе, ні дороги,
юне серце в той вечірній час? Ти любов моя, ой ти дівчине,
що в душі твоїм'я. Двоє чиньно горда, я! Ти любов
моя, ой ти дівчине, чиньно горда, я! Все без
тебе, ой ти, любов моя, ніжніше, я! Все без тебе, ой ти, дівчине,
чиньно горда, я!

Після презентації «Полігону» Віктор залишився і на фуршет, перебуваючи, між іншим, як і завжди, без захисної маски. Надворі ж гуляла пандемія коронавірусу... І раптом — госпіталізація з діагнозом того ж коронавірусу....

А познайомилися ми з ним теж ніби «раптом». Спочатку я почув про нього під час праці в Київському музичному училищі імені Р. М. Глієра. І почув, сказати б, не з кращого боку (Бог любить правду). Студенти і деякі викладачі обговорювали ситуацію, що Віктор, повернувшись у 1965 році з Ташкентської опери до Київської філармонії, затіяв якесь одруження з відомою мені студенткою згаданого музучилища, щось там у них не вийшло і всі в 1967-му чи 1968-му роках схилили вину того «не вийшло» на самого тільки Віктора. Як було насправді — питання не просте, як і в усіх особистих взаєминах чоловіків з жінками. Про це знають лише вони самі, і він при мені про це ні разу не згадав. Хоча про музучилище ми інколи говорили.

А на початку 70-х років ХХ ст. я працював заступником головного редактора одного з педагогічних журналів і разом з його ре-

дактором Олександром Аврамчуком ми чомусь опинилися на Хрещатику, поблизу майбутнього Майдану Незалежності. Ідемо, аж тут майже біжить побіля нас чорнявий і моложавий чоловік. «Вітя, привіт! Зупинись!», — проказав Олександр Аврамчук, а «Вітя» на ходу почав відповідати: «Не можу, через 15 хвилин

Жваво

Ви-гля-да - ю те-бе ще з вес ня-них до-ріг, об-ми-на - ю у мрі-

ях сте-жи-ни тер-нис- ті. За-мість те-бе вса-ду рап-том сніг, рап-том сніг,

ран-ній сніг на зе- ле - но-му лис - ті. За-мість те-бе вса-ду рап-том

сніг, рап-том сніг, ран-ній сніг на зе-ле - но-му лис - ті.

у філармонії концерт і я там співаю другим чи третім...». Але таки зупинився і почали знайомитись. Аврамчук тим часом продовжував: «Живуть же люди... Щодня співають, щодня їм весело...». На що Віктор Васильович Женченко (так він відреконував себе, подаючи мені руку) устиг лиш сказати: «Попробував би ти щодня співати «на тверезяк». Це, думаєш, легко?» Та й побіг, а ми залишилися з Аврамчуком усміхненими.

Олександр Аврамчук потім мені сказав, що знайомий із Віктором Женченком більше як поетом, а познайомилися вони у видавництві «Молодь», де Аврамчук працював (до переходу в педагогічний журнал) одним із редакторів. І тоді колись там Віктор Женченко приніс у видавництво машинопис збірки своїх віршів. Можливо, це була «Струна» — перша збірка поета, видана 1971 р. Яка мене трохи здивувала своєю назвою: адже ще в мої студентські роки з такою назвою видала першу збірку московська шістдесятниця Белла Ахмадуліна...

Пізніше ми з Віктором Васильовичем зустрічалися як знайомі на різних літературних імпрезах, слухав я його як вокаліста на різних концертах, зокрема і пісню в його виконанні «Сніг на зеленому листі...». На жаль, це єдине його виконання, що збереглося в ютубі.

А за якоїсь нагоди ми розговорилися тет-а-тет і один про одного дізналися більше. Він (як виявилось) був моїм майже земляком, бо його село Оболонь, що на Полтавщині, входило колись до Лубенського полку, а я ж найкращі молоді роки провів у Лубнах, навчаючись там у сільськогосподарському технікумі. За роки навчання зазнав більше з хлопцями та дівчатами з різних районів Полтавщини, зокрема і з Семенівського, до якого нині належить Вікторова Оболонь. Йому була добре відомою і річка Сула, на якій стоять Лубни і в якій (за словами Віктора) не раз доводилося ловити рибку чи плавати навіть на корабликах. Тривалий час (і в мої лубенські роки) Сула була судноплавною і над нею вечірньої пори ми не раз із ровесниками проводили дуже романтичні хвилини-години. Зокрема, з першою, сказати б, любов'ю Наталкою, яка закінчила життя дуже трагічно, про що мені пізніше розповіла її дочка. Але — це інша історія...

Віктор Васильович дуже любив краї свого дитинства, багато розповідав про них за певної нагоди, навіть про згадану вже втечу з рідного села і тиняння на залізничних вокзалах та в товарних потягах різного спрямування. Повоєнної пори це була, між іншим, своєрідна мода серед хлопчаків. У моєму Гуляйполі, пригадую, тоді теж зникав

із села один школяр, якого потім розшукували, а він через пів року чи трохи довше раптом з'являвся додому і нам (своїм ровесникам) розповідав про різні пригоди під час мандрів. Віктор теж повернувся до Оболоні, закінчив там школу-десятирічку, а потім почалися його шукання себе в сфері вокалу. Відтак вступив на навчання в згадану Харківську консерваторію, після якої (як баритональний бас) співав у Донецькому та Ташкентському оперних театрах. Найдовше затримався в Ташкенті і там у різних операх виконав дуже часом складні партії: харківська школа вокалу знадобилася тоді йому як ніколи.

З часів праці в ташкентській опері Віктор виніс цікаві спогади, одним із яких поділився зі мною при якійсь нагоді. Було це за так званої «хрущовської відлиги». До Ташкента з візитом прибув раптом сам Микита Сергійович і після офіційних різних заходів на його честь в оперному театрі було влаштовано концерт-солянку. Співали різні артисти різних пісень та виконували арії з узбецьких опер. Хрущова той репертуар так заколивав, що він, сидячи в ложі театру, задрімав. «Я, — казав Віктор Васильович, — теж мав виконати в тому концерті одну арію і одну пісню. Поки співав арію, Хрущов, бачу, дремає, заплющивши очі, а коли я почав «Рідну матір мою...» Андрія Малишка і Платона Майбороди, він, помічаю, розплющує очі і ледве чи не починає мені підспівувати. Українська стихія для нього, виявляється, була найближчою і здатна була розбути його навіть під час найміцнішого сну».

А репертуар Віктора Женченка в Ташкентському оперному театрі був дуже насиченим. Він виконував різні басові партії, зокрема Кончака з «Князя Ігоря» Бородіна, Сальєрі з «Моцарта і Сальєрі» Римського-Корсакова та, особливо, Мефістофеля з «Фауста» Шарля Гуно. Цю партію виконують здебільшого вокалісти найвищого пілотажу, оскільки на ній, по суті, тримається основна сюжетна лінія опери і вона потребує особливих голосових даних артиста-співака. Цю партію треба було виконати так, аби глядач-слухач засумнівався, хто ж в опері головний герой: Фауст чи Мефістофель? Слова з головної арії опери («Люди гинуть за метал») треба було проспівати так, аби це мало значення не тільки для самого Мефістофеля, а й для всього людства на землі. Віктор, як здавалося, цього досягав і йому в Ташкенті відкривалися чудові акторські перспективи. Але рідна кров тягнула на Батьківщину, до України, і в 1965 році він зважився взяти участь у конкурсі вокалістів для Київської філармонії і його там зараховують у штат як соліста столичної, дуже славетної музичної установи. Працював він там до досягнення «заслуженого

відпочинку», але відпочивати не став: його запросив на роботу голова Українського фонду культури поет Борис Олійник. Під час роботи в тому фонді нам з Віктором Васильовичем довелося зустрічатися частіше і він (при нагоді) розповідав мені про щось більше, ніж просто про діяльність фонду, в якому працював.

Зокрема про Бориса Олійника. Як поета його шанувала чи не вся Україна, а от політика... Віктор теж не схвалював його політичні погляди, хоча в концертну діяльність входив із піснями на його слова.

Відзначали колись його (Віктора) шістдесятирічний ювілей. Було це, здається, в Українському домі; він мене запросив на цей захід, я виголосив на ньому вітальну промову, а потім Віктор читав свої вірші і виконав чи не найвідомішу пісню на слова Бориса Олійника «Мелодія. Заболю, затужу, заридаю...» Вона характерна тим, що була поетичною констатацією: шістдесятництво ставило крапку. В 1966 році, коли почалися перші (після сталінських) арешти переважно літературної інтелігенції:

Там, де ми відбули,
там, де наше відтьохкало літо, —
Забілили сніги ... забілили сніги...
замело.

Жаль, що не збереглося саме Вікторове виконання цієї «Мелодії».

На свої ювілейні заходи я теж запрошував Віктора Васильовича, і він завжди відгукувався. Зокрема в 1998 році, коли «стукнуло» мені тільки шістдесят. Віктор із колегами вітав мене від імені голови Фонду культури Бориса Олійника і від себе особисто. Слово його було ліричним і водночас товариським, що зафіксовано на цих знімках.

У 2013 році разом із ще одним ювілеєм відбулася презентація моєї книги «Художня література України». Тоді він не виступив, бо мав якісь термінові справи і зачасно пішов із цього заходу разом із доценткою кафедри фольклористики Оксаною Марчун.

Зате в 2018 році (ще одна моя «кругла» дата) він не тільки витримав марафон презентаційних вітань, а й виступив зі словом разом із поетами Світланою Йовенко та Михайлом Шевченком. Слово його було коротким: він захопливо говорив про підготовку письменницьких кадрів, якими опікується ювіляр, наголосив на тому, що підготовка письменників, серед яких так багато красивих дівчат, справа не проста. І сказав кілька слів про змістовність книжки «Після сказа-

ного і... поза записом», яку ювіляр у цей день презентував. На світлинах бачимо Віктора Васильовича в залі поруч із письменниками Борисом Пономаренком та Тетяною Конончук, а на сцені — разом із згаданими поетами.

Найрозлогіше говорила Світлана Йовенко (вона на знімку з книжкою в руках). Наведу її слова, оскільки сказані вони «біля

Віктора» і вона, як і Віктор, стане «здобиччю» корона вірусної пандемії пандемії в 2021 році. З різницею в десять днів:

«Михайле, дорогий! Ми тебе любимо. Те, що ми тут, говорить про відданість і про те, що ми цінуємо твій шлях, твою любов до істини, твоє почуття справедливості, твоє почуття творчого

пошуку і творчу потенцію української літератури. Ті студенти і ті аспіранти, які вчилися в тебе (я думаю, вони це підтвердять), а за законом айсберга те, що ти їм дав, і те, на що ти їх настановлював, це сім восьмих із нього. Вони візьмуть його, понесуть із собою і передадуть своїм учням. Я надзвичайно вдячна тобі за публікацію на 334–335 сторінці твоєї книжки «Після сказаного...» мого виступу на попередньому ювілеї. Тут присутні сучасні студенти, а я згадую той час, коли студентами були Михайло Наєнко, Леонід Череватенко, Слава Боровський, Іван Ільєнко, Анатолій Григоренко, Анатолій Сисой... Дехто з них відслужив тоді уже армію, дехто мав різний трудовий стаж, їм було по 23–25 років, а я, 17-тилітня, дивилася на них квадратними очима, тому що в них було чого вчитися.

Вони прийшли в основному з сіл, але їхня жага до навчання була така, що для київських студенток, таких як Людмила Скирда чи Світлана Йовенко, це було дуже великим уроком. І в Центральній науковій бібліотеці, і в читалці філологічного факультету вони були завжди першими, о 9-й годині ранку. Я зараз думаю про те, що моя подруга з абсолютно іншим фахом, вона — хімік, працювала на митниці і абсолютно випадково на Петрівці чи десь на Троєщині познайомилася в маршрутці з Анатолієм Григоренком, він запросив її до

себе, і на полицях його бібліотеки вона побачила фотографію, де був і Михайло Наєнко, і я з Анатолієм в часи роботи в «Українському письменнику». Це говорить про те, що ті люди, з якими ми вчилися, завжди залишаться молодими, юними... Михайло, між іншим, не дуже змінився... Його червона краватка (сміється) така, як у Дональда Трампа, і моя така ж блузка підказують, що це команда нашої молодості, якій ми вірні.

Я бажаю Михайлові, крім чесного здоров'я йому, також міцного здоров'я родині... Зоєчка, тобі, дівчаткам вашим, внукам, бажаю, щоб книжка «Після сказаного...» була однією з наступних; щоб тема «науки і кон'юнктури», яка свого часу мене так шокувала, щоб вона в тебе, Михайле, продовжувалась і в часі, і в просторі. Люблю тебе!».

Ми з Віктором не освідчувалися в такій любові, як Світлана, але стосунки між нами були не з рядових. Під час коронавірусної пандемії, коли він перебував у медичному закладі, ми ще встигли один раз поговорити телефоном про Полтавщину і про першу закоханість, яка «спіткала» нас саме там — у полтавських, лубенських, оболонських краях. Як казав сам Віктор, там ми пройшли «перший шлюб любові». А через багато років він зустрівся з тією «першою» на вулиці Києва і відбулося обнімання та усміхнення, що перехожі вголос дивувалися: «Чому ці літні люди не знайшли кращого місця для обнімань, як на вулиці». В іншому я розповів печальнішу історію. Після зустрічі з тією «першою» через багато років вона випивала по відру (за її словами) валер'янки, потім упала в депресію, стався інсульт і «добровільно» з'явилася петля. Вчеплена в своїй квартирі до верхньої частини одвірка. Як казала її дочка, все через те, що ми тоді, в юні роки, не поєдналися... Мама дуже тужила за своїм «першим» і була співучою, як і Віктор Женченко. У неї була мрія теж вступити на навчання до Вікторової Харківської консерваторії, але обставини змусили залишатись у «першій» спеціальності, з якої ото вона «добровільно» і знайшла для себе зашморг.

Віктор Женченко пішов за обрій теж майже добровільно: принципово не носив маски (про що я вже згадував), часто з'являвся в людних місцях, не проминав, де траплялося, фуршетів з різними пиріжечками та напоями, а «корона» за такими тільки й полювала. Про його хворобливий стан після згаданої розмови про «перші любові» інформував мене в поет і літературний критик Микола Славинський, який першим повідомив мене і про відліт Віктора в кращі світи.

Та не відлетіла туди пам'ять про нього; його поезія та пісня, з якими він не розлучався до останніх днів своїх і які, як знаємо,

навіть у вогні не горять. Зрідні отим рукописам, що не горять за означенням. Його вокальний репертуар протягом років мав різні відтінки, але ніколи в них не губилося те, що здобує в Харківській консерваторії. Якби мені, казав він, трапилася нагода підвищувати кваліфікацію вокального мистецтва, я б обрав не Ла Скала в Мілані, а саме Харківську консерваторію. Хоча нині вона, об'єднавшись із театральним інститутом, іменується Харківським національним університетом мистецтв імені Івана Петровича Котляревського.

Богдан СМОЛЯК

ВІД ФОРМУЛИ ДО МЕТАФОРИ

1. Формула поета

Гордон О.Б. Площа Поезії: Вірші. — Харків: 2021. — 272 с.

Гордон О.Б. Метафори любові та війни: Вірші. — Харків: 2022. — 136 с.

Доля письменника завжди виразно індивідуальна і показова, хоч сам він, може, й не надто жвавий у літпроцесі. (Тоді «рухаються» авторські тексти, читацький інтерес до них.) Однак Олесь Гордон від самого початку, а це приступець дев'ятдесятих, сповідує шлях професійного письменства, у різні часи всіляко допильновуючи його. Для нього раннього найхарактерніший короткий лірично-філософський, інтимний та пейзажний римований і вільний вірш, що, між іншим, зумовило відповідні форми й обсяг з десятка його збірок; мало того, навіть їхню тематику і стильову особливість; приміром, збірка Олесевих поетично-любовних есемесок, мабуть, викликала сплеск подібних текстів в Україні...

Згодом він, зростаючи професійно, практикує більші віршові форми, але не відмовляється й од мініатюр. Якийсь час його багатострофний вірш базувався на кількох коротких, позаяк ця текстова модульність дозволяла цікаво працювати над варіантами творів. Виходять обсяжні, на декілька розділів, збірки лірики, від друку до друку викристалізовується їхня тематика — Львів,

кохання, поезія... У той же період Олесь, прилучившись до провадження львівського спілчанського осередку письменників, успішно здійснює скількись, задуманих ним же, антологічних проєктів, видає літературний альманах тощо. Відтак продовжує займатися цим у столиці. Тобто працює як організатор і упорядник-селекціонер, частково й редактор чужих текстів. Кращих справ, знаю, з метою літературного самовишколу не існує. Про його тодішню перейнятість ще й перекладанням збірок сучасних польських поетів, затим поетичних шедеврів деяких класиків європейських літератур, кажу окремо, бо саме перекладацький досвід дав йому як майстрові віршованого слова чи не найбільше.

Теперішня творчість Олеся Гордона — ретельне поєднання літературних набутоків із попередніх десятиліть і виробленого в останні роки. Декого, певно, подивляє професіоналізм віршника, забуваючи саме про це. Нині коло його зацікавлень дуже широке: у формі — чимало класичних кшталтів, включно з одою, сонетом, паліндромом; у змісті — окрім уже апробованого, європейська і всеукраїнська історична, державотворча й культурологічна тематика тощо. На підтвердження цього — збірки «Площа Поезії» (2021) і «Метафори любові та війни» (2022), розділи яких, трохи повторюючи структуру одна одної, значно повніше репрезентують поетикальні спроможності автора. Навіч ліричне письмо піднесено-довірливого тону з ознаками наполегливого пошуку образних формул задля зосередження читачевого сприйняття і на душевній глибині, і на географічно-історично-культурно-соціальної масштабності.

2. Метафора поета

Гордон О.Б. Україна — метафора світу: Вірші. — Харків: 2024. — 160 с.

Нова книга віршів Олеся Гордона вкотре зводить віч-на-віч формулу і метафору, дарма що цього разу — вже у самій назві друку «Україна — метафора світу» — прописано лише другу. Це незмінні модулі й тиглі його авторського стилю.

Формула покликана фіксувати й утримувати самостійність форми, не раз багатозарової, що робить її змістовнішою. У просторі моралі й релігії вона добре поєднується навіть із такими етичними домінантами як любов (у посланні Апостола Павла читаємо, по суті,

своєрідні формули любові: «Любов — довготерпелива, любов — лагідна, вона не заздрить, любов не чваниться, не надимається, не бешкетує, не шукає свого, не поривається до гніву, не задумує зла; не тішиться, коли хтось чинить кривду, радіє правдою; все зносить, в усе вірить, усього надіється, все перетерпить. Любов ніколи не переминає»).

Метафора йде поза будь-яку форму, може, окрім тієї, яка, спромігшись на подвійну самостійність, стала змістовою одиницею. Більшість добрих афоризмів, у тім і віршованих, саме такі.

Для поезії, звісно, важливіша метафора, тут без неї — як без повітря.

Одесь спершу відверто формулює (мабуть, задля творчого зосередження на багатьох, гідних поетизації, реаліях), а відтак вдається до образного «обходу», якщо не заперечення, своїх попередніх форм, наприклад: «Поезія — *молитва слів!* Поезія — *молитва долі!*..» (Виділивши письмівкою два словосполучення, звертаю увагу на метафоричний стрибок майже з нульового рівня). В нього це показово і типово питомістю результативного методу. Зрештою, хоч що й кого не поетизував би цей автор — чи Львів і Київ, чи неокласиків і поетів-сучасників, чи музику Бетховена і малярство Клода Моне, чи кохання, чи саму поезію — він завше починає з формули, яку далі прагне «перемогти» метафорою.

«Віки втомились від життя, Від духу літер...», — доречно, влучно й метафорично каже поет, і це вже ніби відлунює зі шляху до чистої духовності.

м. Львів

Олександр ГОРДОН

НАТХНЕННІ УКРАЇНОЮ: сонети Адама Міцкевича в перекладах Наталії Горішної

Ванотації до перекладів «Кримських сонетів» Адама Міцкевича Наталія Горішна пише: «Адам-Бернард Міцкевич (24.12.1798—26.11.1855) — один із найвидатніших польських поетів, засновник романтизму в польській літературі, діяч польського національно-визвольного руху. У Західній Європі його порівнюють з Джорджем Байроном і Йоганном Гете. Міцкевича вважають національним героєм Польщі. У жовтні 1823 р. за участь у підпільних товариствах його заарештували і засудили до заслання в Росію, де він провів 4,5 роки свого життя. З них цілий рік він перебував на Україні (переважно в Одесі і у Криму, а також у Стеблеві і Харкові). Саме ці роки стали періодом розквіту його таланту та принесли поету світову славу».

Адам Міцкевич народився на хуторі Заосся поблизу Новогрудка у Литві. Основні твори Міцкевича: «Поезії», том 1 (1822), «Поезії», том 2 (1823), «Сонети» (куди ввійшли «Кримські сонети» і «Одеські сонети») (1826), поеми і драматичні поеми «Конрад Валленрод» (1828), «Дзяди» (1832), «Пан Тадеуш» (1834), ліричні вірші, написані у Лозанні (1838—1839) й опубліковані після смерті поета.

Після розгрому організацій філолатів і філаретів почалися арешти. 23 жовтня 1823 р. був заарештований

і А. Міцкевич разом зі своїм приятелем Т. Заном. Вирок, який було підписано майже через рік (14 серпня 1824 р.), засуджував поета до вислання з польських губерній у Росію, де А. Міцкевич перебував чотири з половиною роки — з кінця 1824 до травня 1829 р. (у Петербурзі, Одесі, Москві і знов у Петербурзі). До Петербурга А. Міцкевич приїхав 7 листопада 1824 р., а вже 25 січня 1825 р. за «височайшим» дозволом він разом зі своїми друзями Ю. Єжовським та Ф. Малевським залишає тодішню столицю і, як сам згадує, перетинає імперію з півночі на південь. Він їде до Одеси, де йому обіцяють місце вчителя у лицей Рішельє.

На початку 1825 року з Прибалтики до Одеси Міцкевич добирався через Київ і Стеблів, що на теперішній Черкащині. У Стеблеві над Росію він затримався на декілька днів, гостюючи в родині Головінських. Поступово поет пізнавав природу півдня України й українську весну, яка у цих краях вибухала з первозданною силою. Нове життя, нові друзі, нові закоханості, нові враження від Одеси передують знайомству з сонячним гарячим Кримом, з його нескінченними гірськими пасмами вздовж Чорного моря. Екзотична південна аура створювала відповідну атмосферу в душі поета і надихала його на оригінальну ліричну творчість, вершинними зразками якої стали «Кримські сонети». Згодом сам Міцкевич у листі до друга пише «...в Одесі я жив, як паша». А відомий польський письменник ХХ століття Мечислав Яструнь у біографічній повісті «Міцкевич» так писатиме про цей період життя поета: «Необтяжливе життя, любовні пригоди, побачення, звані обіди, бали й театр — це все, що їм (засланцям царату — О.Г.) залишалось... Міцкевич носив у собі передчуття всіх цих утілень щастя, ілюзії кохання, які так раптово постали перед ним, немов богині перед Парісом... Та було б перебільшенням припустити, що поет жив у ту пору, легку й важку водночас, у розкошах. Одеські салони були позбавлені столичного шику... Донжуаном він не був, хоча й легко змінював свої вподобання». Оця опозиція екзистенційного стану засланця і водночас певної романтичної легкості, оця противага між відчуттям суворості свого становища поета в холодній російській імперії й відчуттям теплоти українського півдня та свободи безмежного степу, а чи екзотичної дикої природи Кримського півострова — все це стало передумовою і каталізатором його «кримського» натхнення.

«Кримські сонети» — це цикл із 18 сонетів, що описує подорож поета до Кримського півострова влітку та восени 1825 року. Вірші були написані у 1825—1826 роках і опубліковані в Москві 1826 року

разом із «Одеськими сонетами» у збірці «Сонети». Твори становлять перший цикл сонетів у польській літературі, а також вони започаткували «сонетоманію» серед письменників періоду романтизму та Молодої Польщі, які наслідували та посилалися на творчість Міцкевича.

Літературознавець Р.Фігут, простежуючи паралелі між «Західно-східним диваном» Гете і «Кримськими сонетами» Міцкевича, пише: «В обох циклах виступають «чужі суб'єкти» — співпоети зі своїми текстами, які перекладено, перефразовано або ж імітовано. У Гете це Гафіз і деякі інші східні поети, і разом з ними ще й Зулейка як голос поетеси в циклі. Міцкевич, за прикладом Гете, вводить (...) «західного Петрарку» в «Одеських сонетах» і/«східного мірзу» у «Кримських сонетах». Учений вказує на контраст між «західним» і «східним» циклами. Він вважає, що і Гете, і Міцкевич заміщають застарілий петраркізм орієнталізмом і сягають меж метафізичної поезії.

У «Кримських сонетах», як, зрештою, і в усій романтичній поезії, вельми помітні сліди стабільної опозиції природи північної і південної: північній приписуються риси пригніченості, скутості, несвободи, монотонності (її, цю природу, блискуче охарактеризує у 60-их роках І. Світличний у своєму триптихові «Курбас»: «Холод — державний, крутий, монарший»), а південній — риси вільності, динаміки, життєвості, яскравості, гордості за своє місце на землі і т.д. У цієї опозиції є два джерела. Одне з них зводиться до різниці між північною Росією і південними європейськими країнами (Україною, Польщею, нашаровуючись, по суті, на геополітичну вісь «Схід — Захід», «Європа — Азія»), і часто навмисне акцентується (наприклад, у сонеті «Гірський краєвид із козловських степів»). Інше ж — просвітительські тлумачення природи і клімату як визначального чинника менталітету тих, що живуть у ньому.

«Одеські сонети» містять тексти, значною мірою навіяні «Сонетами до Лаури» Франческо Петрарки. У своєму циклі Міцкевич свідомо й послідовно посилався на форму класичного італійського сонета й передував усьому девізом, узятим із сонета Петрарки, написаному мовою оригіналу: *Quando era in parte altr'uom da quel ch'io sono* (Коли я був почасти іншою людиною, ніж тепер). Героїня кількох творів Міцкевича навіть носить ім'я та риси Лаури; деякі з сонетів є парафразами віршів італійського майстра (зокрема, сонети «З Петрарки» та «Благословення»). Тому «Одеські сонети» можна вважати однією з романтичних спроб модернізації петраркізму, тобто того напрямку в європейській ліриці, який прагнув наслідувати стиль поезії Петрарки. Твори італійського поета стали взірцем для любовного

сонета і джерелом натхнення для Міцкевича. «Одеські сонети» стають поемою про трансформацію людини, що відбувається під впливом зовнішнього середовища. Вони стають поемою про те, як герой, спочатку болісно віддалений від свого соціального оточення, з іншим баченням світу та іншим способом життя, який спочатку це оточення висміює, гірко змиряється з ним, переходить на позицію оточення, не полишаючи надії відкинути його знову, зневажливо піднявшись над ним.

Сучасна українська письменниця Наталія Горішна своїми перекладами вмilo і мистецьки правдиво передає стан Міцкевича-вигнанця, який потрапив у тодішній «едем» півдня України.

Тільки той поет спроможний адекватно й натхненно перекласти екзистенційну лірику Міцкевича, який сам є справжнім поетом й інтелектуалом, котрий може відчутти, пережити й осмислити душу польського класика і всі його поетичні візії й психологічні опозиції та майстерно передати їх живою романтичною і точною українською мовою.

На сьогодні Наталія Горішна — єдина письменниця України, яка повністю переклала усі 45 сонетів Міцкевича: 22 — «одеських, 18 — «кримських» і 5 — неопублікованих поетом, у т.ч. й сонет «Яструб», який доєднується до «Кримських сонетів». Навіть Максим Рильський переклав усього лише 13 «одеських» («любовних») сонетів і 18 — «кримських» (загалом 31 сонет Міцкевича). До речі, сонет як поетична форма в Україні починається з перекладу вірша Адама Міцкевича «Акерманські степи», що його здійснив Опанас Шпигоцький 1830 року. Відтоді перекладачами творів Міцкевича були Петро Гулак-Артемівський (він познайомився з поетом під час його повернення з Одеси через Харків до Москви), Пантелеймон Куліш і Левко Боровиковський. Окремі сонети Міцкевича переклали І. Франко, Леся Українка, М. Терещенко, Б. Тен, Г. Плоткін, Д. Павличко та ін.

«Одеські сонети» — цикл із 22 творів, у якому можна виділити кілька підходів до любовної теми. Основою поетичного циклу була ретельно продумана композиція. Сонети можна поділити на чотири групи, які по-різному розкривають тему.

Першу групу складають початкові десять сонетів. «Їх об'єднує тематична єдність, ідеальне кохання, здавалося б, без чуттєвих акцентів, що раз у раз вдаряє по струнах петрарківської поезії. Ця єдність також виражається в багаторазовому повторенні подібних мотивів і в різних способах підходу до схожих почуттів і ситуацій, як, приміром, мотив зустрічі закоханих. Крім зустрічей і спогадів,

повторюються й інші мотиви, що стосуються або природи кохання, або образу коханої, або фону та декорацій. Одним із таких повторів є типове для Петрарки порівняння коханої з ангелом. У цій групі сонетів більше мовиться про горе, ніж про радість. Закоханий проявляє типово сентиментальні симптоми, потопає в смутку, сльозах і зітханнях. І все ж ми добре відчуваємо, що тут є щось набагато більше, що ці сльози й зітхання — лише зовнішня видимість, реквізит петрарківської стилізації, за якою ховається внутрішня динаміка душі, невідома суто сентиментальній поезії. У цій групі сонетів видно руку мага, який ні в якому разі не збирається приховувати свої дії. Навпаки: його явно цікавлять поетичні прийоми, розгорнута літературна обстановка творів. Ця група сонетів перегукується з багатющою традицією кількох століть і петрарківським методом вираження смутку та насолоди ідеального кохання.

У другій групі сонетів явно звучать байронівські тони. Вона складається з чотирьох середніх сонетів, які різко відрізняються як від десяти попередніх, так і від п'яти наступних. Тут на перший план виходить лірика з романтичною динамікою. Коли раніше в настроях домінували смуток і елегійна задума, то тут час від часу звучать акценти трагічної дилеми. Тут панує атмосфера гармонії і ніжних, приглушених відтінків, проступає байронівський мотив самотності, розладу і дисонансу, лунає байронічна гіркота світу, відчуття самотності, прокляття спогадів, усвідомлення власного падіння і водночас туга за чимось вищим, ангельським. Тут і трагічна дилема, і мотив самотності, і внутрішня динаміка суперечливих почуттів.

У наступних віршах мотив зустрічей знову повертається до пера поета, об'єднуючи всі п'ять сонетів цієї групи. Усі вони — крім сонета «Добрий вечір» — окреслюють кадри історії кохання. Вони являють собою спробу по-іншому переосмислити мотиви, які, здавалося б, уже повністю опрацьовані в першій, найчисельнішій групі сонетів. Тут усе інакше, інший настрій, інший характер і сенс зустрічей закоханих. У перших двох сонетах цієї групи домінують дотепність, гра слів, жарт, заснований на навмисно сконструйованій ситуації.

Завершується усе трьома сонетами, які по відношенню до всього циклу відіграють роль своєрідного терцинового пуанта сонета. Ліричний герой прощається з коханою, із «золотим віком, який не знав печалі», із ровесниками і, подорослішавши, просить «вибачення» перед справедливим житейським судом за свій не завше прозорливий дар поета-пророка: «Пророк варт слухачів... А ті — свого пророка!». Коло «божественної комедії» завершується: ліричний герой

проходить через пекло салонної романтичної закоханості юних років, чистилище щирих почуттів і тілесного кохання, аби потрапити, нарешті, у рай слухачів своєї поезії.

Наталія Горішна граційно і вишукано відтворює українською мовою екзистенцію й усі психологічні стани ліричного героя, витримуючи високий рівень поетичного слова і напругу чуттєвих переживань та думок Міцкевича впродовж усього циклу. Переклади Наталії Горішної «Одеських сонетів» Адама Міцкевича з естетичної точки зору часом навіть перевищують оригінали за мелодикою звучання, як завдяки пісенності і художнім властивостям української мови, так і завдяки перекладацькому досвіду та поетичному чуттю й таланту письменниці, як наприклад у перекладі сонету 6 «Ранок і вечір»:

*

Світило золоте встає зі сну помалу,
Диск місяця сумний приречено змалів,
Фіалка у росі схилилась до землі,
Й троянда від зорі рум'янцем запалала.

Лаура при вікні очам моїм постала,
Волосся золоте звивалось на чолі.
«Чому такі сумні — й фіалочки малі,
І місяць, й навіть ти?» — вона мене спитала.

Надвечір я прийшов. В рожевій пелені
По небу місяць плив ясний і гордовитий,
Фіалка пелюстки розкрила запашні,

Й кохана при вікні, неначе сонцем вмита:
Вродлива, чарівна, у пишному вбранні...
Та знов, як вранці, я — німую сумовито.

В перекладах усіх сонетів Адама Міцкевича, здійснених Наталією Горішною, українській письменниці вдалось зберегти зміст, глибокий ліризм і мелодійність поезій, точно слідуючи ритмо-динаміці класичного італійського сонета, яким написаний цей своєрідний потаємний щоденник польського класика, й талановито відтворити легкість і красу Міцкевичевого натхненного слова, народженого на українській землі, таким же легким й натхненим українським мовним відповідником.

Зазначу, що це успішне й талановите герменевтичне проникнення української письменниці в творчу лабораторію польського класика відбулося саме в той час, коли український народ виборює свою свободу у війні з агресором, так само як 200 років тому Міцкевич боровся з предтечею тієї ж таки, тільки теперішньої, московської імперії за свободу Польщі і польського поетичного слова. Перемога української мови й літератури — це водночас і перемога української нації в боротьбі за своє утвердження в цивілізованому європейському співтоваристві.

Завдяки своєму невтомному поетичному мистецтву перекладу Наталія Горішна відтворила українською мовою усі «Кримські сонети» Міцкевича згідно їхньої послідовності.

До Наталії Горішної майже увесь корпус «Кримських сонетів» переклав класик української літератури Максим Рильський (19-й сонет «Яструб» відомий нам в перекладі М.Бажана). До тих чи інших сонетів циклу зверталися й інші перекладачі. Але із сучасних перекладів «Кримських сонетів» саме переклади Горішної є найповнішими і найближчими до оригіналу. Тому, аналізуючи переклади нашою сучасницею цих сонетів, звертатимосся не лише до їхнього польського оригіналу, але й до напрацьованих раніше перекладацьких зразків.

Одразу необхідно наголосити на ритміко-семантичних відмінностях між українською (де наголос у словах плаваючий) й польською мовою та особливо зазначити, що у польській мові наголос у словах падає на передостанній склад, що створює своєрідну ритмічну інтонацію й до певної міри обмежує можливості римування при написанні класичних сонетів. Саме тому, на наш погляд, «Кримські сонети» Міцкевича у майстерному перекладі Наталією Горішною українською мовою мають плавно-милозвучний ритмічний малюнок.

Письменниця вміло використовує всі переваги української мови задля передачі неповторної художньої ритміки чарівних кримських пейзажів і філософсько-мелодійного прочитання вершинної лірики Міцкевича. Всі переклади Н. Горішна виконала чітко дотримуючись канону італійського сонета, скориставшись класичним шестистопним ямбом з обов'язковою цезурою посередині кожного рядка, з відповідним чергуванням жіночого і чоловічого типу римування.

Багата українська лексика у відтворенні захопливих химерних пейзажів у вмілому поєднанні зі звукописом кримсько-татарських власних назв, ліричних роздумів, поетичного мислення та екзистенції пілігрима, мандрівника-вигнанця, автентично передає неповторну ауру й сучасного українського Криму. Наталія Горішна зуміла

наблизити до нас лірику «Кримських сонетів» Міцкевича середини ХІХ століття, передати відвічну поезію чарівного краю, яка й досі живе і нуртує у наших серцях і буде жити у серцях наступних поколінь. Поезія не вмирає, вона щоразу оновлюється і знову воскресає, коли б вона не була написана, прочитана, перекладена й усвідомлена. Увесь світ — це поезія нашого життя і творчості, нашого польоту у космічні простори майбутнього.

Повнокровна поетична реінкарнація українською мовою усього циклу «Кримських сонетів» Міцкевича знову відбулася через 80 років після перекладів Максима Рильського і через 200 років після їхнього написання польським поетом-пророком.

Наталія Горішна пірнає у глибини лірики Міцкевича так захопливо й дивовижно, як сам поет пірнав у глибини Акерманських степів і гірських краєвидів Чатир-Дагу, у морські бурі Понта Евксинського, у палаці Бахчисарая, у денні і нічні видива кримських пейзажів та історії Північного Причорномор'я і Сходу. Перед нами оживають епохи степової вольниці, піднебесної історії та поетичного романтизму на помежів'ї рівнинного, гірського й морського пейзажів.

Зазначимо, що «Кримські сонети» Міцкевича, крім Максима Рильського, частково перекладали Борис Тен, Микола Зеров, Валентин Бичко, Олександр Астаф'єв та інші поети. А останній, незавершений (13 рядків, крім 14-го) 19-й сонет «Яструб» маємо в перекладі Миколи Бажана і Наталії Горішної.

Звісно, кожному з українських класиків властива своя манера перекладання. Переклад, як і герменевтика, фактично є тлумаченням чужих текстів. І кожний перекладач, як і кожний герменевт, володіє персональним перекладацьким досвідом і власним культурним герменевтичним горизонтом. Максим Рильський належав до групи неокласиків, але насправді був, сказати б, «романтичним» неокласиком, оскільки всі ранні його поезії мають романтичні інтонації та й найчастіше перекладав він твори саме поетів-романтиків, особливо це стосується його перекладів з польської — улюблених Міцкевича та Словацького.

І власне, тут вважаємо за необхідне ввести поняття «герменевтичний настрій», або ж «герменевтична культура» перекладача. Під цим розуміється, передовсім, художній настрій і досвід перекладача, приналежність його творчості до певного літературного напрямку. Так само, як Рильського-перекладача можна назвати «романтичним» неокласиком, так і, скажімо, Павла Филиповича-перекладача можна назвати «символістським» неокласиком (адже багато і його

власних поезій також написано під впливом символістів), але сам очільник гурту неокласиків Микола Зеров був «чистим» неокласиком і у власній творчості й у перекладацтві, оскільки найзначніший його перекладацький досвід був набутий завдяки перекладам, насамперед, класиків античної та французької літератур.

Тому цікавим є порівняння двох перекладів «Кримських сонетів» Міцкевича («Могила Потоцької» і «Чатир-Даг»), зроблених Миколою Зеровим та перекладів тих самих сонетів, зроблених Максимом Рильським. Одразу впадає у вічі різниця: «неокласичний», скульптурно-монументальний, ритмічно-енергетичніший, наближений до точної і холоднуватої, прагматично-образної класичної античної естетики і «романтичний» переклад Рильського з його «мрійливо-заквітчанним» ліризмом і навіть деяким романтичним «протоптуванням» на одному місці, чи на одних і тих же лексично-звукових інтонаціях.

Естетика, написаних силабічним віршем «Кримських сонетів» Міцкевича, виявляється ближчою саме до естетики їхніх «неокласичних» перекладів Зерова. Впадає в око, що у Рильського повторюються ті ж рими, що й у Зерова. Приміром, у катренах сонету «Могила Потоцької» рими: мотилі—жалі—млі—землі бачимо ув обох перекладачів. (Зеров переклав два сонети Міцкевича «Могила Потоцької» і «Чатир-Даг» наприкінці 20-х років минулого століття, а Максим Рильський почав і завершив переклад «Кримських сонетів» у 1940-х роках.

Переклад Горішної милозвучніший і навіть барвистіший (але не занадто заквітчаний), як переклад Рильського, і не такий холоднувато-монументальний, як у Зерова. Слід відзначити, що Горішна також належить до неокласиків (але уже — сучасних) і її багатий перекладацький досвід стосується перекладів європейських класиків ХІХ-ХХ століть. Незадовго до перекладів з Міцкевича вона вперше в Україні переклала весь цикл Байрона «Єврейські мелодії», а також тридцять інших його віршів різних років. Тому її «герменевтична культура» перекладу стоїть ближче до культури М. Зерова і дещо віддалена від «романтичної» культури перекладу М. Рильського. До того ж оптика її поетичного бачення у власній творчості — також аж ніяк не романтична, а, очевидно, більш точна, природно-фізична, енергетично-аналітична, що й не дивно, оскільки вищу освіту й професію вона здобувала саме на оптико-фізичному факультеті Чернівецького університету й вдосконалювала на інженерно-технічних посадах. Це досить помітно і у її пошуку тем для творчості,

і при укладанні нею своїх поетичних книг, що збагачує й вирізняє її як письменницю й перекладача серед тисяч інших «ліричних гуманітаріїв» в Україні.

Завдяки персональній поетичній оптиці Наталія Горішна уникає надмірно-романтичного підходу у своїй конкретній роботі сучасного українського герменевта-перекладача.

Перше, що впадає в око при порівняльному аналізі перекладів усього циклу «Кримських сонетів» Адама Міцкевича, здійснених Максимом Рильським і Наталією Горішною — це те, що їхні переклади не повторюються ні жодним рядком, ні жодною римою (у кожного перекладача своє бачення і своя неповторна поетична мистецька палітра, от як в сонеті «Алушта вдень» (обидва переклади виконані тактовно, змістовно і образно, вони наближені до оригіналу, без відсебеньок від перекладача):

*

Скидає вже гора туманні з себе шати,
Намазом ранішнім росистий лан бринить,
Ліси колишуться і ронять з верховіть,
Як з чоток дорогих, рубіни і гранати.
(переклад М. Рильського)

*

Вже струшує гора тумани волохаті
І нива золота свій здійснює намаз,
Поклони б'ють ліси і ронять повсякчас,
Мов з ханських чоток, скарб — рубіни і гранати.
(переклад Н. Горішної)

Тут у Горішної навіть — точніше, бо в оригіналі чотки не просто дорогі, вони належать самому ханові: «*Jak z rózańca chalifów, rubin i granaty*».

Рильський у своїх перекладах, як правило, надає перевагу точності (часом жертвуючи милозвучністю), Горішна — навпаки (ладна деколи опустити незначні деталі — заради краси поетичного звучання), як наприклад, у сонеті «Гора Кікінеіз».

Самі назви сонетів Міцкевича — у цих перекладачів не завжди тотожні. Скажімо, «Алушта вночі», «Бахчисарай вночі» (дослівно перекладено Рильським) і «Нічна Алушта», «Нічний Бахчисарай» (в перекладах Горішної), «Буря» (Рильський) і «Шторм» (Горішна),

«Плавба» (Рильський) і «Плавання» (Горішна), «Вигляд гір із степів Козлова» (Рильський) і «Гірський краєвид із козловських степів» (Горішна) та ін.

Порівнюючи переклади «Кримських сонетів», здійснені Максимом Рильським і Наталією Горішною, можна чітко відповісти на душе поширене запитання: навіщо ж нам потрібні нові переклади взагалі?

По-перше, з часом змінюється мова, що досить помітно, скажімо, по наголошенню окремих слів (адже між цими перекладами 80 років). Наприклад, у кличному відмінку слова «мірза» — змінився наголос (що відображено в перекладах):

Я, мі́рзо, подививсь! (Рильський)
А я дививсь, мірзо́! (Горішна)

Або: «Монголів Генуя оберта́ла в рабів» (Рильський) (тепер — оберта́ла).

І ще один приклад із перекладів Рильського:

Чу́тно й метелика, що тріпається в млі, (тепер — чу́тно)
І ву́жа, що повзе зі́ллями таємниче...
(тепер — ву́жа, а слово «зі́лля» не має множини).

У той час, як у Горішної:

Метелики нічні мигають при землі,
І вуж повзе тихцем...

По-друге, з часом деякі слова — сприймаються застарілими і навіть дивними сучасному читачеві, як то у Рильського: «самотній чужаниця» (тепер — чужинець), «це кінь-розумниця» (тепер — розумник), «сльоза перлова» (тепер — перлинна), «що для ушей мовчить» (тепер — для вух) та ін.

Це ж стосується і присвійного займенника «їх», вживання якого замість «їхній» тепер вважається не нормативним:

«Гяур їх імена тут креслить беззаконно»; «Як цим шовковицям з їх ніжною красою» та інші у Рильського.

Тоді, як у Горішної читаємо: «Тюрбани кам'яні сховали їхню вроду» та ін.

Рильський і Горішна — уважні, прискіпливі перекладачі. Але заради милозвучності серед кількох варіантів перекладу сонета

«Бахчисарай» Горішна залишила той, який написаний 5-тистопним ямбом (всі інші — шестистопним). А в коротшому (п'ятистопному) рядку, звісно, помістилася не вся інформація (у першій строфі, приміром, у Горішної опущено згадки про любовці та гадюччя в саду):

*

Палац Гірея вже вкриває прах:
Розкішні зали, ганки і престоли.
Там, де паші додолугнули чола,
В хоробах — шашіль, сарана — в садах.
(переклад Н. Горішної)

*

Великі та німі Гіреїв двір і сад!
По ганках, що мели покірних баш тюрбани,
Через потуги трон і любовців дивани
Літає сарана, повзе холодний гад.
(переклад М. Рильського)

Часом деякими деталями нехтує і Рильський. До прикладу, візьмімо сонет «Руїни замку в Балаклаві». Тут опущено порівняння руїн з гігантськими черепами, тоді як у Міцкевича воно є: «Dzisiaj stérczą na górach jak czaszki olbrzymie».

*

Ці замки, що лежать у безладі руїн, —
Сторожа і краса твоя, невдячний Криму!
Тепер уламки це, що гад живе між ними,
Чи гірший, аніж гад, людського роду син.
(переклад М. Рильського)

В перекладі Горішної «Замкові руїни в Балаклаві» цей образ збережено:

*

Руїни замкові, оці крихкі громади,
Невдячний Криму! твій плекали давній сон.
Гігантським черепом лежить цей бастион,
Тут нині гад живе і люд, що гірш від гада.
(переклад Н. Горішної)

Варто згадати й проаналізувати роботу над «Кримськими сонетами» Міцкевича й інших сучасних українських письменників, зокрема, переклад першого сонета «Акерманські степи» є в доробку Олександра Астаф'єва:

*

Випливає на обшир, де сухий океан
 Колихає наш повіз, як човен у гущі,
 Поміж хвилі лугів і квіток запахущих,
 Оминаючи острів коралів — бур'ян.
 (переклад О. Астаф'єва)

Як бачимо, Астаф'єв переклав цей сонет анапестом, а не ямбом, як Рильський і Горішна. Однак, таке звучання надто далеке від оригінального, і взагалі анапест не властивий класичним сонетам.

Зазначу, що Н. Горішна переклала також 19-й (незакінчений всього одним рядком) сонет із циклу «Кримські сонети» — «Яструб», а у М. Рильського цього перекладу немає. Натомість цей сонет переклав Микола Бажан. Вірш містить пряме звертання до Джованні. Сучасні дослідники твердять, що цим іменем Міцкевич називав графіню Кароліну Собанську, свою попутницю в кримській подорожі 1825 року, що дає підстави до включення «Яструба» в означений поетичний цикл. Бажан переклав «Яструба» 5-ти стопним ямбом.

У третьому рядку першого терцета ліричний герой сонета говорить саме про свої крила (промочені дощем): «I mnie wicher odprędził, słota złała skrzydła» (Міцкевич). Безперечно, автор натякає на власні поетичні крила, на своє натхнення. В перекладі Бажана цей момент опущено: «...й мене теж буря не щадить», тоді як в перекладі Горішної він звучить чітко: «Калічив крила я серед штормів блукань».

Цей переклад Горішної здійснений 6-ти стопним ямбом. В ньому збережено основну ідею твору — порівняння ліричного героя з вище описаним яструбом, тоді як у Бажана ця ідея губиться.

У перекладах Наталії Горішної яскраво відтворено неповторний ліризм почуттів, кримські степові пейзажі, овид бурливого моря і неба, реальний і уявний досвід поета-мандрівника півдня України першої половини XIX століття.

Таким чином, методика перекладу Наталії Горішної включає сім послідовних ключових етапів:

1) вивчення культурно-історичного контексту епохи поета і його творчості;

2) вивчення культурно-історичного контексту написання поетичного циклу чи окремого твору;

3) аналіз вже існуючих перекладів даного твору різними слов'янськими мовами;

4) підбір відповідного лексичного матеріалу та синонімічних рядів слів, рим, епітетів та інших виражальних засобів;

5) сам пострוףний переклад відповідно до адекватного лексично-синтаксичного матеріалу та пар римування (особливо у сонетах, ронделях та інших твердих формах);

6) недопустимість «осучаснення» та «покращення» оригінальних текстів шляхом введення метафор, слів, понять і т.д., яких немає у автора;

7) повернення до саморедагування через певний час і внесення остаточних коректив.

Переклад Наталії Горішної складає єдину творчу систему, яка утворюється в результаті гармонійного поєднання п'яти перекладацьких підсистем відповідно до сучасного стану мови і правил сучасного наголошування слів:

1) систему лексичного перекладу слів і словосполучень;

2) систему художньо-історичного перекладу художніх засобів і тропів та синонімічної передачі змісту метафор;

3) технічну підсистему перекладу-формування строфічної будови і підбору рим;

4) систему відтворення чуттєвих і емоційних інтонацій оригіналу;

5) систему відтворення інтелектуально-енергетичної структури творів.

Оптика перекладацьких практик і студій Наталії Горішної сформована з надтонких лінз такої художньої, інтелектуальної, емоційної, лексичної й поетичної точності, що не залишає сучасникові іншого вибору, як читати світову поезію в українських перекладах саме від Наталії Горішної!

Резюмуючи, можна сказати, що основна стратегія розвитку поетичної і перекладацької творчості Н. Горішної впродовж десятиліть спрямована на вироблення власного поетичного канону, який відповідає як загальній стратегії розвитку української культури на порубіжжі XIX-XX століть і літератури зокрема, так і стратегії творення європейського літературно-естетичного канону XXI століття загалом.

Адам МІЦКЕВИЧ

КРИМСЬКІ СОНЕТИ

*Кожен, хто хоче зрозуміти поета,
повинен відвідати його країну.*

Гете

Товаришам по кримській подорожі.

Автор

АКЕРМАНСЬКІ СТЕПИ

Пірнаю у глибінь сухого океану,
Віз човником пливе на хвилях степових
В шовкову ніжність трав, духмяних, шелестких,
Крізь терня будяків і заростей євшану.

Темніє. Вдалині ні шляху, ні кургану,
Довірившись зіркам, вдивляюся у них.
Та щось там ще блистить крім зіроньок малих —
То світиться Дністер й маяк на Акермані.

Зупинимося тут!.. Курличуть журавлі,
Так високо летять, що не вполює й сокіл,
Метелики нічні мигають при землі,

І вуж повзе тихцем... Враз — крізь сонливий спокій
Вчув голос із Литви (чи лиш хотів почуть)...
Та ні, ніхто не зве, рушаймо далі в путь.

ШТИЛЬ БІЛЯ МИСУ ТАРХАНКУТ

На щоглі вітер стих та вимпел ледь гойдає,
 І хвильки тихих вод виблискують в гладіні —
 Так юна наречена бачить сни невинні:
 Зітхне крізь милий сон і знову засинає.

Вітрила від трудів недавніх спочивають,
 Як горді хоругви після важкого бою,
 І корабель стоїть, мов припнутий кітвою,
 Зіхнув собі моряк, а мандрівці гуляють.

О море! В глибині твоїх міцних грудей
 Живе поліп, що спить в негожій, злій годині,
 Та щупальці свої здіймає в світлий день.

О думко! І в тобі, неначе в павутинні,
 Щодня навперебій рій спогадів кишить —
 Та жалить і труїть лише в щасливу мить.

ПЛАВАННЯ

Накочують вали, немов морські потвори.
 Матрос, як той павук, повис на мотузках —
 Так, наче корабель трима в своїх руках
 Над прірвою стихій, над ошалілим морем.

Шмагає буревій, крізь хвилі крутогорі
 То в вир, то в небеса шугає корабель,
 Мов норавливий кінь між спінених хурдель,
 Вудила закусив, рве вітер в непокорі.

Метається моя уява без уяву,
 І разом з щоглами у вись летить мій дух,
 Кричу щосили я і руки простягаю...

Упав на палубу, навік позбувся страху,
 Здалось, що серця стук — пришвидшує наш рух,
 Дізнавшись у цю мить: о, як це — бути птахом!

ШТОРМ

Вітрила, рвані вщент, рев бурі, свист, імла,
Штурвал розтросчено, тріск щогли, хрип насосів...
Враз вирвався канат — останній! — у матросів,
Смерк сонце загасив й надії стер дотла.

Вже триумфує шторм! Із вирв морських глибин
Зійшов на корабель нещадний геній смерті —
Жорстокий і хмільний в скаженій круговерті,
Мов воїн, що піднявсь на штурм ворожих стін.

Хто півживий лежить, хто, вчувши смертну мить,
Останній свій уклін в сльозах шле друзям милим,
Хто молиться Творцю, не встаючи з колін.

Один лиш мандрівник сидить собі, мовчить
І думає: «Блажен, хто вибився із сили,
Чи вірить в чудеса, чи друга має він».

**ГІРСЬКИЙ КРАЄВИД ІЗ КОЗЛОВСЬКИХ* СТЕПІВ
ПІЛІГРИМ І МІРЗА***Пілігрим*

Он там! Поглянь: аллах звів стіни крижані,
Чи трони янгольські — з снігів і хмаровиння?
Чи диви** зводять мур понад земне склепіння,
Щоб не дійшли до них зірниці кочівні?

Який там блиск вгорі! Царграду це вогні,
Чи запалив аллах в імлі заціпеніння
Лампаду рятівну, жмуток свого проміння,
Усім, хто заблукав сюди в самотині?

* Місто Козлов — нинішня Євпаторія.

** Диви — за перською міфологією — злі генії, що колись царювали на землі, а нині живуть на краю світу.

Мірза

Он там? — Я був!.. Зима сидить у тім краю,
У горла ручаїв вливає лютя свою,
Змерзається на лід там подих уст людських.

Я був там, де гірські орли не залітали,
Я хмари обминав, в яких громи дримали,
Де над своїм чолом я бачив лиш зірки.
То Чатир-Даг!

Пілігрим

Ааа!*

БАХЧИСАРАЙ

Палац Гірея вже вкриває прах:
Розкішні зали, ганки і престоли.
Там, де паші додолу гнули чола,
В хоромах — шашіль, сарана — в садах.

Розлогий плющ розрісся, а відтак
Осліпли вікна, мов пройняті болем.
«Руїна», — вирок пишеться спроквола, —
Як Валтасару лиховісний знак.

Лише фонтан — стоїть серед гарему,
Свою красу розтрачує даремно,
Перлинні сльози скочує в траву

І жебонить: «О, де ви — велич, слава? —
Ви для віків, а я лиш для забави.
Та вас нема, а я усе живу!»

* Так пілігрим висловлює свій захват.

НІЧНИЙ БАХЧИСАРАЙ

Молитва відійшла, мечеть вже спорожніла,
Тихіш звучить азан^{*} і тане, наче дим,
Спалахує зоря рум'янком молодим:
Пливе до неї сам цар ночі срібно-білий;

Обходить свій гарем, зірки заблискотіли,
А поміж них пливе лебедиком ясним
Хмаринка у вбранні, по краю золотім,
Легка, неначе пух, ледь сонна й зашаріла.

Тут тінь свою густу розкинув кипарис,
Там мінарет стримить, а там — зловісні скелі
Зібралися гуртом, мов скликав їх Ібліс,**

Диявольським вогнем б'ють блискавки веселі,
Такі стрімкі і злі, затяті, як фарис,**
Невтомний бедуїн небесної пустелі.

МОГИЛА ПОТОЦЬКОЇ

Трояндо ніжна, ти — в краю п'яних садів
Зів'яла, але дні твої золотокрилі
Метеликами снів приносять згадки милі
І смутку червоток по вроді молодій.

Усі земні шляхи ведуть нас в край батьків!
Там, де на Польщу шлях — там зорі мерехтливі.
Мабуть, то погляд твій, журливий і вразливий,
Лишав сліди страждань, допоки не згорів.

О полько! Як і ти, в журбі покину світ.
Якби ж неподалік лежав мій прах нікчемний!
Тобі мандрівники нестимуть свій привіт,

* Азан — в ісламі — заклик до молитви.

** Ібліс — назва Сатани в ісламі.

*** Фарис — славетний бедуїнський вершник.

І мову між чужих — почую рідну, щемну.
 А трапиться поет у тиші вечоровій,
 Побачивши мій гріб, й до мене мовить слово.

МОГИЛИ ГАРЕМУ

Мірза до пілігрима

Плоди цих юних лоз, що зріли для кохання,
 Аллаху віднесли. Найкращі перли Сходу
 Із моря ніжності, блаженства й насолоди
 У чорних мушлях трун впокоїлись зарання.

Покрито їх тепер завісою мовчання,
 Пильнує мінарет довічну несвободу,
 Турбани кам'яні сховали їхню вроду,
 І нищить час-гяур надгробки без вагання.

Ці квіти райські тут, під шатрами гарему,
 У страмі й чистоті скінчили дні смиренні,
 Закриті назавжди від чар чужого ока.

Тебе сюди впустив, захожий пілігриме!
 (Провину цю важку я відмолю в пророка) —
 Ти перший з чужаків зронив сльозу над ними.

БАЙДАРИ*

Іще сильніш, лютіш пришпорюю коня,
 А звідусіль пливуть мені назустріч: гори,
 Ліси і валуни; неначе шторм на морі,
 Я їхній дикий шквал долаю навмання.

Та ось мого коня стомила ця борня.
 Згасають кольори у сутінках прозорих.
 Як люстро на скалки, розбився день від змори,
 І небо одяглось у зоряне вбрання.

* Байдари — долина в Криму.

Все спить, лише мене сон полонить не хоче.
 Пірнаю в море я, а навстріч вал гуркоче,
 Могутністю його мені здушило груди.

Хаос, гудіння, рев — нізвідки у нікуди...
 Як човен, що у вир потрапив мимохить,
 Мій розум забуття охоплює на мить.

АЛУШТА ВДЕНЬ

Вже струшує гора тумани волохаті
 І нива золота свій здійснює намаз,
 Поклони б'ють ліси і ронять повсякчас,
 Мов з ханських чоток, скарб — рубіни і гранати.

Весь луг цвіте. Над ним, як балдахін багатий,
 Летючих квітів рій блищить, немов алмаз —
 Метелики малі злітають раз у раз;
 Поодаль — сарана несе свій плащ крилатий.

Де скеля із глибин гордливо виступає
 І натиск диких вод долає без зусиль,
 Мов з тигрових очей, у брижах виклик сяє —

Бо вічний — бій землі і невгамовних хвиль;
 А ген, в далечині, вода смиренно грає,
 Купаючи човни і лебедині зграї.

НІЧНА АЛУШТА

Свіжіє вітерець; світило віддалі
 За Чатир-Даг зайшло, похмурий і високий,
 Розбившись перед тим на вогняні потоки;
 Мандрівець спогляда долину уві млі.

Чорніють схили гір. Неначе кришталі,
 Джерела виграють крізь тихий сон і спокій,

І вістку серцю шлють цілющих квітів соки,
Бринять на всі лади мелодію землі.

Під зоряним шатром я миттю засинаю,
Враз будить зблиск мене: від краю і до краю
Вогненний метеор означив свій політ,

Осяяв і з'єднав земний і вишній світ.
О східна ніч! Вона — подібно одалісці:
Приспить, розніжить й знов розпалить шал займистий!

ЧАТИР-ДАГ

Мірза

Великий Чатир-Даг! Твого підніжжя прах
Цілує, тремтячи, ісламу син смиренний.
Ти — щогла кримських гір! Ти — мінарет священний!
Небесних верховин величний падишах!

В дозорі ти повік, вселяєш смертним страх,
Вартуєш вхід у рай, як Гавриїл недремний.
Твій плащ — дрімучий ліс, тюрбан — із хмар буремних,
Що громовиці тчуть для тебе в небесах.

Як палить сонце нас, гяур безчестить житла,
Чи нищить сарана посіви наших нив, —
Могутній Чатир-Даг, глухий і мовчазний,

Між світом і Творцем, мов драгоман несхитний.
Байдужий до людей від часу сотворіння,
Що чує лиш Творця одвічні повеління.

ПЛІГРИМ

Чому цей пишний край моїй душі не милий?
Тут небо осяйне і врода юних дів,
Та рвуся я туди, в полон минулих днів,
Де щастя я пізнав і де мене любили.

О! Там твої ліси ніжніш мені шуміли,
Литва моя! — ніж спів байдарських солов'їв.
Я болота твої топтати б знов хотів,
А не п'янки плоди, на сонці розімлілі.

Спокусу в снах своїх плекаю до світанку,
Що в ріднім краї жде мене одна панянка
Й не зовсім ще мої затерлися сліди.

Можливо, там, куди вже вороття немає,
Вона, як в юності, все по мені зітхає
І вірить, що колись вернусь я назавжди.

ДОРОГА НАД ПРІРВОЮ В ЧУФУТ-КАЛЕ МІРЗА І ПІЛІГРИМ

Мірза

Молись! Повіддя кинь! Поглянь на ліс, на кручі,
Лиш не в провалля це! Тут розумніший — кинь.
Він оком виміряв вже крутизну, й твердінь,
Стоїть, промацує копитом схил сипучий.

Стрибок. Ти не дивись у темінь нестерпучу:
Як древній Аль-Кахір*, затагне в глибочінь.
І рук не простягай, і думкою не линь,
Нема в людини крил, а морок — залипучий.

Мов якір, кинутий із вутлого човна,
Ти досягнеш хаосу, а не дна,
Скажений вир не жалує слабкого.

Пілігрим

А я дививсь, мірзо! Та лиш гробам шепну,
Що розрізнув мій зір крізь тріщину земну —
Бо мовою живих немає слів для цього.

* Аль-Кахір (899–950 рр.) — колодязь глибиною 88 м, викопаний за наказом султана Саладіна. Існує донині.

ГОРА КІКІНЕЇЗ*Мірза*

Ти бачиш небеса внизу, на дні провалу?
 Насправді — море це; і Птах-гора стримить,
 Мов райдуга, крильми охоплює блакить
 І білим пір'ям хмар вкриває гострі скали.

Здається — то сніги враз налетіли шквалом,
 Пів світу обняли й розтанули за мить;
 Вже й стрічка блискавиць вогнями майорить,
 Яку гора собі на груди пов'язала.

Але — задкує кінь, ледь поводи не вирве,
 Та мусить твій скакун проскочити цю вирву.
 Стрибаю першим я. Ти ж не відводь очей:

Майне моя чалма — вдаряй коня без страху,
 Довірся і лети, лише поклич аллаха!
 А не майне — нема тут шляху для людей!

ЗАМКОВІ РУЇНИ**В БАЛАКЛАВІ**

Руїни замкові, оці крихкі громади,
 Невдячний Криму! твій плекали давній сон.
 Гігантським черепом лежить цей бастион,
 Тут нині гад живе і люд, що гірш від гада.

Здіймаюсь сходами. Ось залишки аркади
 І напис на гербі між звалища колон.
 Славетний був герой, та час узяв в полон
 Й ім'я його сховав у лозах винограду.

Тут грек різьбив красу, що й досі час не стер,
 Тут Генуї сини монголів зупиняли,
 На Мекку шлях проліг, намази тут звучали —

А зараз — крила гриф над цвинтарем простер,
Як чорну корогу, безмовний знак печалі...
Де мор колись пройшов, лиш забуття тепер.

АЮДАГ

На Аюдагу зсув. Повзе жахна лавина.
Я в захваті дивлюсь, як чорний вал росте.
Враз — рушиться, кипить і сяйво золоте
Зривається вогнем у сонячні вишини.

Вже й другий вал зійшов, міцніє щохвилини,
У море заплива, ясу його краде,
Мов товпище китів, нуртує і гуде
Й лишає по собі корали і перлини.

Поете юний, знай: як зблисне пристрасть рання,
Коли увесь гориш у полум'ї кохання —
До ліри пригорнись: твій прикрий біль і щем

Обернуться на тлін, як та гірська навала,
Лише ясні пісні zostавивши від шквалу,
Чоло твоє навик прикрасивши вінцем.

ЯСТРУБ

Невдаху-яструба якась нещадна сила
Жбурнула із небес у дальню чужину.
Промоклий до кісток у бурю навісну,
До щогли він прибивсь, розпластуючи крила.

Та не спричинить зла безсовісна рука —
Безпечно тут йому, мов на вершині дуба.
Він гість, Джованно.* Гість! — Як гостя стріне грубо,
То гнів морських богів чекає моряка.

* Звернено до графині Кароліни Собанської (1795–1885), попутниці А. Міцкевича в кримській подорожі.

Згадай, оглянь весь шлях, що долею нам даний:
Ти по життю пливла, мов по морях страждань;
Калічив крила я серед штормів блукань...

Залиш лукавство слів, інтриги і обмани.
Сама в тенетах ти, отож — не став капкани!

/Цей сонет залишився незакінченим/.

Переклала Наталія Горішна

Володимир ГЛУЩЕНКО,

доктор філологічних наук

СЛОВО Й ДИВО В'ЯЧЕСЛАВА РОМАНОВСЬКОГО

*Диво його поезії: збірник статей, рецензій, відгуків.
Харків: Майдан, 2022. — 202 с.*

*Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було,
і Бог було Слово. Воно в Бога було споконвіку.
Усе через Нього повстало, і ніщо, що повстало,
не повстало без Нього. І життя було в Нім,
а життя було Світлом людей. А Світло
у темряві світить, і темрява не обгорнула його
(Євангеліє від св. Івана, 1: 1—5;
переклад І. І. Огієнка).*

Канонічне трактування перших віршів Євангелія від Івана добре відоме. Проте поряд із цим існує інше тлумачення, яке в більш приземленій, але надзвичайно значущій площині оцінює *слово* як найважливіший чинник людського прогресу, як те, що перетворює світ навколо нас.

Це особливо стосується художнього слова. Адже воно образне, а образ я б визначив як концентрацію смислів, пропущених через емоційну іпостась людини. Цілком закономірно видатний український лінгвіст, професор Харківського університету Олександр Опанасович Потєбня, зосереджуючи увагу на співвідношенні мови й мислення, стверджував, що мовленнєвий акт має творчий характер.

У слові фундатор Харківської лінгвістичної школи виділяв зовнішню форму (звукотип), зміст (значення) і внутрішню форму (образ). Образи — прикраса загальнонародної мови, а в мові художній, поетичній реалізуються напрочуд яскраво.

«Можливості мови справді невичерпні, — писав відомий мовознавець доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Каразінського університету, поет Володимир Семенович Калашник (1936–2022) у післямові до книжки віршів В'ячеслава Романовського «Заоскільська сторона» (Харків: Майдан, 2007), — таїна слова манить і манитиме допитливих вічно, що й засвідчують талановиті поети». Саме таким — талановитим, неповторним — постає В. Романовський у післямові.

Його ім'я добре відоме поціновувачам сучасної української поезії. У літературі В'ячеслав Євгенович уже понад півстоліття. А колись був юним початківцем, членом літературного об'єднання «Крем'янець» у місті Ізюмі, куди приносив для обговорення свої перші ліричні мініатюри; був студентом-філологом, який поряд з опануванням університетської програми вдосконалювався як журналіст і поет.

Я познайомився з В'ячеславом у тепер уже далекому 1970 році, коли вступив на філологічний факультет Харківського державного університету. В. Романовський у цей час навчався на другому курсі. Спілкувалися ми переважно в гуртожитку на проспекті Науки, 20 (проспект тоді називався інакше). В'ячеслав був старший за мене і здавався мені надзвичайно досвідченим. Адже за його плечима була робота в районній газеті «Вперед» і служба в армії, і не де-небудь, а на ядерному полігоні під Семипалатинськом! Небагатослівний В'ячеслав справляв враження людини сформованої, стійкої, чемної, з чіткими моральними принципами. Таким він був тоді й залишається нині.

В'ячеслав почав друкуватися достатньо рано. Перший вірш побачив у газеті, коли не мав ще й 17 років. А 1966-го й журнал «Прапор», із яким В'ячеслав Романовський потім тісно співпрацюватиме, надрукував вірш юного автора. І, нарешті, з'являється збірка поезій «Одна така земля» (Харків, 1984), на яку давно чекали цінувальники таланту слобожанського поета.

Згодом вийшла друга, потім третя, четверта... Часові інтервали між збірками скорочуються. І вже перед читачем не початківець (щодо якого Ю. Герасименко говорив про «нелегке, але постійне зростання»), а досвідчений поет, з часом і старійшина ліричного цеху, визнаний Майстер, до якого звертаються за порадою молоді літератори. Кожна збірка В'ячеслава Романовського спричинялася

до появи значної кількості відгуків, рецензій, наукових розвідок тощо. З'являються праці, автори яких аналізують не окрему збірку, а поетичну творчість поета загалом. І — як наслідок — виникає потреба зібрати цей матеріал до купи, систематизувати його й видати окремою книгою.

І ось ця книжка перед вами, вельмишановні читачі!

Передусім кілька слів про її назву. Вона видається мені надзвичайно вдалою. Ключове в цій назві слово *диво*. Воно супроводжує всю творчість Романовського-лірика, є своєрідним маяком, який допомагає читачам потрапити до аванпорту його поезії.

Слово *диво* заграло особливими барвами у створеному В'ячеславом Романовським паліндромі *у дива на виду*. Саме так — «У дива на виду» — поет назвав свою третю збірку (1996). У другій частині цієї книжки він зібрав свої паліндроми, хайку, тавтограми, брахіколон тощо.

Відзначу тут, що збірка «У дива на виду» відразу знайшла свого вдячного читача й викликала сприятливі оцінки в пресі. У рецензованій книжці роздуми про збірку «У дива на виду» (автори Дмитро Коробов, Тамара Логачова, Анатолій Макогонів, Анатолій Мірошніченко, Микола Артамонов) займають достатньо значний обсяг — 21 сторінку. Автори неодноразово вживають слово *диво* незалежно від того, якою мовою написано рецензію, а відгук Анатолія Макогонова озаглавлено «Диво рождається на виду».

У нашому контексті важливо також, що відгук Юрія Хомайка, написаний до 55-річчя В'ячеслава Романовського (2002), має назву «У дива на виду». Отже, Ю. Хомайко повторив тут назву третьої збірки, що видається мені цілком логічним і закономірним. Слід відзначити, що у відгуку Ю. Хомайка підбивається певний підсумок творчості поета, який тоді, у 2002 році, був автором п'яти збірок поезій («Одна така земля», «Благовіст», «У дива на виду», «Князівство любові», «До квіту хризантем»), регулярно друкувався в провідних українських газетах і журналах, колективних збірках і книжках («Солдати миру», «Дзвони пам'яті», «Хрестоматія з літератури рідного краю»).

Відомий поет Леонід Талалай (1941–2012) назвав передмову до книжки віршів В'ячеслава Романовського «Заоскільська сторона» (2007) «Дивом його поезії», де протиставляє поезію «віршованій публіцистиці». Для автора передмови поет — це «людина з Божою іскрою, що ніби підсвічує слово, наповнює його теплом». До цієї когорти майстрів належить і В. Романовський. На переконання Л. Талалая, поетичний талант В'ячеслава «розкривається саме в його

ліриці», яка «трепетна, безпосередня». Характеризуючи творчість автора «Заоскільської сторони», Л. Талалай пише про «зірке око художника»; при цьому поет-лірик «лише називає те, що перед його очима», проте «якимсь *дивом* (виділено мною. — В. Г.) звичні речі, побачені ним, і — головне — відчуті, ніби зачаровують». Наприкінці передмови Л. Талалай висловив упевненість, що «В. Романовський ще далеко не все висловив, і в читачів ще попереду несподівані зустрічі з *дивом його поезії* (виділено мною. — В. Г.)».

Так і сталося. Справді, на любителів справжньої літератури очікували яскраві зустрічі з новими творами лірика, під час знайомства з якими відчуваєш радість від зустрічі з *дивом*.

Характерно, що, готуючи до видання вибране у двох томах, В'ячеслав Романовський назвав книжку «У дива на виду» (Харків: Майдан, 2017), повторивши назву третьої збірки з дуже вдало створеним паліндромом. Важливо також відзначити, що передмову до збірки, написану Анатолієм Стожук, названо «Із дива вічність проростає».

Отже, назва книжки «Диво його поезії. Збірник статей, рецензій, відгуків» цілком логічна й закономірна; вона задає певну домінанту, яка в той чи той спосіб притаманна кожній статті, рецензії, відгуку тощо.

Книжка видається мені вдалою як структурно, так і за змістом. Подані статті, рецензії, відгуки тощо розташовані в хронологічному порядку (1972—2018). Крім власне статей (наукових розвідок) у часописах і збірниках наукових праць, рецензій і відгуків у газетах і журналах, це передмови й післямови до збірок та публікацій віршів у газетах і журналах.

Авторами — відомі українські поети, прозаїки, літературні критики, перекладачі, журналісти, публіцисти, науковці, викладачі, бібліологи, громадські діячі: Ю. Герасименко, Ю. Стадниченко, І. Мірошниченко, Р. Катаєва, В. Верховень, В. Долганов, А. Мироненко, І. Мироненко, О. Марченко, І. Кірсанов, М. Артамонов, Л. Григоренко, П. Василенко, В. Боровий, Д. Коробов, Р. Логачова, Т. Логачова, А. Макогонов, А. Мірошниченко, А. Філатов, Т. Базилевська (Гончарова), І. Михайлин, Ю. Хомайко, А. Перерва, В. Кулик, Л. Талалай, В. Калашник, Л. Тома, В. Замесов, Л. Єлисеєва, Т. Шарова, Ю. Саєнко, Ю. Совгіра, А. Стожук.

У збірник включено також такі важливі для розуміння творчості В. Романовського документи, як вріз В. Бойка «Магія віршів» до добірки поезій у газеті «Слобідський край» від 16 квітня 2005 р., рекомендація до Спілки письменників України, яку надав 1993 року

Р. Третьяков, уривок із листа Дмитра Кременя 6 серпня 2014 р., відгук Олени Зеленої у фейсбуці, датований 17 березня 2017 р.

Безперечною заслугою укладача (певно, це сам В'ячеслав Романовський) є те, що при відборі матеріалу він прагнув, щоб запропоновані праці у їхній сукупності створювали неповторний образ поета з притаманними йому оригінальними змістовними й формальними рисами творів, де фігурують ключові для лірика слова: *диво, душа, земля, любов, серце...*

Слід наголосити, що В'ячеслав Романовський ніколи не спочивав на лаврах, а постійно вдосконалював і поповнював свій арсенал, а нині продовжує відточувати майстерність, добре усвідомлюючи, що творчість — це безустанний рух уперед!

Диво поезії... Як, у який спосіб лірик, беручи ніби звичні, знайомі всім нам слова (щоправда, іноді в незвичних сполученнях; часом вибудовує оказіоналізми, але їх небагато), створює оригінальні ліричні мініатюри? З яких небес линуть до нього вірші?

Нібито відповідь очевидна, та все ж... «Талант дається поетові від Бога», — занотував 2001 року доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики Каразінського університету, відомий літературознавець і літературний критик Ігор Михайлин (1953–2017). Докладніше він оформив свою тезу в такий спосіб: «Одне із визначень поета могло б звучати так: це закохана людина. Бачити світ у розмаїтті барв, кольорів, чути повноцінну гаму природних звуків — усе це не дане звичайній людині. Це підвладне лише поетові — розкрити для нас усі принади світу й навчити любити його. Таку місію й виконує поезія В. Романовського». Проникливо пише про це й В. Калашник: поезія В'ячеслава Романовського «вся осонцена, сповнена трепету від навколишньої краси, справжнього “дыва на виду”». У ній «є і щирість почуття, і ніжність та непідробна захопленість, і якась внутрішня цнотливість, і спричинена довершеною версифікацією гармонійність»; у ній відбивається *душа* лірика. На щирості думок і почуттів В. Романовського наголошував і поет Василь Боровий (1923–2010) (с. 51).

Про властиву Романовському-лірику «сконцентрованість думки і глибоко народну її ошатність», про притаманну поетові «сердечну інтонаційність в розмові з читачем, а головне — бентежність, а часом і бунтівливість її пульсу» писав відомий поет Роберт Третьяков (1936–1996).

«Можна опанувати майстерність, можна і треба якнайглибше вивчити, а, головне, відчувати мову, але щирість, безпосередність від

природи», — підкреслював поет, прозаїк, перекладач, літературний критик Юрій Герасименко (1927–1985) у передмові (із характерною назвою «Щирість») до першої збірки поезій В'ячеслава Романовського «Одна така земля» (Харків: Майдан, 1984). А Тамара Логачова в статті під поетичною назвою «Є у світі поета особливі світлові частинки» (Микола Артамонов назвав її «блискучим есеєм») зазначила: «Як енергія, що творить, Поезія за всіх часів існувала не внаслідок, а всупереч. Попри ентропію, хаос і смерть, вона несла у своїх розкритих трепетних долонях ті благословенні світлові частинки, що, освітлюючи непроглядну темряву тупої буденності, формували свій особливий світ». Такий особливий, неповторний світ ми бачимо в поезіях В'ячеслава Романовського. Він вірно служить Поезії, яка є «вічною молодістю й весною». Поет «кидає виклик Часу й Долі»; він «перестає бути наслідком», перетворюючись на Першопричину.

Цю ж думку в іншому вербальному оформленні висловив М. Артамонов, який відзначив «вражаючу відкритість внутрішнього космосу», властиву «лише поетам і дітям». Ця відкритість повною мірою притаманна В'ячеславу Романовському. А ще крізь рядки його віршів пробивається «радісна стихія життєдайного весняного первоцвіту».

За словами Анатолія Мірошніченка (1939–2020), відомого поета, есеїста й перекладача, «В'ячеслав Романовський служить Поезії, як справжній лицар». А. Мірошніченко вбачав основні яскраві риси віршів В. Романовського, зокрема, у «гармонічній єдності форми і змісту», «у присутності музики та потужної ліричної сили, у магнітному зв'язку слів, у свіжості порівнянь та образів», «у здатності його поезії проникати прямо в серце читача». Форму віршів В. Романовського А. Мірошніченко вважав «на диво різноманітною» (с. 68).

Багато хто з рецензентів відзначав природність, простоту викладу думок і почуттів у поезіях В'ячеслава Романовського, відсутність ускладнених метафор, лаконізм тощо. А відомий поет, прозаїк, драматург, літературознавець Леонід Тома назвав свій відгук на збірку поезій В'ячеслава Романовського «Заоскільська сторона» (Харків: Майдан, 2007) «Складністю простоти», підкресливши в афористичному оксюмороні діалектичну єдність протилежних феноменів.

Знаний поет, публіцист, есеїст і перекладач Дмитро Кремін (1953–2019) писав у листі В. Романовському 6 серпня 2014 р.: «Уважно і з насолодою перечитую Ваші вишукані ліричні віршотвори в книгах “Іще літаю уві сні...”, “А розстані серце не хоче!”. Справжня насолода читати не позичені тексти постмодерних перформансів, а генетично природну лірику. Дякую Вам сердечно».

Одна з характерних рис віршів В'ячеслава Романовського — музикальність, мелодійність. Поет, як відзначає В. С. Калашник, «вміло використовує такі засоби фоностилістики, як асонанс і алітерація, вдається до лексичних новотворів (як, наприклад, нерідко вживаним слова ласкавка, одноцвіття), урізноманітнює свою ліричну сповідь інтонаційно».

«До того ж, — продовжує В. Калашник, — у поета «є низка дивовижних паліндромів і паліндромінок (у дива на виду, а воля ж ялова, дорога нагород, неміч імен, не вид її дивен, лан руж у журнал) і т. ін., наповнені особливим смислом орфоєпіки (Існують. І снують; Купали царів купа лицарів; Ви гідні? Вигідні! тощо)».

І це попри «традиційну основу лірики Романовського», на яку вказує В. Калашник! Вона, як відзначає рецензент, «зовсім не означає повторення попередників і відсутності творчих знахідок та відкриттів», оскільки «у добре відомому поет знаходить свої тони й півтони». Діалектику традиції і новаторства у творчості В. Романовського вбачав і поет, прозаїк, драматург Аркадій Філатов (1938–2021), який підкреслював, що «в будь-якому новаторстві своєму» В. Романовський «щасливо традиційний і національний за його корінням».

Не залишили поза увагою рецензенти й проблеми еволюції поета. Тут можна виділити два аспекти. Перший пов'язаний із творчістю молодого В. Романовського. Ідеться про передмову Ю. Герасименка до добірки його віршів у 8-му номері журналу «Прапор» за 1972 р., рецензії Ю. Стадниченка, І. Мірошніченка, Р. Катаєвої та В. Верховеня на першу збірку віршів «Одна така земля». Високо оцінюючи вірші молодого поета, рецензенти вказують на певні «невправності» й «прорахунки»; втім, вони кваліфікуються як «хвороби зростання». Рецензенти впевнені в тому, що майбутні збірки будуть ще цікавішими, яскравішими, отже, пророкують висхідну еволюцію поета.

Роберт Третьяков, відзначивши, що в другій збірці В. Романовського «Благовіст» (1993) «перед нами постає ліричний герой з усіма болями і тривогами навколишнього світу» (зокрема, у таких «прекрасних зразках лірики», як «Похорон учителя», «Сонет надвечір'я», «Мати», «Завис десант сніжинок...», «Акорд чарівний», «Фіалковий вибух...», «Сповідання», «Трамваї, тролейбуси...», «А понеділка не було...», вінок сонетів «Косовиця»), висловив переконаність, що «поет, “стурбований сторонньою журбою”, поет національний не тільки за ознаками його пейзажної лірики, а й за духом ліричного героя розкриється, розів'ється ще красивішим, чуйнішим квітом».

Справді, у недалекому майбутньому В'ячеслав повністю виправдав і, можливо, навіть перевершив надії своїх товаришів!

Другий аспект має світоглядно-емоційний характер. Адже еволюція виявляється не тільки в зростанні майстерності поета. Як відзначав В. Калашник, у поезіях В. Романовського з літами «вчуваються ноти легкою осінньої зажури, а палітра живописця неповторного Слобідського краю доповнюється барвами хризантемного й озимого цвітіння»; від цього лірика В'ячеслава Романовського «не перестає бути по-весняному оптимістичною, не менш привабливою, хіба що додається в ній солодкого щему від усвідомлення плину часу й неминучості втрат».

В. Романовський — народився в селищі — увійшов у літературу як співець рідної землі. Про це пишуть практично всі рецензенти. Адже ліричному героєві поезій В. Романовського притаманна «синівська любов» до рідних пагорбів, долин, гаїв і дібров.

«Ця земля дарована нам батьками», — відзначає журналіст Вадим Долганов. І завдання поета — «берегти та примножувати її красу». Афористично пише про це й Петро Василенко (1937–2001), відомий письменник, публіцист і перекладач: «Для мене лише той поет з віршотворців, у кого є “одна така земля”». Щодо В'ячеслава Романовського, то «в полі зору поета батьківська земля — одна така земля в світі; йому «болять болі рідного краю, рідних людей». У віршах В. Романовського — і поетова бабуся, «мудра жінка», і мати, у чийх руках «тісто сонцем сходить, ввібравши запах молодих степів». «Безсмертям материнства» й «гімном дитинства» звучать поезії В'ячеслава!

Як підкреслює Римма Катаєва, природа у віршах В'ячеслава Романовського «поєднана з людиною». Інакше й не буває в поезіях справжнього майстра!

Не можна не погодитися і з П. Василенком, який підкреслював, з одного боку, «звичний» («класичний слобожанський») характер зображення природи у В. Романовського, а з іншого — специфічний, неповторний, притаманний саме В'ячеславу порівняльно-метафоричний опис («Уже на вечір сонце заверта, // Пил висне на шляху від череди. А дуба, що забрів у степ один, Задума, наче батька, огорта...»; «А вечір хмари розгорта руками, // Шука ліхтарик першої зорі»).

Мав рацію й поет і критик Анатолій Мироненко (1937–2009), який писав: «“Одна така земля!” — збагнути це, значить проїнятися незрадливою любов'ю до цієї землі. А любов потребує щоденної і виснажливої праці, яка, як не крутись, концентрується і проявляється у тому ж таки хлібі: «Як весело мірошникує тато: // У борошні і руки,

і лице...// Вдалася осінь на врожай багата,// Зерно — як віск! — духмянить вітерцем».

Опоетизував В'ячеслав Романовський і образ рідного міста — Харкова. У творчому доробку митця Харків — у різні пори року — грає світлими й яскравими барвами!

Любов до рідної землі, до матері, до коханої жінки... «Головним багатством землі» є «князівство любові», — відзначає Людмила Єлисеєва. Адже поет, висвітлюючи будь-яку тему, «завжди пише про любов» (Рита Логачова).

Леонід Тома підкреслює, що «любов здатна мить перетворити на вічність», і відзначає майстерність Романовського-поета простими словами глибоко передати любов до Батьківщини, до матері, до коханої. За визначенням Л. Томи, В. Романовський є «одним з тих, хто відчуває і славить красу творіння, красу рідної землі».

Знаний поет Олекс Марченко (1937–2010) у відгуку на збірку поезій В'ячеслава Романовського «Благовіст» (1993) зазначив: «Прозорий у почуттях, часом цнотливий, обережний і делікатний, поет пише про кохання так, як до цього звик наш народ — осіянно і добродушно. Без чорнослів'я, сонячно, з вірою в альфу й омегу людської моралі».

Тема любові, кохання найповніше відбилася в четвертій книзі В'ячеслава Романовського «Князівство любові» (Харків: Майдан, 2000), що викликала широкий резонанс.

Як відзначила Тетяна Базилевська (Гончарова), у цій книжці ми бачимо «сповідь автора, його переживання і болі за долю України, рідної Слобожанщини». Отже, любов ліричного героя до великої й малої батьківщини викликає не тільки радість і захоплення, а й сум і страждання. «Поета хвилює, — підкреслює авторка, — доля творчої особистості у державі, яка забула і про письменника, і про художника, актора і музиканта».

Найдокладніше простори «князівства любові» картографував, з нашого погляду, Ігор Михайлин в роздумах «Ландшафти князівства любові» (2001). За словами рецензента, в книжці В. Романовського «ідеться і про любов, і про кохання, і про природу, і про природність людських почуттів». Це й пейзажна лірика з «виразними філософськими мотивами», «громадянською напрутою» та інтимним підтекстом на тлі «земної краси» Слобожанщини, і «простір іншої краси — жіночої», і пошук у коханні «гармонії, виявів краси людських стосунків».

Саме тому ліричний герой, створюючи «мелодію для голосу й *серця*» (Микола Артамонов), *серцем* тягнеться до людей (Іван Мірошніченко).

Отже, як відзначають Т. Шарова і Ю. Саєнко, гуманістичний пафос органічний для лірики В'ячеслава Романовського, який «поетичними творами досягає найвищих вершин духовності». «Для нього жінка, — продовжують автори розвідки “Особливості поетичної майстерні В'ячеслава Романовського”, — подруга, кохана, дружина, і, передовсім — богиня! І саме про неї і для неї складає він “величний гімн жіночності і вроди”. Для ліричного героя самотньої творчості поета любов — це свято, “зоряний політ” у феєричну ніч нестямного кохання».

Не залишили рецензенти поза увагою й пісенний альбом «Матіолові вечори», створений В'ячеславом Романовським у співавторстві з композитором Борисом Михайловським і співачкою Людмилою Рубан-Михайловською. На вірші В. Романовського написали пісні Олександр Аулов, Володимир Гайдамака, Микола Воловик, Ольга Цехмістро, Валентина Шаровська, Олександр Щербак та ін.

Бібліографія (23 позиції) включає в себе поетичні збірки, книжки віршів, есеї та бесіди В. Романовського. Біографічна довідка дуже стисла й повною мірою доповнює літературний портрет поета.

Книжку добре видано. Відзначмо художнє оформлення Володимира Носаня. Технічний редактор книжки — Євгенія Онишко.

«Понад два десятки книг, — зазначається в анотації до “Дива його поезії”, — вийшли в світ із-під пера харків'янина В'ячеслава Романовського, лауреата літературних премій імені Василя Мисика, Пантелеймона Куліша, Олександра Олеся, Михайла Чабанівського, Петра Василенка, Олександра Масельського». Завдання рецензованої книжки — «не стільки узагальнити написане, скільки збудити інтерес читача до творчої особистості слобожанського поета-лірика, який працює в літературі добрих півстоліття». Що ж, завдання виконано блискуче!

«Нові поезії дають підстави сподіватися на нові збірки, нові пісні. На маленькі свята. Для автора. І для нас, його читачів». Ці слова Віктора Бойка, датовані 2005 роком, напрочуд актуальні й нині. Відзначу, зокрема, що мені приємно бачити на своєму робочому столі дві чудові нові книжки В'ячеслава Євгеновича, які зі зрозумілих причин не увійшли до розділу «Бібліографія» «Дива його поезії»: *«Аромат припізнілого цвіту: вибрана лірика і нові поезії»* (Харків: Федорко, 2022. — 380 с.) і *«Незламна!: поетичний щоденник із російсько-української війни»* (Харків: Майдан, 2023. — 116 с.).

Книжку «Диво його поезії» я назвав би вишуканим дороговказом поетичного князівства В'ячеслава Романовського. Поціновувачам сучасної української лірики — чудовий подарунок!

Микола СЛАВИНСЬКИЙ

ДИВОСВІТ ВІКТОРА СИДОРЕНКА

Відомий український художник Віктор Сидоренко народився 31 грудня 1953 року в Талдикоргані (Казахстан) у сім'ї репресованих сталінським режимом. З восьми років почав займатися живописом, з десяти — захопився фотографією. Після закінчення середньої школи та служби в армії вступив до Харківського художньо-промислового інституту (Харківська державна академія дизайну і мистецтв, майстерня професора Бориса Косарева). 1979 року, отримавши червоний диплом, молодий художник упевнено розпочав творчий шлях до опанування новітніх форм, вишуканих колоритів, несподіваних експериментів у царині постмодерну та неоавангардизму.

З 1985 року Віктор Сидоренко живе й працює в Києві, де став заслуженим діячем мистецтва України, отримав звання народного художника України. Нині він — президент Національної академії мистецтв України, кандидат мистецтвознавства, фундатор Інституту проблем сучасного мистецтва НАМ України.

Уже давно звик до високих оцінок своєї творчості, але, здобувши неабияку славу, не зупиняється на досягнутому: постійно експериментує, шукає, ризикує, як і в молодості, з року в рік дивує й захоплює непередбачуваними творчими задумами, утвердженням нових художніх технологій та практик. Це, зокрема, стосується найвідоміших робіт Віктора Сидоренка: триптиху «Літо», циклів

«Акварелі», «Жінки і квіти» (1990–1993), «Амнезія» (1995–1999) та «Вторгнення» (1996).

«У моїх роботах, — зізнається художник, — фотографії, малюнки, креслення, відео стають частиною цілісного проекту, що триває в часі і внаслідок якого формується мій персонаж — постать людини, котра перебуває у процесі болісних змін власної свідомості. Мова йде про одвічну драму часу, що маніпулює окремими людськими долями, перетворюючи особистість на ідеологічний проект. Наука, як відомо, досі не запропонувала чіткого визначення «людини», тому мистецтво мусить висувати свої версії...»

Серед творчих версій знаного художника, одного з лідерів сучасного українського мистецтва — узагальнений тип нашого сучасника, який, подолавши земне тяжіння, літає, кружляє, ширяє в часопросторі, лине до небес. Цей майбутній головний персонаж — чоловік з оголеним торсом, позбавлений індивідуальних рис, — уперше заявив про себе в проекті «Амнезія», який формувався впродовж середини дев'яностих років минулого століття.

«Для мене цей персонаж, — наголошує Віктор Сидоренко, — став утіленням «драми безособистісного», «людини маси», тієї спільності долі, що так чи так поєднала покоління людей ХХ століття, які пережили дві світові війни, революції, десятиліття тоталітаризму. Так цей персонаж перетворився на дуже місткий і багатозначний образ, у кожному новому контексті наповнюючись новим змістом».

Саме ідея нескінченного лету років і століть лягла в основу великих живописних композицій серії «Ритуальні танці» (1997), спрямованої проти тоталітаризму, радянщини та ідеологічного диктату, а також стала серцевиною проекту «Цитохронізми» (2002), де використано кракелюр — техніку штучного зістарювання, призначену для створення тріщин на поверхні. Широкого розголосу набули проект «Жорна часу», який 2003 року репрезентував Україну на ювілейному 50-му Венеційському біенале (Італія), та мультимедійний проект «Аутентифікація», репрезентований 2006 року на міжнародному фестивалі «Східні сусіди» в Нідерландах.

— Я знаю Віктора Дмитровича Сидоренка багато років, — розповідає хірург, художник і поет Анатолій Радзіховський. — Знову й знову захоплююся його максималізмом творчої самовіддачі, масштабністю та екзистенційною глибиною новаторських проектів. Кожен із них самодостатній, але є й те, що об'єднує їх у цілісний мистецький доробок: нестримний плин часу, архетипний вимір світобудови, міфологізм як спосіб незримого зв'язку з Абсолютом.

Звідси — процес аутентифікації, тобто постійної перевірки справжності (автентичності) кожної особи в посттоталітарному суспільстві. Осмисленням її сутності перейняті й інші проекти художника, зокрема «Відображення в невідомому» та «Всі кольори спектру — це біле світло» (охоплює твори, виконані у різних жанрах — живопис, фотографія, відеоарт, інсталяції та скульптури — за більш ніж 25-річний творчий період). Саме цим «білим світлом» глядачі востаннє милувалися незадовго до початку повномасштабної війни.

Коли розпочалося вторгнення російських військ, довідався, що Віктор Сидоренко (до речі, як і я), зважаючи на обстріли та повсюдні блокпости, почав працювати вдома. Тоді й виник задум нового мистецького проекту «Чорна земля. Вимушена дезорієнтація», який постав перед глядачами в «Київській картинній галереї»...

Анатолій Радзіховський, відвідавши виставку, наголосив: «Проект, який об'єднує картини і графічні композиції із серії «Сполохи чорнозему», а також авторський фільм «Чорна земля. Вимушена дезорієнтація», створювався упродовж 2022–2023 років. Він відображає не тільки події російсько-української війни, а й непрості одвічні проблеми буття людини».

Справді, проект багатовимірний: він апелює до історичного досвіду, поєднує конкретне й абстрактне, зрима й уявне. Постійний пошук нових мистецьких способів і засобів явив переконливе продовження наскрізної філософської теми художника: двобій із часом.

Митець широкого творчого діапазону знову й знову намагається розтаємничити коди його нескінченного, невловного і, як видається, несуетного, мовби замисленого чи й замріяного плину. Те, що раніше було під грифом «неможливо» стало реальністю, вияскравило чаклунські символи елітарного проекту.

У дружньому, світлому колі картин Віктора Сидоренка почувалася вільно, природно, забуваєш про все незначне, другорядне, захоплюєшся витонченим мистецьким даром художника, його вмінням змалювати небесне земними фарбами, які за велінням пензля стають небуденними, незвичними, нетутешніми.

Думається, в найближчому майбутті на креативні проекти Віктора Сидоренка можна буде подивитися «очима» ... штучного інтелекту. Нелегко передбачити, як він сприйматиме дивосвіт їхніх барв і ліній, а ось, безперечно, відзначить, що художник надає великого значення концептуальності кожного твору, його провідній ідеї, раціонально-інтелектуальному та філософському началу.

І це вже не фантастика. А якщо й фантастика, то вона неодмінно порозуміється з міфологічним підґрунтям картин. І принесе радість відкриття естетичного розмаю навколишньої дійсності й велике щастя від неможливості передбачити, що завтра скаже мовчазний пензель, якими барвами озветься до світу й твоєї душі, куди полетить розкута фантазія автора.

Та це буде потім. А поки що — попередні підсумки натхненного долання творчих крутосхилів: участь у першому київському бієнале «ARSENALЕ», а також у проектах «Art-Kyiv Contemporary», «Велике й величне», відеоарті «Феака», проведення численних виставок у галереях «Чорний квадрат» (Маямі, США), Saatchi gallery (Лондон), «Боттега», «Єрмилов-центр», «Мистецький арсенал» і «Триптих»... А ще Віктор Сидоренко як один із найавторитетніших і найупізнаваніших сучасних художників у 2007 році був співкуратором українського проекту на Венеційському бієнале, а у 2011 та 2013 — комісаром українських проектів.

Гармонійне поєднання самобутнього таланту й подиву гідної працездатності увінчалось світовим визнанням: твори Віктора Сидоренка зберігаються в Національному художньому музеї України, Музеї сучасного мистецтва KIASMA (Гельсінкі, Фінляндія), в колекції Єльського університету США, у збірках художніх музеїв та у приватних колекціях в інших країнах світу.

Усе це вкрай важливе, але ще важливіше, що кожна картина художника, незалежно від його посад та лаврів, промовляє сама за себе, свідчить про його неординарний хист, неповторне світосприйняття й світорозуміння. Отож художник і сьогодні працює — творить із твердою вірою в нашу перемогу, шукає найвідповідніші засоби для її осмислення та увічнення.